

**T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**GAFUR GULAM'IN HİKÂYELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
(1928-1930)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Çiğdem KILIÇ

**Danışman
Doç. Dr. Erhan GİRAY**

ARTVİN-2023

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **Gafur Gulam'ın Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme (1928-1930)** adlı tezin kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı taahhüt ederim. Aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi de beyan ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2023

Çiğdem KILIÇ

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ KABULTUTANAĞI

Doç. Dr. Erhan Giray danışmanlığında, **Çiğdem KILIÇ** tarafından hazırlanan bu çalışma **09/08/2023** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**’nda **oybirliği** ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : **Dr. Öğr. Üye. Nursan ILDIRI** İmza :

Jüri Üyesi : **Dr. Öğr. Üye. Özgül Özbek GİRAY** İmza :

Jüri Üyesi : **Doç. Dr. Erhan GİRAY** İmza :

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

.... / / 2023

Doç. Dr. Mustafa Çağatay KORKMAZ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	VIII
ÖZET	IX
SUMMARY	X
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GAFUR GULAM'IN HAYATI VE EDEBÎ ŞAHSIYETİ

GAFUR GULAM'IN ESERLERİ	4
Şiirleri	4
Hikâye ve Kıssaları	4
GAFUR GAULAM'IN HİKÂYELERİ.....	4
Hikâyeleri Hakkında.....	4
Gönülsüzün Vaziyeti (Ko'ngilsizning “Qilig'i”)	4
Kız Çocuk (Qizälâq)	5
Yiğit (Yigit)	5
Boş Ümitler (Puch Umidlär)	5
Hatim (Hädim)	6
Hocaların Diyarı (Eshânâbâd).....	6
Dostluk (İnâqlık).....	6
Saat (Sâät)	6
Pazarcı (Chârbâzârchi).....	7
Hülkarın Talihi (Hulkär Tâlei).....	7

Yabancı Biri (Elätiyädä Bir Äv).....	7
Ben Kendimi Vuracağım Vefasızlar Yaşasın Dünyada! (Men O'zimni Ätämän Bäfâsızlär Yâshâsin Dunyâdâ!).....	7
Doğru Kazanç (Äniq Dârâmäd)	8
Boza Arkadaşlığı (Jo'räbo'zä)	8
Sebep (Säbâb).....	8
Salih Evlat (Färzândi Sâlih).....	8
En Son Tecrübeyle Zengin Olmak (Eng So'ng Täjribä Bilän Bâı Bo'lish).....	9
Çaresi Görüldü (Cho'râsi Ko'rildi)	9
Gölgeler (Sâyälär)	9
Dinde Hile (Hiyläi Shär'iy).....	9
Kendi Adamlarını Tanımaması İlginç (O'z Kishilärini Tänimägäni Qiziq)	10
GAFUR GULAM'IN HİKÂYELERİNDE YAPI.....	10
1.OLAY ÖRGÜSÜ	10
1.2.Olay Başlangıç Yöntemleri.....	10
1.2.Olay Geliştirme Yöntemleri	16
1.3.Olay Bitiriş Yöntemleri.....	24
2.ŞAHIS KADROSU	27
3.ZAMAN	46
4.MEKÂN.....	55
GAFUR GULAM'IN HİKÂYELERİNDE DİL ve ANLATIM.....	64
1. Anlatıcı ve Bakış Açısı	64
1.1.Hâkim Bakış Açısı ve Anlatıcısı.....	65
1.2.Kahraman Bakış Açısı.....	71
2.Anlatım Teknikleri.....	72
2.1.Anlatma ve Gösterme Tekniği	72
2.2.Diyalog Tekniği	75

2.3.İç Monolog Tekniği.....	77
2.4.İç Çözümleme Tekniği.....	79
2.5.Özetleme Tekniği.....	80
2.6.Tasvir Tekniği.....	81
2.7.Geriye Dönüş Tekniği.....	82
2.8.Mektup Tekniği.....	84
2.9.Metinlerarası İlişkiler	86
GAFUR GULAM'IN HİKÂYELERİNDE TEMA.....	86

İKİNCİ BÖLÜM

HİKÂYELERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

GÖNÜLSÜZÜN VAZİYETİ	96
KIZ ÇOCUK	101
YİĞİT	107
BOŞ ÜMİTLER.....	111
HATİM.....	116
HOCALARIN DİYARI	120
DOSTLUK	123
SAAT	127
PAZARCI.....	130
HÜLKAR'IN TALİHİ.....	133
YABANCI BİRİ.....	136
BEN KENDİMİ VURACAĞIM VEFASIZLAR YAŞASIN DÜNYADA!	139
DOĞRU KAZANÇ	143
BOZA ARKADAŞLIĞI.....	147
SEBEP.....	153
SALİH EVLAT	156
EN SON TECRÜBEYLE ZENGİN OLMAK	160

ÇARESİ GÖRÜLDÜ	162
GÖLGELER.....	165
DİNDE HİLE	172
KENDİ ADAMLARINI TANIMAMASI İLGİNÇ	177

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİKÂYELERİN TRANSKRİPSİYONU

KO'NGİLSİZNING "QİLİĞ'İ"	180
QİZÄLÄQ	185
YİĞİT	191
PUCH UMİDLÄR.....	196
HÄDİM.....	201
ESHÂNÂBÂD	205
İNÂQLİK.....	208
SÄÄT	212
CHÄRBÄZÄRCHİ	216
HULKÄR TÄLEİ.....	219
ELÄTİYÄDÄ BİR ÄV	223
MEN O'ZİMNİ ÄTÄMÄN BÄFÄSİZLÄR YÄSHÄSİN DUNYÄDÄ!	227
ÄNİQ DÄRÄMÄD	231
JO'RÄBO'ZÄ	236
SÄBÄB.....	242
FÄRZÄNDİ SÄLİH.....	245
ENG SO'NG TÄJRİBÄ BİLÄN BÄY BO'LİSH.....	249
CHÄRÄSİ KO'RİLDİ.....	251
SÄYÄLÄR.....	254
HİYLÄİ SHÄR'İY	261
O'Z KİSHİLÄRİNİ TÄNİMÄGÄNİ QİZİQ	266

SONUÇ	269
KAYNAKÇA.....	270
ÖZGEÇMİŞ.....	272

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğçerleri
yy.	: Yüzyıl

ÖZET

GAFUR GULAM'IN HİKÂYELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (1928-1930)

Bu tez çalışmasında Özbek yazar Gafur Gulam'ın 1928-1930 yılları arasında yazmış olduğu hikâyelerinin Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmış, aynı zamanda aktarımı yapılan bu hikâyeler yapı, dil ve anlatım ve son olarak tema bakımından incelenmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde Özbek yazar Gafur Gulam'ın hayatı ve edebi kişiliğinden bahsedilmiş ardından aktarımı yapılan hikâyeleri hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

Çalışmanın inceleme kısmında hikâyeler yapı bakımındanolay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân; dil ve anlatım bakımından; anlatıcı ve bakış açısı, anlatım teknikleri veson olarak tema yönünden incelenmiştir. İkinci bölümünde Hikâyeler Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Son olarak üçüncü bölümde ise verilen hikâyelerin çeviri yazınayer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gafur Gulam, Hikâyeler, Özbek Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Hikâyelerin Yapı Unsurları

SUMMARY

A REVIEW OF GAFUR GULAM'S STORIES (1928-1930)

In this thesis, the stories written by the Uzbek writer Gafur Gulam between 1928-1930 were transferred from Uzbek Turkish to Turkey Turkish and at the same time, these transferred stories were examined in terms of structure, language and expression and finally the theme.

In the first part of the study, the life and literary personality of the Uzbek writer Gafur Gulam was mentioned and then a general information was given about the stories that were transferred.

In the analysis part of the study, the stories are structured in terms of plot, characters, time, space; in terms of language and expression; the narrator and his point of view, narration techniques and finally the theme were examined. In the second part, the stories were transferred to Türkiye Turkish. Finally, in the third part, the translation of the stories given is given.

Keywords: Gafur Gulam, Stories, Uzbek Turkish, Turkey Turkish, Structural Elements of Stories

ÖNSÖZ

Bu tezin amacı 20. yy. da dâhil olduğu Sovyet devri Özbek edebiyatının en önemli temsilcilerinden olan Gafur Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde yer alan hikâyelerini Türkiye Türkçesine kazandırmaktır. Çalışma konumuzu oluşturan 21 hikâye Sovyet devri Özbekistanı'nda geçmektedir. Her bir hikâyenin tamamı yapı, dil ve anlatım ve tema bakımından incelenmiştir.

20. yy edebî çevrenin etkisi altında yetişen Gafur Gulam yazdığı hikâye türü eserleriyle Özbek edebiyatına büyük katkı sağlamıştır. Böylece yazdığı hikâyelerle edebiyat çevresinde ün kazanmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde Özbek yazar Gafur Gulam'ın hayatından ve edebi yaşantısından bahsedilmiş olup aynı zamanda 21 hikâyenin her biri tema yönünden incelenmiş olup, yapısı bakımından; olay örgüsü, kişiler kadrosu, zaman, mekân; dil ve anlatım bakımından, bakış açısı ve anlatım teknikleri yönünden incelenmiştir. İkinci bölümde hikâyelerin Türkiye Türkçesine aktarımı yer alırken çalışmanın üçüncü bölümünde Özbek Türkçesinin Kiril alfabesinden, Latin alfabesine çeviri yazısı nayer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmış ve çalışma özetlenmiştir.

Çalışmanın her safhasında bana destek olan, tez konumun belirlenmesinde ve yönteminde yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Erhan GİRAY'a ve üzerimde emeği geçen Umida KARADENİZ'e, hayatım boyunca her zaman yanımda olan, sevgilerini ve desteklerini eksik etmeyen kıymetli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çiğdem KILIÇ

ARTVİN-2023

GİRİŞ

Gafur Gulam, 1903 yılında dünyaya geldiğinde, Türkistan yaklaşık 85 yıldan beri Rusya'nın işgali altındaydı. Ruslar Türkistan üzerindeki dil, kültür ve sosyal hayatla ilgili planlarını bütün yönleriyle düşünüp uygulamışlardı. Böylece Çarlık Rusya'sının ve daha sonra da Sovyet Rusya'sının Türk ve Müslümanlar için birbirlerinden pek de farklı olmayan baskıcı yönetimleri halkın üzerinde etkiliydi.

Ruslar, Orta Asya'ya 1847 yılında girmeye başladılar. General Konstantin Petroviç Kaufman komutasında istilaya başlayan 12-13 bin kişilik kuvvet, 1867 yılında Orta Asya'yı idaresi altına aldı. Özbek hanlıklarının bu istilaya karşı kayda değer bir direniş gösterememesi, areşli silahlara sahip olamamalarının ötesinde, hanlıkların birbirleriyle olan çatışmaları, kendi içlerindeki çıkar hesapları keyfi yönetim, yoksullukları gibi temel etmenlere bağlıdır. Rus yayılmacılığın en önemli nedenleri arasında ticarete yönelme isteği ham maddeye olan ihtiyaçtır. Ruslar Orta Asya'yı işgal edince hem bölgenin yüksek seviyedeki ticaretini hem de bol miktarda hammadde ele geçirmiş oluyordu (Merhan 2008:11).

Özbek Edebiyatı'nda batılı anlamda hikâye ve roman türünün ortaya çıkışı 20. yy. başlarına tesadüf eder. 1920 yılından önce Özbek Türk yazarları tarafından yayımlanmış iki roman ile iki hikâye mevcuttur. Bunlar Mirmuhsin Şermuhammed(ov)'un (1895-1929) Beferzend Açıldıbey(Çocuksuz Açıldıbey) romanı (1914), Hamza Hakimzâde Niyazi'nin (1889-1929) Yeni Saadet: Milli Roman (1914), Hamza Hakimzâde Niyazi'nin (1894-1940) Cüvanbaz (Oğlancı) 1915 hikâyesidir. Bu eserlerin en önemli noktası, hepsinin de 1917 ihtilâlden önce basılmış olmasıdır. Ayrıca hepsi de didaktik mahiyettedir. Eserler birer aşk hikâyesi etrafında örülmüş, fakat aşk teması ile birlikte "cehalet ve cehalet sonucunda ortaya çıkan felaket" gösterilmeye çalışılmıştır. Ceditçi aydınlar tarafından kaleme alınan bu eserlerde eğitimden hareketle halka "milliyetçilik" şuuru da aşılarmaya çalışılmıştır (Kocaoğlu 1987:145-154).

Tezin Konusu

Çalışmanın konusu Özbek yazar Gafur Gulam'ın 1928-1930 yılları arasında yazmış olduğu 21 tane hikâyesinin Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarımı, yapısı, dil ve anlatım ve temasını içermektedir.

Tezin Amacı

Çalışmanın amacı Özbek yazarı Gafur Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde yer alan hikâyelerini Türkiye Türkçesine kazandırmaktır.

Tezin Yöntemi

Çalışmada Gafur Gulam'ın hikâyeleri Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmış ardından Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır. Türkiye Türkçesine aktarılırken Emek Üşenmez'in *Özbekçe-Türkçe Sözlük*, Nasiba Yusupova'nın *Türkçe-Özbekçe Sözlük* ve Z.M. Ma'rufov'un *Özbek Tilining İzahli Lügati 1-2* adlı eserleri çalışmada kullanılmıştır. Hikâye tahlilinde ise Mehmet Kaplan'ın *Hikâye Tahlilleri* adlı eseri kullanılırken kelime yapısı için Hüseyin Yıldırım'ın *Özbek Türkçesi* adlı eserinden de faydalanılmıştır.

Çalışmada yirmi bir hikâyenin Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmıştır. Çevirisi yapılan bu hikâyeler tema yönünden incelenmiş ve yapı bakımından; olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân; dil ve anlatım yönünden, bakış açısı ve anlatım teknikleri bakımından incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GAFUR GULAM'IN HAYATI VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Sovyet (Şurâlar) Devri Özbek edebiyatının önde gelen temsilcilerinden şair, yazar ve akademisyen Gafur Gulam, 10 Mayıs 1903 yılında Taşkent şehrinin Korgantegi mahallesinde Gulam (Mirza) Arifoğlu ve Taşbibî Şayusufkızı'nın çocuğu olarak dünyaya geldi. Gafur Gulam'm babası Gulam Arifoğlu çiftçilikle meşgul olmasına rağmen edebiyata meraklı bir şahsiyetti. Aynı şekilde annesi Taşbibî Hanım da edebiyata, bilhassa şiire ilgi duyuyordu. Çocuklarına da bu yönde tesir ettiler (Aktaran: Erbeden, 2021: 216).

Gafur Gulam ilk eğitimini babası ve annesinden aldı. Çocukluğu büyük sıkıntılar içerisinde geçti. Babasını (1912) ve annesini (1918) kaybeden Gulam, maddi imkânsızlıklar nedeniyle başlangıçta düzenli eğitim alamadı. Sarı Bay isimli zengin bir hayvancının bahçesinde bekçilik yapmaya başladı. Burada geçirdiği günlerini daha sonra Sum Bola kıssasına ustalıkla uyarlamıştır (Aktaran: Erbeden, 2021: 216).

Birinci Dünya Savaşı'mn başlamasıyla cephe gerisinde hizmet etmek için görevlendirildi. Özbeklerin hayatında derin izler bırakan bu sosyal hadiseyi yakından gözlemleme fırsatı bulan edip, 1916 yılında Rus tüzem mektebine girdi. Bulduğu bütün iş imkânlarını değerlendirmeye gayret gösteren Gulam, Rusça bilmesinin de avantajıyla Ekim devriminden sonra bir matbaada dizgici olarak iş buldu ve burada çalışmaya başladı (Aktaran: Erbeden, 2021: 216).

Ekim devriminden sonraki yıllarda öğretmenlik eğitimini tamamlayıp yeni usulde eğitim veren okullarda öğretmenlik yaptı. 1923 yılında çocuk yurdunda müdür ve eğitimcilik görevinde çalıştı. Şairin ilk şiiri Gözellik Nîmede 1923 yılında basılmıştır. "Dinamo" (1931), "Tirik Koşıklar "Canlı Şarkılar" (1932) adlı kitaplarıyla şair olarak tanınmıştır. Bu kitaplarda o dönemin ideallerinin talepleri komsomol ve Bolşeviklerin düşünceleri teşvik edilmiştir. "Kambağal Dehqon", "Kızıl Özbekistan", "Şark hakikati" dergilerinde çalıştı. Gazete, Gulam'ın hayatında üniversite işlevi gördü, halkın yaşayışını öğrenme, bu hayatın içerisine dâhil olma yolunda önemli bir vasıta oldu. Yazar, 30'lu yıllarda pek çok önemli mensur eser vermiştir. "Netey "Napayım"", "Yadgar", "Şum Bale "Yaramaz Çocuk"", "Tirilgen Mürde "Dirilen Ölü" hikâyeleri, hicvî eserleri dönemin iyi eserleridir (Erdem, 2019: 11-12).

Gulam, eser vermeye şiir ile başlamış olsa da yirmili yılların sonunda halk arasında fıkracı, hicvî hikâyeci sıfatıyla da meşhur olmuştur. Devrin siyasi talebi doğrultusunda nesir

tarzında bir gurup eser kaleme almıştır. Hikâyelerinde genel olarak toplumsal yozlaşma, ahlaki problemler, gericiilik gibi konular ele alınarak eleştirilmiştir. Bu eserlerde daha çok din kisvesi altında hurafe ve boş inançlara rağbet gösteren tipler işlenmiştir. Gafur Gulam'ın en meşhur hikâyelerinden biri Mening O'grigina Bolam isimli eseridir. Gulam'ın öne çıktığı bir diğer edebi tür "kıssa"dır. Netay Yodgor, Shum Bola gibi kıssaları Özbek edebiyatında kıssa türünün gelişiminde ciddi pay sahibidir. Bu tür eserlerinde yeni düzenin gerçekçiliğini ve yeni usulde eğitim veren kişilerin karakterini aksettirmeye çalışmıştır (Aktaran: Erbeden, 2021:217).

Çalışmaları karşılığında Özbekistan Fenler Akademisinin Dil ve Edebiyat Enstitüsünde görevlendirilmiştir. Kendisine Özbekistan halk şairi yüksek unvanı verilmiş, üç kez Mehnat Qizil Bayroq madalyası (1937,1951, 1961), bir kez lenin madalyasına (1949) ve daha başka Sovyet devlet mükâfatlarına layık görülmüştür (Aktaran: Erbeden, 2021: 217).

Pek çok ilmî makaleye imza atan, tercüme eserler veren, eserleri başka dillere çevrilen ve bir dönem Cumhuriyet Yüksek Kurulunda milletvekilliği de yapan Gulam, 10 Temmuz 1966'da hayata gözlerini kapamıştır.(Aktaran: Erbeden, 2021: 217) (Erbeden, 2021: 218).

GAFUR GULAM'IN ESERLERİ

Şiirleri:

Bahor Taronalari (1948), Biri Biriga Shogird, Biri Biriga Ustod (1950), Bizning Ko'chadaHem Bayram Bo'lacak, Bog' (1934), Dinamo (1931), Go'zallik Nimeda (1923), Insonga Xos Mangu Tuyg'ular (1929), Qo'qan Dostoni (1930), Kuz Keldi (1945), Kuzgi Ko'chatlar (1948), Kuzatish, Men Yahudiy (1941), Non (1931), Qish (1941), Qish va Shoirilar (1929), Qutbda Saylov (1937), Sen Yetim Emassan (1942), Sizga (1947), Sog'inish (1942), Tirik Qo'shiqlar (1932), Toshkent (1933), Vaqt, Xotin (1942)

Hikâye ve Kıssaları:

Hiyla-i Shar (1930), Mening O'g'rigina Bolam (1965), Netay (1930), Shum Bola (1936), Tirilgan Murda, Yodgor (1936) (Erbeden, 2021: 218).

GAFUR GAULAM'IN HİKÂYELERİ

Hikâyeleri Hakkında

Gönülsüzün Vaziyeti (Ko'ngilsizning "Qilig'i")

Gönülsüzün Vaziyeti adlı hikâye 1928 yılında 11. ve 12. sayılar olarak Gafur Gulam'ın hikâyelerinin toplandığı "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı kitabında yer almaktadır. Kısa

hikâye özelliği taşıyan hikâye, giriş gelişme ve sonuç kısımlarında oluşarak Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Yazar, hikâyede kadının toplum içindeki durumunu ve sosyal yaşantısındaki zorluklarından bahsederek dönemin zihniyetini ortaya koymaktadır. Hikâyede geçen gelenek, görenek, örf ve âdetler ise önemli bir yer tutar. Bu âdetler kimi zaman olumsuz sonuçlar doğurarak hikâye kişilerini olmayacak davranışlara sürükler.

Kız Çocuk (Qizälâq)

Kız Çocuk adlı hikâye 1938 yılında Gafur Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı kitapta yer almaktadır. Kısa hikâye özelliği taşıyan hikâye, olay hikâyesine örnektir.

Hikâyede olaylar iki başkarakter olan Mükerrreme ve annesi Züleyha teyze etrafında gerçekleşmektedir. İki başkahraman üzerinden yazar, dönemin sosyal problemlerinden olan kız çocuklarının okuması ve ekonomik sıkıntılar gibi problemlere parmak basmıştır. Bu problemin ana kaynağı olan Mükerrreme okuma yazma bilmemektedir. Bunun da sebebini evin ekonomisine bağlayarak, ev geçimi için babasına yardım ettiğini belirtir.

Yiğit (Yigit)

Yiğit adlı hikâye 1929 yılında 17. Sayı olarak Gafur Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı kitabında yayımlanmıştır. Hikâye kısa hikâye özelliği taşır ve Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Hikâyede bir sinema gişesinin sırasında tanışan iki genç arasındaki aşk konusu ele alınır. Gulam'ın komedi hikâye özelliği taşıyan bu hikâyesinde başkahramanın kızı ikna edebilmek için yaptığı kelime oyunlarını ve ikna kabiliyetini görmekteyiz. Yazar Yiğit adlı hikâyeyle dönemin zihniyetini de ortaya koymaktadır. Bu hikâyeyle okuyucu 20'li yıllarda kız-erkek karışık olarak gençlerin sinemaya gidebildiğini aynı zamanda sokaklarda geç saatlerde bile rahatça dolaşabildiğini görmektedir.

Boş Ümitler (Puch Umidlär)

Boş Ümitler adlı hikâye 1928 yılında Gulam'ın hikâyelerinin toplandığı "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserde yayımlanmıştır. Hikâye kısa hikâye özelliği taşır ve Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Hikâye okul sıralarında iki genç arasında başlayan aşkın evlilikle sonuçlanması ve sonrasında gelişen olayları konu almaktadır. Yazar başkarakter olan Zulfiya ve kocası

Polatcan üzerinden sosyal sınıf farkını ortaya koymaktadır. Bu farkla Zulfiya fakir bir ailenin kızını, Polatcan ise zengin bir ailenin oğlunu temsil etmektedir. Bunun dışında yazar hikâyesinde dönemin gençlerinin eğitim düzeylerini, kadınların eğitimdeki aktif rollerine de yer vermiştir.

Hatim (Hâdim)

Hatim adlı hikâye Gulam'ın 1929 yılında "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde yer alan hikâyesidir. Kısa hikâye özelliği taşıyan hikâye Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Hikâyenin konusu çalışmaktan asla gocunmayan ve gençliğinden yaşlılığına kadar çok farklı işlerde çalışan Şahyusuf adlı yalnız bir adamı ele alır. Bu hikâyeyle 20'li yıllarda Özbeklerde yaşanan ekonomik sıkıntıları görmekteyiz.

Hocaların Diyarı (Eshânâbâd)

Hocaların Diyarı adlı hikâye 1929 yılında Gulam'ın hikâyelerinin toplandığı "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserde yayımlanmıştır. Hikâye kısa hikâye özelliği taşır ve olay hikâyeciliğine dayanır.

Hikâyede başkahraman Osmanhan Hoca'nın öldükten sonra adını bırakmak ve herkese duyurmak için yaptıkları konu alınmıştır. Cahilliğin ve hırsın ön planda olduğu hikâyede yaşanan dönemden olan sorunlar da yer almaktadır. Bunlar 20'li yıllarda ortaya çıkan ve herkesin şikayet ettiği uyuz hastalığı, cahil hocalar ve cahil halk gibi sorunlardır.

Dostluk (Înâqlık)

Dostluk adlı hikâye 1929 yılında 16. Sayı olarak Gulam'ın hikâyelerinin toplandığı Mükemmel Eserler Toplamı adlı eserde yayımlanmıştır. Kısa hikâye özelliği taşıyan hikâye Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Hikâyede üç arkadaş arasındaki dostluk konu alınmıştır. Bu üç arkadaş üzerinden dönemin okumuş kesiminden bahseden yazar aynı zamanda toplumsal bir sorun haline gelen rüşvetçilikten de bahsetmekten çekinmemiştir.

Saat (Sâät)

1929 yılında Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde yer alan Saat adlı hikâye kısa hikâye türünde yazılmış bir hikâyedir. Hikâye giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluştuğundan Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Hikâye Nişanbay adlı bir adamın Rus satıcısı bir kadından aldığı guguklu saati ve ardından bu saat üzerinden yaşadıkları konu alınmıştır.

Pazarcı (Chârbâzârchi)

Hikâye 1929 yılında Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde yer alan kısa hikâye türünde yazılmış bir hikâyedir. Olayın yoğunlukta ele alındığı hikâye Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Hikâyede Ahmet Sedop adlı bir pazarcının hırslarından ve kooperatiflere olan nefreti konu alınmıştır.

Hülkarın Talihi (Hulkâr Tâlei)

1929 yılında Gafur Gulam'ın hikâyelerinin toplandığı "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde yer alan hikâyelerinden biridir. Kısa hikâye özelliği taşıyan hikâye, Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Hikâyede üç farklı kadının kötü erkekler tarafından uğradıkları zorbalıklar konu alınmıştır. Yazar üç kadın üzerinden toplumdaki ezilen kadın konusuna parmak basarak dönemin sosyal sorununu dile getirmiştir. Hikâyede kimi zaman araya girerek sosyal mesaj vermekten de kaçınmamıştır.

Yabancı Biri (Elâtiyädä Bir Âv)

Yabancı Biri adlı hikâye 1929 yılında Gafur Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde yayınlanmıştır. Kısa hikâye özelliği taşıyan hikâye, olay hikâye türünde kaleme alınmıştır.

Hikâyede yazar, Şemsettin adlı bir hoca'nın başından geçen olayları konu almıştır. Şemsettin hoca cahil hoca tipini temsil eder. Onunla beraber olan ve bizzat onun yetiştirdiği müritlerde cahil kişilerdir. Gulam'ın hikâyelerindeki cahil tiplmesi bu hikâyede de karşımıza çıkmaktadır.

Ben Kendimi Vuracağım Vefasızlar Yaşasın Dünyada! (Men O'zimni Âtämân Bâfâsızlâr Yâshâsin Dunyâdâ!)

Ben Kendimi Vuracağım Vefasızlar Yaşasın Dünyada adlı hikâye Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde 1929 yılında yayımlanmıştır.

Hikâyede şipsevdi bir tip olan Lutfulla ve onu hiçbir koşulda yalnız bırakmayan arkadaşı Tolagan arasındaki dostluk konu alınmıştır.

Doğru Kazanç (Äniq Dārāmād)

Doğru Kazanç adlı hikâye 1929 yılında 22. ve 23. sayılar olarak Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı hikâyesinde yayınlanmıştır. Kısa hikâye olan Doğru Kazanç adlı hikâye Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Bir rüyadan oluşan hikâyede haksız kazanç konusu ele alınmıştır. Yazar başkahraman Hüsnü Bakkal'ın rüyası ve başkahramanın üzerinden yine toplumsal bir sorun olan haksız kazancı ve rüşvetçiliği dile getirmiştir.

Boza Arkadaşlığı (Jo'räbo'zä)

Boza Arkadaşlığı adlı hikâye 1929 yılında 12. Sayı olarak Gulam'ın hikâyelerinin yer aldığı "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserde yayınlanmıştır. Hikâye kısa hikâye özelliği taşır ve Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Hikâyede başkahraman Ahmetkul'un bütün bir kış çalıştıktan sonra arkadaşının tavsiyesi üzerine gittiği bir eğlencede yaşadıkları konu alınmıştır.

Sebep (Säbäb)

Sebep adlı hikâye 1930 yılında Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde yayımlanmıştır. Hikâye kısa hikayedir ve olay hikâyeciliğine dayanır.

Hikâyede Salim adlı bir gencin zengin bir beyin evinde seyis olarak çalıştığı dönemde yaşadıklarını konu alır. Bu hikâyeyle yazar dönemin yaşayışını ve kültürünü ortaya koymuştur. Hikâyede geçen küçük hanımın odasının dekoratif eşyaları okuyucuya Özbek kültürü hakkında bilgi verirken, beyin bozacıda kalışı dönemin zengin adamlarının yaşayışı hakkında okuyucu bilgilendirmektedir.

Salih Evlat (Färzändi Sâlih)

Salih Evlat adlı hikâye 1930 yılında Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde yayımlanmıştır. Kısa hikâye özelliği taşıyan hikâye, Maupassant hikâye tarzında ele alınmıştır.

Hikâyede bir erkek çocuğa sahip olmak isteyen Molla Şoşkol Hoca'nın sonrasında Molla Ostonakul adında bir erkek çocuğunun olması ve ardından ikisinin başından geçenler

konu alınmıştır. Yazar hikâyede dönemin sorunlarından olan cahil halk tiplerine çokça yer vermiştir. Özellikle hikâyede geçen Molla Şoşkol hocanın erkek çocuğunun olması için karısıyla beraber bir hocanın evinde yedi gün yedi gece kalması ve karısının evinde kaldıkları hocanın eşiğini süpürdükten sonra hocanın nefesiyle hamile kalması, cahilliğin hangi düzeyde olduğunu okuyucuya aktarmaktadır.

En Son Tecrübeyle Zengin Olmak (Eng So'ng Tājribā Bilān Bāy Bo'lish)

En Son Tecrübeyle Zengin Olmak adlı hikâye 1930 yılında Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde yayınlanmıştır. Kısa hikâye özelliği taşıyan hikâye Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Hikâyede Molla Şokayum adlı bir adamın bir günü konu alınmıştır. Yazar günlük yaşamda sıradan bir ailenin yaşantısını işlemiştir.

Çaresi Görüldü (Cho'rāsi Ko'rildi)

Çaresi Görüldü adlı hikâye 1930 yılında Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde yayımlanmıştır. Hikâye kısa hikâyedir ve Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Hikâyede Ubay Zufarov adına yanlış gelmiş bir vergi belgesinin başına açtıkları ve Ubay'ın hakkını savunmak için yaptıkları konu alınmıştır. Yazar Ubay üzerinden sosyal sorun olan rüşvetçilik, memurların işlerini lakıyla yerine getirmemesi ve yapılan işlerin yanlış olması gibi sorunlara değinmiştir.

Gölgeler (Sāyālār)

Gölgeler adlı hikâye 1930 yılında 4. Sayı olarak Gulam'ın hikâyelerinin toplandığı "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde yayınlanmıştır. Hikâye kısa hikâye özelliği taşır ve Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Hikâyede genç ve güzel bir kız olan Yakutay'ın bir gece vakti uyuduğu esnada tanımadığı biri tarafından istismara uğraması ve sonrasında yaşanan gelişmeler konu edinmiştir. Hikâyede yazar kimi zaman araya girerek kimi zaman da Yakutay üzerinden toplumda ezilen, hor görülen ve öldürülen kadınlara yönelik savunmacı bir tavır sergiler.

Dinde Hile (Hiylāi Shār'iy)

Dinde Hile adlı hikâye 1930 yılında Gulam'ın "Mükemmel Eserler Toplamı" adlı eserinde yayınlanmıştır. Hikâye kısa hikâye özelliği taşır ve Maupassant tarzı hikâyeye örnektir.

Hikâyede, toplum baskısından çekinen Molla Dilkaş adlı bir adamın yeniden evlenmek istemesi ve bunun için bir hocaya danıştıktan sonra dinin kurallarını kendi isteğine göre değiştirerek amacına ulaşması konu edinmiştir. Gulam’ın hiciv türünde olan bu hikâyesinde yazar aslında dönemin mollalarını eleştirmektedir.

Kendi Adamlarını Tanımaması İlginç (O’z Kishilärini Tanimägäni Qiziq)

Kendi Adamlarını Tanımaması İlginç adlı hikâye 1930 yılında Gulam’ın “Mükemmel Eserler Toplamı” adlı eserinde yayınlanmıştır. Kısa hikâye özelliği taşıyan hikâye Maupassant hikâye tarzına örnektir.

Hikâyede dalkavuk bir tip olan Kasım Veled’in mevkisinin yükselmesi için yaptıklarını konu alır.

GAFUR GULAM’IN HİKÂYELERİNDE YAPI

1.OLAY ÖRGÜSÜ

1.2.Olay Başlangıç Yöntemleri

Bonheim, kısa hikâye türünün başlangıç şekillerini, “Statik” ve “Dinamik” olarak iki ana başlığa ayırır. Statik başlangıç yöntemlerini yorum ve betimleme; dinamik başlangıç yöntemlerini ise anlatıcı raporu ve konuşma olarak alt başlıklarda değerlendirir (Tepebaşı, 2012: 219).

Gulam’ın incelediğimiz hikâyelerinin bazıları tasvir, diyalog ve beyitlerle başlarken bazıları da direkt olayın anlatımıyla başlar.

Gönülsüzün Vaziyeti adlı hikâye olayın anlatımıyla başlar. “*Bir çardak dolusu, toplanarak sohbet edip pamuk çeken kızlar, Server teyzenin başından geçen hikâyeleri anlatması için ısrar ettiler. Server teyze elindeki pamuk kozasının ağzını açıp cevap bekleyen kızlara dikkatlice baktı*” (syf:94) cümleleriyle yazar giriş yapar. Hemen ardından hikâyede başkahraman geriye dönüş tekniğiyle anılarına gider ve hikâye bu şekilde, dinamik bir biçimde devam eder.

Kız Çocuk adlı hikâyede yazar direkt diyalogla giriş yapar ve hikâye dinamik bir şekilde devam eder.

—*Eyvah! anne, bir kat yeşil ipekten kumaşım kalmamış, yapraklarına ne dikeceğim?*

—*Koyu kahverengi dik.*

—Hay Allah, ama yaprağa da koyu kahve uymaz ki.

—Neden bu kadar pazara gitmeye meraklısın, pazara gidesin var değil mi, seni gidi.

—Hayır... sonuçta ip olmadıktan sonra neyle yapacağım?” (syf:99)

Yiğit adlı hikâyede yazar hikâyeye olayın anlatımıyla başlar. Hikâyeye, başkahramanının sinema gişesinde sırada beklerken bir kızı görmesiyle devam eder. Ardından kızla tanışmak için yanına gider ve hikâyeye bu şekilde ilerler.

“Onu ilk defa sinema gişesinin önündeki sırada gördüm. Bizde böyle güzel kızların az olduğunu çok iyi biliyordum. Gözleri kâh mülayim bakar, kâh bana gücenik bir işve ile süzülüp giderdi. O, sırada, benim en arkamdaydı, onun narin bedeni bu sıkıntıya karşı yorgun görünüyordu. Bedeninin ağırlığını kâh sol ayağına, kâh sağ ayağına verip bir eliyle belini tutarak zorluk çekiyordu. Bu şekilde durmasına çok üzüldüm. Kızın ilgisini çekip onu bu sıradan kurtarmaya karar verdim.” (syf:105)

Boş Ümitler adlı hikâyeye diyalogla başlar. Hikâyeye diyalogla başlayan yazar böylece hikâyenin başında okuyucuyu merak içinde bırakır. Hikâyenin başında iki arkadaş olan Zulfiya ve arkadaşları kendi aralarında konuşurlar. Ardından yazar, Zulfiya ve Polatcan arasında diyalog başlatarak ikisinin hikâyesini başlatır.

—Zulfiya niçin derse geç kaldın?

—Bahçemize misafirler geldi.

—Hiçbir şey olgunlaşmamış ve düşmemişse bahçenizde ne var şuan?

—Allah Allah, erken olgunlaşan bir şeftali kıpkızıl bir nar gibi belirti göstermiş.

—Öyle mi? hadi yürüüyün derse giriyoruz.” (syf:109)

Yazar, Hatim adlı hikâyeye beyitle başlar. Hemen ardından başkahramanının geçmişinden bahseder.

“Şahyusufu’ ava götürdüler,

Çukura atıp kurt yedi dediler.” (syf:114)

“Ramazanda kapıya gelen yoksulların şarkıları beni çok şaşırtırdı. Bu, derdim, Şahyusuf aabinin yapmadığı iş kalmamış, kurt yemiş olsa, kuyuya atılmış olsa, mahallemizin bekçisi olsa... Doğrusu Şahyusuf abinin yapmadığı iş yok. Eğer bunun hakkında kendisine bir şey sorarsanız, o, ilk başta size cevap vermeyecektir. Kabak nargileden bir keyif alıp,

sonra size sırtarak bakıp: “Ne dediniz?” derdi. Siz sözünüzü çevirip söylersiniz. Sonra o, genç bir adama kendisinin yetmiş iki mesleğinin olduğunu, tek başına bin bir türlü varlık ve yokluk yaşadığını anlatırdı.” (syf:114)

Hocaların Diyarı adlı hikâyede yazar, başkahraman Osmanhan Hoca’nın vasıflarından bahsederek giriş yapmıştır. Ardından Osmanhan Hoca’nın öldükten sonra şöhretini bırakma hırsından bahsederek hikâyeyi sürdürmüştür.

“Osmanhan Hoca’nın “fazileti”, nefesinin keskinliğiyle etrafa ün salmış bir hoca olmasıydı. Hocanın bir diğer vasfı hekimlikti. Yirmili yıllarda bir olay ortaya çıkmıştı. Her şey kirliydi. Burnunuza kükürt, keten tohumu yağı, kömürün pis kokusu geliyordu. Kimin sözüne kulak verseniz uyuzdan şikâyet ediyordu. Böyle bir zamanda Osmanhan Hoca’nın, Mayunus adında bir müridi de uyuz olmuştu. Mayunus hiçbir yerden Allah’ın verdiği bu hastalığa şifa bulamayınca kendi piri Osmanhan Hoca’ya giderek derdinden şikâyet etmiş ve şifa istemişti.” (syf:118)

Dostluk adlı hikâyede yazar monotonluğu ve tekdüzeliği kırmak için beyit kullanmıştır.

“Misafir önüne gülerek çık ey kul,

Ağacın meyvesinden aldın göster ey gül.

—Keskin bir kalemle yazılan bu beyiti nerede gördün? diye Holtoy Rahim’e sordu.

—Hatırlamıyorum.

—Sende de akıl olsaymış. Şerif’in evinde çerçeveye yerleştirmemiş miydin?

—Evet evet, hakikaten ulu aziz günlere gidip sohbet edecek miyiz?

—Ne sohbeti, zavallının karısı ölmüş. fatihaya gidiyoruz desen o başka.” (syf:121)

Saat adlı hikâyede yazar başkişinin eşiyle olan konuşmasıyla başlatır.

“—Para bulmuşsun ama akıl bulamamışsın, bey, dedi:

—Yok, kadın sen bilmiyorsun, bütün gün arayıp, bunun daha sağlamını bulamadım. Güzelliğe bak. Burada böylesi yurtdışında bile yok, görünüşü de biçimsiz, senle benim için sağlam olsun dedim. Bütün kavga bu teneke tepsi üzerineydi.” (syf:125)

Pazarcı adlı hikâyede yazar, başkişi Ahmet Sedop'u kim olduğu belli olmayan birinin ondan bahsetmesiyle başlatır. Ardından hikâye Ahmet Sedop'un hayatıyla dinamik bir şekilde devam eder.

“Onu çok genç zamanlarımdan beridir tanıyorum. Ölene dek kalpsiz kalacağını da biliyorum. Bir gün mahallemize, evimize bir doktor geldi. Ahmet Sedop bu sesi duyar duymaz kalbi sıkışıp bilincini kaybetti. Yüzüne su püskürtüp kendine getirmişlerdi. Sebebi ise evde çamaşır asma yeri yokmuş.” (syf:128)

Çerçeve hikâye özelliği taşıyan *Hülkarın Talihi* adlı hikâyede yazar kişi tasviriyle başlar.

“Hülkar aslında yoksul birinin kızıymış, akılda ve güzellikte kâmilmiş. Anne ve babası bir parça ekmeğe muhtaç olsalar da, kızlarını gözlerinden sakınırlarmış.

Birçok yerlerden görücüler geldiğinde de “kızlarının küçük” olduğunu söyleyerek onları geri gönderirlermiş. Aylar, yıllar geçmiş, Hülkar kız ay gibi parlak yüzlü, saçları söğüt yaprakları gibi uzamış, yanakları yetmişmiş bir elma gibi al al olmuş ve artık büyümüştü.

Şanı bütün âlemi sarmıştı.

Gecelerin kahramanı yedi korsanların sultanı Hülkar kızın şanını duymuştu. O, kendi vezirlerine yeterki “al” desin. Sağ babalık vezirleri “ülke basar”, sol babalık vezirleri “dere geçer” ve Hülkar kız için babasına görücüye çıkar.”(syf:131)

Yazar *Yabancı Biri* adlı hikâyesinde başkişi Şemsettin Hoca'yı tanıtmakla başlar.

“İnsanlar efendinin onuruna “Cahil Hoca” lakabıyla iftira atsalar da bu boşunadır. Çünkü “Aziz Hoca”, “yerli olmayan hoca” gibi kutbu zamanların odalarında ilmi hal ve irfana sahip olanlardandı.

Bir yerde bir şey okununca, onun içinde eğer “veşşemsi...” sözü geçerse, o efendi hemen: “Bu ayet bana işarettir. Ah benim gibi kara yüzünün haline...”, diyerek gözlerinden ardı ardına yaşlar akardı.

Uzun zamandır zorluklarla mücadele edip binlerce mürit ve muhlis arttırmışlardı. Onların bir ucu Margilon'a bir ucu Oş, Ozgan, Jalolobod'a kadar giderdi.”(syf:135)

Ben Kendimi Vuracağım Vefasızlar Yaşasın Dünyada adlı hikâye dinamik bir hikâyedir. Yazar, direkt olaya giriş yaparak başlar.

“O, yaşamında az talihsizlikler yaşadı ama şimdi yaşadığı talihsizlikler artıyordu. O, tramvay camından birisine selam verip geçti. Ben onu takip ediyordum, gülümsüyordu. Belki de bir başarısı vardır!

—Merhaba, saygılar sunarım. Uzun süre beklemiş olmalısınız?

Dinleyen bir kadın sabırlıdır. Deri eldivenlerinden çıkardığı buğday teni elini karşısında nezaketle uzattı:

—Onlar neredeler?... Aha geliyorlar güzel denk geldi, gerçekten ben de on beş dakika kadar geciktim. Buraya gelecekler. İyi ki sizi bırakıp gittiler, yoksa utanırdım.”(syf:139)

Doğru Kazanç adlı hikâye başkahraman Hüsni Bakkal’ın rüyasından oluşur. Yazar herhangi bir tasvir ve kişi tanıtmayı yapmadan direkt olaya girer.

“Hiç beklenmedik bir anda Hüsni Bakkal’la Sebzeci Celil arasında kavga çıktı. Etrafa insanlar toplanmış, ikisi arasındaki sözlü tartışmayı izliyorlardı.” (syf:143)

Gulam, Boza Arkadaşlığı, Gölgeler ve Dinde Hile adlı hikâyelerinde tasvir kullanmayı tercih etmiştir. *Boza Arkadaşlığı*’nda hikâyenin içeriğine uygun iki mısralık bir beyitin ardından sonbahardan kışa doğru bir mekân ve çevre tasviriyle giriş yapmıştır.

“Nehirlerin öteki kıyılarına atım gitmişti,

Sınırların çamuruna batarak gitmişti...

Güz günlerinin son demleriydi, çadırın üzerindeki örtü olmazsa insan soğuktan üşürdü. Tan güneşi Kongiroktepa arkasından kıpkızıl bakıyordu. Güneşin ilk ışıkları uzun kavakların uçlarına düşüyordu. Altında karanlık bir fırtına. Kavun yaprakları şebnemli, inci takan kızlar gibi. Korakotir kırkma kavunların yüzleri şafağın letafetinden utanırcasına ter içinde kalmıştı.”(syf:147)

Sebep adlı hikâyede yazar Salim babanın şimdiki hayatından kısaca bahsettikten sonra onu geriye dönüş tekniğiyle anılarına götürür. *“Uzun kış gecelerinde adamın canı işsizlikten sıkılıyordu. Çaresizce kendine bir eğlence arıyordu. Bugün akşam çok sıkıldım, ama yapacak hiçbir şey bulamadım. Islık düdüğüyle bildircin sesini çalmak istemiştin, ama ördek yavrusu sesi çıktı. Öküzlere yem ayırmaya da hevesim yoktu.”“Salim baba da yalnızdır” dedim, yanına çıktım.” (syf:153)*

Salih Evlat adlı hikâyede yazar hikâyenin başında başkahramanın bir oğlan çocuğuna sahip olmak için yaptığı adakları anlatmasıyla başlar. Böylece okur, hikâyenin bu olay

üzerinden gelişeceğini tahmin eder. “Molla Şoşkol Hoca’nın beş tane yetişkin, boylu poslu, olgun, güzel kızları vardı ancak bir tane erkek çocuğuna hasretlerdi. Karı koca her gece salih bir erkek çocukları olmasını diliyorlardı. “Oğulları olursa, Zangiota’da koç keseceğiz,” dediler, olmadı, “oğlumuz olursa adı “Hudoybergan” olsun”, dediler, olmadı.” (syf:156)

En Son Tecrübeyle Zengin Olmak adlı hikâyede yazar direkt başkahramanın ağzından olaya girmiş ve onun ağzıyla bir sebep ortaya koyarak hikâyeye giriş yapmıştır. “Ben herhangi şahsi bir işle meşgul olmadan vaktinde görevime gittim, fakat müdürden çok haksız bir muamele gördüm.” (syf:160)

Çaresi Görüldü adlı hikâyede yazar vergi idarelerinin yaptıkları hizmeti tanıtarak başlamıştır. “Vergi idarelerinin hepsinin kendi işlerini ne kadar sağlam ve titizlikle yaptıkları malum ve meşhurdur. Herhangi bir anlaşmazlığı ve geçimsizliği önlemek için kendi cihazlarını küçültmüşlerdir. Onların en küçük şubelerinde bile onlarca işçi, müdür, kâtip ve memurlar çalışıyordu. Tâ ki işe gelen kişilerin kendi işini ne kadar hızlı ve sağlam bir şekilde yaptığını bilirse tatmin olacaktır.” (syf:162)

Yazar, *Gölgeler* adlı hikâyesinde evin ön bahçesinden ve başkahraman Yakutay’dan bahsederken uzun bir tasvir tercih etmiştir. “Daha dün dikilmiş bir vişne fidanı neden bu kadar kibirlenerek sallanıyor? Gecenin melteminin bekâr esintisi onunla aşk yaşıyordu. Tel tel yapraklarını silkerek kaçıyor, selvi boyunu gıdıklıyordu. Ay da onlara eşlik ediyor, vişne kız görkemli görünsün diye kucak kucak gümüş ışıklarını onun göğsüne saçıyordu. Bu gece, şu ağır gecenin hursını kaldırmak için vişne kızın gölgesini iki defa uzun gibi gösteriyordu. Olgunlaşan üzümün asması sanki birazdan yeni dallarını çıkaracak. Ön bahçeyi sürü gibi saran şu asmaya bakın, bazı üzüm tanelerine kadar kızarmaya başlamış...

Altında yılan gibi dolanıp yatan bu fidan, ay kız Yakut’un yüzünün kızılığı onlara doğru dönmüştü. Çiğ üzümler de hiç olmasa bu kızın nar gibi yüzünden utanıp tomurcuklansa da, utançtan kızarsa. Ay, burada da iş başında. Hanım kız Yakut’la aynı sırada yatan yaşlı annesinin buruşmuş yüzünü asmanın avuç kadar yaprakları yarım yamalak gölgeleriyle kapatıyor gibiydi. Ay, olgunlaşan üzümlerle uğraşıp Yakut’un güzelliğine bakıp şöyle diyordu, “yalnız kalınca şu Yakut kıza bakın, utanın, kimsesiz gecelerde görünen herkese boşuna övünmeyin”, diyecek oluyordu.

Yaz esintisi ölümüne kadar korkusuz ve derbederdi. Kelebek gibi kararsız, her nefeste çiçek seçip kalender gibi her adımda bir kapı çarpardı. Hafif rüzgâr şimdi vişne kıza küsüp,

ay yüzlü Yakut’a ablalık yapıyordu. Büklüm büklüm hilal gibi saç örgülerini dağıtıp yüzüne kapatıyordu. Süt deryasının bir çift sülükleri ve kırlangıç kanadı gibi kıvrılma kaşlarını kıvrırdı.” (syf:165)

Dinde Hile adlı hikâyesine ise uzun bir tasvirle başlamayı uygun görmüştür. “Güneş kahverengi sığırın sağrısına parlayarak yansıyor. Sığır üşengeçlikle geniş getiriyor, uzun kirpikleri arasından büyük kahverengi süzgün gözleri güçlkle görünüyor. Püsküllü kuyruklarıyla yanı başına konan sinekleri kovan sığır uzun diliyle benekli biçimsiz burnunu yalıyordu. Önünde aniden herhangi bir şey geçtiğinde ise çirkin sesiyle mölüyordu. Haranın oluşunda iki tane kumru guguklayarak, kanatlarını çırpıyorlardı.

Haraya karşı yerleştirilen on bir ahşaplı çardağın kenarında Molla Dilkaş atın keçesini yamıyordu. Yukarıda orta yaşlarda bir kadın post halıya yatmış, yan tarafına da işlemeli yastık koymuştu. Daha ortada süslü bir genç kadın el aynasına bakıp kaşlarına sürme sürüyordu.” (syf:172)

Kendi Adamlarını Tanımaması İlginç adlı hikâyede yazar, başkahramanı tanıtarak giriş yapar. “Kasım Veled eskiden beri bu idarede gazeteci (girdi çıktı muhasebecisi). O, en önceki müdür bin iki yüz beş som az getirdiği için (eksiklik yapmış) kovulmuş, ondan sonraki müdür ayyaş ve hovardalığında dolayı görevinden alınmış ve ondan sonraki en son müdürün döneminden bu yana hala görev yerinde, çalışıyordu.” (syf:177)

1.2.Olay Geliştirme Yöntemleri

Gafur Gulam’ın incelemiş olduğumuz hikâyeleri kısa hikâyelerden oluşur. Hikâyelerdeki kişiler başkahramanlar ve dekoratif kişilerden oluşmaktadır. Olaylar ise tek çizgiden ilerler. Yazar, hikâyelerini oluştururken genellikle olayı tek kahraman üzerinden anlatır ancak bazı hikâyelerinde iki başkaramana yer verdiğini de görmekteyiz. Gulam’ın olay akış yöntemini daha iyi anlamak için aşağıda hikâyelerindeki olay örgülerine yer verilmiştir.

Gönülsüzün Vaziyeti adlı hikâye, bir grup kadının Server teyzenin başından geçen olayı anlatmasını istemesiyle başlar. Ardından Server teyze başından geçen olayı anlatır. Server teyzenin babası çocuklarını sünnet ettirmek için Kasım adlı zengin bir ağadan borç alır. Ardından Server, babasına yardım maksatlı Şefaathalanın vesilesiyle Kasım Ağa’nın oğlu olan Gani Bey ise otuz beş yaşlarında evli bir adamdır ve Server’e göz koymuştur. Bir gün evde kimsenin olmadığı bir vakitte Şefaathala Gani Bey’in odasını toplamasını ister. Gani Bey’in odasına giden Server,

orada Gani bey'in karısının, makyaj malzemeleriyle kendine makyaj yapar. Makyaj yaptığı esnada Şefaata hala içeri girer ve bu kadar süslenmemesi gerektiğini yoksa onu kaçırabileceklerini gülererek söyleyip, odadan çıkarken kapatarak çıkar. O esnada Gani Bey saklandığı yerden çıkar ve aralarında kısa bir çekişmenin ardından Server bayılır. Uyandığında artık hiçbir şey eskisi gibi değildir.

Kız Çocuk adlı hikâyede olaylar Mükerrreme'nin sevdiği çocuk İbay'a kaçmasıyla şekillenir. Mükerrreme'nin annesi Züleyha teyze pımpirikli bir kadın olup kızı için en iyi kocayı beklemektedir. Kızı Mükerrreme'nin kaçmasının ardından bir süre kocası Şakir abiyle bu durumu kaldıramazlar. Ancak aradan geçen zamandan sonra kızlarına karşı olan özelemleri artar.

Yiğit adlı hikâyede başkahramanın sinema gişesinin önünde beğendiği bir kıza dikkatlice bakıp ardından tanışmaya gitmesiyle şekillenir. Başkahraman Bakican gişenin önünde ayakta duran Adalet adında bir kıza çok beğenir ve onunla tanışmak, dikkatini çekmek için türlü numaralar yapar. Adalet bu yapılanlara ilk başta bir anlam veremeyip sert tepki gösterir ancak ardından o da Bakican'ı beğendiğini fark eder ve onunla beraber film izlemeyi kabul eder. Aradan birkaç zaman geçer ve ikisi yakın zamanda evlilik kararı verir. Bir gün Bakican idarede çalışırken içeriye güzel bir kıza girer ve kıza Bakican'dan umumi durumu hakkında bir rapor ister. Bakican kızın umumi durumu hakkında olan bu raporun çalıştığı idarede verilmediğini bilmesine rağmen kıza tekrar tekrar çalıştığı idareye gelebilmesi için oylar ve bu kıza gördükten sonra Adalet'le olmaktan pişman olur. Adalet için yaptığı bütün numaraları bu kıza için de yapar. Bir gün kıza bütün bildiklerini Bakican'a anlatır. Aslında bu kıza Adalet tarafından Bakican'ı sınamak için tutulmuştur. Bakican'ın kızlara karşı olan tutumunu, davranışlarını öğrenmek için.

Boş Ümitler adlı hikâyede zengin bir adamın oğlu olan Polatcanla fakir bir ailenin kıza olan Zulfiya'nın aralarındaki sınıf çatışmasına yer verilmiştir. Polatcan ve Zulfiya okul yıllarında tanışmış iki arkadaşlardır ancak bu arkadaşlık sonradan aşka dönüşmüştür. İkisi daha sonra evlenmiş ancak evlilikleri istedikleri gibi değildir. Zulfiya Polatcan'nın annesine, ailesine ayak uyduramamıştır. Daima yenilik peşinde koşan Polatcan ise zamanla Zulfiya'dan sıkılmıştır. Bir erkek evlatları olan karı kocanın evlilikleri sıkıntılı bir şekilde ilerlerken bir gün Polatcan yakın zamanda okumak için Moskova'ya gideceğini ve bunun için ondan boşanmak istediğini o yüzden elindeki evrakları imzalaması gerektiğini söyler.

Sözlerine, oğlu Solihcan için onlara nafaka bağlayacağını da ekler. Zülfiya kısa bir konuşmanın ardından evrakları imzalar.

Hatim adlı hikâyede yazar, yalnız yaşayan Şahyusuf öldükten sonra arkasında fatiha okuyacak birilerinin olmaması korkusuyla kendi adına yapmış olduğu hatimden bahsedilmiştir. Bunun için yazar geriye dönüş tekniğini kullanır. Şahyusuf abi geçimini sağlamak için birçok işte çalışmıştır. Kimi zaman boş şişelerin satışını kimi zaman da antika eşyaların satışını yapmıştır. Fiyatların yükselip malların azalmasıyla elindeki boş şişe ve antikaları satan Şahyusuf aşçılığa girişmiştir. Aşçılıkta iyi paralar kazanan Şahyusuf mahallede kendi adına bir hatim düzenler. Fatihalar, dualar okunup sıra Şahyusuf'un pişirdiği helvayı yemeye gelmiştir. Hatim için gelen imam, sufi, hocalar helvayı beğenmemiş üstüne bir de Şahyusuf'a kötü dileklerde bulunmuşlardır.

Hocaların Diyarı adlı hikâyede Osmanhan hocanın öldükten sonra adının anılması için “ün bırakma” hırından bahsedilir. Osmanhan Hoca halk tarafından hekim olarak bilinmektedir. Ancak o, hekimlikte görüldüğü gibi başarılı değildir. Hoca hekimlikten ziyade öldükten sonra arkasında adı anılacak şekilde bir miras bırakmak istemektedir ve müritleriyle beraber gittiği bir av esnasında aklına bozkırda göl kazıma fikri gelir. O gece müritleriyle bozkırda kalırlar. Ertesi gün göl kazımaya başlarlar. Göl kazıma işlemi bittikten sonra geriye göle su boşaltmak kalır. Hoca bunun için pamuk tarlalarına giden su yolunu kapatıp suyu yaptığı göle boşaltır. Çiftçiler pamuk tarlalarını sulayacak su bulamayınca bu durumu icra komitesine bildirirler ve icra komitesi hocayı tutuklatır.

Dostluk adlı hikâyede yazar, üç yakın arkadaşın birkaç günlük macerasından bahseder. Hikâyede Rahim, Holtoy ve Şerif üç yakın arkadaşlardır. Üçü de bilgi açısından kendilerini sıradan halktan ayırmaktadırlar. Şerif'in eşinin vefatı üzerine Rahim ve Holtoy fatiha okumaya Şerif'in evine giderler ve o gece orada kalırlar. Şerif onlar için sofraya kurar. Oturup hep beraber yiyip içerler. Sarhoşluğun vermiş olduğu etkiyle en küçük şeyler için bile tartışır. Her seferinde tatlıya bağlayan da Şerif olur.

Saat adlı hikâye, başkahraman Nişanbay abinin bir Rus satıcısı kadından ikinci el olarak gördüğü saati almasıyla başlar. Olaylar bu saat etrafında gelişir. Nişanbay abi antika eşyalara merakıyla bilinir. Rus satıcısı bir kadından guguklu bir saat alıp evine getirir. Saatini sever, onu çalıştırır ve saatine karşı olan mutluluğunu gizlemez. Akşam olunca uyur ve bir rüya görür. Rüyası yine aldığı guguklu saat üzerinedir. Uyandığında saati bozulmuştur ve duruma çok kızar kalkıp bir süre saatini çalıştırmakla uğraşır ancak yapamaz. Sabah

namazından döndükten sonra duvarda saatini yapılmış bir vaziyette görünce saatini oğlu Salim'in yaptığını öğrenir. Oğluna saati nasıl yaptığını ve bunu kimin öğrettiğini sorar. Oğlu, Rus hocasından öğrendiğini söyler. Nişanbay abi bunu duyunca dalga geçerek okulda bismillah öğretileceğine neden bu tarz şeyler öğretildiğine dair söylenir.

Yazar, *Pazarcı* adlı hikâyede Ahmet Sedop'un satış stratejisinden ve kooperatiflere karşı olan düşmanlığından bahsetmiştir. Ahmet Sedop devrimden önce seyyar satıcıdır. Devrimden sonra pazarcı olmuştur. Kârı hangi malın üzerindeyse onun ticaretini yapmıştır. Satış konusunda sivri olan Ahmet Sedop gelen müşterilerine karşı bunu göstermekten çekinmemiştir. Ahmet Sedop kooperatifler konusunda da çok hassastır ve onlarla hiç uzlaşmamıştır. Ondan alışveriş yapanlar kooperatiflerden bahsedince hemen karşı tepki gösterip onlara karşı düşman kesilmektedir. Bir gün kooperatiflerin birinde, alışveriş yapan birinden hırsızlık yapınca polisler tarafından tutuklanıp hapse atılmıştır.

Hülkarın Talihi adlı hikâye çerçeve hikâyedir. Yazar, üç kadının hikâyesini tek bir başlık altında ancak ayrı ayrı hayatlar olarak ele almıştır. Bu yaşamların olay örgüsü aşağıdaki gibidir:

Hülkar'ın Talihi adlı hikâye Kara nine adında biri tarafından anlatılmaktadır. Hülkar güzelliğiyle ün salmış bir genç kızdır. Bu güzelliği Yedi korsanların sultanının kulağına kadar gider ve Yedi korsanların sultanı, babası vermemesine rağmen Hülkarı, zorla kaçıtır. Hikâyedeki bir diğer kadın Kurbonoy adında genç bir kızdır. Kurbonoy çocuk yaşta dediğimiz bir yaşta evlendirilmiştir. Düğün günü zorba iki kişi tarafından zorla kaçırılır ve her türlü taciz ve işkenceye maruz kalır. Hikâyenin devamında yarı ölü halde bulunmuş olan Kurbonoy'u kaçıranlar ve ona türlü eziyetler yapan kişiler yakalanmış hapse atılmıştır. Bir diğer başkişi olan Bibinor'dur. On dört yaşındaki Bibinor, ailesine zorbalık yapan üç kişi tarafından zorla kaçırılır. Hudoyverdi tarafından kaçırılan Bibinor iki yıldan sonra annesi tarafından bulunur. Başına gelen her şeyi tek tek annesine anlatır. Bunu duyan Hudoyverdi o gece Bahrinoy'a ve Bahrinoy'un oğlu Beknazar'a fiziksel şiddet gösterir. Ertesi gün hem kendisine hem de kızına karşı yapılan bu işkenceleri şikâyet etmek için karakola gider ancak Bahrinoy oradan sonuçsuz ayrılır.

Yabancı Biri adlı hikâyede yazar, binlerce mürit arttıran Şemsettin Hoca'nın, Dadakozi'nin evine gitmesiyle orada yaşanan gelişmelerden bahseder. Şemsettin Hoca kimi insanlar tarafından "cahil hoca" olarak bilinirken kimi insanlar tarafından da "aziz hoca" olarak bilinmektedir. Hoca yine bir gün hem küçük oğlunu evlendirmek hem de mürit avına

çıkmaq için köy köy dolaşır. En son müritlerinden biri olan aşçı Dadakozi'nin evine gelir. Dadakozi buna çok sevinir. Şemsettin Hoca ve beraberinde gelen müritlere hürmette kusur etmemiş onları çok güzel ağırlamıştır. Şemsettin Hoca Dadakozi'nin kızını küçük oğluna ister. Dadakozi de bunu onaylar. Haftalar boyunca Dadakozi'nin evinde kalan Şemsettin Hoca'ya hürmet etmekten yorulan Dadakozi ve ailesi artık bu durumdan iyice sıkılmıştır. Zaten evlenmek isteyen Şemsettin Hoca'ya, Dadakozi fırsattan istifade kırklaşmış, yaşı seksenlerinde olan yaşlı annesini nikâhlamıştır. Aslında Dadakozi'nin kızı olan Rokiya'yla evleneceğini düşünen Şemsettin Hoca, düğün gecesini Dadakozi'nin yaşlı annesini görünce çok şaşırır.

Yazar *Ben Kendimi Vuracağım Vefasızlar Yaşasın Dünyada* adlı hikâyede şıpsevdi bir kahramanın başından geçenlere yer vermiştir. Hikâyede başkahramanlardan biri olan Lutfulla, Şerofat adında bir kıza âşık olur ve ardından onunla bir ayrılık yaşar. Bu süreçte en yakın arkadaşı ve aynı zamanda hikâyenin başkişilerinden olan Tolagan her daim onun yanındadır. Bir süre sonra Kimyo adında başka bir kıza âşık olur. Onunla da bir ayrılık yaşar. Lutfulla nehir kenarına gider. Tolagan ise bunu mahalle bekçisinden öğrenir. En yakın arkadaşının oraya yalnız başına gitmeyeceğini bilir ve bir şeylerden şüphelenip nehir kenarına gider. Orada Lutfulla'nın ellerini açıp dua ettiğini fark eder. Ardından Lutfulla kendini nehre atar. Onu kurtarmak için arkadaşının peşinden Tolagan da nehre atlar. Ardından ikisi de sudan çıkar ve birbirleriyle dalga geçip gülüşürler.

Doğru Kazanç adlı hikâye başkişinin rüyasında oluşmaktadır. Başkişi Hüsnü Bakkal elindeki mallara fazla fiyat ekleyince dükkânına gelen müşterilerle tartışmış hatta fiziksel olarak kavga etmiş ancak bir sonuca varamamıştır.

Boza Arkadaşlığı adlı hikâyede başkişi Ahmetkul'dan bahsedilmiştir. Hikâyede Ahmetkul'un aylak bir arkadaşı olan Bota, Ahmetkul ve kardeşlerinin bütün yaz çalıştığını ve Ahmetkul'un da dinlenmeye ve eğlenmeye hakkı olduğunu söyler. Bunun üzerine Bota, Ahmetkul'u gençlerin toplandığı bir eğlenceye çağırır. Ahmetkul ilk başta kabul etmez. Ancak akşam eğlenceye katılır. Eğlencede şarkılar söylenir, oyunlar oynanır, içilir. Ahmetkul ve orada bulunan herkes sarhoş olmuştur. Vakit geçirir ve Ahmetkul gece evine dönmek için o gün huysuzlanmış atına biner. Ertesi sabah eve boş dönen atı gören Ahmetkul'un kardeşleri telaşlanır ve çiftçilerle beraber Ahmetkul'u aramaya çıkarlar. Arama sonucunda onu ölü halde bulurlar.

Sebep adlı hikâyede yazar başkişi Salim babayı anılarına götürür. Salim yirmi bir, yirmi iki yaşlarında bir gençtir. Saidazim Bey'in yanında seyis olarak çalışmaktadır. Beyin evde olmadığı bir gün, beyin karısı Salim'i bağrını ovması için çağırır. Salim, küçük hanımın dediklerini yapar ve bu bir süre devam eder. Ancak Salim küçük hanımın bunu niçin yaptırdığına anlam verememektedir. Bir gün Saidazim Bey, Salim'den atları hazırlamasını ister. Beraber Zolarik denen bir yere gelirler ve onları Maston Bozacı adında bir kadın karşılar. Büyük bir kahvehaneye sahip olan Maston Bozacı bütün gece onlara hizmet eder. Salim bu sırada dışarıda atları korumak için beklemektedir. Saat geç olunca Salim, beyin henüz gelmemesi üzerine merak eder ve çadırın kenarından onlara bakar. Saidazim Bey'in, Maston Bozacı'nın bağrını ovaladığını görür. Gördükleriyle şaşkına uğrayan Salim, küçük hanımın ona niçin bağrını ovdurduğunu daha iyi anlamıştır.

Salih Evlat adlı hikâyede, başkahraman Molla Şoşkol Hoca'nın bir erkek çocuğa sahip olmak istemesiyle başlar ve bütün hikâyeye çok istediği erkek çocuğunun olmasıyla devam eder. Molla Şoşkol Hoca beş kıza sahip ancak erkek çocuğu olmayan bir babadır. Bundan dolayı karısıyla sabah akşam dua edip adaklar adamaktadır. Bütün bunlara rağmen erkek çocukları olmayan karı koca en son Abdulmalik Hoca'ya gider. Şoşkol Hoca'nın karısı yedi gün yedi gece Abdulmalik Hoca'nın eşiğini süpürür. Ardından hamile kalır ve dokuz ay sonra bir erkek çocuğu olur. Adını Ostonakul koyarlar. Çocuk büyüdükçe Şoşkol Hoca'dan çok Abdulmalik Hoca'ya benzemektedir. Şoşkol Hoca oğlunun eğitimi için bir hocaya vermek ister ancak dövülemesinden korktuğu için bu düşüncesinden vazgeçerek kendisi eğitmeye başlar. Ancak Molla Ostonakul Kur'an'ın yedide birini bile zor öğrenmiştir. Yıllar geçmiş Ostonakul delikanlı olmuştur. Babası Molla Şoşkol Hoca, oğlunun tüccar olmasını istemiştir. Bunun için oğluna satması için burkaları verir. Burkaları satmak için pazara giden Ostonakul satış için tek bir müşteri dahi bulamaz. Ardından orada bir adamla karşılaşır. Ostonakul elindeki burkaları satamayacağını anlayınca adamın elindeki keçeyle burkaları takas eder. Evine gururlu bir şekilde dönerken mahalleliyle karşılaşır. Mahalleli keçeyi görmek ister. Ostonakul yine gururla keçeyi onlara verir, içini açıp bakarlar ki keçe bir çay evine ait eski, yırtık, yıpranmış bir keçedir. Dolandırıldığını anlayan Molla Ostonakul keçeyi geri vermek için geri döner, ancak satıcı adamı bulamaz. Hasır ip pazarına gidip keçeyi satmaya çalışır fakat kimse keçenin yüzüne dahi bakmaz. En sonunda Ostonakul bir hasır ipçiye yalvararak keçeyi bir tane iç hasır ipine verir. Ardından evine gelir. Oğlunun geç dönmesi üzerine iyice meraklanan Şoşkol Hoca koridorda oğlunu görünce niçin ağladığını

sorar. Oostonakul başından geçenleri anlatır. Şoşkol hoca bu duruma çok sinirlenir ve onu ertesi gün bir değirmenciye çırak olarak verir.

En Son Tecrübeyle Zengin Olmak adlı hikâyenin başkişisi Molla Şokayum'un bir günü ele alınmıştır. Molla Şokayum sabah saat altıda uyanır, yüzünü yıkayıp ekmek almaya gider. Ardından kahvaltısını yapıp ayakkabısını giyip iş için yola çıkar. Ancak öncesinde karısı ondan et için sıra almasını istemiştir. Molla Şokayum bunun için kasaba gider ve orada boş yere elindeki sepeti koyarken sıradakiler arkaya geçmesi için onunla bir süre tartışırlar. Ardından sırada bulunan yaşlı bir kadın elinde fazladan bir sıra olduğunu ve isterse ona satacağını söyler. Molla Şokayum bunu kabul eder. Para karşılığında yaşlı kadından sıra satın alır ve sepetini oraya bağlayıp işe gitmek için yola koyulur. İki tramvaydan sonra üçüncü tramvaya biner, ancak tramvay yolları tamir olduğundan bindiği tramvay kendi sırasını yük tramvaylarına verince Molla Şokayum birkaç dakika işe geç kalır. Bunu gören müdür, onu da diğer geç kalanlarla beraber azarlar. İş çıkış saati gelmiştir. İşten ayrıldıktan sonra kasaba giden Molla Şokayum sepeti bulamayınca mahçup bir şekilde evine döner. Karısı bu duruma çok sinirlenir ve kendisi kasaba gider. Aradan on dakika kadar geçince karısının elinde bonfile etle dönmesine şaşırır.

Çaresi Görüldü adlı hikâyede yazar, adına yanlış vergi yazılan Ubay Zufarov'un mücadelesinden bahseder. Hikâyede adına bireysel vergi yazılan İboy Zafarov'a gitmesi gereken vergi sayfası yanlışlıkla Ubay Zufarov'a gitmiştir. Ubay bu durumu düzeltmek için kendisinin yeni evlendiğini, tek başına ev geçindirdiğini ve bu vergiyi tek başına ödeyemeyeceğine dair bir dilekçe yazıp bölge icra komitesine gönderir. Aradan zaman geçer, Ubay bölge icra komitesine gider. Oradaki memurlar dilekçenin kontrolü için Beşrabot köy muhtarlığına gönderildiğini söyler. Ubay, çaresinin görülmesi için biraz daha sabreder. Beşrabot köy muhtarlığı kırmızı mürekkeple Ubay'ın çaresi görülsün diye bir karar alır ve köy muhtarlığı yanlarına iki polis alarak Ubay'ın evine giderler. Ubay bu durumdan habersizdir. Polisleri karşısında görünce çok şaşırır. Polisler aradıkları çareyi bulamayıp gider ve bölge icrasından gelen dilekçenin üzerini icra edildiğini ve çaresi olmadığını yeşil mürekkeple yazıp dilekçeyi ilçe şurasına gönderirler. Bunun üzerine dilekçe yine cevapsız kalır. Ubay dayanamayıp yeniden dilekçe yazdırıp ilçe şurasına gider. Ubay'ın çaresinin görülmesi için tekrar bir karar çıkarırlar. Bu karar üzerine Beşrabot köy şurasındakiler tekrardan yanlarına polis alıp evin her yerini aramaya başlarlar ve yarım saatlik bir aramanın ardından aradıkları çareyi bulurlar. Böylece Ubay'ın çaresi görülmüş olur.

Gölgeler adlı hikâyede yazar, başkişi Yakutay'ın tacize uğradıktan sonra yaşadıklarını ele alır. Yakutay, gece annesiyle beraber yazın bunaltıcı sıcağında derin bir uykuya dalmıştır. Gecenin sessizliğinde hırsız gibi, adı yazar tarafından söylenmeyen genç bir adam eve girer. Ardından Yakutay ağzı kapatılarak taciz edilir. Kısa bir baygınlıktan sonra kendisine gelen Yakutay etrafına bakar ancak kimse yoktur. Başına gelen bu olaya ağlamaya başlar. Annesi uyanır ne olduğunu sorar fakat Yakutay utandığından bu durumu açıklayamaz. Birkaç zaman sonra Yakutay Nizamcan adında biriyle evlendirilir. Düğün gecesini Nizamcan Yakutay'ın başına gelenleri öğrendikten sonra ona eziyet edip, şiddet uygulayarak yaka paça dışarı atar. Bu olaydan sonra mahallenin temsilcisi Servi hala Yakutay'a sahip çıkar. Yakutay bir fabrikada çalışır. Ardından biriyle tanışıp evlenir.

Dinde Hile adlı hikâyede yeniden evlenmek isteyen başkahraman Molla Dilkaş'la Molla Abdulboki'nin yapmış oldukları planı anlatmaktadır. Molla Dilkaş ve iki eşi ahşap çardakta oturmaktadırlar. O sırada Molla Dilkaş büyük eşiyle tartışır ve bir süre sonra tartışma büyür. Ardından Molla Dilkaş dışarı çıkıp yeniden evlenme fikrini hayata geçirmek ister ancak toplumun onu küçümsemesinden çekinir. Bu yüzden daha farklı bir yol düşünür. Aklına Molla Abdulboki gelir. Molla Abdulboki'nin yanına gider ve ona akıl danışır. İkisi uzun bir görüşmeden sonra Molla Abdulboki ona planı açıklar. Planı göre bu sorunu dinde hile kullanarak çözeceklerdir. Molla Dilkaş gece karısını emip Molla Abdulboki'ye gelecektir. Molla Dilkaş, hocanın dediği gibi yapar. Karısı bu duruma çok sinirlenir. Bunun şeriatteki karşılığı nasıldır, deyip karısıyla ertesi gün Molla Abdulboki'ye giderler. Molla Abdulboki bu duruma çok şaşırması gibi yapıp artık ikisinin karı koca değil anne evlat olduğunu söyler. Kadın çok şaşırır, ancak tamamen cahillikten bu durumu kabul eder. Molla Abdulboki'ye belli bir ücret ödedikten sonra Molla Dilkaş'la karısı dışarı çıkar ve Molla Dilkaş karısına, annesi olarak artık üzerine düşen görevi yerine getirip kendisini evlendirmesi gerektiğini söyler. Çaresiz, saf kadın ise kendisine anne değil hiç olmazsa abla demesi gerektiğini söyler.

Kendi Adamlarını Tanımaması İlginç adlı hikâyede Kasım Veled'in çalıştığı idaredeki durumundan bahsedilmiştir. Kasım Veled iş yerinde çalışkan ve kendisine saygı duyulan biridir. Müdürleri tarafından kendisine herhangi bir iş verildiğinde hemen yerine getirir ve böyle yaparak mevkisinin yükseleceğini düşünmektedir. Ancak yeni gelen müdür kendisine çok iş vermediğinden dolayı Kasım Veled bu duruma yakınmaktadır. Bir gün görev saatinin bittiği bir saatte Kasım abi henüz çıkmamış, sonradan gelen belgeleri defterden deftere

aktarmaktadır. O sırada güzel bir kız içeri girer ve müdürü sorar. Kasım Veled, kendisinin şoförle çıktığını söyler ve kız, müdürü beklerken Kasım Veled’le bir süre konuşurlar. Ardından müdür gelir, kızı görünce şaşırır. Ona toplantı sözü vermiş olduğunu hatırlar. İkisi çıkarken müdür kadına, Kasım abinin işinde çok iyi olduğundan bahseder. Kasım abi buna çok sevinir. Yine bir gün mevkilerin yükseltilmesine yönelik idarede bir toplantı düzenlenir. Toplantıda Kasım abi terfi alır. Aradan haftalar geçer ve terfi alan Kasım abi bir işçiyi, işten çıkarır. Bunu duyan müdür aslında kendi adamlarını bu zamana kadar tanımadığını söyleyerek bu durumu ilginç bulur ve bıyık altından güler.

1.3.Olay Bitiriş Yöntemleri

Gönülsüzün Vaziyetinde Server hala Gani Bey’in ona yaptıklarından sonra ileri gidişlerle babasının borçlarını ödeyemediğini ve borç karşılığında evlerini verip oradan taşındıklarını söyledikten sonra babasının onu Sadi Kalfa adlı biriyle evlendirdiğini ve Sadi Kalfa’nın toprak reformuyla sonradan zengin bir adam olduğunu, Kasım Ağa’nın öldüğünü, Gani Bey’in ise hükümet tarafından topraklarının bölüştüğünü ve şuan şehirde ayakkabı boyadığını söyleyerek sözlerine son vermiştir.

Kız Çocuk adlı hikâyede Mükerrreme’den anne ve babası için bir mektup gelir ve mektupta Mükerrreme ve İbay, Züleyha teyze ve Şakir abiden özür dilemektedirler. Mektubun devamında Mükerrreme hamile olduğunu ve yakın zamanda doğuracağını söylemektedir. Aradan birkaç zaman geçer ve Mükerrreme’nin doğurduğu, bir kız çocuğunun olduğunu öğrenirler. Hikâyenin devamında Züleyha teyze ve Şakir abinin sonunda kızlarına kavuşup kavuşmadığına yönelik herhangi bir bilgi yoktur. Yazar bunu okuyucunun hayal dünyasına bırakmıştır.

Yiğit adlı hikâyede yazar, hikâyenin sonunda başkahramanı sevgilisine yaptığı haksızlıktan ötürü cezalandırmıştır. Sevgilisi Adalet, başka bir kızı onu denemesi için göndermiş ve sonucunda başarılı olmuştur.

Boş Ümitler adlı hikâyede Moskova’ya giden Polatcan bir mektubunda verdiği nafakayı artık veremeyeceğini söyler ve hikâye bu şekilde son bulur. Hikâyenin devamında Zulfiya ve oğulları Solihcan’a ne olduğu söylenmemiş okuyucuya bırakılmıştır.

Hatim adlı hikâyede yazar geriye dönüş tekniğiyle Şahyusuf’un çalışma ve hatim anısından bahseder. Ancak hikâyenin sonunda yazar şimdiye dönmez, anıda kalır. Devamı okuyucunun hayal gücüne bırakılmıştır.

Hocaların Diyarı adlı hikâyede yazar hikâyenin bir hırsla başlayan hayalin parlak olmadığını okuyucuya göstererek ders niteliğinde bir sonuca varmıştır. Hikâyenin sonunda başkahraman Osmanhan Hoca hırsının kurbanı olup hapse atılmıştır.

Yazar, *Dostluk* adlı hikâyeyi şaşırtıcı bir şekilde bitirir. Hikâyenin sonunda sarhoş olan üç arkadaş Hazmi adında bir kıza saldırırlar ve onu boğarak öldürürler. Bunun üzerine tutuklanıp hapse atılırlar.

Saat adlı hikâyede yazar hikâyenin sonunda Rus okullarını eleştirmiştir.

Pazarcı adlı hikâyenin sonunda yazar Ahmet Sedop'un hırsına yenildiğini ve bu hırsının sonucunda hapse atıldığından bahsederek hikâyeyi sonlandırmıştır.

Çerçeve anlatı özelliği taşıyan *Hülkarın Talihi* adlı hikâyede yazar üç kadının hayatından ayrı ayrı bahseder. Bu sebeple bizde hikâyelerin sonuçlarını ayrı ayrı ele aldık.

İlk hikâyede, Hülkar zorba bir sultan tarafından kaçırılır ve gökyüzüne götürülür. Bu hikâyeye aslında yazar sonraki kadınların hikâyesini oluşturmak için belli bir zemin hazırlar. Bundan dolayıdır ki yazar, hikâyelerdeki bu şahısların başlarından geçenleri anlatırken aslında kadınlar ve zorba erkekler üzerindeki sosyal mesajını bu şekilde vermek istemiştir. Hikâyedeki diğer kadınlar Kurbonoy ve Bibinor'dur. Kurbonoy'un hikâyesinde onu kaçıran kişiler cezalandırılırken Bibinor'u kaçıranlar cezalandırılmamıştır. Hatta annesi Bahrinoy kızına işkence eden Hudoyverdi'yi şikâyet etmek için polise gittiğinde onunla dalga geçilmiş ve oradan kovulmuştur.

Yabancı Biri adlı hikâyede yazar, okuyucuyu şaşırtır. Hikâyede yaşlı bir hoca olan Şemsettin Hoca müridi olan Dadakozi'nin genç kızını oğlu için ister gibi görünür ancak aslında kendisine ister. Bu durumu anlayan Dadakozi, Şemsettin Hoca'ya unutamayacağı bir ders verir. Dadakozi kızı yerine Annesi Server'i, Hoca'ya nikâhlatır. Böylece aslında yazar, Şemsettin Hoca'ya büyük bir ders vermiş olur.

Ben Kendimi Vuracağım Vefasızlar Yaşasın Dünyada adlı hikâyede yazar, okuyucunun tahmini dışında sonunu kötü bitirmeyip pozitif olarak sonuçlandırmıştır.

Doğru Kazanç adlı hikâyenin sonunda başkişi yaptığı bu haksız kazançlarından ötürü devlet memuru tarafından ceza yemiştir. Böylece yaptığı bu haksız kazançlar doğru bir kazanca dönüşmüştür. Devlet memurunun verdiği bu ceza sonucunda başkişi uyanır ve bunun bir rüya olduğunu anlayınca rahatlar.

Boza Arkadaşlığı adlı hikâye başkahraman Ahmetkul'un vefat etmesiyle son bulur.

Sebeup adlı hikâyenin sonunda başkişinin aslında içsel bir mücadele duygusuna sahip olduğunu “*Baba, önce beyin karısını ovuyormuşsun, dedi Toşboki. Şimdi de toprak ıslahatıyla beyden aldığın toprağın bağırını ovalamaktasın. Bey neyi ovalıyormuş ya?*

“Bey var ya, bey şuan yerin altında,” dedi Salim baba.” (syf:155) cümleleriyle de anlayabiliriz.

Salih Evlat adlı hikâyede başkişi Molla Şoşkol hoca çok istediği erkek evlada kavuşur. Ancak evladı onun istediği başarıda eksik kalmıştır. Bunun için hikâyenin sonunda onu tüccar yapmak yerine bir değirmenciye çırak olarak bırakmıştır.

En Son Tecrübeyle Zengin Olmak adlı hikâyenin sonunda yazar, başkahramanın ağzından hikâyeyi sonuca bağlamıştır. “*Aradan on dakika kadar geçince bir de ne göreyim karım üç kilo bonfile alıp geldi. Bu da yetmezmiş gibi paramı geri getirip önüme attı. Gözlerim yuvalarından çıkacak gibi oldu. Sinirlendim: “Kasap senin oynaşın mı?” Karım güldü: “Siz bilmiyorsunuz, babası, çocuklu kadınlara sırasız, ben sırasız aldım. Ondan sonra iki kişiye çocuğunuzu yarım somdan sattım, onlar da sırasız aldılar”, dedi. Karım dediğine baktığımda sıra arkasında dünya malını arttıranlar çokmuş.”* (syf:161)

Çaresi Görüldü adlı hikâyenin sonunda Ubay'ın kendi adını temize çıkarma mücadelesi olumlu bir sonuç alır. Öyle ki sadece o değil devlet dairesinde işini hakkıyla yapmayan birçok memurla alakalı gerçekler de ortaya çıkar. “*Sonuç olarak bölge şurasının çalışma müdürüne “kınama verildi”, köy muhtarlığının reisinin yabancı olduğu saptandıktan sonra işten alındı. Vergi idaresinin kâtibi mahkemeye verildi. Ubay Zafarov vergiden muaftutuldu, belgenin gerçek sahibi İboy Zafarov'dan vergi tahsil edildi ve hayvan yeminden olan çare ise sahibinin rızasıyla korunma sergisine hatıra için alındı.”* (syf:164)

Gölgeler adlı hikâyede başkahraman Yakutay istemeden başına gelenler yüzünden sorumlu tutulmuştur. Ancak yazar hikâyenin sonunda onu iyi biriyle evlendirerek ödüllendirmiştir.

Dinde Hile adlı hikâyede başkişi Molla Dilkaş yeniden evlenmek ister ve bu isteğini gerçekleştirmek için bir plan yaparak istediği sonuca ulaştırır.

Kendi Adamlarını Tanımaması İlginç adlı hikâyesinde yazar, başkişi Kasım Veled'in terfisini yükseltmekle aslında onun gerçek yüzünü ortaya çıkarmak istemiştir. Kasım Veled

mevkisinde yükseldikten birkaç hafta sonra bir işçiyi işten çıkarmaktan çekinmemiştir. Müdür bu duruma şaşırması ve aslında kendi çalışanını tanımadığını ilginç bulmuştur.

2.ŞAHIS KADROSU

Roman kurgusunun önemli bir parçasını da kişiler oluşturur. Bunlar, romanda ya etken ya da edilgen konumdadırlar. Yani ya özne ya da nesnedirler. Roman, bir insan sanatıdır. Dolayısıyla kişi ya da kişiye özgü niteliklerin olmadığı metine roman denemez. Şahıs kadrosu genel olarak insanlardan oluşsa da bunun yanında az da olsa hayvan, eşya, harf, sayı, işaret ya da simgelerin de roman kişisi olarak görev aldığı görülmektedir. İnsanın dışındaki simgelerden oluşan figüratif elemanlar çoğu zaman insani nitelikleri, fiilleri, duygu ve düşünceleri aktarmada görevlendirilir (Çetin, 2015: 144).

Şahıs kadrosunu meydana getiren fertler, bazen birbirlerine oldukları gibi görünmemektedir. Okuyucu, bu kişilerin tamamını anlatıcı aracılığıyla tanımaktadır. Vaka zincirinin akışı içinde bu kişileri çeşitli bakımlardan tanır. Bu kişilerin bazıları eserin başlangıcında tanıtıldığı şekilde varlığını sürdürür, bazıları ise çeşitli değişikliklere uğrar (Aktaş, 2005: 137).

Gulam'ın hikâyelerinde şahıs kadrosu zengindir ve hikâyeler çoğunlukla başkahramanlar üzerinden şekillenmektedir. Özellikle üzerinde inceleme yaptığımız hikâyelerinde ezilen, hor görülen kadın kişilerin sayısı fazladır. Bununla beraber dini yozlaştırıp ve din kurallarını çıkarları uğruna halka yanlış anlatan hocaların sayısı da az değildir. Bu doğrultuda Gulam'ın, hikâyelerini oluştururken kendi düşüncelerini anlatmak için yazdığı hikâyeleri, araç olarak kullandığını söyleyebiliriz.

Gulam'ın hikâyeleri genel manada genç, toy ve cahil kişilerden oluşmaktadır. Ancak bu hikâyelerdeki kişilerin fiziksel özellikleri hakkında çok da bilgi yoktur. Bu kişilerin gençlik ve toyluk hallerini hikâyelerin gidişatından öğrenmekteyiz. Bununla beraber yazarın hikâyelerindeki kişileri şu şekilde tanıtabiliriz:

Gönülsüzün Huyu adlı hikâyede başkarakter Server teyzedir. Karşıt güç olarak karşısında Gani Bey vardır. Olaylar Server teyzenin etrafında şekillenir. Üç çocuklu, fakir bir ailenin tek kızı olan Server, hikâyede fakirliği ve mağduriyeti temsil eder. Babasının borçlarına yardım etmek için Gani Bey'in evinde hizmetçi olarak çalışır. Gani Bey hikâyeye önemli ölçüde yön veren diğer bir karakterdir. Otuz beş yaşlarında evli ve zengin bir karakter olan Gani Bey kötülüğü temsil eder. Hikâyede Server'e göz koymuş ve ona tacizde

bulunmuştur. “Sever, süslenmesen de güzelsin, dedi. Başımı çevirdiğimde Gani Bey iki taraflı duvarın arasına yaslanmış bana gülümsüyordu. Ben, “eyvah” diyerek kapıya doğru koştum, ancak kapının arkadan zincirli olduğunu gördüm. Şefaata hala ile Gani Bey anlaşıp beni bu şekilde tuzağa düşürmek istediklerini anlamıştım. Kaçıp kurtulmanın bir yolunu arıyordum. Gani Bey durduğu yerden çıkıp, elimi sıkıca tuttu.”(syf:97)

“Server kaçmaya çalışma, benden kurtulamazsın. Kendin de biliyorsun ki benim karıma karşı gönlüm yok. Seni karım olarak alacağım, dedi.”(syf:97)

Hikâyenin sonlarına doğru yazar, kötü karakter olan Gani Bey’i cezalandırmış ve bu cezayı bütün sıkıntıları çeken Server teyzenin ağzından anlatmıştır.

“Gani Bey ise şehirde ayakkabı boyuyormuş, toprağı hükümet tarafından bölüşüp verilmiş diye duydum, ama onu o zamandan bu zamana kadar hiç görmedim, dedi Server teyze sözünü bitirdi.”(syf:98)

Hikâyede yer alan diğer yardımcı şahıslar ise şunlardır:

Kasım Ağa, Gani Bey’in babasıdır. Varlıklı, paragöz bir adamdır. Rahmatkul Server’in babasıdır. Orakçı ve çivi ustası olan Rahmatkul fakir, yalnız bir adamdır. Hikâyede çok fazla karşımıza çıkmamakla beraber kimi yerlerde babanın toplum baskısı altında olduğunu görmekteyiz. Çocuklarını sünnet etmeye gücü yetmeyen baba, bu baskıdan kurtulmak için Kasım Ağa’dan borç almaktadır. Server’in Annesi, hikâyede fedakâr bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. O evin geçimine katkıda bulunmak için mevlitlerde, düğünlerde hizmetçi olarak çalışmaktadır. Şefaata hala, Server’le beraber Kasım Ağa’nın evinde hizmetçi olarak çalışan bir kadındır. Gani Bey’le plan kurup Server’i tuzağa düşürmüştür. Zümrât, Gani Bey’in karısıdır. Güzel bir kadın değildir. Zengin, insanlar arasında ün yapmış bir ailenin kızıdır. Server’in iki erkek kardeşi, hikâyede varoluş olarak hiçbir etkinlikleri yoktur. Geriye dönüş tekniğiyle Server’in ağzından birinin on, diğerinin on iki yaşlarına bastıklarını, günden güne büyüdüklerini ve ayrıca hikâyenin sonlarına doğru Server’in iki kardeşinin de eşi Sadi’nin yanında yardımcı olarak çalıştıkları görülmektedir. Sadi Kalfa, Server’in kocasıdır. Kalfalıktan sonra toprak reformuyla beraber Kasım Ağa’nın topraklarını ele geçirip varlıklı biri olmuştur.

Kız Çocuk adlı hikâyede iki başkişi karşımıza çıkmaktadır. Mükerrerme ve Mükerrerme’nin annesi Zülayha teyze. Mükerrerme karakteri, hikâyedefedakâr genç bir kız

olarak geçer. O, aynı zamanda okuma ve yazma bilmemektedir. Bunun da sebebini eve katkıda bulunarak babasına yardım için doppi işlemesine bağlar.

“O: “Mükerreme, senin okumayı bilmemen çok kötü, okumayı bilseydin ben sana pek çok laflarımı öğretirdim”, demişti. Bu sözü çok doğrudu, Mükerreme okumayı bilmediği için çok. hayıflanıyordu.”(syf:101)

“O, ne yapsın, babası yoksul bir ustaydı, kazandığı ev geçimine yetmiyordu o da anasının yanında doppi işleyerek babasına yardım etmeye çalışıyordu.”(syf:101)

Hikâyede Mükerreme annesinin aşırı korumacı baskısına dayanamamış ve bunun sonucunda sevdiği çocuğa kaçar. Mükerreme’nin annesi Züleyha teyze hikâyeye önemli ölçüde yön veren bir karakterdir. Tek derdi kızının adına bir leke gelmeden ona iyi bir kısmet bulmak olan Züleyha teyze, kızının kaçmasından sonra hayal kırıklığına uğrar. Hikâyenin sonlarına doğru Züleyha teyze, kızına karşı olumlu bir şekilde değişir. Kızının kaçmasının üzerinden uzun zaman geçtikten sonra ona olan özlemi artar ve kızına karşı yumuşar. Toplumdaki diğer anneler gibi Züleyha teyze korumacı anne rolünü üstlenirken Mükerreme ise baskıya dayanamayan evlat rolünü üstlenir.

Hikâyede yer alan yardımcı şahıslar ise şu şekildedir:

İbay, Mükerreme’nin kocasıdır. Hikâyede okuryazar ve devlet memuru olarak çalışan bir karakter olarak geçer.

“Seni aptal kadın, kızımızın dengi İbay değil, diye diye verdirtmedin. Kel değil ki, kör değil ki gitmesine izin vermedin, okuryazar, hükümet hizmetinde, namı değer Molla İbay diye, bin kere söyledim.”(syf:103)

Hikâyede geçen iki kadın, dönemin geleneği olan görücü usulü evliliği okuyucuya gösteren iki karakterdir. Onlardan biri İbay’ın komşusu diğeri ise İbay’ın yengesi olarak geçer.

Yiğit adlı hikâyede Bakican hikâyenin başkahramanıdır. Olayların çoğu Bakican’ın etrafında şekillenir. Bakican bir sinema gişesinin önünde birden görüp beğendiği Adalet’e çeşitli numaralar yapar ve bu şekilde ona açılmaya çalışır. Uçarı bir karakteri temsil eden Bakican’ın karşısında güçlü bir kadın olan Adalet karakteri yer almaktadır. Adalet ise ebelik kursunda okuyan ve on yedisinden on sekizine yeni basmış genç bir kızdır.

Hikâyede uzun bir tanışmanın ardından iki karakter evlenmeye karar verir. Bir idarede memur olarak çalışan Bakican'ın çalıştığı kuruma bir gün, güzel ve sevimli genç bir kız gelir. Bakican'dan bir evrak için yardım ister. Bakican kızı görür görmez çok beğenir. Evrak verme bahanesiyle kızı her gün çalıştığı kuruma çağırır. Böylece Bakican Adalet'i unutmaya başlayıp yeni tanıştığı bu genç kıza âşık olmaya başlar. Hikâyenin sonunda aslında o kız Adalet tarafından tutulmuştur, Adalet bu yöntemle Bakican'ı denemiş ve bu sayede Bakican'a çok iyi bir ders vermiştir.

“O, bizim idareye kendi için gelmiyor, Adalet tarafından benim davranışlarımı, âdetimi, başka kadınlara, kızlara nasıl baktığımı sınamak için gelmiş...”

Başımдан aşağı kaynar sular döküldü, şaşırıp kaldım.

Rezil oldum.

Sınandım.

Sınadılar.”(syf:108)

Boş Ümitler adlı hikâyede başkahraman Zülfiya'dır. Karşıt karakteri ise Polatcan'dır. Hikâyede Zülfiya fakir bir ailenin kızını temsil ederken Polatcan zengin bir ailenin şımarık oğlunu temsil eder. Zülfiya kendi kararlarını bile çoğu zaman kendisi veremeyen ikilemde kalan ve fikirlerini Polatcan'a soran bir karakterdir. Okumayı çok sevmesine rağmen bunun tercihini ya da düğün merasiminin tercihini Polatcan'ın son kararına bırakmaktadır.

“Fakat düğünümüzün istediğiniz gibi çabuk olmamasını, biraz zaman geçtikten sonra olmasını isterdim. Çünkü şuan derslerimizin tüm hızıyla devam ettiği dönemdeyiz, okuldan çok fazla ödev vermişler, çalışmazsam olmaz. Yinede siz bilirsiniz” diye yazıyordu Zülfiya.”(sf:110)

“Zülfiya bir zamanlar vaktiyle çok sevdiği komünist gençlik örgütünden, okulundan, severek çalıştığı işlerinden bir parça hamur gibi koparılıp alınmıştı.”(sf:111)

Kocası Polatcan'a karşılık o, sorumluluklarını bilen bir ebeveynidir. Onun için oğlu Solihcan, hayattaki en önemli varlığıdır.

“Zülfiya'nın tek sevdiği, tek eğlencesi Solih'ti. O, Solih'i çok seviyordu. Polatcan bir şeylerden kırılıp haftalarca eve dönmediğinde, altı aylık oğulcasının küçücük gülümsemesi, annesi Zülfiya'yı çok neşelendiriyordu. Onu her bağrına bastırduğunda bütün kaygılarını unutuyordu. Solihle gecenin yarısı yıldızları sayıyordu.”(sf:111-112)

Hikâyede geçen ve hikâyede başkahramana karşıt bir güç olarak çizilen diğer bir karakter Polatcan'dır. Polatcan zengin bir ailenin oğludur. Hep bir yenilik arayışında olan Polatcan para harcamayı seven, modern bir gençtir. Onun gözünde de Zulfiya yeni birisidir. Bu yüzden ona âşık olur ve onunla evlenir. Ancak arayıp bulduğu yenilik eskiyince ondan vazgeçer ve boşanır.

“Polatcan yeni bir adamdı, yeni bir yaşam insanıydı. O, her şeyde yenilik arıyordu. Bulduğu yeni şeyleri almak istiyordu, bulduğu parayı harcamak istiyordu. Zulfiya ise her ne kadar yeni dönemin çiçeği olsa da, o eski bir ailede doğmuş, büyümüşü. Bunun için Polatcan'ın aradığı yenilik, Zulfiya'da bulunuyordu.”(sf:110)

Hikâyede geçen bir diğer kahramanımız Polatcan'ın annesi, Zulfiya'nın ise kaynanası olan Hayrinisa'dır. Mülayim ve dindar bir kadındır ancak gelininin kendisine benzemesini ve kendi ailesine ayak uydurmasını istemektedir. Zulfiya bunu yapamayınca onu eleştirmekten de geri durmamaktadır.

“Polatcan'un annesi takvalı ve mülayim bir kadındı. O, gelininin kendisi gibi dindar ve itibarlı olmasını istiyordu. Zulfiya'nın akraba evindeki mevlüt sofralarına gülümsemeyle katılmasını ve Polatcan'ın karısı, Hayrinisa halanın gelini olmasını istiyordu. Zaman zaman önemsiz şeyleri bahane ederek, Zulfiya'ya laf sokuyordu.”(sf:111)

Hatim adlı hikâyede başkahraman Şahyusuf ağabeydir. Şahyusuf hikâyede hayata karşı tek başına mücadele etmenin temsiliyetini taşır. Yazar, geriye dönüş tekniğiyle Şahyusuf'un anılarına gider. Bu sayede okuyucu Şahyusuf'u anılarından tanır.

Şahyusuf hiç kimsesi olmayan yoksul bir adamdır. Sonradan mahallelinin desteğiyle bekçi olmuştur. Ondan önce bin bir türlü işlerde çalışmış olan Şahyusuf'un çok çalışkan olduğunu ve çalışmaktan hiç gıcunmadığı rahatlıkla söylenebilir.

“Şahyusuf abi hiç kimsesi olmayan yoksul bir adamdı. Mahalleli onu bekçi yapmıştı.”(sf:114)

“Bu, derdim, Şahyusuf abinin yapmadığı iş kalmamış.”(sf:114)

Şahyusuf'un en büyük korkusu, öldüğünde arkasından fatiha okuyacak birinin olmamasıdır. Bu yüzden kendisine bir hatim düzenler.

“Hocam, dedi, zaman günden güne ağırlaşarak gitmektedir. İnsana güven kalmadı. Bugün nefes almasam ölsem, arkamda birisi olmasa, çırağım olmasa duamı, fatihamı kim

okur? Varımı yoğunu şu hatime yapacaktım. Ben çaresize, iki kelime Kur'an okuyup, fatiha yapsanız olur mu? dedi.”(sf:116)

Hikâyede yer alan yardımcı şahıslar ise şunlardır:

Mahalleden kişiler, kim oldukları belli değildir, ancak Şahyusuf'u çok sevmektedirler. Onu bekçi yapan kişilerdir. Her daim ondan memnunnlardır ve onu desteklemektedirler. Bir diğer karakterimiz Şahyusuf'un karısıdır. Hikâyede tek bir yerde geçmektedir. O da Şahyusuf'un gramofonu için onunla evlenmiş olması ve gramofonun kaybolmasından sonra Şahyusuf'tan ayrılmış olmasıdır. Hoca, imam, sufi, bastonlu yaşlılar, aksakallılar; hepsinin hikâyedeki görevi hatim için Şahyusuf'un evine gelmeleri ve çoğunun Şahyusuf'un yaptığı helvayı beğenmemeleri olarak geçer. Şahcelil Abi, hikâyede tek bir yerde geçer. O da Şahyusuf'un helva için aldığı unu nereden aldığını sormaktadır.

Hocaların Diyarı adlı hikâyede başkahraman Osmanhan Hoca'dır. Hikâye Osmanhan Hoca'nın etrafında şekillenir. Osmanhan Hoca halk arasında nefesinin keskinliği ve hekim olmasıyla ün salmış olan bir karakterdir. Ancak hekimlikte başarısızdır. Hikâye boyunca karşımıza çıkan en önemli özelliği şöhret hırısıdır ve bu hırısı yüzünden çeşitli işlere kalkışmaktadır.

“Osmanhan Hoca “namını bırakma” hastalığıyla öylesine meşguldiki her gördüğü şeye kendisi için tarih olacak bir iş olarak bakıyordu.”(sf:118)

Çok bir iyi hitabete sahip olan hoca, aynı zamanda kelime oyunları yaparak yanındaki cahil müritlerini hedefleri için galeyana getirme yeteneğine sahiptir. Bu özellikleriyle o, kurnaz biridir.

“Ey Allah'ın kulları! dedi, insanlar köprü kuruyor, cami yapıyor, misafirhaneler inşa ediyorlar, ben de namım dünya adına iyilikle anılsın isiyorum, dedi. Bu sebeple biz de sulama kanalı dışında izi olmayan bu sahraya, çöle büyük bir göl kazısak, Hakteala önünde yüzümüz parlayacak, belki de havzı kevserden çok dolacak ve yine buraya bir kervan menzili inerse, belkide burası hocaların diyarı olacak. Siz de biliyorsunuz ki Celalabad, Yunusabad, Hanabad ve birkaç abad abadlar bizim gibi aslan mertlerinin çabası ve eklemesiyle olacaktır, buna siz ne diyorsunuz? Ey Yaratan'ın saadetli kulları, dedi hoca.”(sf:119:)

Hikâyedeki diğer yardımcı şahıslar:

Osmanhan Hoca'nın uyuz hastalığına yakalanmış olan müridi Mayunus, şifa için Osmanhan Hoca'ya gelir. Osmanhan Hoca'nın verdiği ilaç tarifini yapıp içtikten sonra vefat

eder. Mayunusla aslında okuyucu, Osmanhan Hoca'nın gerçek bir hekim olmadığını öğrenmiş olmaktadır. Hocanın müritleri, isimleri belli olmayan bu topluluk Osmanhan Hoca'nın her dediğini yapan cahil kişiler olarak çizilmiştir.

“Tamamen cahillikten, ak ile karanın farkını ayıramayan, hocanın bütün hilelerine “tamam efendim” den başka söz bilmeyen bir yığın saf müritler:

Seçimi cüz’i ve külli cevaplarının kendileri bilirler, dediler.”(sf:119)

Dostluk adlı hikâyenin üç başkahramanı vardır. Holtoy, Rahim ve Şerif. Bu üç dost yaşadıkları yerde kendilerini bilgi ve donanım açısından sıradan halktan ayırmaktadırlar. Fiziksel görüntü itibarıyla üç arkadaş da kısa bıyıklara sahip orta yaşlardaki kişilerdir. Hikâyede Holtoy meslek olarak dükkânını kapattıktan sonra kurslardan mezun olmuş ardından öğretmen olmuştur. Rahim işsizdir. Ancak yinede boş durmayıp dükkânlara yağ, çay, un gibi ürünler satmaktadır. Hikâyedeki bu üç arkadaş topluma örnek karakterler olarak çizilmiştir. Ancak yazar hikâyenin sonunda üç arkadaşın yolda geçen birini öldürmeleriyle bu tezi çürütmüştür. Donanımları bakımından hikâye boyunca iyi bir düzeyde ilerleyen üç arkadaş hikâye sonunda olumsuz bir dönüşümsağlayarak okuyucuyu şaşırtmıştır.

“Ertesi gün çıkan gazetenin hadiseler bölümünde şöyle deniliyordu: “Holtoy, Şerif, Rahim adlı kişiler Ramazan Bayramı’nın ikinci günü sarhoş olup sokağa çıkmışlar. Aniden, yoldan geçen Hazmi adlı bir kıza saldırdılar. Kız bağırdığında boğmuşlar.”(sf:124)

Saat adlı hikâyenin başkahramanı Nişanbay’dır. Hikâyenin büyük bir kısmı Nişanbay’ın rüyasından oluşmaktadır. Hikâyede Nişanbay abi gezmiş görmüş bir karakter olarak geçer. Neşeli bir ruha sahip olan Nişanbay abinin bir zaafı vardır o da gördüğü eski eşyaları satın almaktır. Aldığı yeni eşyalara gözü gibi bakar, gördüğü ucuz şeyleri bir gün lazım olur düşüncesiyle alır ve bu aldığı malları ucuza getirmek için çok iyi pazarlık yapmaktadır.

“Daha ucuz bir şey gördüğünde “bir gün işime yarar”, diyerek satın alıyordu.”(syf:125)

“Senin saatin, satıcı, benim gibi bir Müslüman’a nimet olur, diyerek pazarlık etmekte: Eğer bu fiyata bedavaya verirse, zincirin parası, bir çift parça taşla, saatin kendisi su gibi bedava olur”, diye düşünmüştü.”(syf:125)

Hikâyedeki yardımcı kişiler:

Hikâyede geçen Buvayda, Nişanbay abinin karısıdır. Rus satıcısı kadın isefakir bir kadındır. Guguklu saatini Nişanbay abiye satmıştır. Salim, Nişanbay abinin oğludur. Nişanbay abinin saatini, Rus hocasının öğrettikleriyle tamir etmiştir. Aşçı Soli ve Hafız Karim, Nişanbay'ın rüyasında gördüğü ve guguklu saatini kıskandıkları kişiler olarak geçer.

Pazarcı adlı hikâyede başkarakter Ahmet Sedoptur. Ahmet Sedop orta yaşlarda sivri sakallı bir karakterdir. Eline geçen her şeyin ticaretini yapan Ahmet Sedop özellikle kârı hangi malın üzerineyse onun tüccarlığını yapmaktadır.

“Ahmet Sedop devrimden önce seyyar satıcıydı. Son zamanlarda tezgâhını toparlayıp pazarcı oldu. O, eline geçen her şeyin ticaretini yapıyordu. Kârı hangi malın üzerinde daha iyiye ona bakıyordu. Bir zamanlar şekerleme gibi şeylerin pazarı canlıydı. O çabucak kozmetik ürünlerini bitirip sermaye için kaya şekeri, küp şekeri, peynir şekeri satın aldı. Şekerlemenin pazarı da ölünce, hazır takım kıyafetler, şalvar pantolon, keten pantolon, damatlıklarla tüccarlığa başladı. Bütün bu malzemelerine alıcı da bulduğunda üzerinde “muska, tespih, hurma ve dua yazılan kâğıtlarla köy köy dolaşır.” (syf:128)

Ahmet Sedop elindeki malları satmayı bilen, ticaretten çok iyi anlayan, ağzı çok iyi laf yapan, yetenekli, sivri dilli bir pazarcıdır.

“O, mesleğinin her aşamasının değiştiğini bilmesine rağmen, müşterisini kendine çekmede becerikliydi.” (syf:128)

Hikâyede Ahmet Sedop'un kooperatiflere karşı tavrı, onları sevmemesi ve hikâyenin sonunda yaptığı hırsızlık, onun hırslı olduğunu ve bu hırsının başına iş açtığını söyleyebiliriz.

“Heybe taşıyan orta yaşlı sivri sakallı biriymiş, dükkânın önünde Kökan'ın yanına gelip, sokulmuş, etrafında dolaşıyormuş, bir de bakmış ki parası yok...” (syf:130)

Hikâyede geçen yardımcı şahıslar:

Kökan, Ahmet Sedop tarafından parası çalınmış mağdur kişidir. Muhammedcan, Kökan'ın hırsızlığa uğramasına şahit olan kişidir. Müşteriler, yazarın Ahmet Sedop'un mal satarken bahsettiği isimsiz kişilerdir. Çiftçi, çiftçilerin kimi Ahmet Sedop'tan kimi kooperatiflerden alışveriş yaparken karşımıza çıkmaktadır. Polis, Ahmet Sedop'un yaptığı hırsızlıktan dolayı onu tutuklayan isimsiz kişi.

Hülkarın Talihi adlı hikâyenin şahıs kadrosunu üçe ayırmak mümkündür. Hikâyede üç ayrı kızın başından geçenlerden bahsedilmektedir. Hikâyede yer alan şahıslar şu şekildedir:

İlk Hikâyenin Şahısları:

Hülkar, hikâyenin başkahramanıdır. Hikâyede mağdur kadını temsil eder. Fakir bir ailenin tek çocuğu olan Hülkar, güzelliği dillere destan, akliselim, olgun bir genç kızdır. Hülkar'ın bu güzelliği başına dert olup, yedi korsanların hükümdarı tarafından kaçırılmasına sebep olmuştur.

“Kızın babası, sağ babalık, sol babalıklara “kızım daha küçük”, diye bir bahane sunmuş. Yedi korsanların sultanı buna kor gibi çok sinirlenmiş. “Şimdi benden göreceğini görsün”, deyip Hülkar kızın saçından tutup, göğe uçup gitmiş.” (syf:130)

İkinci Hikâyenin Şahısları:

Kurbonoy, hikâyede kendisi iki kişi tarafından, düğün gününde zorla kaçırılmış ve işkenceler yapıp istismara uğramış başkahramandır. Hikâyede mağdur olan kişidir.

“Gençler yarı ölü halde olan Kurbonoy’ı çözdüler. Bu ev Eminhoca Badalhoca’nın eviydi. Kurbonoy düğün günü damadın köyüne giderken o Eminhoca Badalhoca oğluyla Kozi Hudoyverdi oğulları yoldan çıkıp onu buraya getirmişler, istedikleri bütün saçmalıkları yapmışlar. Cinayetleri belli olmasın diye Kurbonoy’u dünya üzerinden yok etmek istemişlerdi.” (syf:132)

Ergaş, Kurbonoy’un kocasıdır. Hikâyede 12 yaşında bir delikanlı olarak geçmektedir. Kurbonoy gözlerinin önünde kaçırılırken kendisi de zorbalığa uğramıştır. Usta Rahmet Tocioğlu, Kurbonoy’un babasıdır. Düğüncü Kadınlar, düğün alayında Kurbonoy’un yanında bulunan kadınlardır. Nizom Ergaş’ın oğlu ve Sultan Jora’nın oğlu, Kurbonoy’un kaçırılıp konulduğu bir evde bulunan iyi yürekli delikanlılardır. Eminhoca Badalhoca, Kurbonoy’un kaçırılıp saklı tutulduğu evin sahibidir. Eminhoca Badalhoca’nın Oğlu ve Kozi Hudoyverdi’nin Oğlu, Ergaş’a zorbalık yapan ve Kurbonoy’u zorla kaçıran zorba kişilerdir.

Üçüncü Hikâyenin Şahısları:

Hikâyede iki başkahraman vardır. Bibinor ve Bahrinoy. Bibinor hikâyede mağdur olan kadındır. 14 yaşlarında fidan gibi bir kız olarak geçmektedir. Hudoyverdi tarafından zorla

kaçırılmış ve kendisiye zorla evlenmiştir. Kocası Hudoyverdi tarafından türlü işkencelere ve eziyetlere maruz kalmıştır.

“Bibinor iki yıl boyunca Hudoyverdi’den gördüğü zulmü, eziyetleri bir bir anlatmaya başladı.”(syf:133)

Güçlü ve mücadeleci bir rolü temsil eden Bahrinoy ise kızı kaçırıldıktan sonra onu aramaktan vazgeçmemiş ve en sonunda bulmuştur.

Hikâyedeki yardımcı şahıslar şunlardır:

Bibinor’a karşıt bir tip olarak çizilen Hudoyverdi onu kaçırmış ve onunla zorla evlenmiştir. Zorba biridir ve Bibinor’a türlü işkencelerde bulunmuştur. Beknazar, Bahrinoy’un oğlu Bibinor’un da kardeşidir. Ota Sultanoğlu, Bahrinoy’un kocası, başkahraman Bibinor’un da babasıdır. Zorba adamlar tarafından kulağı kesilmiş, gübre mahzenine atılmıştır. Nor, Berim, Hudoyverdi’nin iki yakın zorba arkadaşlarıdır. Bibinor’un kaçırılmasında Hudoyverdi’ye yardım etmişlerdir. Toş, Kuvondik, Kurbon, Bahrinoy ve Beknazar, Hudoyverdi tarafından dövülürken onlara yardım edip onları Hudoyverdi’nin elinden alan kişilerdir. Gulmatov, Araştırma şubesinin müdürüdür.

Yabancı Biri adlı hikâyede başkahraman Şemsettin Hoca’dır. Kendisi beş kez evlenmiş, iki kızını evlendirmiş, iki de gelini olan bir hocadır. Şemsettin Hoca kimi insanlar tarafında cahil olarak bilinirken kimi insanlar tarafından da aziz olarak bilinmektedir. Birçok mürit, sufi yetiştirip onları kendine bağlamıştır. Hikâyede geçen Dadakozi ise, kadir bilen, misafirperver bir norm karakterdir. Haftalarca Şemsettin Hoca’yı evinde ağırlamıştır. Ancak bu kadar hürmetten sonra ona unutamayacağı bir ders vermiştir. Hikâyedeki yardımcı şahıslar:

Şemseddin Hoca’nın ortanca oğlu, evlidir. Hikâyede aktif bir etkinliği yoktur. Molla Abulkasım, Şemseddin Hoca’nın bekâr en küçük oğludur. Babası Şemseddin Hoca’dan isteği ona uygun bir kız bulup evlendirmesidir. Sufiler ve müritler, Şemseddin Hoca’nın yetiştirdiği kişilerdir. Şemseddin Hoca’ya saygı duyup ona sıkça dua ederler. Rokiya, Dadakozi’nin on yedi yaşlarında olan kızıdır. Şemseddin Hoca onu küçük oğlu, Abulkasım’a istemiştir. Dadakozi’nin karısı, hikâyede Şemsettin hocaya hizmet etmekle ortaya çıkar.

Ben Kendimi Vuracağım Vefasızlar Yaşasın Dünyada adlı hikâyede iki başkahraman yer almaktadır. Tolagan ve Lutfulla. Her ikisi de çok yakın iki arkadaşlardır. Hikâyede Lutfulla şipsevdi bir tiptir. Gördüğü ve beğendiği kızlara çok çabuk âşık olmakta ve o

kızlardan ayrıldığında ayrılığı kaldıramayacak noktaya gelmektedir. Hikayede Tolagan vefa bilen sadık bir dostu temsil eder. Arkadaşının en kötü günlerinde hep yanında olur. Lutfulla intihar ederken bile kendi canını düşünmeden suya atlayıp onu kurtarmak istemiştir.

“Lutfulla “şalop” diye kendini nehre bıraktı. Ama bu hali şaka ya da eğlenceye benzemiyordu. Tüylerim diken diken oldu. Sesimin çıktığı kadar bağırdım. Onu bu yıkımdan kurtarmak umuduyla kendimi bırakıp onun ölüsünü aradım. Nefesim kesilip ağzıma burnuma su girmeye başladı. Başımı sudan çıkardım, baktım bir şey yüzüyor ve kıyıya doğru gidiyordu. Ben de arkasından gittim. O, kıyıya çıktı. Kıyafetlerini alıp kaçmaya başladı. Suyun en sığ yerinde durup onu çağırdım.”(syf:141)

Hikâyedeki yardımcı şahıslar:

Mahalle bekçisi, Tolagan’a nehir kenarındaki delikanlının o sandığını söylediğinde, Tolagan’ın aklına arkadaşı Lutfulla gelir. Böylece mahalle bekçisi Tolagan’a Lutfulla’nın yerini söyleyerek önemli bir sorunu engellemiş olur. Dinleyen kadın hikâyenin en başında yer alan buğday tenli nezaketli bir kadındır. Şerofat, Lutfulla’nın âşık olduğu kadındır. Şerofat ondan ayrılmak isteyince kendini öldürmekle tehdit etmiştir. Kimyo, Lutfulla’nın diğer âşık olduğu kadındır. Hodisa, Lutfulla’nın diğer vazgeçtiği kadındır. Hikâyede sadece isim olarak geçmektedir.

Doğru Kazanç adlı hikâyede, Hüsnü Tursun Beyoğlu hikâyenin başkahramanıdır. Hikâye, takma adı Hüsnü Bakkal olan bir adamın rüyasından oluşmaktadır. Rüyasındahilekâr ve kurnaz bir satıcıdır. Hatta devleti bile dolandırmaktan çekinmemiştir. Öyle ki dükkânını denetlemeye gelen devlet memuruna rüşvet bile teklif etmiştir. Hikâye boyunca Hüsnü Bakkal dükkânına gelenlerle fiyat üzerinde tartışmış hatta kavga etmiştir.

“Ya, sen çok enteresanmışsın, kardeş, verdiğin mal numuneyle uymuyor. Çuvalın ağzına iyilerini koymuşsun, altına kötülerini koymuşsun, altmış yetmiş tane de üzerine koymuşsun altındakiler tohumluğa bırakılan eski salatalıklarmış, ben bu salatalığı alıp götürüp ne yapacağım, kim alacak, eşeğe mi doğrayıp vereceğim?”(syf:143)

Hikâyede yer alan yardımcı şahıslar:

Sebzeci Celil, Hüsnü Bakkal’ın dolandırıcılığına maruz kalmıştır ve hakkını Hüsnü Bakkal’a bırakmamak için onunla sık tartışmalara girmiştir. İhtiyar Hamit, Hüsnü Bakkal’ın dolandırdığı bir diğer kişidir. Hakkını yedirmemek için Sebzeci Celil gibi Hüsnü Bakkal’la sık tartışmalara girmiştir. Odil, İhtiyar Hamit’in hizmetçisidir. Her gün İhtiyar Hamit’in

bahçesinden on beş balya yoncayı toplayıp para karşılığında Hüsnü Bakkal'a satan kişidir. Vergi idaresi temsilcisi, olayı başından sonuna kadar elindeki dosyayla uzaktan izleyen bir devlet memurudur. Hüsnü Bakkal'ın teklif ettiği rüşveti bile duymamazlıktan gelen iradeli bir tiptir. Hüsnü Bakkal'ın karısı, bütün gece dolandırdığı insanları rüyasında gören ve her kavgada uykusu esnasında kendisinin tekmelerine maruz kalan kişidir

Boza Arkadaşlığı adlı hikâyenin başkahramanı yaşı otuzlarda olan Ahmetkul adında bir gençtir. Ahmetkul konuşmayı çok sevmeyen, çalışkan güçlü bir tiptir. Üç kardeş olan Ahmetkul evin en büyüğü olarak geçmektedir. Katıldığı bir eğlenceden sonra ertesi gün bir dağda ölü olarak bulunur.

“Orada, içinde bağırsakları atın toynaklarıyla fırlamış, yüzünü kuşlar tırmalamış, başı ezilmiş, kıyafetleri parça parça, sağ ayağı çıplak olan Ahmetkul’un soğuyan cesedi yatıyordu.” (syf:152)

Hikâyenin bir diğer önemli tipi Bota'dır. Bota aylak bir tiptir ve hikâyede norm bir kahramandır. Ahmetkul'un arkadaşı olarak geçer.

“Gençlerin hepsi durup Bota'ya baktılar. Bota karışık bir gururla övünüyor:

—Beşkorgon gençleri toplanıyorlarmış.

—Önce kendim katıldım. Ahmetkul da delikanlı o da bir can dedim. Masraftan kaçarsa kendim öderim, dedim. Seni de arkadaş yaptım. Tamam mı? Kış boyunca eğleneceğiz, deli...” (syf:146)

Hikâyenin yardımcı şahısları:

Hikâyede geçen Ahmetkul'un ortanca kardeşi, abisi Ahmetkul gibi çalışkan olup eğitime ve okumaya önem vermektedir. Hikâyede ismi belirtilmemiştir. Misa, üç kardeş arasında en küçükleridir. O da abisi Ahmetkul gibi çok çalışkandır. Eğitime ve okumaya önem vermektedir. Ortanca kardeşi gibi akşamları işten çıktıktan sonra medresede okuma yapmaya gitmektedir. Madiyor, çocuklara ve gençlere okuma öğretene ve okuma yaptıran kişidir. Hikâyede bu kişiyle alakalı farklı bir bilgi yoktur. Bir grup sarhoş genç, aralarında Ahmet ve Bota'nın da bulunduğu, içtikleri, oyun oynadıkları ve beraber şarkı söyleyip eğlendikleri arkadaşlarıdır.

Sebep adlı hikâyede başkişi Salim babadır. Yazar geriye dönüş tekniğiyle Salim babayı 21-22 yaşlarında delikanlılık dönemlerine götürür. 21-22 yaşlarında zengin bir adamın yanında çalışmaktadır. Sadık işinde başarılı bir karakterdir.

Salim baba sonrasında yaşının biraz daha ilerlemesiyle toprak reformuyla beraberönceden yanında çalıştığı beyin topraklarını kendine almıştır. Hikâyenin sonuna doğru yazar, sadık bir karaktere sahip olan başkahraman Salim babanın bu değişimini okuyucuya göstererek onun gerçek yüzünü ortaya çıkarmıştır.

“Baba, önce beyin karısını ovuyormuşsun, dedi Toşboki. Şimdi de toprak ıslahatıyla beyden aldığın toprağın bağırını ovalamaktasın.”(syf:155)

Hikâyede geçen yardımcı şahıslar:

Saidazim Bey, Salim babanın işverenidir. Hikâyede varlıklı, birden fazla eşi olan ve evinde çok fazla vakit geçirmeyen bir tiptir. Eşlerini, Maston Bozacı adındaki bir kadınla aldatmaktadır. Beyin küçük karısı, Saidazim Bey’in küçük karısıdır. Salim babayı kendi hizmeti için kullanmaktadır. Maston Bozacı, iri yarı, şişman ama güzel bir kadındır. Misafirhane işletmektedir. Bu misafirhanesinde boza kaynatılmakta, yemek yapılıp yiyeilmektedir. Aynı zamanda kumar da oynanmaktadır. Takma adı bozacı olan Maston, Saidazim Bey’in ilgisini uyandırarak özel hizmetini yapmıştır. Genç çiftçiler, Salim babanın evinde toplanarak onun başından geçen anısını dinledikleri kişilerdir. Küçük çiftçi, sohbet başlamadan sohbete en son katılan kişidir. Hizmetçi kadın, küçük hanımın isteğini Salim babaya ileten kadındır. Hikâyede geçen üç bey ise üç zengin adamdır. Saidazim Bey’in yolculuğu sırasında onlara katılmışlardır. Toşboki, hikâyenin sonunda Salim Baba’nın Saidazim Bey’den aldığı toprağı söylemektedir.

Salih Evlat adlı hikâyede iki başkişi vardır. Molla Şoşkol Hoca ve Molla Ostonakul. Molla Şoşkol Hocabeş kıza sahip bir babadır. Ancak hiç oğlu yoktur ve bir tane oğlunun olmasını çok istemektedir. Bunun için adaklar adayıp dualar etmiştir ve en sonunda bir erkek çocuğa sahip olmuştur.

Hikâyenin diğer başkahramanı Ostonakul’dur. Ostonakul Molla Şoşkol Hoca’dan çok, yedi gün yedi gece evinde kaldıkları Abdulmalik Hoca’ya benzemektedir. Fiziksel olarak Ostonakul, zayıf dar bir alın, düz bir yüz ve yumuşak bir huya sahiptir.

“En sonunda karı koca Abdulmalik Hoca’ya el verdiler. Kadın yedi gün, gece gündüz hocanın eşiğini süpürdü, ondan sonra hocanın “nefesi”yle vücut olup, dokuz ay, dokuz gün,

dokuz saat sonra “iman nuruyla” parlayan bir oğlan çocuk doğdu. Karı koca, hocaya hürmeten çocuğun adını “Ostonokul” koydular. (syf:156)

Molla Ostonakul zor öğrenen, akli saf bir tiptir. Öyle ki ticaret yapayım derken dolandırılmıştır.

“Molla Ostonakul’daki zihin “keskinliği” yedi yıl geçse bile, herkesin bildiği “Kur’an’ın yedide birini” geçmeye yetmedi.”(syf:156)

“Ostonakul kendini unuttu. Hepsi de şaşkınlık içerisindeydi. Keçe bir misafirin gittiği çayevinde serilmiş eski bir keçeydi, bütün her yeri delik, üst yerleri de yırtıktı...

Mahsum düşmeyesice kontrol etmeden almış. Görenler gülmekten yerlere yattılar. Molla Ostonakul’la dalga geçtiler. Hemen bunu götürüp hasır ipçilerin pazarında satmasını tavsiye ettiler.”(syf:158)

Hikâyedeki yardımcı şahıslar:

Abdulmalik Hoca, hikâyeye göre nefesi kuvvetli bir hocadır. Molla Şoşkol’un karısı, bir erkek çocuğu olmasını istemektedir. Bunun için adaklar adayıp, dualar etmiştir. Molla Şoşkol’un kızları, toplamda beş tane yetişkin, boylu poslu, olgun, güzel kızlardır. Keçe taşıyan adam, kurnaz biridir. Molla Ostonakul’u dolandırmıştır. Mahalledeki bir yığın insan, keçenin eski ve yırtık olduğunu fark edip Molla Ostonakul’u geri götürmesi için uyarılmışlardır ve kandırıldığı için ayrıca Molla Ostonakul’la dalga geçmişlerdir.

En Son Tecrübeyle Zengin Olmak adlı hikâyede başkahraman Molla Şokayum’dur. Hikâye genel olarak gündelik hayatın bütün babaları/kocaları gibi sabah uyanıp hazırlanan, eşinin verdiği alışverişi akşam geldiğinde yapan tipik bir aile babasıdır. Başkahraman işe gitmek için dakik olmaya çalışmış ancak ona rağmen geç kalmıştır.

“Sabah kalktığımda guguklu saat altı buçuğu gösteriyordu.”(syf:160)

“Koşarak pazara gittim, hızlıca, on beş dakikaya kalmadan dokuz kişinin arkasından ekmek aldım. Beş dakika yol, saat yedi oldu.”(syf:160)

“Her halükârda, gayet hızlı ve ciddiyetle yirmi dakikaya kalmadan çay içtim.”(syf:160)

“Tramvay yolları tamir olmaktaydı. Bindiğimiz tramvay kendi sırasını yük tramvaylarına verip, kırk üç dakikada son durağa yetişirdi. Saat dokuzu altı dakika geçip ben idareye geldiğimde kâtip benimle karşılaşır: “Sizi müdür çağırıyor,” dedi. Baktım,

müdür de benim gibi geç gelen üç işçiye öfkelenildiğini gördüm. Yirmi dakikadan sonra sıra bana geldi. Müdür bana bakıp saati gösterdi: “Saat kaç Molla Şokayum?” Utangaçlıkla “Dokuzu otuz sekiz geçiyor”, dedim. Azarladı, azarladı: “Siz işi ikinci plana atıyorsunuz.”(syf:161)

Molla Şokayum’un karısı, hikâyedeki anne de kocası gibi tipik bir anne/eş kadınıdır.

“Yanlışlıkla ayakkabımı giydiğim için karım beni azarladı: “Her gün aynısını giymeye son ver her gün aynısını giyersen ayağına ayakkabı mı dayanır bugün botun sırası,” dedi. Ayakkabımı çıkarıp botlarımı giydim.”(syf:160)

“İşten ayrıldıktan sonra doğru kasaba gittim. Sıramın geçtiğini gördüm. Sepet de yoktu. Mahcuplukla eve geldim. Karım ölümüne beddua etti. Çaresizce dinledim. Eline para verdim. “Hanım, ben çok yoruldum, eti kendin getir”, dedim. Sinirle göğsündeki çocuğu eline aldı. Eşarbını tutup, eti almaya gitti. Arkasından: “çocuğu sırada ezeceksin” dediğimde: “Sen susup otur elticim”, diyerek laf soktu.”(syf:161)

Hikâyede adı olmasa da hikâyeye önemli ölçüde yön veren kurnaz, yaşlı bir kadın yer almaktadır. Sabah erkenden gelip fazladan kasap sırası tutarak bu sıraları insanlara satmaktadır. Böylece bu şekilde para da kazanmış olmaktadır. Bu sıralardan birini Molla Şokayum’a da satmıştır.

“Çocuğum, iyi birine benziyorsun, istersen bende iki tane yer var, birisini alabilirsin,” dedi yaşlı bir kadın. Gerçekten mi, “peki”, dedim. Yaşlı kadın kulağıma: “Demin iki adama vermemiştim, seni sevdim. Şimdi yarım som vermelisin.” Boş yerlerin manasını anlamıştım.”(syf:161)

Hikâyedeki yardımcı kişiler:

Müdür, dakik bir karakterdir. İşe geç kalanları yanına çağırıp azarlamaktan çekinmemektedir. Mahalle komisyonu, bekçi paralarını toplayan komisyondur. Molla Şokayum’un işe yetiştiği sırada bekçi parasını istemişlerdir. Sıradakilerden biri, Molla Şokayum’un sırayı bozup, insanların önüne geçtiğini görünce Molla Şokayum’un sepetini fırlatıp, önüne geçmemesi gerektiğini söylemiştir. Kâtip, Molla Şokayum’la aynı idarede çalışmaktadır. Sinirli olan müdürün onu yani geç kalan Molla Şokayum’u yanına çağırdığını söylemiştir.

Çaresi Görüldü adlı hikâyede başkişi Ubay Zufarov'dur. Hikâyenin en önemli karakteridir. Kendisi henüz yeni evlenmiş bir çiftçidir. Yanlış yazılan vergilerin mağdurlarındandır. Ancak pes etmez özelliğiyle olayı açıklığa kavuşturmuştur.

“Bekobod Köyü’ne giden vergi kayıt memurlarından biri, zorba olan İboy Zafarov’a bireysel vergi ödemeyi gerekli görerek kaydettirdi. Yukarıda söylenildiği gibi elinde olmayan sebeplerden dolayı bu vergi sayfası henüz yeni evlenmiş olan Beşrabot köylüsü Ubay Zufarov adına geldi.”(syf:162)

“Tabii ki Ubay bakıp oturur mu? Köyde çiftlik işinde çalışan birkaç işçiyi şahit tutup, tek başına ev geçindirdiğini, çiftliğin vergisini tek başına ödeyemeyecek durumda olduğunu, vergi formunun kendi adına yanlış yazıldığını birebir beyan edip, bir dilekçe yazdırmış ve bölge icra komitesine teslim etmişti.”(syf:162)

Hikâyedeki yardımcı şahıslar:

İboy Zafarov, bireysel vergi ödeyen zorba biridir. Ancak hikâyede kim olduğu tam olarak belli değildir.

“Bekobod Köyü’ne giden vergi kayıt memurlarından biri, zorba olan İboy Zafarov’a bireysel vergi ödemeyi gerekli görerek kaydettirdi.”(syf:162)

Köylere çıkan memurlar, köydeki insanlara vergi yazan memurlardır. Rahmet Hikmetoğlu, ismi yanlış yazılan kişidir. Ahmet Sünnetoğlu, Zinnet Rahmetoğlu, Hikmet Nimetoğlu, Bereket Feleketoğlu, Ahmet Sevlettoğlu adlı kişiler hikâyede varlıkları olmadan isimleri vergi listesine yazılan hayali kişilerdir. Vergi kayıt memuru, vergi kaydı yapan bir memurdur. Çiftlik işinde çalışan birkaç kişi, kim oldukları belli olmayan ve Ubay’a şahitlik eden kişiler olarak geçmektedir. İki polis, hikâyede başkarakter Ubay’ın evini arayan kişilerdir. Bölge icra komitesinde çalışanlar, Ubay’ın dilekçesini tekrardan gönderen isimsiz memurlardır. Bölge şurasındaki memurlar, kibirlilikleriyle bilinen ve Ubay’ın evini arayan, diğer memurlardan dereceleri biraz daha yüksek isimsiz kişilerdir.

Gölgeler adlı hikâyenin başkahramanı Yakutay’dır. Yakutay hikâyede mağdur kadını temsil eder. Güzel bir genç kız olan Yakut annesiyle beraber bahçeli bir evde yaşamaktadır. Babası vefat etmiş, ağabeyi de serseri bir tiptir.

Yakut, sessiz sedasız bir gecede, ansızın, ağzı yüzü kapalı, bıçaklı biri tarafından ağzı kapatılarak istismara uğramıştır.

“Üzerindeki çok ağır iki güçlü bileğe, parmakları arasında sıkıştırılmış yüzüne dikenler gibi bir şey saplanıyordu. Sıcak bir nefes onu boğuyormuş gibi hissediyordu. Gözünü açtı: Güçlü bir yiğit ve ağzında, dişlerinin arasında parlayan, keskin bir bıçak...”(syf:166)

Kendisine yapılan bu tacizi annesine söylemeye cesaret edememektedir. Aynı zamanda bir sığınak aramaktadır. Bu yüzden abisinin kendilerine sahip çıkmamasından yakınmaktadır.

“—Ayy ne, niçin ağlıyorsun kız ölesice? dedi.

Ay yüzlü Yakut yine öfkeyle döndü, “şuan söylemeyeceğim”, dedi.

—Ama ben korkuyorum, abim hala gelmedi, ölesice...”(syf:167)

Yakut bu durumunu kimseye anlatamamış hatta annesi tarafından Nizamcan adında biriyle evlendirilmiştir. Nizamcan Yakut’un bu durumunu öğrenince Yakutay’ı herkesin içinde rezil edip onu sürükleyerek dışarı atmıştır. Elinde olmadan yaşadığı bu durumun günahkârı Yakut olmuştur. Nizamcan tarafından kendisi aşağılanmış, hor görülmüş ve şiddet uygulanmıştır.

“Evin içinden boğulma, homurdanma, vurma, tekme sesleri duyuldu. Bütün kadınlar erkekler ve yengeler hızla toplanıp içeri girdiler. Yakutay’ı Nizamcan’ın elinden ölürl halde kurtarıp aldılar.”(syf:169-170)

Bu olaydan sonra Yakut’a Servi adında biri sahip çıkar ve o eskiden çalıştığı fabrikada ki bir işçiyle evlenir. Sonrasında hamile kalan Yakut, evliliğinden memnun bir kadındır artık.

Hikâyedeki yardımcı şahıslar:

Nizamcan, hikâyede Yakut’a karşı çizilen karşıt bir karakterdir. Düğün gecesi Yakut’u herkesin içinde rezil edip şiddet uygulayarak adeta içindeki canavarı ortaya koymuştur.

“Seni parçalarım, söyle, satılık kızı satılık, bozuk çocuğu bozuk, söyle diyorum sana? Bugünlere geleceğini düşünmedin mi? Niçin cevap vermiyorsun? Benim elimden sağ kurtulamayacaksın, ben seni temiz evimde diri koymayacağım. Söyle kime kadın oldun, gereksiz şey, seni kim satın aldı, eşeğin ipi.”(syf:169)

Genç bir adam, hikâyedeki bir diğer karşıt karakterdir. Adı ve kim olduğu belli değildir. Bahsi geçen kişi gece sessizce ve sinsice Yakutların evine girmiş, ağzını ve çenesini siyah bir eşarpla kapatmış, siyah kapri bir kaftanı üstten bir kemerle bağlamış, kırma çizmeli,

uzun boylu bir gençtir. Ağzındaki bıçakla Yakut'u tehdit edercesine taciz etmiştir. İsan, Yakut'un ağabeyidir. Sorumsuz, serseri biridir. Doğru dürüst evine uğradığı yoktur. Annesi ve kız kardeşi Yakut bu durumdan oldukça şikâyetçidirler.

Servi teyze eskiden sofracı olup sonradan mahalle temsilcisi olmuştur. Düğün gecesi Yakut'a yapılan haksızlığı birebir görmüştür. Yakut'a kendisi sahip çıkarak onu bir işe sokmuştur. Şaniyaz, Yakut'un vefat etmiş olan babasıdır. Sadece isim olarak geçmektedir. Olma teyze, Yakut'a haksızlık yapıldığı gece birebir her şeye şahit olmuştur. Nizamcan'ın annesi, Yakut'a arada bir gelip saldırmıştır. Nizamcan'ın babası, hikâyede sadece gelininin bu durumuna söylendiği belirtilmektedir. Ortamdaki kadınlar ve yengeler, düğün akşamı gülüp eğlenen, düğün gecesi aralarında düşman olanların sevindiği, dost olanların üzüldüğü ortamda bulunan kadınlardır. Yakut'un Nizamcan'dan sonraki kocasıdır. İpek fabrikasında tanışıp evlenmişlerdir.

Dinde Hile adlı hikâyede başkişi Molla Dilkaş'tır. Bütün olaylar Molla Dilkaş'ın etrafında şekillenmiştir. Molla Dilkaş'ın iki eşi vardır. Kendisi uzun yıllar pazarcılık yapmış görmüş geçirmiş bir tip olarak geçer. İki eşi olan Molla Dilkaş üçüncü bir eşle evlenmek istemektedir ancak insanların küçümsemelerinden çekindiği için evlenememektedir. Bunun için bir hoca bulması gerekir ve bir hoca bulur, hoca onun için bir plan yapar. Hocanın verdiği planı uygulayan Molla Dilkaş, planın sonucunda amacına ulaşır.

“Molla Dilkaş ismi karakterine uygun bir kişiydi. Köyden köye pazarcılık yapmış, dünyanın iyisini kötüsünü çok görmüş, birçok kişiyle arkadaş olmuştu. İkinci karısıyla evlendikten sonra yine zevku sefa hayatına girmişti. “Devleti olan adam, her hafta evlense nerede şimdi...” diyordu ve üçüncü bir kadınla evlenmeyi da kesin düşünüyordu. Fakat insanların onu küçümsemesinden, suçlamasından çekiniyordu. Bunun için ne olursa olsun büyük karısından kurtulmalıydı.”(syf:173)

“Molla Abdalboki eliyle sakalını taradı.

—Tövbe edilmesi gerekiyor da şimdi siz karı koca değil, anne evlat oldunuz.

Molla Dilkaş endişeli bir yüzle sordu:

—Anne evlat mı olduk?!

—Evet, yavrum, siz oğlu, bu kişi de sizin ananız, rızası ak süt veren ananız oldular.”(syf:175)

Hikâyeye önemli ölçüde yer veren diğer bir karakter Molla Abdalbaki Margiloniy’dir. Molla Dilkaş’ın tavsiye istediği hocadır. Hoca bir medresede yalnız ve kalenderane bir hayat yaşamaktadır. Molla Abdalbaki dinin kurallarını gerektiği gibi değil, kuralların içeriğine hile katarak değiştirmiştir. Molla Abdalbaki için kurnaz biridir desek yanlış olmaz.

“Molla Abulboki bir an, derin bir nefes aldı sonra Molla Dilkaş’a bakıp:

—Yavrum, bu sorununuzun ilacı dinin hilesidir, zaten şeriatta dört eş almaya kadar izin vardır, fakat mazeretiniz olduğu için en uygunu dinin hilesidir, dedi.”(syf:173)

“—Efendi, dedi Molla Dilkaş, biz büyük bir günah işledik. O yüzden sizden fetva istemeye geldik.

—Hadi, söyleyin yavrum.

—İşte bu kişi karım, bugün gece uyuklarken emmişim bunu...

Molla Abdalboki yarım sıçramayla yerinden kalkıp düştü:

—Emmiş misin?!

—Evet, Efendi!

—Öyle mi hemşire?

—Doğru söylüyor...

Molla Abdalboki eliyle sakalını taradı.

—Tövbe edilmesi gerekiyor da şimdi siz karı koca değil, anne evlat oldunuz.”(syf:175)

Hikâyedeki yardımcı kişiler:

Molla Dilkaş’ın büyük karısının hikâyede bir adı yoktur. Orta yaşlarda cahil kadın tiplemesidir. Molla Dilkaş ne kadar kurnaz bir adamsa büyük karısı da o kadar saf bir kadındır. Molla Abdalboki, normal şartlarda karı koca olan Molla Dilkaş’la karısını, dini alet ederek anne oğul yaptığında buna karşı çıkmaz hocanın koyduğu hükmü sorgusuz kabul eder. Molla Dilkaş’ın küçük karısının bir adı yoktur. Süslü bir kadın olarak geçer.

Kendi Adamlarını Tanımaması İlginç adlı hikâyede başkişi Kasım Veled’dir. Kasım Veled bir idarede muhasebecidir. Uzun yıllardır aynı idarede çalışmaktadır. Becerikli ve çevik bir karakter olan Kasım Veled aynı zamanda dalkavuk biridir. Biri ona bir iş verdiğinde anında ve hürmetle yapmakta ve böylece iş yerindeki mevkisinin yükseleceğine inanmaktadır.

“Müdürler tarafından iş verildiğinde, her bir derece mevkisinin daha sağlam olduğunu hissediyor, muhasebecilik vazifesinin kendisinden başka hiç kimseye uygun ve layık olmadığını düşünüyordu.”(syf:177)

Hikâyedeki diğer önemli bir karakter yeni müdürdür. İsmi verilmemiştir. Kasım Veled ilk başlarda kendisine iş vermediği için yeni müdürünü sevmemektedir. Ancak daha sonra müdürü onu birkaç yerde övünce yeni müdürünü sevmeye başlamıştır. Yeni müdür, Kasım Veled’in mevkisini yükseltince aslında onun önceden tahmin ettiği gerçek yüzünü tanımıştır.

“Aradan haftalar geçti. Kasım abi müdürlük yaptığı “dağıtım ve depo” bölümündeki tartıcı, işten çıkarıldı. Bunu Kasım Veled çıkarmıştı.

Bu haberi duyan müdür, bıyık altından güldü ve dilinden “bu zamana kadar kendi adamlarımı tanıyamamışım, ilginç” diye düşündü.”(syf:179)

Hikâyedeki yardımcı şahıslar:

Bir kadın, ismi belirtilmemiştir. Konuşkan güzel giyimli bir kadındır. Kasım Veled’in kaynanasının komşularıdır. Eski müdürler yine ismi verilmeyen kişilerdir. Kasım Veled’in çalışmayı sevdiğini bildiklerinden ona her türlü işi yaptırmışlardır.

3.ZAMAN

Anlatma esasına bağlı edebi eserlerin incelenmesinde en temel gerekliliklerden biri zaman problemi üzerinde durmaktır. Eser bir süre zarfında meydana getirilir ve yine bir süre zarfında okuyucunun idrakına ulaşır. Bunlardan ilkin yazma zamanı dersek, ikincisine yaratma adını vermek yerinde olur (Aktaş, 2005:107).

Zaman yaşamın öznel süreçlerini sözüm ona nesnel ölçütlerde belirlemek amacıyla üzerinde anlaştığımız bir kurguysa eğer anlatı ve zaman birbirinden ayrı düşünülemez (Parla, 2015: 231).

Gulam’ın hikâyelerinde vaka zamanı genel olarak belirsizdir. Ancak incelemiş olduğumuz bazı hikâyelerinde vaka zamanını verilen tarihlerden ve bazı ipuçlarından anlaşılır.

Gönülsüzün Vaziyeti adlı hikâyede yazar, zamanı bir gün içinde birkaç saate sığdırmıştır. Ancak kaç saat olduğu belli değildir. Yazar geriye dönüş tekniğini kullanarak başkahramanı anılarına götürür.

“Bütün kızlar Server teyzenin hikâyesinin üzerinden konuşa konuşa ne kadar süredir pamuk hazırladıklarını fark etmemişlerdi.”(sf:98)

Kız Çocuk adlı hikâyede zaman belirsizdir. Hikâye Mükerrerme'nin doppi işlerken annesinden, elinde eksik olan ipi sormasıyla başlar. Sonrasında annesinden makas ister. Ardından mutfakta olan annesi Mükerrerme'ye kapının çaldığını söyler ve Mükerrerme kapıya bakıp, gelen kadınlarla bir süre konuşur. Buraya kadar hikâyenin hangi yıl, hangi gün, hangi saat olduğu belli değildir. Hikâyenin devamında ileriye doğru gidişle sabahın erken vakitlerinde İbay ve Mükerrerme kaçmıştır. Mükerrerme'nin İbay'a kaçmasından sonra aradan yıllar geçer. Hikâyede yine ileriye doğru bir gidiş söz konusudur.

“Bu olaydan sonra yıllar geçti. Önceleri bu olaylara çok karşı olan Züleyha teyzeyle Şakir abi yavaş yavaş biricik sevgili kızlarını özlemeye başladılar.”(sf:103)

Hikâyede, sonbaharda mahalle komisyonu, İbay ve Mükerrerme'den bir mektup getirir. Mükerrerme hamiledir. Aynı gün Mükerrerme'nin ailesi de onlara bir mektup yazıp göndermiştir. Aradan on beş gün geçer, insanlar İbaylar'ın geldiğini düşünerek sevinirler. Bir hafta sonra bir kadın, Mükerrerme'nin annesine, torununun kız mı erkek mi olduğunu sorar. O da kız olduğunu söyler.

Hikâyede yazar vaka zamanı içerisinde kişilerin başından geçen olayları anlatırken geriye dönüş ve ileriye gidiş tekniklerinden faydalanmıştır. Okuyucu bu sayede Mükerrerme'nin genç kızlığını, kaçarak evlendiğini ardından bir kız çoğu olduğunu öğrenmektedir.

“Sonbaharda mahalle komisyonu Şakir abiye bir mektup ulaştırdı.”(sf:104)

“Aynı gün onlar da Andijon'a mektup yazdırdılar. Aradan on beş gün geçince Şakir abinin evinde şenlik vardı. Bütün mahalledede, “İbaylar gelmiş”, diye bir dedikodu yayıldı. Bundan sonra ne oldu bilmiyorum. Bir hafta sonra kapılardan geçip gitmekte olan tombik Şefaati :

—Kurban olduğum Züleyha, torunun hayırlı olsun. Oğlan mı kız mı? dediğinde, Züleyha teyze kapının arkasından:

—Canım benim, kız çocuğu, dediğini duydum.”(sf:104)

Yiğit adlı metinde vaka zamanı belirsizdir. Bakican, sinema gişesinde Adalet adında bir kızı çok beğenir, peşinden bir süre koşar ve ardından ikisi beraber film izler, film

bittiğinde saat on ikiyi geçmiştir. Başkışı kızı evine bırakır. Bütün bunlardan yola çıkarak saat kaçta gişenin önünde oldukları, saat kaçta bilet alıp saat kaçta filmi izlemeye başladıkları belli değildir. Buraya kadar zaman olarak sadece saat on iki görünmektedir.

“Film bittiğinde saat on ikiyi geçmişti. Kızın bana eşlik etmesini rica ettim.”(sf:107)

İleriye doğru gidişle Adalet, Bakican’ı abisiyle tanıştırır ve bir gün evlenme sözü verirler birbirlerine.

“Doğrusu bir gün kendi aramızda konuşup birbirimize evlenme sözü verdik.”(sf:107)

Yine ileriye doğru gidişle Bakican idarededir. Akşamki toplantı kararını nakleder. Saat üçtür ve iş çıkış saati yakındır. İçeriye bir kız girer. Kız, Bakican’ndan umumi durumu hakkında bir rapor ister. Bakican bu kızı çok beğenir ve onu tekrar görebilmek için ertesi gün gel der. Ertesi gün tekrar gelir. Bakican yine olmadık şeyleri bahane ederek kıza, ertesi gün tekrar gelmesini söyler ve kız ertesi gün tekrar gelir. Bu şekilde kızı bir hafta kadar kandırarak onu bir gün sinemaya davet eder. Aradan birkaç gün geçtikten sonra Adalet, Bakican’ın aklından çıkmaya başlar. Bir gün laftan laf açılır ve kız Adalet tarafından tutulduğunu ve Adalet’in onu bu şekilde sınamak istediğini söyler.

Hikâyenin buraya kadar olan kısmında yine zamanın belirsiz olduğunu söyleyebiliriz. Ancak verilen ipuçlarından yola çıkarak son paragrafın ne kadar sürede gerçekleştiğini tahmin edebiliriz. Akşamki toplantı ilk gün, saatin üç olup genç kızla tanışması ikinci gün, kızın ertesi gün gelmesi üçüncü gün, Bakican’ın olmadık şeyleri bahane etmesinden dolayı kıza tekrar ertesi gün gel demesiyle kızın tekrar gelmesi dördüncü gündür. Bu şekilde dört gün geçtiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Ardından zaman yine belirsizdir. “Bir hafta kadar, aradan birkaç gün geçtikten sonra ve bir gün” kelimelerinin kullanımı zamanın belirsiz olduğunu göstermektedir.

Boş Ümitler adlı hikâyede vaka zamanı belirsizdir. Ancak hikâyede verilen ipuçlarından yola çıkarak hikâyenin zamanını tahmin edebiliriz. Hikâyenin başında, meyvelerin henüz olgunlaşmadığını ancak şeftalinin yetiştiğine dair belirti gösterdiği söylenmektedir. Bu sebeple tahmini olarak mevsimlerden ilkbahardır.

“Zulfiya niçin derse geç kaldın?”

—Bahçemize misafirler geldi.

—Hiçbir şey olgunlaşmamış ve düşmemişse bahçenizde ne var şuan?

—Allah Allah, erken olgunlaşan bir şeftali kıpkızıl bir nar gibi belirti göstermiş.”(sf:109)

Hikâyenin devamında yazar hikâyede Polatcan’la Zulfiya’nın iki yıldır mektuplaştıklarını söylemektedir. Bundan yola çıkarak iki genç olan Zulfiya ve Polatcan evlenmek istemektedirler. İleriye doğru gidişle yazar, Zulfiya ve Polatcan’ın evlendiklerini, evliliklerinin üzerinden de iki yıl geçtiğini ve altı aylık bir erkek evlatlarının olduğunu okuyucuya söylemektedir. Ardından Zulfiya’dan ayrılıp Moskova’ya giden Polatcan’ın üç ay sonra artık nafaka ödeyemeyeceğini söylemiştir. Son paragraftan yola çıkarak Zulfiya ve Polatcan’ın evlendikten sonraki geçen süresi iki yıl üç aylık bir süredir.

“Zulfiya ve Polatcan’ın evliliğinin üzerinden iki yıl geçmişti.”(sf:111)

“Üç ay sonra Zulfiya Polatcan’dan mektup aldı”(sf:113)

Hatim adlı hikâyede yazar başkahramanı geriye dönüş tekniğiyle geçmişe götürmektedir. Hikâyede zaman belirsizdir. Hikâye yazarın, Şahyusuf abinin birçok işte çalıştığını söylemesiyle başlar. Ardından geriye dönüş tekniğiyle Şahyusuf’un çalıştığı işlerden bahseder.

“Bu, derdim, Şahyusuf abinin yapmadığı iş kalmamış, kurt yemiş olsa, kuyuya atılmış olsa, mahallemizin bekçisi olsa... Doğrusu Şahyusuf abinin yapmadığı iş yok. Eğer bunun hakkında kendisine bir şey sorarsanız, o, ilk başta size cevap vermeyecektir. Kabak nargileden bir keyif alıp, sonra size sırtarak bakıp: “Ne dediniz?” derdi. Siz sözünüzü çevirip söylersiniz. Sonra o, genç bir adama kendisinin yetmiş iki mesleğinin olduğunu, tek başına bin bir türlü varlık ve yokluk yaşadığını anlatırdı.”(sf:114)

Hocaların Diyarı adlı hikâyede vaka zamanı 1920’li yıllara dayanmaktadır.

“Yirmili yıllarda bir olay ortaya çıkmıştı. Her şey kirliydi.”(sf:118)

Hikâyenin devamında başkahraman Osmanhan Hoca’nın bir göl kazıma hayali vardır ve onu gerçekleştirmek istemektedir. Bu sebeple bir gün ava çıktığı bir esnada aklına göl kazıma fikri gelir ve o akşam çölde kalır. Hocanın o gece çölde kalması birinci gün, ertesi gün şafakta uyanıp müritleriyle konuşması ikinci gün olarak ele alınabilir. Net bir zaman olmamakla beraber hocanın göl kazıma kararını iki günde vermiştir. Bu iki günden sonra hoca göl kazımaya başlar. Aradan zaman geçtikten sonra hoca kazıdığı gölü tamamlamıştır. Buradan da anlaşılıyor ki hocanın göl kazıma işleminin ne kadar sürede gerçekleştiği belli değildir.

*Dostluk*adlı hikâyede vaka zamanı belirsizdir. Hikâyede Holtoy, Rahim ve Şerif üç yakın arkadaşlardır. Şerif’in eşi vefat ettiğinden Holtoy ve Rahim, Şerif’e baş sağlığına gideceklerdir. Ramazan Bayramı’nın ikinci günüdür. Holtoy ve Rahim söyledikleri gibi aynı gün Şerif’in evine gitmişlerdir. Holtoy ve Rahim bayramın ikinci günü Şerif’in evinde kalarak o gece içip eğlenmişlerdir. Ertesi gün çıkan gazete haberinde Holtoy, Şerif ve Rahim adlı kişilerin Ramazan Bayramı’nın ikinci gününde sarhoş olup yolda geçen bir kıza saldırmıştır. Böylece toplam vaka zamanının iki günden oluştuğunu söyleyebiliriz.

“O, Ramazan Bayramı için süslenmemişti ama başında cenazesi olduğu için bekasam kaftanın üzerinden bel kuşağıyla bağlamıştı.”(sf:121)

“Yine içtiler. Barışanların sağlığına, arkadaşlığın hürmetine kadeh kaldırdılar. Ertesi gün çıkan gazetenin hadiseler bölümünde şöyle deniliyordu: “Holtoy, Şerif, Rahim adlı kişiler Ramazan Bayramı’nın ikinci günü sarhoş olup sokağa çıkmışlar. Aniden, yoldan geçen Hazmi adlı bir kıza saldırdılar.”(sf:123)

Saat adlı hikâyede net bir zaman yoktur. Hikâyede zaman geriye dönüş tekniğiyle zenginleştirilmiştir. Geriye dönüşte olan zaman iki günden oluşur. Birinci gün saatini aldığı, rüyaya daldığı ve saatinin bozulduğu gündür, ikinci gün ise oğlu tarafından saatinin düzeltildiği gündür.

“Saati çok uygun bir fiyata almıştı. Pazarda saatiyle dolaşan “Rus satıcı”sı kadını gördüğünde “çaresizlikten lazım olmuştur”, “olmasaydı böyle bir mülkü elden çıkarır mıydı?” diye içinden geçirip “Rus satıcısına” karşı üzölmüşüü.”(syf:125)

Salim düzelitti, bozarsan baban kızar desem de, söylediklerime kulak asmadı, o yana çevirdi, bu yana çevirdi yaptı, dedi.”(syf:127)

Pazarcı adlı hikâyede net bir zaman yoktur. Zaman hikâyede verilen ipuçlarında tahmin edilir. Ahmet Sedop’un devrimden önce seyyar satıcı olduğu söylenmektedir. Sovyet devrimi 1917 yılında gerçekleştiğine göre Ahmet Sedop’un seyyar satıcılığı 1917 yılından öncesine dayanmaktadır.

“Ahmet Sedop devrimden önce seyyar satıcıydı.”(syf:128)

Hikâyenin sonlarına doğru Ahmet Sedop’un yapmış olduğu bir hırsızlık durumu vuku bulmuştur. Bu olay ise bir günü ele alır.

“Aradan beş dakika kadar geçince mal pazarında yine bir kargaşa çıktı. Hırsız yakalandı. Çiftçilerin atlısı, yayası; hırsız ortaya alıp dövmeye başladılar. Biz de koşup araya sokulduk. Hırsız ölümün karşısında yerde yatıyordu, atlarının toynakları, etraftan gelen taş, tuğla, toprak parçaları...

Bir de ne göreyim! Pazarıcı Ahmet Sedop.”(syf:130)

Hülkar’ın Talihi adlı hikâyede üç kadının hayatından bahsedilmektedir. İlk hikâyede herhangi bir zaman kavramına rastlanılmamıştır. İkinci hikâyede net bir zaman dilimi yoktur. Hikâyede başkahraman Kurbonoy’un 12 yaşında bir çocukla evlendirilmesi ve aynı gün saldırıya uğrayıp kaçırılması bir günde gerçekleşen olaylardır. Ardından haftalar geçmiş Kurbonoy hala bulunamamıştır. Şans eseri iki kişi Kurbonoy’u bulmuş suçluları da öğrenmişlerdir. Suçlular kız bulunduktan iki gün sonra bulunup hapse gönderilmiştir.

İkinci kadın Bibinor’dur. Hikâyede zaman dilimi bellidir. Bibinor’un kaçırılması, ailesinin saldırıya uğraması 1926 yılında buğdayın hasat zamanında gerçekleşmiştir. Bibinor kaçırıldığında 14 yaşındadır. 1928 yılının şubat ayında ise bir tane oğlu olan Bibinor’un 16 yaşında anne olduğu söylenebilir. Bibinor’un annesi Bahrinoy kızının nerede olduğunu iki yıldan sonra öğrenmektedir. Yani kızını bulduğu yıl 1928 yılıdır.

“1926 yılının buğday hasadı zamanıydı. Mehtapsız gecelerin zifiri karanlık geceleri. Aralıksız at toynaklarının sesleri. Üç belirsiz gölge bu yoksul eve ansızın “misaafir” oldular.”(syf:132)

“Bahrino’ya “kızınızı Parmudan Köyü’nde gördük” dediler iki yıldan sonra.”(syf:133)

“Kızı Bibinor, Hudoyverdi’nin karısıymış. 1928 yılının şubat ayında bir tane oğlu olmuş.”(syf:133)

Yabancı Biri adlı hikâyede zaman belirsizdir. Hikâyede daha çok, “günler sonra, haftalar sonra” gibi zaman kavramları kullanılmıştır. Hikâyede başkahraman Şemsettin Hoca mürit avına çıkıp günler sonra yani on üçüncü gün aşçı olan müridinin evine gelmiştir. Burada Dadakozi, hocaya altıncı gün şipoldak yemeği yapmıştır. Yani hocanın evinden çıkıp buraya kadar olan kısımda geçen süre on dokuz gündür. Ardından hoca haftalarca Dadakozi’nin evinde kalmaya devam etmiştir. Bu sürede Dadakozi yaşlı annesini Şemsettin Hoca’ya nikâhlatmıştır. Böylece şubat ayı gelip düğün günü yaklaşmıştır. Düğün gecesini hoca Rokiya kız değil de Sarvar halayla evlendiğini görünce çok şaşırmıştır. Buraya kadar olan

kısımda yine hocanın Dadakozi'nin evinde ne kadar süre kaldığı, Dadakozi'nin annesini, Şemsettin Hoca'ya hangi gün, ne zaman nikâhlattığı ve düğünün ne zaman olduğu belirsizdir.

Ben Kendimi Vuracağım Vefasızlar Yaşasın Dünyada adlı hikâyede zaman belirsizdir. Tolagan'ın yakın arkadaşı olan Lutfulla çapkın biridir. Şerofat adlı bir kızı sever ve kız ondan ayrılır. Bu kısım bir günlük bir maceradır. Ardından “yazın boğucu gecelerin birinde” kısmında zaman ileriye doğru alınmıştır. Lutfulla bu sefer de Kimyo adında bir kıza âşık olur ve muhtemelen onunla da ayrılık yaşamıştır. Ancak Kimyo'ya ne zaman âşık olduğu belli değildir. Bu ayrılıktan sonra Lutfulla intihar etmek istemiş ve intihar etmek için nehir kenarına gitmiştir. Tolagan bunu mahalle bekçisinden öğrendikten sonra Lutfulla'nın yanına gelir. Bu kısımda bunların hepsi aynı gün gerçekleşmiş olaylardır.

Doğru Kazanç adlı hikâyede zaman tek bir günden oluşmaktadır. Hikâye kahramanı bir rüyadadır. Gerçekte ise zaman bir geceden oluşur.

“Hüsnü uyandı. Ter, su içinde kalmıştı. Salatalık, yonca, vergi idarelerinin bütün maceraları onun rüyasıymış...” (syf:146)

Boza Arkadaşlığı adlı hikâyede net bir zaman dilimi yoktur. Hikâyede zaman sonbaharın son demleridir. Hava soğumaya başlamıştır. İleriye doğru gidişle artık kış gelmiş hikâye kahramanları çadırdan kulübeye geçmiştir. Yine ileriye doğru gidişle Ahmetkul bir akşam vakti toplanan gençlerle içmeye gitmiştir. İyice içip eğlendikten sonra Ahmetkul atına binip evine gitmek için yola çıkmıştır. Ertesi gün sabah vakti atı boş gören kardeşleri telaşlanıp onu aramaya koyulmuş ve aynı gün Ahmetkul'un cesedini bulmuşlardır.

“Güz günlerinin son demleriydi, çadırın üzerindeki örtü olmazsa insan soğuktan üşürdü.” (syf:147)

“Kış boyunca eğleneceğiz, deli...” (syf:149)

Sebep adlı hikâyede gerçek zamanda mevsimlerden kıştır ve başkahramanının anlattığı anısı birkaç saati içerir. Yazar geriye dönüş tekniğiyle başkahramanı geçmişine götürür.

“Uzun kış gecelerinde adamın canı işsizlikten sıkılıyordu. Çaresizce kendine bir eğlence arıyordu. Bugün akşam çok sıkıldım, ama yapacak hiçbir şey bulamadım.” (syf:153)

“Beyin küçük karısının bana niçin ovalattığını şimdi anladım. İşte böyle gençler, diyerek sözünü bitirdi Salim baba. Gençler arasında bu hikâye üzerine komik bir muhabbet başladı.

—Baba, önce beyin karısını ovuyormuşsun, dedi Toşboki. Şimdi de toprak ıslahatıyla beyden aldığın toprağın bağrını ovalamaktasın. Bey neyi ovalıyormuş ya?

—Bey var ya, bey şuan yerin altında, dedi Salim baba.”(syf:155)

Salih Evlat adlı hikâyede net bir zaman yoktur. Hikâyede “zaman geçti, yıllar geçti, günlerin saadetli bir gününde” gibi kavramlar kullanılarak ileriye doğru gidişlerle uzun bir zaman dilimi kullanılmıştır. Yine ileriye doğru gidişlerle Molla Ostonakul’un doğumu, çocukluğu ve gençliği görülür. Hikâyenin devamında babasının onun ertesi gün satması için Molla Ostonakul’a dört tane burka vermesi ve Molla Ostonakul’un bu burkaları satmak yerine bir keçeyle takas edip dolandırılması, ertesi gün babasının onu alıp bir değirmenciye çırak olarak vermesiyle toplamda üç günlük bir süreci ifade etmektedir.

“Günlerin saadetli bir fırsatında Molla Şoşkol Hoca oğlu Ostonakul’u yanına çağırdı:

“Oğlum, dedi ona, yarından itibaren işe başlayacaksın, senin için işte bu malları satın aldım.”(syf:156)

“Ostonakul ertesi gün, günün ilk ışıklarında anne, babası ve ablalarından dua alıp pazara gitmek için yola çıktı.”(syf:156)

“Oğlu Molla Ostonakul’un bu kadar geç vakte kalmasından endişelenen Şoşkol Hoca haber almak için sokağa çıktı.”(syf:158)

“Ertesi gün “salih evladını” arkasına alıp elinden tutup bir değirmenciye çırak olarak verip geldi.”(syf:159)

En Son Tecrübeyle Zengin Olmak adlı hikâyede zaman belirgindir. Hikâyede başkişinin bir günü ele alınmıştır. Molla Şokayum sabah altı buçukta uyanır. Yüzünü yıkamak içi on dakika kadar sabreder. Ardından ekmek almak için pazara gider, on beş dakikaya kalmadan ekmeği alır, yolun beş dakika sürmesiyle saat yediyi bulur. Yirmi dakikaya kalmadan çayını içip on dakika kadar bir süreyle de ayakkabısını giyip evden çıkar. Ardından Molla Şokayum kasaba gider. Oradan çıktığında saat sekizi yirmi üç geçmektedir. Tramvaya binip işe gitmek için yola koyulur. Son durağa gelmesi kırk dakikasını almıştır. Molla Şokayum’un idareye gelmesiyle saat dokuzu altı dakika geçmektedir. Geç

kaldığından dolayı müdür onu azarlar. İşten ayrıldıktan sonra kasaba giden Molla Şokayum eti alamadan gelmiştir. Karısına söyler ve karısı gidip eti alıp gelir. Böylece hikâye kahramanının bir günü bu şekilde son bulur.

Çaresi Görüldü adlı hikâyede net bir zaman yoktur. Olayların ne kadar sürede gerçekleştiği belli değildir. Olay, Ubay Zufarov adına yanlış yazılmış bir vergi raporuyla başlar. Hikâyede ileri gidişlerle “zaman geçti, Ubay biraz daha sabretti” gibi kavramlar kullanılmıştır. Hikâyede vergi raporunun ne zaman yazıldığı, Ubay’ın ne zaman dilekçe yazdığı, durumun ne zaman açıklığa kavuştuğu hakkında net bilgi yoktur.

“Zaman geçti, vergi tahsildarları yoğunluktan devam edemediler.”(syf:162)

“Ubay “çaresinin görülmesi” için biraz daha bekleyerek sabretti.”(syf:163)

Gölgeler adlı hikâyede net bir zaman dilimi yoktur. İleriye doğru gidişlerle hikâyedeki zaman tahmin edilir. Hikâyenin başında mevsimlerden yazdır, vakit ise gecedir. Başkarakter Yakutay bu kısımda tacize uğramaktadır. İleriye doğru gidişle Yakutay Nizamcanla evlenecektir ve düğün günü gelmiştir. Düğün gecesini Nizamcan, Yakutay’ın tacize uğradığını fark edince ona türlü işkencelerde bulunur. Yine ileriye doğru gidişle aradan dört yıl geçmiş, Yakutay’ın başka biriyle evlenmiş ve yakında bir çocuk sahibi olacağı belirtilmiştir.

Dinde Hile adlı hikâye iki günlük bir süreci kapsar. Hikâye başkahraman Molla Dilkaş’ın büyük karısıyla yaptığı tartışmasıyla başlar. Bu tartışmayı bahane ederek ilk karısından kurtulup yeni bir eş almak isteyen Molla Dilkaş akıl danışmak için Molla Abdalboki’ye gider. Molla Abdalboki’nin verdiği akılla planını gerçekleştirip “bu olay dinde nasıl olur” sorusuyla ertesi gün tekrar Molla Abdalboki’ye gelirler. Böylece hikâyedeki vaka zamanının iki günden oluşmaktadır.

Kendi Adamlarını Tanımaması İlginç adlı hikâyede net bir zaman dilimi yoktur. Ancak bazı yerlerde ileriye gidişlerin bulunmasıyla hikâyeye yön verilmiştir. Hikâyede bir idarede muhasebeci olarak çalışan Kasım Veled’in iş yerinde geçirdiği zamandan bahsedilmektedir. İleriye doğru gidişle bir idare toplantısı yapılmış ve Kasım Veled yapılan bu toplantıdan memnundur. Bir sonraki ileriye doğru gidiş yöntemiyle bu toplantıdan sonra aradan haftalar geçmiş ve Kasım Veled bir işçiyi işten çıkarmıştır. Kısacası hikâyede belirgin bir zaman yoktur.

4.MEKÂN

Mekân, temel niteliği itibariyle kapsamlı bir kavramdır ve içinde, toplumsallaşmanın temel değerini barındırır. En geniş anlamıyla mekân, uygarlığın ve uygarlaşmanın vitrinidir. İnsanlığın uygarlaşma serüveninin ilk ayak izlerini mekânda görünür. Dolayısıyla mekân, genel ve geniş anlamda maddi ve manevi değerler manzumesini içinde barındırmaktadır (Tekin, 2017: 145).

Gulam'ın incelemiş olduğumuz hikâyelerinde mekân çoğunlukla iç mekândır. Bu hikâyelerdeki mekânlarda yazar, kimi zaman başkahramanın duygularını ön plana çıkarmaya çalışırken kimi zaman da kişilerin hayatlarını ön plana çıkarmak için kullanmıştır.

Gönülsüzün Vaziyeti adlı hikâyede, özellikle Kasım Ağa'nın evi olayların sıklıkla geçtiği mekândır.

“Yine bir gün Kasım Ağa'nın evine misafirler geldiğinde hizmetçi beni çağırdı. Eve gelen gidenin çokluğundan sıkılmışım ve çıkmak istemiyordum. Fakat çaresiz babamın hatırına çıkmaya mecbur kalıyordum.”(sf:96)

Bunun dışında iç mekân olarak yazar şimdiki anlatırken başkahraman da dâhil yanında, beraber çalıştıkları kızların bir çardakta pamuk çektiklerine yer vermiştir. Aynı zamanda Gani Bey'in eşiyle olan odası hikâyede geçen ve hikâyedeki etkinliği önemli olan diğer bir mekândır. Bu mekânda başkışı başına geleceklerden habersiz bir şekilde odaya gitmektedir.

“Ben “tamam” dedim ve süpürgeyi alıp Gani Bey'in evine girdim. Ev tam olarak toplanmamıştı. Yengenin bütün makyaj malzemeleri, kılık kıyafetleri yerle bir olmuş, evin her tarafına saçılmıştı.”(sf:97)

Hikâyede dış mekân unsurlarına çok fazla yer verilmemiştir. Dış mekân olarak Server'in babasının mahalledeki insanlarla olan sohbeti geçmektedir. Diğer bir dış mekân ise şehirdir. Ancak şehir, sadece kavram olarak geçmektedir. Hikâyede çingirak falcının evi ve Hovos adlı mekânlar ise sadece isim olarak geçmektedir.

Kız Çocuk adlı hikâyede yazar mekân tasvirlerine yer vermemiştir. Mükerrerme'nin evi; Mükerrerme'nin yetiştiği, ailesine yardım ettiği ev olarak geçerken, İbaylar'ın evi; Şakir abinin kızının kaçmasından sonra sinirlenerek gidip, hırsını çıkardığı evdir.

“Mükerreme buna çok hayıflanıyordu. O, ne yapsın, babası yoksul bir ustaydı, kazandığı ev geçimine yetmiyordu o da anasının yanında doppi işleyerek babasına yardım etmeye çalışıyordu. “(sf:101)

“İbay’ların evine gidip evi başlarına kaldırmıştı. Hiçbir şey yapamadıktan sonra, ”beddua” edip, kendini avutmuştu.”(sf:103)

Hikâyede dış mekânlardan biri Mükerreme’nin kapısına gelen iki kadını uğurlarken, arkalarından onları dar sokaktan büyük sokağa kadar takip ettiği mekân olarak geçer. Diğer bir dış mekân ise Andijon’dur. Mükerreme ve İbay’ın kaçtığı ve orada yaşadığı şehirdir.

“Bu mektup Andijon’da sağ salim oturan damadı İbay’la kızı Mükerreme’denmiş.”(sf:104)

Yiğit adlı hikâyede mekân kavramına çok fazla yer verilmemiştir. Ağırlıklı olarak sinema ve Bakican’ın çalıştığı idare geçmektedir. Hikâyede geçen mekânların tasvirlerine yer verilmemiştir. Hikâyenin büyük çoğunluğu sinema gişesinin önü ve sinemada geçmektedir. Bakican ve Adalet’in tanışması sinema gişesinin önünde gerçekleşip, sinemada devam etmiştir.

“Onu ilk defa sinema gişesinin önündeki sırada gördüm.”(sf:105)

Koridor, sinema gişesinin bulunduğu alan içerisinde bulunmaktadır. İdare, Bakican’ın iş yerinin olduğu mekândır.

“Bugün idarede akşamki toplantının kararını sabrım taşarcasına nakledip oturdum.”(sf:107)

Dış mekân olarak ise büyük elektrik lambasının önü, Bakican’ın Adalet’i dışarıda beklediği yerdir.

“Büyük elektrik lambasının dibinde kızı beklemeye başladım.”(sf:105)

Boş Ümitler adlı hikâyede mekân sayısı azdır. Hikâyede, mekân ileriye doğru gidişlerde, farklı farklı alanlarda görünmektedir. Polatcanla Zulfiya’nın okudukları okul ve sınıflar iç mekân olarak kullanılırken Zulfiya ve Polatcan’ın evlendikten sonra kaldıkları ev bir diğer iç mekân olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

Moskova ise hikâyede yer alan tek dış mekândır. Polatcan’ın okumak için gideceği yerdir.

“Ben arkadaşlarımla yardımıyla, bölgemize gelen yerleştirme boyunca Moskova’ya okumaya gideceğim.”(sf:112)

Hatim adlı hikâyede mekân sayısı sınırlı sayıda kullanılmıştır. Aynı zamanda verilen mekânlarda tasvirler kullanılmamıştır. Hikâyede dükkân, Şahyusuf’un boş şişelerini sattığı ve antika eşyalarının olduğu bir mekândır.

“Dükkânda kalan bütün şişeleri, antikalari, satıp, yarım pud pirinç, keten tohumu yağı, sebze, kırmızıbiber alıp aşçılığa çabaladı.”(sf:115)

Daracık oda denilen yer ise başkahraman olan Şahyusuf’un hatiminin yapıldığı ve insanların orada bulunduğu yer olarak geçer.

“Daracık odaya birkaç misafir oldu, mahallenin çoklu zenginleri, hoca, imam, sufi ve aksakallardı.”(sf:116)

Hikâyede dış mekân çok azdır. Dış mekânlardan bir tanesi başkahramanın mallarını sattığı pazar, diğeri ise yaptığı pilavı satmak için götürdüğü Salor’dur. Hikâyede patates pazarı dekoratif bir mekândır. Sadece isim olarak geçmektedir.

“Şahyusuf müşteri sayısını mümkün olduğu kadar çoğaltmak istiyor, demlenmiş pilavı başına koyup, içinde ateş olan kovayı eline alıp terminale, Salor’a gitmekten de sıkılmıyordu.”(sf:115)

Hocaların Diyarı adlı hikâyede iç ve dış mekânların sayısı az olmakla beraber tasvirleri de yoktur. Hikâyede dekoratif mekânların iç ve dış mekânlara göre sayısının daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Genel olarak hikâyenin büyük çoğunluğu çölde (bozkırda) geçmektedir.

“O akşam çölde kaldılar.”(sf:119)

Hikâyede geçen iç mekân hapishanedir. Hapishane, başkişinin hukuksuzca hareket edip içeri alındığı mekândır. Mayunusun evi, misafirhane, cami, Celalabad, Yunusabad ve Hanabad adlı mekânlar hikâyede sadece isim olarak geçmektedir.

Dostluk adlı hikâyede mekân olarak özellikle başkarakterlerden biri olan Şerif’in evi kullanılmıştır. Şerif’in evi olayların yoğunlukta geçtiği mekândır. Aralarındaki sohbetleri, evde yedikleri yemekleri hatta tartışmaları dâhil evde geçmektedir.

“Rahim’le Holtoy, Şerif’in iç koridoruna girdiklerinde, dehlizin iki köşesine kırımlar koyulmuş Şerif’in kardeşi, yine tanımadığımız bir kişi taburede oturmuş, sofraya kurulmuş,

ekmek, çay koyulmuş sohbet ediliyordu. “Bayramlarını” kutladıktan sonra dışarı çıktılar. Şerif onları karşıladı. O, Ramazan Bayramı için süslenmemişti ama başında cenazesi olduğu için bekasam kaftanın üzerinden bel kuşağıyla bağlamıştı.”(sf:121)

Hikâyede tek dış mekân sokaktır. Üç yakın arkadaşın cinayet işledikleri yerdir. Diğer bahsi geçen mekânlar; Çin, Afrika, Afganistan, şarap dükkânı, bakkal ve okul sadece isim olarak geçen mekânlardır.

“Ertesi gün çıkan gazetenin hadiseler bölümünde şöyle deniliyordu: “Holtoy, Şerif, Rahim adlı kişiler Ramazan Bayramı’nın ikinci günü sarhoş olup sokağa çıkmışlar. Aniden, yoldan geçen Hazmi adlı bir kıza saldırdılar. Kız bağırdığında boğmuşlar.”(sf:123-124)

Saat adlı hikâyede mekân ağırlıklı olarak gerçek dünyada başkarakter Nişanbay abinin evidir. Başkarakterin eşiyle olan sohbeti, aldığı guguklu saatle övünmesi, uyuduğu yer bunların hepsi evde geçmektedir.

“Nişanbay abi saatini eve getirip, iki duvar oyğunun ortasına astı. Zincirini düzeltip güneşe baktı: “tahminen öğlen olmalı, bu vakitte top atmıyorlarki, vakti bilelim” diye söylenip dakikalarını on ikiye getirip, saatini çalıştırdı.”(syf:125)

Rüya âleminde ise gittiği yer camidir.

“Büyük bir cami, onun yüksek minaresi, ana kapısına takılmış büyük bir saat, saatin sarkaçları portaldan yere kadar çözölmüş, bu saati merhum Nişanbay abi camiye bağışlamış.”(syf:126)

Hikâye dış mekân bakımından çok zengin değildir. Eski pazar, başkahraman Nişanbay abinin çocuklarına kılık kıyafet alırken kullandığı mekândır.

Pazarcı adlı hikâyede kullanılan mekânlar genellikle pazarlar ve kooperatiflerdir. Kooperatifler, pazarcı olan ve köy köy elindeki heybeyle tüccarlık yapan Ahmet Sedop’un, adını bile duymak istemediği satış dükkânlarıdır. Hikâyede yer alan kahvehane diğer bir adıyla çayevinin hikâyedeki önemli bir etkinliği yoktur. Hikâyedeki bir şahıs olan Muhammetcan abinin arkadaşlarının oturdukları yerdir.

“Muhammedcan abi sığıra ip almak için bizi kahvehaneye götürüp, kendisi de kooperatife gitti.”(syf:129)

Diğer bir iç mekân ise kent hastanesidir. Bu mekânın hikâyede önemli bir işlevi yoktur. Başkışının dövöldükten sonra gönderildiği yer olarak geçer. Cumapazarı hikâyede geçen dış

mekândır. Sadece isim olarak geçerek Muhammetcan adlı hikâye kişinin o yakınlarında bir tarlasının olduğu söylenmek istenmiştir. Hikâye dekoratif mekân açısından zengindir. Mekke, köyler, fuar, Eski Taşkent Köyü, Totepa, Kavuncu, Çinoz, Telov adlı yerler sadece isim olarak geçmektedir.

Hükar'ın Talihi adlı hikâyede üç ayrı kızın hikâyelerinden bahsedilmektedir. Bu nedenle hikâyedeki mekânlar üç ayrı şekilde incelenmiştir. İlk hikâyede herhangi bir mekân tespit edilmemiştir. İkinci hikâyede; Eminhoca Badalhoca'nın evi, mağdur olan Kurbonoy'un kaçırıldığı yerdir. Diğer bir iç mekân, hapishanedir. Kurbonoy'u kaçıran kişilerin koyuldukları yerdir.

Dış mekân olarak Kaşkadarya Bölgesi, Şahrısabz şehri, Kitobguzar Mahallesi; başkışı Kurbonoy'un oturduğu yer olarak geçer.

“Kaşkadarya Bölgesi, Şahrısabz şehri, Kitobguzar Mahallesi, Usta Rahmet Toci oğlu kendi kızı Kurbonoy'un rızasıyla Guşoma Köyü'nden bir delikanlıya verdi, onlar da düğün yaptılar.”(syf:131-132)

Guşoma Köyü, başkarakter olan Kurbonoy'un gelin gideceği köydür. Bogoton Köyü, gelin olan Kurbonoy'un kocası Ergaş'la saldırıya uğradığı yer olarak geçerken Tokliboy Köyü ise Kurbonoy'un kaçırılıp işkence edildiği köy olarak geçer. Mahkeme idareleri hikâyede yer alan dekoratif bir mekândır.

Üçüncü hikâyede geçen ev, Bibinor ve ailesinin yaşadığı yerdir. Ancak hikâyede evin iç ve dış özelliklerine yer verilmemiştir. Gübre mahzeni ise Bibinor'un babası olan Ota Sultanoğlu'nun kulağı kesildikten sonra atıldığı yerdir. Hikâyede geçen dış mekânlar ise Karmanadan ilçesi; Sultonobod Köyü'nün bağlı bulunduğu yer olarak geçerken Sultonobod Köyü, mağdur olan Bibinor ve ailesinin yaşadığı köy olarak geçmektedir. Parmudan Köyü ise Bibinor'un zorla kaçırıldıktan sonra götürüldüğü köydür.

“Bahrino'ya “kızınızı Parmudan Köyü'nde gördük” dediler iki yıldan sonra.”(syf:133)

Hikâyede Zarafşon sadece isim olarak geçmektedir.

Yabancı Biri adlı hikâyede ağırlıklı olarak Şemsettin Hoca'nın müridi Dadakozi'nin evi kullanılmaktadır. Şemsettin Hoca haftalarca Dadakozi'nin evinde konuk olarak kalmıştır.

“Temiz hava, temiz su, bol çorba, cömert saygı alanında izzet ve hürmetlere boğulan hoca, Dadakoz’nin yoksul ailesine beklenmedik “kadirli konuk” olarak gelmiş, Şemsettin Hoca için Dadakozî hafta boyunca ter döküp, çökmüştü. Hocaya, Dadakozî’nin karısı, yaşı on yedilerde boyu uzamış Rokiya adında kızı da hizmet edip yorulmuştu.”(syf:136)

Hikâyede geçen cami, hocanın vaaz verdiği mekân olarak yerini alırken, gerdek odası ise Şemsettin Hoca ve yaşı seksenlerde olan Server halanın düğünden sonra kaldıkları oda olarak geçmektedir. Aravon Köyü hikâyede geçen tek dış mekândır. Geçtiği kısım ise Dadakozî’nin evinin olduğu köydür. Margilon, Oş, Ozgan, Jalolobod hikâyede sadece isim olarak yer almaktadırlar.

Ben Kendimi Vuracağım Vefazsızlar Yaşasın Dünyada! adlı hikâyede iç mekân olarak iki yer karşımıza çıkmaktadır. Bunlar iki yakın arkadaş olan Tolagan ve Lutfulla’nın evleri. Bu iki ev birbirlerine yakın iki evdir.

“Biz kapı komşusuyduk. Onun evinde gönüllü ya da gönülsüz bir olay yüz verse, bana, benim evimde sesli öksürsem bile ona belli olurdu.”(syf:139)

Hikâyede dış mekân ise sadece nehir kenarı yer alır. Nehir kenarı Lutfulla’nın ellerini açıp dua ettiği yerdir.

Doğru Kazanç adlı hikâyede mekân sayısı oldukça sınırlıdır. Özellikle kullanılan mekân Hüsnü Celil’in dükkânıdır. Bütün olaylar rüyasında olan bu dükkânda geçmektedir. Kullanılan dış mekân ise sokaktır. Hüsnü Celil’in dükkânında yaşanan bu olayları sokağın öteki tarafında izleyen bir vergi memuru yer almaktadır.

Boza Arkadaşlığı adlı hikâyede yazar ağırlıklı olarak iç mekânlara yer vermiştir. Çadır, Ahmetkul’un ve kardeşlerinin kaldığı mekândır. Güz gelmiş, havalar soğumuş ve çadır onları ısıtmakta yetersiz kalmıştır. Fabrika ise Ahmetkul ve kardeşlerinin ettikleri pamukları verdikleri yerdir. Ahmetkulların kışın kaldıkları evleri daracık bir odadan oluşan, kapısı gıcırdayan, tek katlı ahşap bir kulübedir.

“Ahmetkullar’ın evinin daracık bir odasında ışık parıldayıp yanıyordu. Üç kardeş hasattan kalan pamuk kozalarını ortaya koyarak sarıp duruyorlardı. Tek katlı ahşap kapı gıcırdayarak açıldı.”(syf:148)

Kahve, Ahmetkul’un arkadaşı olan Bota’nın canı sıkıldığı için gittiği mekândır. Madiyor’ın evi, kış mevsiminde akşamları boş kalan çiftlik gençlerinin gidip okuma yaptığı medrese gibi bir mekândır. Misafirhane, hikâyede başkarakter Ahmetkul’un da bulunduğu

ve gençlerin kendi aralarında orta bir yerde ateş yakıp toplanarak oyun oynadıkları, şarkı söyledikleri ve içki içtikleri yerdir.

“Daracık kilimsiz misafirhanenin ortasına büyük büyük kütüklerden ateş kurulmuştu. Bir grup sarhoş genç, ateşin etrafında oturuyorlardı. Birbiri ardınca şarkı söylüyorlardı.”(syf:150)

Hikâyede dış mekân olarak geçen tek mekân Turvat’ın Pazarı’dır. Ahmetkul’un arkadaşı olan Bota’nın gideceği yer olarak geçer. Kongiroktepa, Beşkorgon adlı mekânlar ise sadece isim olarak geçmektedir.

Sebep adlı hikâyedeki Salim Baba, kendi evi dışında geriye dönüş tekniğiyle geçmişe gidip etrafındaki gençlere bir anısını anlatmaktadır. Hikâyede genel olarak en iyi tasvir edilen mekân küçük hanımın odasıdır. Bu oda hakkındaki genel tasvir küçük hanımın Salim babayı yanına çağırmasıyla öğrenilmektedir. Odada altın şamdanlar, kadife, ipek ve atlas yorganlar, çinilerle dolu raflar bulunmakta ve odanın en ortasında da yerden yüksekte yapılmış bir yatak yer almaktadır.

“Altın şamdanlar, iki düzine kadife, ipek, atlas yorganlar, çinilerle dolu raflar ve hayal gücümün ötesinde birçok zenginlikle süslenmiş ev, bir hazine gibiydi. Ben bu halimle yukarı çıkmaya utaniyorum. Odanın ortasında yerden yüksek bir yatak yapılmış ve orada beyin küçük karısı yatıyordu. Üstünde kırmızı kadife yorgan, omzunda sarı atlas kumaştan bir elbise.”(syf:153)

Hikâyede geçen misafirhane ise diğer bir mekândır. Saidazim Bey’in gelip kaldığı yer olarak geçer. Bu mekân Maston Bozacı adlı bir kadına aittir. Aynı zamanda bu misafirhanede bozası daima kaynayan bir kahvehane, kumarhane ve etrafında iki tane çadırdan oluşan mekânlar da bulunmaktadır.

“Burada Maston Bozacı diye bir kadın misafirhane inşa etmiş. Büyük bir kahvehane kurmuştu. Bozası daima kaynıyordu. Biraz kumar oynadılar. Etrafında bir iki tane çadır vardı.”(syf:154)

Hikâyede geçen Zolarik, Saidazim Bey’in gittiği ve aynı zamanda Maston Bozacı’nın mekânlarının bulunduğu yerdir. Koylik, Koplonbek, Karasaroy dekoratif yerlerdir. Sadece isim olarak geçmektedir.

Salih Evlat adlı hikâyede iç mekândan ziyade dış mekân ağırlıktadır. Özellikle dış mekân olarak pazarlar daha çok yer almaktadır. Molla Şoşkol Hoca’nın evinin koridoru iç

mekân olarak geçmektedir. Hoca'nın oğlu Ostonakul keçe taşıyan adam tarafından dolandırılınca korkudan eve giremeyip evin koridorunda oturmuştur. Hikâyedeki dış mekânlar şu şekilde sıralanabilir; Zangiota, hikâyede başkahraman Molla Şoşkol Hoca bir oğlunun olması için adaklar adayıp, adağını da Zangiota'da keseceğini söylemiştir. Pazar, hikâyede adı sıkça kullanılan bir mekândır. Molla Şoşkol Hoca oğlunun eline burkaları satması için onu pazara gönderir. Panayır, tahıl pazarı, at pazarı ve koyun pazarı Ostonakul'un elindeki burkaları satmak için uğradığı yerlerdir. Odun pazarı, Ostonakul'un elindeki burkayla, bir adamda bulunan keçeyi takas ettiği yer olarak geçer.

“O, ilk önce panayıra çıktı, ondan sonra tahıl pazarına gitti, ondan sonra at pazarına, koyun pazarına girdi böylece girmedığı pazar kalmadı.”(syf:157)

Mahalle, bir yığın insanın toplanıp kendi aralarında sohbet ettiği yerdir.

En Son Tecrübeyle Zengin Olmak adlı hikâyede mekân sayısı oldukça sınırlıdır. Hikâyede yer alan mekânların tasvirlerine yer verilmemiştir. Başkarakter Molla Şokayum'un evi, sabah uyandığı, kahvaltısını yaptığı, giyindiği mekândır. Kasap ise başkahramanın en çok vakit harcadığı yerlerden biridir. Et almak için sepetini sıraya koymak istemiş o sırada birtakım tartışmalarda bulunmuş ve aynı zamanda bu tartışmalara da maruz kalmıştır.

“Kasabın önüne gittiğimde benden önce daha gün ağarırken gelen çok kişi vardı. İlerideki boş yere gidip, sepeti ipe bağladım. Sıradakilerden biri bağırdı: “Hey, abi, arkadan gelin, arkadan, bu yerin sahibi var.” Somurttum: “Nasibinde yokmuş.” O kişi elimden sepeti alıp sokağın ortasına attı: “Biz buraya daha gün ağarırken gelip, laf döküp oturuyoruz, birader.” Kavga çıktı. Ümitsizce arkaya bakıp gitmeye başladım.”(syf:160)

İdare, Molla Şokayum'un çalıştığı kurumdur.

“Saat dokuzu altı dakika geçip ben idareye geldiğimde kâtip benimle karşılaşır: “Sizi müdür çağırıyor,” dedi.”(syf:161)

Dış mekân olarak pazar, sabah Molla Şokayum'un ekmek almak için gittiği yerken tramvayın son durağı, Molla Şokayum'un işe gitmek için indiği son durak olarak geçer. Guzar Camisi ise dekoratif mekândır.

Çaresi Görüldü adlı hikâyede mekân tasvirleri bulunmamaktadır. Hikâyede başkarakter Ubay Zufarov'un gittiği kurumlarda mekânlara rastlanır. Hikâyede geçen iç mekânlar şu şekilde sıralanabilir; Vergi idareleri, vergi memurlarının çalıştığı yerlerdir.

Beşrabot Köy şurası, memurların çalıştığı bir kurumdur. Bölge icra komitesi, derecesi diğer memurlara göre biraz daha yüksek olan memurların çalıştığı kurumdur. Ubay'ın evi, Ubay'ın evinde olan tavuk kümesi ve Ubay'ın ahır çarenin arandığı mekânlardır. İlçe şurası, yine memurların çalıştığı bir kurum olarak geçer. Bekobod Köyü ve Beşrabot Köyü hikâyede geçen dış mekânlardır.

“Bekobod Köyü’ne giden vergi kayıt memurlarından biri, zorba olan İboy Zafarov’a bireysel vergi ödemeyi gerekli görerek kaydettirdi.”(syf:7-162)

“Yukarıda söylenildiği gibi elinde olmayan sebeplerden dolayı bu vergi sayfası henüz yeni evlenmiş olan Beşrabot Köylüsü Ubay Zufarov adına geldi.”(syf:162)

Koşkorgon, Goştorgon, Eshirmon, Miskumgon, Boştogon, Muşyogon hayali köylerdir, sadece isim olarak geçmektedir.

Gölgeler adlı hikâyede Yakutay'ın evi, önünde bahçesi olan büyük bir evdir. Aynı zamanda başkarakter Yakutay'ın hayalleri, annesiyle olan konuşmaları, tacize uğradığı ve korkularının olduğu bir mekândır. Nizamcan'ın evi ise Yakuta'yla evlilik merasiminden dolayı gündüz düğün mekânı, gece ise Nizamcan'ın Yakutay hakkında öğrendiği gerçekten dolayı matem mekânı haline gelmiştir. Hikâyede geçen diğer iç mekânlar çorap fabrikasıdır. Başkarakter Yakutay'ın çalıştığı yer olarak geçer. İpek fabrikası ise Yakutay'ın kocasının çalıştığı yerdir. Hikâyede geçen tek dış mekân evin ön bahçesidir, içinde üzüm ağaçlarının, vişne ağaçlarının olduğu serin ve hafif esintisi olan bir bahçedir.

“Ön bahçeyi sürü gibi saran şu asmaya bakın, bazı üzüm tanelerine kadar kızarmaya başlamış...”(syf:165)

Dinde Hile adlı hikâyede yazar dış ve dekoratif mekânlara yer vermeyip sadece iç mekânlara yer vermiştir. Yer verdiği iç mekânlarda ise tasvirlerle rastlanılmamaktadır. Hikâyede geçen hara bir iç mekândır. Ancak haranın dışı ve içiyle alakalı herhangi bir tasvire yer verilmemiştir. Sadece iki tane kumrunun konduğu yer olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Çardak, hikâyede haranın karşısında olan ve on bir ahşaptan oluşan yerden oluşur. Burada başkişi Molla Dilkaş'ın büyük eşiyle olan münakaşası geçmektedir.

“Haraya karşı yerleştirilen on bir ahşaplı çardağın kenarında Molla Dilkaş atın keçesini yamıyordu.”(syf:172)

Kesekkorgon medresesi, Molla Abdalboki Margiloniy'in odasının yer aldığı ve burada yalnız bir hayat yaşadığı mekândır.

“Dört eşle evlenip, son kez Kesakkorgon medresesinin bir odasında yalnız, kalenderane bir hayat yaşayan Molla Abdalbaki Margiloniy’le görüşmeye gitti.”(syf:173)

Kendi Adamlarını Tanımaması İlginç adlı hikâyede dış ve dekoratif mekânlara yer verilmemiştir. Hikâyede iç mekân için kullanılan mekânların sayısı oldukça azdır. İdare, hikâyenin tümünün geçtiği mekândır. Başkahraman Kasım Veled’in başından geçenler bu mekânda anlatılmaktadır.

“Kasım Veled eskiden beri bu idarede gazeteci(girdi çıktı muhasebecisi).”(syf:177)

GAFUR GULAM’IN HİKÂYELERİNDE DİL VE ANLATIM

1. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Anlatıcı, romancının hikâyeyi anlattırdığı, romancı ile okuyucu arasında bir ara kişidir. Anlatıcı, romanda geçen tüm olayları, karakterleri, davranışlarını, düşünce, duygu ve hayallerini, çevreyi, mekânı, zamanı; kısaca romanda bulunan her şeyi okuyucuya aktaran, sunan kişidir. Anlatıcı, romanın kurmaca dünyasında geçen olayları kendi isteğine, özel tercihlerine, beğenisine ve imkânlarına göre aktaran kişidir. Olayları aktarırken amacına uygun olarak kendince belli bir düzenleme yapar. Romanın içindeki her şeyin okuyucuya aktarılması görevini üstlenir (Çetin, 2015:105).

Roman sanatı, esas karakteri itibariyle anlatılacak bir “hikâye” ile bu hikâyeyi sunacak bir ‘anlatıcı’ ya dayanır. Bu durumda ‘hikâye’ ile ‘anlatıcı’, bir anlamda roman denilen yapının iki temel (olmazsa olmaz) unsurudur. ‘Anlatıcı’, roman denilen anlatı türünün temel unsuru, aynı zamanda en etkili figürüdür. Roman onun etrafında kurulur, kurgulanır. O olmadan hikâyeyi anlatmak, olayları nakletmek ve olayların akışında rol alan figürleri tanıtmak mümkün olmaz. Çünkü o anlatı dünyasının hem ‘yapıcı’, hem de ‘yansıtıcı’ unsurudur. Anlatıcı, anlatının hayata en yakın elemanıdır; okuyucunun kulağına ilk önce onun sesi ulaşır ve okuyucu onun sıcak çağrılıyla anlatı dünyasına yönelir (Tekin, 2010: 17).

Gulam’ın incelemiş olduğumuz hikâyeleri çoğunlukta 3. Tekil şahıs (o) ve hâkim bakış açısıyla ele alınmıştır. Bununla beraber birkaç hikâyesinde 1. Tekil şahıs (ben) anlatıcıyla kahraman bakış açısına da yer verilmiştir.

1.1.Hâkim Bakış Açısı ve Anlatıcısı

Çok defa yazar ile anlatıcı birbirine karıştırılmaktadır. Yazar, üzerinde yaşadığımız gerçek dünyaya ait bir varlıktır. Anlatıcı ise itibârî ile âleme aittir. Ayrıca yazarın eserde nakledilen ve anlatılanları hiç ilgilendirmeyen yanları vardır. Okuyucu bunları merak bile etmez. Sözlü edebiyat sahasına giren anonim eserlerde anlatıcı dinleyicinin karşısındadır. Yazılı eserde vaka, şahıs kadrosunu teşkil eden fertler ve mekâna ait hususilikler, anlatılan veya tasvir edilenlere uygun tarzda yaratılmış bir anlatıcının dikkati aracılığıyla ifade edilir. Saydığımız bu unsurlar arasına, anlatıcıya ait vasıfları ifade edenler de yerleştirilir. Böylece metnin tamamı içinde, eserde açıkça sözü edilmeyen anlatıcıya ait vasıflar serpiştirilir (Aktaş, 2005:138-139).

İncelediğimiz hikâyelerden *Gönülsüzün Vaziyeti*, *Kız Çocuk*, *Boş Ümitler*, *Hatim*, *Hocaların Diyarı*, *Dostluk*, *Saat*, *Pazarcı*, *Hülkarın Talihi*, *Yabancı Biri*, *Doğru Kazanç*, *Boza Arkadaşlığı*, *Salih Evlat*, *Çaresi Görüldü*, *Gölgeler*, *Dinde Hile*, *Kendi Adamlarını Tanımaması İlginç* adlı hikâyeler üçüncü tekil şahıs ve hâkim bakış açısıyla yazılmış olan hikâyelerdir. Bu hikâyelerde yazar yani anlatıcı her şeyi önceden bilir ve her şeye hâkimdir.

Gönülsüzün Vaziyeti adlı hikâyede yazar üçüncü tekil şahsı ve hâkim bakış açısını kullanmıştır. Yazar her şeye hâkimdir ve her şeyi bilir.

“Bir çardak dolusu, toplanarak sohbet edip pamuk çeken kızlar, Server teyzenin başından geçen hikâyeleri anlatması için ısrar ettiler. Server teyze elindeki pamuk kozasının ağzını açıp cevap bekleyen kızlara dikkatlice baktı:

—Hay ölesice kızlar. Boşverin o anlamsız hikâyeyi, işlerinizi yapın ya kurban olduklarım, dedi.

Bunu Mukambaroy kabul etmedi:

—Ne olursun teyze, biz de senin başından geçen şu hikâyeyi duysak, dedi.”(sf:94)

Kız Çocuk adlı hikâyede yazar hâkim bakış açısını ve üçüncü tekil şahsı kullanmıştır. Olayı anlatan kişi yani yazar her şeye hâkimdir. Kahramanların duygularını ve düşüncelerini bilir.

“...Kızların gönlü, marifetli terzi elleriyle Irak'ın işlemeli doppilerine ipek çiçeği goncalarını dikerken, hangi talihli yiğidin başında güzelce duracağını hayal eder mi acaba?

Kızların elleri bu vasıtaıyla biz yiğitlerin başını okşuyordu. Fakat kendileri ikiyüzlü, kurnazlardı. Onlar gözlerini gözlerimizden kaçırıp, cilveyle gizleniyorlardı.

Bu bahaneyle elbiselerdeki kuşakları işleyen kızların ak bilekleri delikanlıların beline dolanmıyor mu, bekasam kaftanlarının üç iplikli işlemeli kenarlarını kızlar dikmemiş miydi?! Onlar yiğitlerin omuzlarında güzel kızların billur parmakları gibi duruyorlardı.”(sf:99)

Boş Ümitler adlı hikâye hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahısla ele alınmıştır. Hikâyede anlatıcı başkarakter Zülfiya’nın geçmişine, şüana, üzüntülerine, mutluluklarına kısacası her şeye hâkimdir ve her şeyi bilmektedir.

“Zulfiya’nın tek sevdiği, tek eğlencesi Solih’ti. O, Solih’i çok seviyordu. Polatcan bir şeylerden kırılıp haftalarca eve dönmediğinde, altı aylık oğulcasının küçücük gülümsemesi, annesi Zulfiya’yı çok neşelendiriyordu. Onu her bağrına bastırduğunda bütün kaygılarını unutuyordu. Solihle gecenin yarısı yıldızları sayıyordu. Zulfiya mutlu büyümüşü, ağlayarak yaşayacaktı artık. Hayır, ağlamayacaktı, Solih ağladığında kendini avutup yaşayacaktı artık.”(sf:111)

Hatim adlı hikâye hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahısla yazılmıştır. Yazar anlatıcı, başkarakter Şahyusuf’un bütün yaşantısına hâkimdir.

“Dükkânda kalan bütün şişeleri, antikaları, satıp, yarım pud pirinç, keten tohumu yağı, sebze, kırmızıbiber alıp aşçılığa çabaladı. Onun aşçılığı da diğer aşçılara göre tuhaf olup, mümkün olduğunca rahat ve ucuz fiyatlı olmasını amaçlamıştı. Lezzetli bir yemek olması için yemek komisyonu kuru üzümünden bir veya yarım avuç konur, herkese uygun olması için pirinçler ıslatılıp sonra demlenirdi. Bu yönü Şahyusuf’un kendi yağını israf etmemesi açısından da faydalıydı. Şahyusuf müşteri sayısını mümkün olduğu kadar çoğaltmak istiyor, demlenmiş pilavı başına koyup, içinde ateş olan kovayı eline alıp terminale, Salor’a gitmekten de sıkılmıyordu. Buğday kapanına işi düşen bir adam mutlaka onu elindeki kilden tabaklara pilav doldururken oturduğunu görürdü.”(sf:115)

Hocaların Diyarı adlı hikâye hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahısla yazılmıştır. Hikâyede anlatıcı Osmanhan Hoca’nın ve Dadakozi’nin yaptığı ve yapacağı her şeyi bilmektedir.

“Gerçi Osmanhan Hoca’nın yapmadığı iş kalmamıştı. Fakat daima fikri ve zikri şöhretini ebediyete kadar bırakmaktı. Nasıl olsa insanları vuran bu dalga için bir iyilik

yapma bahanesiyle yediden yetmişe kuşaklar boyunca kendi namını bırakmak istiyordu. Fakat sakın, uygun bir vakit gelmiyordu. Osmanhan Hoca “namını bırakma” hastalığıyla öylesine meşguldiki her gördüğü şeye kendisi için tarih olacak bir iş olarak bakıyordu.”(sf:118)

Dostluk adlı hikâye hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahısla yazılmıştır. Anlatıcı üç arkadaş olan Rahim, Holtoy ve Şerif’in her şeyine hâkim olan kişidir. Öyle ki bu üç arkadaşın öğrendikleri bilgilere bile vakıftır.

“Rahim, Holtoy, Şerif zamanın orta halli gençleri, her biri genel meselelerde kendilerini bilgili sayıyorlardı. Mesela: “Milletler ittifakı Çin’in hangi şehrine taşınacak, Çankayşi Afrika’nın hangi şehrinde sürgün, Mustafa Kemal Afganistan’a hangi maksatla seyahat etti?” bunlar, onların uluslararası siyasetten bildikleri.

Bu üç arkadaş bilgileriyle kendilerini sıradan halktan ayırıyorlardı. Meslek cihetince Rahim sorumlu işsiz. Şerif bir idarede gazeteci. Holtoy dükkânını kapattığından beri kurslarda okuyup, öğretmen olmuş.”(sf:121)

Saat adlı hikâye hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahısla yazılmıştır. Hikâyede anlatıcı başkahramanın rüyasını okuyucuya aktararak aslında Nişanbay’ın bilinçaltında olanları anlatmak istemiştir. Dolayısıyla yazar anlatıcı, hikâyede rüyada dâhil her şeye hâkim olan kişidir.

“Nişanbay abi dünyayı görmüş bir adamdı. Neşeli bir ruhu vardı. O, aldığı her şeyin ileri de bir gün çoluğuna çocuğuna miras olarak kalacağını düşünüyordu. O, takıları sevmey. Çocuklarına kılık kıyafet alırken bezzazlığa göre, eski pazarı uygun görüyordu. Denk geldiğinde rüküş olmayan, kenardan köşeden çıkan abuk subuk eşyaları alıyordu. Daha ucuz bir şey gördüğünde “bir gün işime yarar”, diyerek satın alıyordu. Onun mülkünde kırk mumluk puthane kandili, büyük bir dökme çaydanlık, Mallahon zamanında kalan mangaldan beş gazdan daha çok, ip cambazlarının üç ayaklı, etrafında deri terliğin bir ayak kalıbı gibi günlük hayata alışılmış çok küçük rastlantılar, nesneler bulunuyordu. Nişanbay abi bunların her bir tanesini gözünün akla karası gibi dikkatle saklıyordu. Her bir tanesini bir mülk diye sayıyordu.”(syf:125)

Pazarcı adlı hikâye hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahısla yazılmıştır. Anlatıcı başkarakter Ahmet Sedop’un geçmişine, hırslarına ve hayattaki yaşantısına kısacası her şeyine hâkimdir.

“Ahmet Sedop devrimden önce seyyar satıcıydı. Son zamanlarda tezgâhını toparlayıp pazarcı oldu. O, eline geçen her şeyin ticaretini yapıyordu. Kârı hangi malın üzerinde daha iyiye ona bakıyordu. Bir zamanlar şekerleme gibi şeylerin pazarı canlıydı. O çabucak kozmetik ürünlerini bitirip sermaye için kaya şekeri, küp şekeri, peynir şekeri satın aldı. Şekerlemenin pazarı da ölünce, hazır takım kıyafetler, şalvar pantolon, keten pantolon, damatlıklarla tüccarlığa başladı. Bütün bu malzemelerine alıcı da bulduğunda üzerinde “muska, tespih, hurma ve dua yazılan kâğıtlarla köy köy dolaşır. Ömrünün geri kalan zamanlarında yine kozmetik ürünlerle gün geçirirdi.”(syf:128)

Hülkarın Talihi adlı hikâyede yazar bütünüyle hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahıs kullanmıştır. Yazar hikâyede üç ayrı kadının üç ayrı hikâyesinden bahsetmiştir ve bu hikâyelerdeki başkahramanların duygularından yaşantılarına kadar her şeye hâkimdir.

“...Tokliboy köyünün sokağından geçerken Nizom Ergaş’ın oğlu ve Sultan Jora’nın oğulları bir evden kırgın, gönülleri titreten bir inilti duydular.

Cesur adımlarla sesin geldiği eve girdiler. Orayı burayı aradılar, bir ahırda kadının biri yarı çıplak halde bağlanmıştı. Gençler yarı ölü halde olan Kurbonoy’ı çözdüler. Bu ev Eminhoca Badalhoca’nın eviydi. Kurbonoy düğün günü damadın köyüne giderken o Eminhoca Badalhoca oğluyla Kozi Hudoyverdi oğulları yoldan çıkıp onu buraya getirmişler, istedikleri bütün saçmalıkları yapmışlar. Cinayetleri belli olmasın diye Kurbonoy’u dünya üzerinden yok etmek istemişlerdi.”(syf:132)

“Seslerini çıkaranları ölesiye dövdüler. Bohrinoy, çocukları, hepsi de bu dayaklardan yeterli derecede “nasiplerini” aldılar. Çocuklarını saklayan Ota Sultanoğlu bu zulumat kartalları tarafından kulağı kesilip karanlık bir gübre mahzenine atılmıştı.”(syf:133)

Yabancı Biri adlı hikâyede hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahıs kullanılmıştır.

“Temiz hava, temiz su, bol çorba, cömert saygı alanında izzet ve hürmetlere boğulan hoca, Dadakoz’nin yoksul ailesine beklenmedik “kadirli konuk” olarak gelmiş, Şemsettin Hoca için Dadakozî hafta boyunca ter döküp, çökmüştü. Hocaya, Dadakozî’nin karısı, yaşı on yedilerde boyu uzamış Rokiya adında kızı da hizmet edip yorulmuştu. Altıncı günde Dadakozî, hocaya şipildok yaptı. Hoca ve müritler iştahla şipildok yediler.”(syf:136)

Doğru Kazanç adlı hikâyede hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahıs yazılmıştır.

“İhtiyar titredi, sakalını silkeleyip Hüsnü Bakkal’ın yakasından tuttu. Bir iki tokat vurdu. Hüsnü Bakkal da kendini tutamadı, yaşlı adamın açık böğründen tutup iki darbeli

yumruk attı. İnsanlar oraya toplanıp, her iki tarafı da ayırdılar. Kavga bastırıldı. Para anlaşmazlığı yine tuhaf bir fırsata kaldı. Aradan birkaç dakika Hüsnü Bakkal'a gelip, İhtiyar Hamit, yoncanın fiyatını sordu. Hüsnü ona "otuz beş tiyin" diye bir fiyat söyledi. Bu yeniden tartışma çıkmasına sebep oldu." (syf:144)

Boza Arkadaşlığı adlı hikâye hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahısla yazılmıştır. Yazar, hikâyedeki kişilerin duygularını, düşüncelerini ve yapmak istediklerini bilir.

"Güz günlerinin son demleriydi, çadırın üzerindeki örtü olmazsa insan soğuktan üşürdü. Tan güneşi Kongiroktepa arkasından kıpkızıl bakıyordu. Güneşin ilk ışıkları uzun kavakların uçlarına düşüyordu. Altında karanlık bir fırtına. Kavun yaprakları şebnemli, inci takan kızlar gibi. Korakotir kırkma kavunların yüzleri şafağın letafetinden utanırcasına ter içinde kalmıştı." (syf:147)

Salih Evlat adlı hikâye hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahısla yazılmıştır. Anlatıcı Molla Şoşkol Hoca'nın oğlu Ostonakul'un doğumundan öncesi, çocukluğu ve gençliğine kadar her şeye hâkimdir.

"Molla Şoşkol Hoca'nın beş tane yetişkin, boylu poslu, olgun, güzel kızları vardı ancak bir tane erkek çocuğuna hasretlerdi. Karı koca her gece salih bir erkek çocukları olmasını diliyorlardı.

"Oğulları olursa, Zangiota'da koç keseceğiz," dediler, olmadı, "oğlumuz olursa adı "Hudoybergan" olsun", dediler, olmadı." (syf:156)

Çaresi Görüldü adlı hikâye hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahısla yazılmıştır.

"Mesela vergi listesi için köylere çıkan memurlardan biri, Rahmet Hikmetoğlu'nun hanesini listeye aldı. Kalemin keskinliği, bıçağın yokluğu, işinin aciliyeti, evrakların pürüzlüğü, köylerde ha deyince sandalye de bulunmuyor, yazılacak şey tepsinin arkasında yazılır ve bunların üstünde elinde olmayan sebeplerden dolayı Rahmet Hikmetoğlu diye yazılan söz, doğru yazılmamış, okunması zor. Bu gibi durumlarda baş idaredeki kısaltılan sözler tereddüt etmeden, onlar da varlıkları olmasa da her ihtimale karşı, birkaç kişinin adına vergi sayfaları yazmaya başladılar. Mesela Ahmet Sünnetoğlu, Zinnet Rahmetoğlu, Hikmet Nimetoğlu, Bereket Feleketoğlu, Ahmet Sevletoğlu vesaire..." (syf:162)

Gölgeler adlı hikâye hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahısla yazılmıştır. Anlatıcı hikâyedeki kişilerin duygularını, düşüncelerini ve hikâyedeki olayları bilir. Özellikle başkahraman Yakutay'ın iç sesinden duygularına kadar her şeye hâkimdir.

“Aydın ışıkları dümdüz akan, deminki yaman esinti komşu bahçelere duvar aşmıştı. Evi sisli, ağır bir sessizlik basmış, çalılıklar hışırdamıyor, ağır ağır nefes alıyorlardı. Her yer uykuda. Evin doğu tarafındaki kerpiç duvardan “şıp” diye bir iki avuç kadar kireçli toprak düştü. Arkasından parıldayan bir karış kadar bir şey göründü. Ondan sonra burnunu, ağzını ve çenesini kara bir eşarpla kapatmış bir baş yükseldi. O, cesurdu fakat tilkiler gibi etrafa dik bakıp bütün evi kontrol edip çıktı. Ön bahçeye dikildi. Yine yükseldi duvara bindi. Yine kartal gibi gözüünü dikerek, korkulu gözlerle etrafına baktı. Ağzını saran eşarbi aşağıya düşürdü ve sağ elinde sıkıca tuttuğu bıçağın sapını çaprazlamasına ısırды, bütün bedenini evin iç tarafına aldı, sessizce kayıp yere düştü. Onunla beraber birkaç avuç kireçli toprak da düştü.”(syf:166)

Dinde Hile adlı hikâye hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahısla ele alınmıştır.

“Güneş kahverengi sığırın sağrısına parlayarak yansıyor. Sığır üşengeçlikle geviş getiriyor, uzun kirpikleri arasından büyük kahverengi süzgül gözleri güçlükle görünüyor. Püsküllü kuyruklarıyla yanı başına konan sinekleri kovan sığır uzun diliyle benekli biçimsiz burnunu yalıyor. Önünde aniden herhangi bir şey geçtiğinde ise çirkin sesiyle mölüyor.

Haranın oluşunda iki tane kumru guguklayarak, kanatlarını çırpıyorlardı.

Haraya karşı yerleştirilen on bir ahşaplı çardağın kenarında Molla Dilkaş atın keçesini yamıyordu. Yukarıda orta yaşlarda bir kadın post halya yatmış, yan tarafına da işlemeli yastık koymuştu. Daha ortada süslü bir genç kadın el aynasına bakıp kaşlarına sürme sürüyordu.”(syf:172)

Kendi Adamlarını Tanımaması İlginç adlı hikâye hâkim bakış açısı ve üçüncü tekil şahısla yazılmıştır.

“O, teknik bir insandı, verimliliği yükseltme, idareleri küçültme, büyütmek gibi bir yığın önemli meseleler karşısında da kendisinin alp gibi teknik sıfatını kaybetmiyordu, yani meselelere onun iştiraki samimi bir tarzdaydı. Çok zaruri olup, fikir belirmek gerekliyse veyahut müdür mü, bölge sorumlusu başkanı mı, baş kâtip mi: “Kasım abi bu konu hakkında nasıl bir fikriniz var, siz ne diyorsunuz?” dedikleri zaman, tam bir saygı ve hürmetle, sandalyeden yarım bir kalkış yapıp saygıyla: “İltifatlarınız teklifinizden yüksek ise biz ondan dışarı çıkarız, diyordu.”(syf:177)

1.2.Kahraman Bakış Açısı

Anlatma esasına bağlı itibari metinlerde vaka, şahıs kadrosu ve mekâna ait hususiyetler kahramanlardan biri tarafından nakledilir. Bu durumda anlatıcı, söz konusu kahramanın müşahade kabiliyeti, tecrübesi ve bilgi seviyesi ile sınırlıdır. Kısacası anlatıcı kahramanlardan biriyle aynileşir. Böylece metnin yapısı ve üslubu üzerinde kahraman anlatıcının kültür seviyesi, mizacı, dikkati ve içinde bulunduğu sosyolojik ve psikolojik şartlar etkili olur (Aktaş, 2005: 93).

Yiğit, Ben Kendimi Vuracağım Vefasızlar Yaşasın Dünyada, En Son Tecrübeyle Zengin Olmak adlı hikâyeler kahraman bakış açısı ve ben anlatıcıyla ortaya konulmuştur. Hikâyedeki olay, hikâye kahramanının kendi ağzından anlatılmaktadır.

Yiğit adlı hikâye kahraman bakış açısı ve birinci tekil şahısla yazılmıştır. Hikâyenin kahramanı başından sonuna kadar hikâyeyi kendisi anlatmaktadır.

“Onu ilk defa sinema gişesinin önündeki sırada gördüm. Bizde böyle güzel kızların az olduğunu çok iyi biliyordum. Gözleri kâh mülayim bakar, kâh bana gücenik bir işve ile süzülüp giderdi. O, sırada, benim en arkamdaydı, onun narin bedeni bu sıkıntıya karşı yorgun görünüyordu. Bedeninin ağırlığını kâh sol ayağına, kâh sağ ayağına verip bir eliyle belini tutarak zorluk çekiyordu. Bu şekilde durmasına çok üzüldüm. Kızın ilgisini çekip onu bu sıradan kurtarmaya karar verdim.”(sf:105)

Ben Kendimi Vuracağım Vefasızlar Yaşasın Dünyada adlı hikâyede kahraman bakış açısı ve birinci tekil şahıs kullanılmıştır. Hikâye kahramanı, başından geçen olayları kendi ağzından anlatmaktadır.

“Biz kapı komşusuyduk. Onun evinde gönüllü ya da gönülsüz bir olay yüz verse, bana, benim evimde sesli öksürsem bile ona belli olurdu. Bunun için arkadaş olabilme ihtimaliyle ben çoğu zaman komşumun sırlarını (gerçi ayıp olsa da) kapının kilidinin yerinden dikizliyordum. O sıra tüm vücudum titreyerek kapının arkasından dinlerdim.”(syf:139)

Sebeup adlı hikâyenin kimi yerlerinde kahraman bakış açısı kimi yerlerinde de hâkim bakış açısı kullanılmıştır. Ancak yoğunlukta kahraman bakış açısı ve ben anlatıcıya yer verildiğinden kahraman bakış açısı başlığı altında ele aldık.

“Dehlizin kenarına oturup çizmelerimi çıkardım. Yukarıya çıkıp kadının emirlerine kulak verdim. Kadın döndü ve bağırını gösterip ovalamamı emretti. Yumuşak bir şekilde onu

ovaladım ve vazifemi bitirip dışarıya, kendi işime gittim. Böylece her seferinde küçük hanımın odasına girip ona masaj yapmaya başladım.” (syf:162) (kahraman Bakış Açısı)

“İşte böyle gençler, diyerek sözünü bitirdi Salim baba. Gençler arasında bu hikâye üzerine komik bir muhabbet başladı.

—Baba, önce beyin karısını ovuyormuşsun, dedi Toşboki. Şimdi de toprak ıslahatıyla beyden aldığın toprağın bağrını ovalamaktasın. Bey neyi ovalıyormuş ya?

—Bey var ya, bey şuan yerin altında, dedi Salim baba.”(syf:)(Hâkim Bakış Açısı)

En Son Tecrübeyle Zengin Olmak adlı hikâye, kahraman bakış açısı ve birinci tekil şahısla yazılmıştır. Hikâyedeki kahraman ben anlatıcıdır ve bütün olayları ve durumları kendisi anlatmaktadır.

“Sabah kalktığımda guguklu saat altı buçuğu gösteriyordu. Kapının önüne konulan bir tane güğüm olduğu için, karım yüzünü yıkayıncaya kadar on dakika sabretmek zorunda kaldım. Koşarak pazara gittim, hızlıca, on beş dakikaya kalmadan dokuz kişinin arkasından ekmek aldım. Beş dakika yol, saat yedi oldu. Evde çay içtik. Dört kişiyiz, iki tane kâsemiz olduğu için sıra gelinceye kadar bekliyoruz. Her halükârda, gayet hızlı ve ciddiyetle yirmi dakikaya kalmadan çay içtim. Yanlışlıkla ayakkabımı giydiğim için karım beni azarladı: “Her gün aynısını giymeye son ver her gün aynısını giyersen ayağına ayakkabı mı dayanır bugün botun sırası,” dedi. Ayakkabımı çıkarıp botlarımı giydim. Yaklaşık on dakika kadar süremi buna harcadım. Aceleyle çıkarken karım yine söylenip: “Ete sıra alıp git,” dedi. Baktım, haklı, sepeti kaldırıp çarşıya çıktım.”(syf:160)

2.Anlatım Teknikleri

2.1.Anlatma ve Gösterme Tekniği

Roman türünde en çok başvurulan anlatım teknikleri arasında anlatma ve gösterme tekniği yer alır. Anlatma tekniğinde anlatıcı ön plandadır. Gösterme tekniğinde ise diyaloglar kullanılarak okuyucu olay, duygu ve düşünceye doğrudan tanıklık eder. Bu iki teknik birlikte yanyana kullanılacağı gibi, bağımsız veya iç içe olarak da kullanılabilir (Tekin, 2012: 211-212).

Gulam’ın, incelemiş olduğumuz hikâyelerinde anlatma ve gösterme tekniği yoğun olarak kullanılmıştır. *Kız Çocuk* adlı hikâyede anlatıcı, bekâr kızların bekâr erkeklere işledikleri doppileri anlatma tekniğini kullanarak okuyucuya iletmiştir.

“...Kızların gönlü, marifetli terzi elleriyle Irak’ın işlemeli doppilerine ipek çiçeği goncalarını dikerken, hangi talihli yiğidin başında güzelce duracağını hayal eder mi acaba?

Kızların elleri bu vasıtaıyla biz yiğitlerin başını okşuyordu. Fakat kendileri iki yüzlü, kurnazlardı. Onlar gözlerini gözlerimizden kaçırıp, cilveyle gizleniyorlardı.

Bu bahaneyle elbiselerdeki kuşakları işleyen kızların ak bilekleri delikanlıların beline dolanmıyor mu, bekasam kaftanlarının üç iplikli işlemeli kenarlarını kızlar dikmemiş miydi?! Onlar yiğitlerin omuzlarında güzel kızların billur parmakları gibi duruyorlardı.”
(syf:99)

Boş Ümitler adlı hikâyedeyazar Zülfiya’nın, oğlu Solih’e karşı olan sevgisini anlatma tekniğiyle göstermiştir.

“Zulfiya’nın tek sevdiği, tek eğlencesi Solih’ti. O, Solih’i çok seviyordu. Polatcan bir şeylerden kırılıp haftalarca eve dönmediğinde, altı aylık oğulcasının küçücük gülümsemesi, annesi Zulfiya’yı çok neşelendiriyordu. Onu her bağrına bastırduğunda bütün kaygılarını unutuyordu. Solihle gecenin yarısı yıldızları sayıyordu. Zulfiya mutlu büyümüştü, ağlayarak yaşayacaktı artık. Hayır, ağlamayacaktı, Solih ağladığında kendini avutup yaşayacaktı artık.” (syf:111)

Hocaların Diyarı adlı hikâyedeanlatıcı, anlatma tekniğiyle başkahramanın“ün bırakma” hırından bahsetmiştir.

“Gerçi Osmanhan Hoca’nın yapmadığı iş kalmamıştı. Fakat daima fikri ve zikri şöhretini ebediyete kadar bırakmaktı. Nasıl olsa insanları vuran bu dalga için bir iyilik yapma bahanesiyle yediden yetmişe kuşaklar boyunca kendi namını bırakmak istiyordu. Fakat sakın, uygun bir vakit gelmiyordu. Osmanhan Hoca “namını bırakma” hastalığıyla öylesine meşguldiki her gördüğü şeye kendisi için tarih olacak bir iş olarak bakıyordu.”
(syf:118)

Hülkarın Talihi adlı hikâyede yazar, işkence gören, ezilen, mağdur olan kadınların durumunu anlatırken anlatma tekniğinden faydalanmıştır.

“Fakat kızların saçından tutup kaçırın, kadınların kızların haklarına saldıran kendi zevkleri için kadınları ve kızları kölelikte kullanan ne kadar korsan varsa yeryüzündeymiş. Adalet, Bahşonoy, Tursunoylar Hülkar kız gibi zulüm görmediler mi? Yedi korsanlar onların haklarına vahşice saldırmadılar mı, çift bıçaklar bükülmedi mi? Mumsuz hücre gibi acımasız kalpler, kan basan göz igvali irade, zehirli düşüncelerle aklı kısa bir grup sınıfa ait

düşmanlar, özgürlük meşalelerini üfleyip, söndürmediler mi? Sönük, güçsüz büyüyen, asırlık geleneklerini saklamak için mertlik göstermediler mi? Size yerdeki Hütkar kızlarının bahtından, başlarından geçen olaylardan yalnızca iki örnek anlatacağım.” (syf:131)

Gölgeler adlı hikâyede anlatıcı toplum içinde namus uğruna vahşice öldürülen kızlardan bahsederken anlatma tekniğini kullanmıştır.

“Bizde Yakutaylar, Nizamcanlar az mı? Bir anlık nefis huzurunda bir anlık hayal gibi önemsiz bir dava uğruna en alçak cinayetleri işleyenler, bütün yaşamını bununla tasavvur edenler “namus davasına kapılıp” ortaya çıkaran günahsız masumlara sonsuz bir ağırlık yükleyen az mı insanımız var?

Bunun için kurban edilen, kıyılan, boğazlanan Yakutaylar, değmez, önemsiz bir namus uğruna vahşilenmiş dokumacı “cesur” Nizamcanların sayısı bizde az mı?

Yakutay’ı affetmezler, çünkü Nizamcan’ın gençliğinin onuru, şerefi olduğunu düşünüyordu. Ona çocukluğundan beri böyle anlatmışlardı. O, bu vasıtayla göğsünü kabartarak yürüyecekti. Nizamcan’ın kalbi karanlık akşamların siyah perdelerini yırtan, eteğini lale gibi kızartan, parlayarak çıkan bir güneş gibiydi. Ömründe bir ilk kez yaşadığı bu tatlı sabah onun hayalindeydi. Bunları beklemekten yorulmuş. O, beli kemerli başında doppisi olan itibarlı ve namuslu bir babanın oğlu.” (syf:169)

Saat adlı hikâyede Nişanbay’la oğlu Solih arasında geçen konuşma gösterme tekniğine örnektir.

—Salim, hay Salim, bunu nasıl yaptın?

—Düzelttim baba.

—Sana kim öğretti bunu?

—Rus hocamız.

—Rus hocan, dedi Nişonboy abi, sizin okulda Bismillah öğretilceğine demir çelik tamiri mi öğretiliyor? dedi ve arkasına bakıp güldü.” (syf:118)

Dostluk adlı hikâyede iki arkadaş olan Rahim ve Holtoy arasındaki konuşma gösterme tekniğine örnektir.

—Keskin bir kalemle yazılan bu beyiti nerede gördün? diye Holtoy Rahim’e sordu.

—Hatırlamıyorum.

—Sende de akıl olsaymış. Şerif'in evinde çerçeveye yerleştirmemiş miydin?

—Evet evet, hakikaten ulu aziz günlere gidip sohbet edecek miyiz?

—Ne sohbeti, zavallının karısı ölmüş. fatihaya gidiyoruz desen o başka.” (syf:124)

Doğru Kazanç adlı hikâyede Hüsnü Bakkal ve Sebzeci Celil arasındaki konuşma gösterme tekniğine örnektir.

“—Yok ya, molla abi, sen küçük bir çocuk değilsin, sonuçta ben sana zorla satmadım böyle bir rezaletten utan molla abi, dedi Hüsnü Bakkal. Bunun üzerine Sebzeci Celil yerinde duramayıp:

—Bana bak Molla Hüsnü, sen de çok akılsızsın, bu tür davranışlar tüccar ehline ve salihine yakışmaz öyle değil mi? dedi.

—Allah Allah, ben malları gözünün önüne “işte ben” dedirtip serdim. Fiyat pazarıdır dedik, el sıkıştık, bereket bulun dedik, sonuçta sende erkek sözü var mı mola abi?

—Yok, güzel delikanlı, kendin düşün, ben de senin gibi satıcıyım, kullanıcı değilim sen bir yabancıya hilekârlık yapabilirsin, ama bana yapamazsın, kendin dedin ya: “Hoşuna giderse al, hoşuna gitmezse yok.”

—Böyle olacaksa ne anlamı var?” (syf:129)

2.2.Diyalog Tekniği

İki ya da daha fazla kişi arasında gerçekleşen konuşma anlamına gelen diyalog, kurmaca eserlerde sıkça kullanılan bir tekniktir. Diyalog, yazarın aradan çekilmesi ve okurun metin içindeki kişilerle karşı karşıya kalması ve olaya katılımı bakımından önemlidir. Ayrıca diyalog tekniği, anlatıcı aradan çekildiği için öykü ya da roman kahramanlarını kendi ağızlarından tanıma imkânı verir (Mocan, 2012: 1835).

Gulam'ın incelemiş olduğumuz bütün hikâyelerinde diyalog tekniği kullanılmıştır. Hikâyelerden birkaç örnek aşağıda verilmiştir.

Gönülsüzün Vaziyeti adlı hikâyede, hikâyenin başında Server halayla kızlar arasında bir konuşma geçmektedir. Konuşmada kızlar Server halanın başından geçen hikâyesini anlatmasını istemişlerdir. “Bir çardak dolusu, toplanarak sohbet edip pamuk çeken kızlar, Server teyzenin başından geçen hikâyeleri anlatması için ısrar ettiler. Server teyze elindeki pamuk kozasının ağzını açıp cevap bekleyen kızlara dikkatlice baktı:

—Hay ölesice kızlar. Boşverin o anlamsız hikâyeyi, işlerinizi yapın ya kurban olduklarım, dedi.

Bunu Mukambaroy kabul etmedi:

—Ne olursun teyze, biz de senin başından geçen şu hikâyeyi duysak, dedi.

Honpoşşa, Mukambaroy'a katılıp:

—Anlatın, bu kadar insanın isteğini geri çevirmeyin, dedi.

Server teyze oturan kızlara dikkatlice bakıp:

—Peki, anlatacağım, dedi. Fakat bana kulak verip sessizce oturun, herhangi biriniz küçük bir ses dahi edip ağzını açarsa, hikâyeyi olduğu yerde bırakırım. Kimse de bana darılıp gücenmesin tamam mı?

—Tamam, hadi başlayın.

Server teyze hikâyesine başladı.”(sf:94)

Boş Ümitler adlı hikâyenin başında henüz okul öğrencileri olan Polatcan, Zulfiya ve okul arkadaşları arasında geçen bir diyalog okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

“—Zulfiya niçin derse geç kaldın?

—Bahçemize misafirler geldi.

—Hiçbir şey olgunlaşmamış ve düşmemişse bahçenizde ne var şuan?

—Allah Allah, erken olgunlaşan bir şeftali kıpkızıl bir nar gibi belirti göstermiş.

—Öyle mi? hadi yürüyün derse giriyoruz.

—Şuan hangi ders var?

—Doğa Bilimi.

—Hay Allah, edebiyat değil mi?

—Hayır, o dördüncü saat.

Bunlar derse gittiler. Sınıfın olması ne kadar büyük bir şans. Zulfiyalar, Kumrinsolar, Oynisolar hepsi onun içinde...

—Polatcan, akşamki raporu yazıp tamamladınız mı?

—Şimdi yazmaya başlayacağım.

—*Saat dokuz buçuğa yetiştirmeniz gerekiyor ya!*

—*Sabah biraz hastaydım geç kaldım.*

—*Niye öyle oldu?*

—*Soğuk almış olmalıyım.*

—*Bir gence ince giyinmek yakışmaz. Yazmaya başlayın idareden biri gelirse mahcup oluruz.”(sf:109)*

Hatim adlı hikâyede Şahyusuf’un kendi adına yaptığı hatimini, hatme gelenler tarafından kimin adına yapıldığı ve bu şekliyle yanlış anlaşıldığı diyalog tekniğiyle öğrenilmektedir.

“*Bugün hiç kimsenin beklemediği bir olay, herkesi hayretler içinde bıraktı:*

—*Şahyusuf’un hatimine!*

—*Şahyusuf’un kimi ölmüş?*

—*Şahyusuf vefat mı etmiş?*

—*Nefesin esrarkeş mekâna vursun.”(sf:116)*

2.3.İç Monolog Tekniği

İç monolog, yazarın roman figürlerinin akıllarından geçeni, içlerinden geçirdiklerini, onların kendi kendileriyle konuşmaları tarzında yansıtmaya tekniğine verilen addır(Aytaç, 2016: 43).

İç monolog tekniği karakterlerin iç dünyasını gerçekçi bir şekilde dışa aktaran önemli bir araçtır. Bu teknik, daha çok içe dönük kahramanlarda görülür (Çetişli,2016:128).

Gulam’ın incelemiş olduğumuz hikâyelerinin birkaç tanesinde iç monolog tekniğini görebilmekteyiz.

Kız Çocuk adlı hikâyede hikâyenin başkahramanı Mükerrreme, İbay’la evlenmek istemektedir. İç monolog tekniğiyle okuyucu Mükerrreme’nin İbay’ a olan duygularını bu sayede öğrenmektedir.

“*Mükerrreme o kadınları tanımıyor muydu? Onlardan biri İbay’ın komşusu, diğeri İbay’ın yengesiydi bilmiyor muydu? Hepsini biliyordu. Onların ne için geldiklerini de biliyordu. Fakat hiç kimseye söylemiyordu.”(sf:101)*

Yiğit adlı hikâyede okuyucu başkahramanın sinema gişesinin önünde beğendiği bir kızı, ilk gördüğünde kızla ilgili olan duygularını iç monolog tekniğiyle öğrenmektedir.

“Onu ilk defa sinema gişesinin önündeki sırada gördüm. Bizde böyle güzel kızların az olduğunu çok iyi biliyordum. Gözleri kâh mülayim bakar, kâh bana gücenik bir işve ile süzülüp giderdi. O, sırada, benim en arkamdaydı, onun narin bedeni bu sıkıntıya karşı yorgun görünüyordu. Bedeninin ağırlığını kâh sol ayağına, kâh sağ ayağına verip bir eliyle belini tutarak zorluk çekiyordu. Bu şekilde durmasına çok üzıldüm. Kızın ilgisini çekip onu bu sıradan kurtarmaya karar verdim.”(sf:105)

Hocaların Diyarı adlı hikâyede hırslı bir karaktere sahip olan başkahraman Osmanhan Hoca öldükten sonra kendi adına bir şey bırakmak istemektedir ve bunu sürekli düşünmektedir.

“Uzun zorlukların ve bekleyişlerin arkasından Osmanhan Hoca’nın şuursuz aklına tesadüfen uygun bir fikir geldi. O da şuydu: “insanlar köprü kuruyor, camiler yapıyor, misafirhaneler yerleştiriyordu, ben neden bunlardan birini yapmayayım ki?”(sf:118)

Sebep adlı hikâyede Geriye dönüş tekniğiyle hikâyesini anlatan Salim baba yanında çalıştığı beyi beklerken sabırsızlığını içinden geçen cümlelerle dile getirmektedir.

“Maston Bozacı’yla bey çadırda kaldılar. Çıkacaklar diyordum, ama çıkmıyorlardı, hala bekliyordum, bir haber yoktu. Gün, geç olmuştu ve ben hala bekliyordum. Çok sıkılınca çadıra yaklaştım. Delikten bakmaya çalıştım. Kulağıma birinin inleme sesi geldi. Sessizce gidip çadırın kenarından baktım. Bir de ne göreyim Saidazim Bey serçe gibi gövdesiyle Maston Bozacı’nın bağrını ovalıyor...”(syf:155)

Dinde Hile adlı hikâyede okuyucu, yeniden evlenmek isteyen başkarakter Molla Dilkaş’ın içinden geçirdiklerine şahit olmaktadır.

“Molla Dilkaş iki karısıyla biraz önceki kavgadan sonra düşünmeye başladı:

“Evlensen mi, Molla Dilkaş? Allah’a yemin olsun ki, evleneceğim. Yeter, her gün bu kavgalar ne işe yarıyor? İyi bir pîr bul, tavsiye iste ve işlerin nasıl sonuçlanacağını gör!...”(syf:173)

2.4.İç Çözümleme Tekniği

Roman kişinin iç dünyasını, duygu ve düşüncelerini, yazar anlatıcının açıklaması, romanı anlatıcı-yazarın işlevsel olduğu anlatma yöntemiyle aktarmayı sağlayan tekniklerden biri (Çetin, 2007: 277).

Gulam, incelemiş olduğumuz hikâyelerdeki kahramanların duygularını yansıtırken iç çözümleme tekniğini kullanmıştır.

Gönülsüzün Vaziyeti adlı hikâyede geriye dönüş tekniğiyle genç kızlığına dönen Server, evdeki sıkıntıların farkındadır. Babası erkek kardeşlerini sünnet ettirmek endişesini taşımaktadır. Ancak maddi sıkıntılarından ötürü bunu gerçekleştirememiştir. Bu durum Server’i çok etkilemektedir.

“Bir kızın ne zaman bir dengi çıkarsa birisi onu alıp giderdi. Fakat erkek çocuğun işi daha zordur. Onu sünnet ettirmek, evlendirmek anne babanın mesuliyetidir. Babamın aklında beni evlendirmekten önce kardeşlerimin ellerinin “Helal kazanmaya” alıştırma endişesi daha büyüktü. Çünkü büyük kardeşim on ikiye, küçüğü ona girdiklerinde mahalledeki kişiler de babama sürekli olarak bununla ilgili soru sorup onu utandırıyorlardı.”(sf:95)

Boş Ümitler adlı hikâyede başkarakter Zulfiya, Polatcan’la evlendikten bir süre sonra, kocasının artık eskisi gibi olmadığından yakınmaktadır.

“Erkekler öyleleler. Onların gönülleri kavak ağacı yaprakları gibi ikiyüzlü, güvercinin yavruları gibi oynak olurlar. Onların aşkı, sağanak bir yağmur köpüğü gibi bir nefesli, kalender gibi her kapıyı çalıyordu. Bir çiçek kendi yerinde güzeldir, onu sevip koparırlar, övüp göğüslerinde gezdirirler, sararıp solduğunda ise ayakaltında çiğnerler.”(sf:111)

Gölgeler adlı hikâyede tacize uğrayan Yakutay, Nizamcan adında biriyle evlendirilmiş ve düğün günü gelmiştir. Başına gelen bu durumun sıkıntısını düşünmekten kendini alıkoyamamaktadır.

“ Nizamcan Yakutay’ı ne ümitlerle beklemişti. Yakutayın ise başı eğikti. Saçları ağarana kadar annesinin başına yastık olmaya razıydı. Sırrı ortaya çıkınca kimsenin ayıplamalarına kesinlikle dayanamazdı.

O günahkâr. Eskiden beri devam eden çürümüş bir gelenek, eski bir gurur, eskimiş bir şeref karşısında ayıpsız bir günahkâr.”(syf:169)

2.5.Özetleme Tekniği

Özetleme yöntemi geleneksel anlatılarda sıkça kullanılan bir yöntemdir. Anlatıcıyı ön plana çıkaran bir teknik olduğu için modern yazarlar tarafından mümkün olduğu kadar az kullanılmıştır (Tekin, 2012: 250).

Gulam'ın incelemiş olduğumuz hikâyelerinde özetleme tekniğine sıklıkla rastlanılmaktadır. Aşağıda incelenen hikâyelerden birkaç örnek verilmiştir.

Gönülsüzün Vaziyeti adlı hikâyede geriye dönen hikâye kahramanı Server teyze, başından geçen olayları anlattıktan sonra karşıt karakteri olan Gani Bey'in şuan nerede, ne yaptığını, orada bulunan kızlara söyleyerek Gani Bey'in başına gelenleri özetlemiştir.

“İşte şuan ailem hayatta değil. Sadi abiniz toprak reformunda Kasım Ağa'nın toprağını ele geçirip varlıklı oldu. Kardeşlerim eniştesinin yanında yardımcı, Kasım Ağa ölmüş, Gani Bey ise şehirde ayakkabı boyuyormuş, toprağı hükümet tarafından bölüşüp verilmiş diye duydum, ama onu o zamandan bu zamana kadar hiç görmedim, dedi Server teyze sözünü bitirdi.” (syf:98)

Sebeup adlı hikâyede yine geriye dönüş tekniğiyle yazar, başkahraman Salim'i gençlik yıllarına götürerek onun hayatını okuyucuya iletir. Hikâyenin sonunda Salim, yanında çalıştığı beye ne olduğuna ve kendi hayatının nasıl değiştiğine dair kısa bir özet geçmiştir.

“Gençler arasında bu hikâye üzerine komik bir muhabbet başladı.

—Baba, önce beyin karısını ovuyormuşsun, dedi Toşboki. Şimdi de toprak ıslahatıyla beyden aldığın toprağın bağrını ovalamaktasın. Bey neyi ovalıyormuş ya?

—Bey var ya, bey şuan yerin altında, dedi Salim baba.”(syf:155)

Salih Evlat adlı hikâyede Molla Şoşkol Hoca'nın tek oğlu olan Molla Ostonakul'un doğumu ve çocukluğu özet halinde ele alınmıştır.

“En sonunda karı koca Abdulmalik Hoca'ya el verdiler. Kadın yedi gün, gece gündüz hocanın eşiğini süpürdü, ondan sonra hocanın “nefesi”yle vücut olup, dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra “iman nuruyla” parlayan bir oğlan çocuk doğdu. Karı koca, hocaya hürmeten çocuğun adını “Ostonokul” koydular.

Zaman geçti. Molla Ostonakul büyüdü. Çocuk Şoşkol hocadan çok Abdulmalik Hoca'ya benziyordu. Zayıf ve dar bir alın, düz bir yüz, yumuşak bir huyu vardı.

Ostonakul beş ablası arasında çok seviliyordu. Şoşkol Hoca oğlunu başka bir hocaya verse dövüp sövmesinden korkarak kendi eğitmeye etmeye başladı. Molla Ostonakul'daki zihin “keskinliği” yedi yıl geçse bile, herkesin bildiği “Kur'an'ın yedide birini” geçmeye yetmedi.”(syf:156)

2.6.Tasvir Tekniği

Tasvir, roman ve hikâye gibi türlerin kurmaca dünyasında yer alan kişi, zaman, mekân ve olay gibi unsurları görünür kılmaktır. Anlatıcı, tasvir edeceği şeyin karakteristik özelliklerini dikkate alarak okuyucuya tasviri “gerçekleşmiş gibi” hissettirmeyi amaçlar (Tekin, 2012: 218).

Tasvir roman öğelerini görünür kılma tekniği olduğu için neredeyse tüm kurmaca metinlerde kullanılan yazarların vazgeçemediği bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü “anlatma esasına bağlı eserlerdeki itibarî dünya olgusu, kahramanların belli bir mekâna bağlı olma veya olayların belli bir mekânda yaşanması mecburiyeti, tasvir tarzı anlatımı çok daha zarurî kılar (Çetişli, 2016:123).

Gulam'ın hikâyelerinde genel olarak uzun tasvirlerle yer verilmemiştir. Onun amacı okuyucuyu bilgilendirmektir. Bu sebeple hikâyelerinde mekân, kişi gibi unsurların tanıtımında uzun tasvirler az sayıdadır. İncelemiş olduğumuz hikâyelerde sadece birkaç hikâyede tasvirlerle rastlanmaktadır.

Boza Arkadaşlığı adlı hikâyede Gulam, hikâyeye tasvirle başlar.

“Güz günlerinin son demleriydi, çadırın üzerindeki örtü olmazsa insan soğuktan üşürdü. Tan güneşi Kongiroktepa arkasından kıpkızıl bakıyordu. Güneşin ilk ışıkları uzun kavakların uçlarına düşüyordu. Altında karanlık bir fırtına. Kavun yaprakları şebnemli, inci takan kızlar gibi. Korakotir kırkma kavunların yüzleri şafağın letafetinden utanırcasına ter içinde kalmıştı.

Çadırın üstüne sarkıp toplanan su kabakları uzana uzana asılıp duruyordu.

Tarlanın bir ucunda yüksek bir ağaca takılmış kafes kabak sallanmaya başladı. Sabahın ilk neşesi gibi uyanan horoz kendi eşlerini öterek uyandırdı. Onlar güp güp diye yere inmeye başladılar.

Çadır yavaşça sallandı. Eğik yapılan çadırın yarı açık örtüsü, yukarı tarafa tamamıyla açıldı. Yaşı otuzlarında olan bir çiftçi delikanlı uyandı. O, başına koyduğu çeşitli büyük

küçük sepetlerin arasından maraş otu tozu şişesini arayıp buldu ve avucuna doldurup bir kerede ağzına attı, tarlanın uzak bucaklarına bakıp düşündü.” (syf:147)

Sebep adlı hikâyede küçük hanımın odasının tasvirini başkahraman Salim tarif etmektedir.

“Avludan küçük hanımın evine girdim. Altın şamdanlar, iki düzine kadife, ipek, atlas yorganlar, çinilerle dolu raflar ve hayal gücümün ötesinde birçok zenginlikle süslenmiş ev, bir hazine gibiydi. Ben bu halimle yukarı çıkmaya utaniyorum. Odanın ortasında yerden yüksek bir yatak yapılmış ve orada beyin küçük karısı yatıyordu. Üstünde kırmızı kadife yorgan, omzunda sarı atlas kumaştan bir elbise. Sapsarı yağ gibi sallanıp yatıyordu. Ayakkabının çıkarıldığı yerde durup ona baktım.” (syf:153-154)

Gölgeler adlı hikâyede yazar Yakutay’ın bahçesini ele alırken uzun bir tasvir tercih etmiştir.

“Daha dün dikilmiş bir vişne fidanı neden bu kadar kibirlenerek sallanıyor? Gecenin melteminin bekâr esintisi onunla aşk yaşıyordu. Tel tel yapraklarını silkerek kaçıyor, selvi boyunu gıdıklıyordu. Ay da onlara eşlik ediyor, vişne kız görkemli görünsün diye kucak kucak gümüş ışıklarını onun göğsüne saçıyordu. Bu gece, şu ağır gecenin hursunu kaldırmak için vişne kızın gölgesini iki defa uzun gibi gösteriyordu.

Olgunlaşan üzümün asması sanki birazdan yeni dallarını çıkaracak.

Ön bahçeyi sürü gibi saran şu asmaya bakın, bazı üzüm tanelerine kadar kızarmaya başlamış...

Altında yılan gibi dolanıp yatan bu fidan, ay kız Yakut’un yüzünün kızılığı onlara doğru dönmüştü. Çiğ üzümler de hiç olmasa bu kızın nar gibi yüzünden utanıp tomurcuklansa da, utançtan kızarsa.” (syf:165)

2.7.Geriye Dönüş Tekniği

Geriye dönüş tekniği, anlatma zamanı ile ilgilidir. Hikâye anlatıcısı olayı içinde bulunduğu şimdiki zamandan alıp kahramanların geçmişine ya da olayın meydana geldiği zamana götürür (Kolcu, 2011: 44).

Gulam’ın hikâyelerinde geriye dönüş tekniği sıklıkla kullanılan bir tekniktir. Özellikle yazar, başkahramanların hayatlarını anlatmak ve okuyucuya öğretmek için bu tekniğe çokça

başvurmuştur. İncelemiş olduğumuz ve geriye dönüş tekniğiyle yazılmış birkaç hikâyenin örnekleri aşağıda verilmiştir.

Gönülsüzün Vaziyeti adlı hikâyede başkahraman Server hala artık yaşı ilerlemiş bir kadındır. Hikâyenin başında pamuk çeken kızlar Server haladan başından geçen hikâyesini anlatmasını isterler ve Server hala hikâyesini orada bulunan kızlara anlatmaya başlar. Dolayısıyla hikâyenin büyük çoğunluğu geriye dönüş tekniğinden oluşmaktadır.

Bir çardak dolusu, toplanarak sohbet edip pamuk çeken kızlar, Server teyzenin başından geçen hikâyeleri anlatması için ısrar ettiler. Server teyze elindeki pamuk kozasının ağzını açıp cevap bekleyen kızlara dikkatlice baktı:

“—Hay ölesice kızlar. Boşverin o anlamsız hikâyeyi, işlerinizi yapın ya kurban olduklarım, dedi.

Bunu Mukambaroy kabul etmedi:

—Ne olursun teyze, biz de senin başından geçen şu hikâyeyi duysak, dedi.

Honpoşşa, Mukambaroy’a katılıp:

—Anlatın, bu kadar insanın isteğini geri çevirmeyin, dedi.

Server teyze oturan kızlara dikkatlice bakıp:

—Peki, anlatacağım, dedi. Fakat bana kulak verip sessizce oturun, herhangi biriniz küçük bir ses dahi edip ağzını açarsa, hikâyeyi olduğu yerde bırakırım. Kimse de bana darılıp gücenmesin tamam mı?

—Tamam, hadi başlayın.

Server teyze hikâyesine başladı.”(sf:94)

Hatim adlı hikâyenin başkahramanı Şahyusuf artık yaşlanmıştır. Okuyucu hikâyede geriye dönüş tekniğiyle Şahyusuf’un çalışma hayatını ve kendi adına yapmak istediği hatimini öğrenmektedir.

“Şahyusuf önceden, boş şişler satarak geçimini sağlıyordu. Onda her renk ve ölçüde şişeler bulunuyordu. Mesela, size sürme doldurmak için yarım yüksük kadar küçük bir şişe veya yarım çeyrek maraş otu sığacak kadar orta büyüklükte veya bir pud araba yağı sığacak kadar büyük şişe lazım olduğunda çarşı pazara boşuna gitmeden, doğruca Şahyusuf’a

mutlaka gidebiliyorsunuz. Onda mutlaka bulunuyordu. Boş şişeler dışında antika şeyler de bulunuyordu. Mesela kilidiniz için bir anahtar, çaydanlığınıza kapak...

O, şişesini satacağı müşterisiyle ilgilenir ya da pazarlık eden müşterisi sıkılmasın diye dürbünle suratlarına bakıyordu. Biri şişelerin fiyatını sorarsa önce: “Gelin, şişe olsa bir laf olur, işte burada halifeyi Rum’un askerini görün”, diye resim gösteriyordu. Sonra sakince fiyatı söylüyordu.”(sf:114)

Sebep adlı hikâyede başkahraman Salim babanın yaşı artık ilerlemiştir. Uzun kış gecelerinde canı sıkılıp, etrafına gençleri toplayarak yirmi bir, yirmi iki yaşlarında zengin bir adamın yanında seyislik yaptığını anılarında anlatmaktadır.

“Sohbetiniz bol olsun, dedi çiftçiler.

—Gel, küçük çiftçi, diye gülüştüler, ben de aralarına katılıp altıma kütüğü alarak oturdum.

—Evet, dedi gençler, hadi Salim baba hikâyeni anlat.

—Peki, dedi Salim baba, daldan ateş küreği yapıp bir tane kor aldı, nargileye koydu ve nargileyi çekti.

—Şöyle gençler, Saidazim bey beni seyisi yapmıştı. Ben o zamanlar yirmi bir, yirmi iki yaşlarımdaydım. Elimde üç tane sülük gibi simsiyah ulakçı atı, bir tane rahvan, iki çift boz renkte binek arabası atı vardı. Fakat bunlar Saidazim Bey’in kendisine hizmet edenleri olup, kalan hizmet atları ayrıca seyislerin elinde olurdu.”(syf:153)

2.8.Mektup Tekniği

En eski yazın türlerinden olan mektup zamanla kullanım alanı değişen yaygın bir türdür. İlk yazılan mektuplardan başlayarak, mektup türü incelendiğinde dil ve anlatım özellikleri, mektubun yazıldığı döneme ışık tutarak tarihçilere kaynaklık etmiş ve de toplumsal yaşam hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamıştır. İlk mektup örnekleri ile sonraki dönem mektupları yazılış amacı olarak büyük farklılıklar içermektedir. İlk yazılan mektuplarda temel amaç haberleşmeyi yani iletişimi sağlamaktır. Sonraki dönemlerde ise mektup haberleşmeyi sağlayan tür olma özelliğinden sıyrılarak tamamen farklı bir görev üstlenmiştir. Mektup modern çağda, insanların duygu ve düşüncelerini, tanıdıkları sevdikleri biri ile paylaşmanın özel bir yolu haline gelmiştir. Önceden haberleşmeyi yeni dönemde uzaktaki sevdiklerine duygu ve düşünceleri iletmeyi amaçlayan bu tür edebi eserin de konusu olmuş, mektup şeklinde kaleme alınan anlatı türleri verilmeye başlanmıştır. Bizim

edebiyatımızda da mektup türünün uzun ve önemli bir geçmişi vardır. Münşeatlara başlayan mektubun serüveni Şinasi ile gerçek kimliğine kavuşmuş, süs için ağır dille yazılan özel ve resmi mektuplar münşeatlardaki yerine dergi ve gazetelerde boy göstermeye başlamıştır. Tanzimat’tan sonra yazılan mektupların daha içten, doğal bir dili olduğu gözlenebilmektedir (Tekin, 2016: 244).

Gulam’ın incelemiş olduğumuz hikâyelerinde mektup tekniği sadece *Boş Ümitler* adlı hikâyede görülmektedir.

Hikâyede zengin bir ailenin oğlu olan Polatcan’la fakir bir ailenin kızı olan Zulfiya birbirlerini sevmekte ve evlenmek istemektedirler. Bu durumu aralarında mektuplaşarak konuşmaktadırlar.

“Zulfiya ve Polatcan. Onlar iki yıldır mektuplaşıyorlardı. Polatcan yazdığında:

“Gülüm, bülbülüm Zulfiya!” Tekrar söyleyeceğim, seni seviyorum. Biz birlikte bir hayat kuracağız. Ben seni hiç kimsede olmayan saf bir aşkla seviyorum. Eğer bizim evliliğimiz senin öğrencilik döneminde olsa da, inanıyorum ki bu okuluna engel olmaz. Belki de ben sana bu yolda yardımcı olurum. Şimdikinden daha yüksek mekteplerde gençliğimizin baharında birbirine bağlanmış bir demet lale gibi birlikte okuruz. Bizim bu beraberliğimize hiç kimse karşı gelmez. Doğrusu, sen de şuanki yoksul hayattan daha güzel bir hayata geçeceksin.

Utanma!

Bizden gelecek için sağlıklı “çocuklar” olacak. Biz mutlu ailenin bilinçli anne babaları olacağız, diye yazıyordu.

Bu sözler, bu sözlerle zenginleşen buketler Polatcan’ın her satır aşk mektubunda yazılıyordu. Hatta postacı kızın hatasıyla mektep müdiresi tarafından yakalanan zarf, Zulfiya için Polatcan’dan gönderilen her satır kelimenin tekrarıydı.

Zulfiya da yazıyordu. O da hiç kimseye söyleyemediği hatta aynadan bakıp kendi kendine bile korkarak söylediği sözlerini yazıyordu.

Polatcan!

Mektubunuzu aldım. Birileri öğrenmesin diye cevap yazıncaya kadar nefesim kesildi, ölecek gibi oldum.

Doğru ben de sizi... Fakat babam benim size varmama razı değilmiş. “Polatcan zenginlerin çocuğu, biz yoksul insanlarız,” dermiş. Geçen gün ki mektubunuzda “Siz Komünist Gençlik Örgütü üyesiymişsiniz sadece kayıt olsanız, demişsiniz. Bu tavsiyenizi ben kabul ediyorum. Fakat düşünümüzün istediğiniz gibi çabuk olmamasını, biraz zaman geçtikten sonra olmasını isterdim. Çünkü şuan derslerimizin tüm hızıyla devam ettiği dönemdeyiz, okuldan çok fazla ödev vermişler, çalışmazsam olmaz. Yinede siz bilirsiniz” diye yazıyordu Zulfıya.”(sf:109-110)

2.9.Metinlerarası İlişkiler

Roman ve hikâyelerde kullanılan bir başka teknik “alıntı” ve “gönderge” biçimlerinde kullanılan metinlerarasılıktır. Alıntı yöntemi, “Genellikle ileri sürülen bir görüşü açıklamak ya da desteklemek için ünlü bir yazardan alınan parça” olarak tanımlanabilir (Aktulum, 2000: 94). Metinlerarasılık yöntemi, sadece yazınsal alanlarda değil, diğer sanat dalları arasında yapılan karşılıklı alışverişlerde de kullanılır. Bu sanat dalları içerisinde müzik, heykel, resim yer alır (Aktulum, 2011: 13). Gönderge yöntemi ise “yapıtın başlığını ya da yazarın adını anmakla yetinir. Gönderge, bir metinden alıntı yapmadan okuru doğrudan bir metne gönderir” (Aktulum, 2000:101).

Gulam’ın incelemiş olduğumuz birkaç hikâyesinde metinlerarasılıklara rastlamaktayız.

Dostluk adlı hikâyede başkahramanlardan biri olan Rahim duvarda duran beyiti okumaktadır. Ancak beyitin kime ait olduğu söylenmemiştir.

“Misafir önüne gülerek çık ey kul,

Ağacın meyvesinden aldın göster ey gül.” (syf: 121)

Boza Arkadaşlığı adlı hikâyede yazar kime ait olduğu belirtilmeyen iki mısralık şarkı sözüne yer vermiştir.

“Nehirlerin öteki kıyılarına atım gitmişti,

Sınırların çamuruna batarak gitmişti...” (syf:147)

GAFUR GULAM’IN HİKÂYELERİNDE TEMA

Tema esas olarak yazarın dünya görüşü ve inancına göre biçimlenir. Sonrasında yazarın şahsiyeti, yaratılışı, eğitim ve kültür düzeyi, sosyo-ekonomik konumu gibi unsurlar

temanın oluşumunda etkili olur. Her romanın bir ya da birden fazla teması vardır. Tema, bir iki hüküm cümlesi hâlinde ifade bulur (Çetin, 2013: 121-122).

Olay örgüsünü meydana getiren parçalar arasındaki çatışma veya karşılaşmanın en kısa ve kesin ifadesi temadır (Aktaş, 2013: 69).

Gönülsüzün Vaziyeti adlı hikâyede ağırlıklı tema maddi imkân ve imkânsızlık temalarıdır. Hikâyede, geçinmek için Server ve annesi hizmetçilik yapmakta aynı zamanda borçlarını ödemeye çalışmaktadırlar. Server ve annesinin yaşamları maddi imkânsızlığı ifade ederken Kasım ağanın evinde, evin hanımları olan Gani Bey'in eşi Zümrâ ve Kasım ağanın eşimaddi imkânı temsil eder.

“Babamın beye borçları olduğundan beyin evinde olan tüm mevlitlere hizmet eder oldum.”(sf:96)

“Yine bir gün Kasım Ağa'nın evine misafirler geldiğinde hizmetçi beni çağırdı. Eve gelen gidenin çokluğundan sıkılmışım ve çıkmak istemiyordum. Fakat çaresiz babamın hatırına çıkmaya mecbur kalıyordum.”(sf:96)

“—Hey, Server kız, iyi misin? aferin aferin büyümüşsün, diyerek çıkıp gitti. Gani Bey'in karısı Zümrat yenge meşhur zenginlerden olan İnoyat Hoca'nın kızıydı ve o kadar da güzel bir kadın değildi. Gani Bey da ona çok da hoşlanıyyla bakmazdı.” (syf:94)

Kız Çocuk adlı hikâyede iki farklı tema işlenmiştir. Bunlardan biri evlat sevgisi diğeri aşk temalarıdır. Başkahraman Mükerrreme'nin annesi Züleyha teyze ve Şakir abi tek evlatları olan Mükerrreme'ye çok bağlıdırlar. Öyle ki annesi Züleyha teyze henüz bekâr olan kızları için gelen hiçbir görücüye güvenememektedir. Anne baba, kızları sevdiği bir çocukla kaçınca birkaç gün sinirlenip yeniden özlemeye başlamışlardır. Hikâyede işlenen diğeri bir tema aşk temasıdır. Mükerrreme ve İbay birbirini seven iki gençtir. Ancak Mükerrreme'nin annesi İbay'la evlenmesine müsaade etmemektedir. Bu nedenle İbay ve Mükerrreme çareyi kaçmakta bulmuşlardır.

“Züleyha teyze Mükerrreme için yere göğe güvenmiyordu, “biricik kızımın adı kirlenmesin, benden ayrıldıktan sonra bulduğu biriyle beraber yaşlansın” diyordu. Züleyha teyze yalancı. Evet, “Kızımın adı kirlenmesin”, dediğini Mükerrreme kabul ediyor. “Kâğıttaki şeker gibi koruyacağım”, dediğine de Mükerrreme inanıyordu.”(syf:100-101)

“Bu olaydan sonra yıllar geçti. Önceleri bu olaylara çok karşı olan Züleyha teyzeyle Şakir abi yavaş yavaş biricik sevgili kızlarını özlemeye başladılar.”(syf:130)

“Mükerreme İbay’la bir zamanlar görüşmüştü. Uzun zamandır birbirlerini seviyorlardı. Mükerreme, İbay’la yaşlanmayı arzu ediyordu. Her bir iğnesinde İbay aklına geliyordu.”(syf:101)

Yiğit adlı hikâyede yoğunlukta görülen tema aşktır. Başkarakter Bakican bir sinema gişesinin önünde gördüğü kızı bir anda çok beğenir, âşık olur ve hemen kızla tanışmaya başlar. Bu şekilde kızı kendisine bağlamayı başarır. Başka bir gün çalıştığı idareye genç ve güzel bir kız gelir onu da çok beğenir ve onu da kendine bağlamaya çalışır.

“Onu ilk defa sinema gişesinin önündeki sırada gördüm. Bizde böyle güzel kızların az olduğunu çok iyi biliyordum. Gözleri kâh mülayim bakar, kâh bana gücenik bir işve ile süzülüp giderdi. O, sırada, benim en arkamdaydı, onun narin bedeni bu sıkıntıya karşı yorgun görünüyordu. Bedeninin ağırlığını kâh sol ayağına, kâh sağ ayağına verip bir eliyle belini tutarak zorluk çekiyordu. Bu şekilde durmasına çok üzüldüm. Kızın ilgisini çekip onu bu sıradan kurtarmaya karar verdim.”(sf:105)

“Bugün idarede akşamki toplantının kararını sabrım taşarcasına nakledip oturdum. Saat üçe yaklaşınca görev vakti de bitmişti. Kapıdan genç, güzel bir kız girdi.”(sf:20)

“Fakat bu kız, nişanlımdan çok daha güzeldi. Adalet’e söz verdiğim için çok hayıflanıyordum.”(sf:107)

“Aradan birkaç gün geçti. Adalet aklımdan çıkmaya başladı.”(sf:108)

Boş Ümitler adlı hikâyede ağırlıklı olarak ele alınan tema sosyal sınıf farkıdır. Polatcan zengin bir ailenin oğludur. Zulfiya ise fakir bir ailenin kızıdır. Bütün bunlara rağmen birbirlerini sevip evlenmişlerdir. Ancak Zulfiya’nın onlara ayak uydurması biraz zor olmuştur.

“Polatcan’un annesi takvalı ve mülayim bir kadındı. O, gelininin kendisi gibi dindar ve itibarlı olmasını istiyordu. Zulfiya’nın akraba evindeki mevlüt sofralarına gülümsemeyle katılmasını ve Polatcan’ın karısı, Hayrinisa halanın gelini olmasını istiyordu. Zaman zaman önemsiz şeyleri bahane ederek, Zulfiya’ya laf sokuyordu.”(sf:111)

Hatim adlı hikâyede ağırlıklı olarak ele alınan tema yalnızlık temasıdır. Başkarakter Şahyusuf abi yalnız bir adamdır. O, ölünce arkasından fatiha okuyacak insan olmaması endişesini taşıyarak kendi adına bir hatim düzenlemiştir.

“Şahyusuf abi hiç kimsesi olmayan yoksul bir adamdı. Mahalleli onu bekçi yapmıştı.”(sf:114)

Hocaların Diyarı adlı hikâyede yoğunlukta işlenen iki tema mevcuttur. Hırs ve cahillik. Hırs, hikâyedeki en yoğun görülen temadır. Başkarakter Osmanhan Hoca öldükten sonra namını, ününü bırakma hırsına kapılmıştır. Bunun için günlerce düşünüp bir göl kazımak ister ve dediği gibi yapar. Göl suyunu ise pamuk tarlalarına giden sudan keserek tamamlar ve çiftçilerin onu şikâyet etmesi üzerine hapse atılır. Böylece hırsının kurbanı olur. Hikâyedeki diğer tema ise cahillik temasıdır. Dini, kendi işlerine göre kullanan hoca, müritlerine ne derse onlar da tamam demektedir.

“Gerçi Osmanhan Hoca’nın yapmadığı iş kalmamıştı. Fakat daima fikri ve zikri şöhretini ebediyete kadar bırakmaktı. Nasıl olsa insanları vuran bu dalga için bir iyilik yapma bahanesiyle yediden yetmişe kuşaklar boyunca kendi namını bırakmak istiyordu. Fakat sakın, uygun bir vakit gelmiyordu. Osmanhan Hoca “namını bırakma” hastalığıyla öylesine meşguldiki her gördüğü şeye kendisi için tarih olacak bir iş olarak bakıyordu.”(sf:118)

“Tamamen cahillikten, ak ile karanın farkını ayıramayan, hocanın bütün hilelerine “tamam efendim” den başka söz bilmeyen bir yığın saf müritler:

Seçimi cüz’i ve külli cenaplarının kendileri bilirler, dediler.”(sf:119)

Dostluk adlı hikâyede hikâyenin başlığından da anlaşılacağı üzere arkadaşlık ve dostluk üzerine kurulmuş temadan oluşmaktadır. Hikâyede üç arkadaş arasındaki muhabbetten bahsedilir. *“Sofralar kuruldu. “Bir yudum” acı çorba buyruldu. Misafirciliğin ikinci kısmına başlandı. Bardaklar, kavuşmuş yanaklardan ve buruşmuş kelebek bıyıklardan göbeklere boşaltıldı.”(sf:123)*

Saat adlı hikâyede yoğunlukta işlenen tema mal sevgisidir. Başkahraman Nişanbay abi eski antika şeyleri almayı ve onları biriktirmeyi çok sevmektedir. Aldığı bu mallara canı gibi bakmakta ve onları bir çocuğu sever gibi sevmektedir.

“Nişanbay abi dünyayı görmüş bir adamdı. Neşeli bir ruhu vardı. O, aldığı her şeyin ileri de bir gün çoluğuna çocuğuna miras olarak kalacağını düşünüyordu. O, takıları sevmez. Çocuklarına kılık kıyafet alırken bezzazlığa göre, eski pazarı uygun görüyordu. Denk geldiğinde rüküş olmayan, kenardan köşeden çıkan abuk subuk eşyaları alıyordu. Daha ucuz bir şey gördüğünde “bir gün işime yarar”, diyerek satın alıyordu. Onun

mülkünde kırk mamluk puthane kandili, büyük bir dökme çaydanlık, Mallahon zamanında kalan mangaldan beş gazdan daha çok, ip cambazlarının üç ayaklı, etrafında deri terliğin bir ayak kalıbı gibi günlük hayata alışılmış çok küçük rastlantılar, nesneler bulunuyordu. Nişonboy abi bunların her bir tanesini gözünün akla karası gibi dikkatle saklıyordu. Her bir tanesini bir mülk diye sayıyordu.”(syf:125)

Pazarcı adlı hikâyenin en belirgin teması hırsıdır. Ahmet Sedop ürünlerini satarken hırslıdır. Bir tek bununla kalmaz kooperatiflere karşı rekabet içinde olup onlara karşı da hırslıdır. Öyle ki bu hırsı onun başına dert olmuştur. Kooperatiflerin olduğu yerde hırsızlık yapıp hapishaneye atılmıştır.

“Ahmet Sedop kooperatiflerle hiç uzlaşmıyordu. Yüreğinde kooperatiflere karşı rekabet ateşi alevleniyordu.”(syf:129)

Hülkarın Talihi adlı hikâyede yoğun olarak kullanılan tema ezilen kadın temasıdır. Zorbalığa uğrayan savunmasız kadınlar hikâyedeki mağdur şahıslardır. Onlar ezilen, tacize uğrayan, zorla kaçırılan ve küçük yaşlarda evlendirilen kişilerdir.

“Cesur adımlarla sesin geldiği eve girdiler. Orayı burayı aradılar, bir ahırda kadının biri yarı çıplak halde bağlanmıştı. Gençler yarı ölü halde olan Kurbonoy’ı çözdüler.”(syf:44)

“Seslerini çıkaranları ölesiye dövdüler. Bohrinoy, çocukları, hepsi de bu dayaklardan yeterli derecede “nasiplerini” aldılar. Çocuklarını saklayan Ota Sultanoğlu bu zulumat kartalları tarafından kulağı kesilip karanlık bir gübre mahzenine atılmıştı.”(syf:132)

Yabancı Biri adlı hikâyede en belirgin tema cahillik temasıdır. Hikâyenin başkahramanı Şemsettin Hoca binlerce mürit yetiştirmiş bir hocadır. Ancak dini olduğu gibi değil, kendi kurallarına göre yaşayan cahil bir hocadır. Müritlerini dahi kendi gibi yetiştirmiştir. Çok yaşlı olmasına rağmen tamen cahilliğinden haftalarca evinde kaldığı aşçı müridinin on dört yaşındaki kızını kendine istemiştir.

“Hocanın, tülbenti çekip almasıyla, eyvah! bir de ne görsün, Rokiya kız yerine yaşlı tenli, seksenlerini aşmış, ağzında diş belası kalmayan kambur nine. Bir zamanlar hocanın okuduğu Dadakozi’nin annesi kırklaşmış Sarvar halaymış.” (syf:135)

Ben Kendimi Vuracağım Vefasızlar Yaşasın Dünyada adlı hikâyede dostluk temasına ağırlık verilmiştir. Tolagan her koşulda arkadaşı Lutfulla’nın yanında olmuştur. Şıpsevdi

olan Lutfulla yaşadığı ayrılıklardan sonra bunalımlara girer ve her seferinde Tolagan yanında olup onu bu bunalımdan kurtarmaya çalışır.

“Lutfulla “şalop” diye kendini nehre bıraktı. Ama bu hali şaka ya da eğlenceye benzemiyordu. Tüylerim diken diken oldu. Sesimin çıktığı kadar bağırdım. Onu bu yıkımdan kurtarmak umuduyla kendimi bırakıp onun ölüsünü aradım. Nefesim kesilip ağzıma burnuma su girmeye başladı. Başımı sudan çıkardım, baktım bir şey yüzüyor ve kıyıya doğru gidiyordu.”(syf:141)

Doğru Kazanç adlı hikâyede kurnazlık ve hilekârlık temaları yoğunluktadır. Hikâyenin tamamı Hüsnü Bakkal’ın rüyasından oluşmaktadır. Rüyasında müşterilerine karşı yaptığı kurnazlıklar ve hilekârlıklar işlenmiştir.

“Siz bir yıllık gelirinizi bin yüz kırk som olarak göstermişsiniz, halbuki sizin bir yıllık geliriniz en az on sekiz bin som yapıyor.”(syf:146)

“Şimdi, kavganın kendisinden de belli ki üç bin salatalıktan her biri bir buçuk tiyinden kırk altı som, on beş balya yoncadan iki som yirmi beş tiyin faydalanmış oluyorsunuz, üstelik buna diğer yaptığınız ticaretleriniz dâhil değil. Pekâla günde ortalama hesapla, elli som kârınız olmuş, bu bir gelir değil ama sizin kendi kârınız on sekiz somu aşıyor.”(syf:146)

Boza Arkadaşlığı adlı hikâyede başkahraman Ahmetkul eğlence kurbanı olmuştur. Hikâyede Ahmetkul’un Bota adlı arkadaşı onu, arkadaşların toplandığı bir eğlenceye çağırır. İlk başta gönülsüz olan Ahmetkul daha sonra eğlenceye katılır. Bu eğlencede oyunlar oynanarak, içilir. Eğlencenin sonunda sarhoş olan Ahmetkul evine dönmek için o gece hırçınlaşmış atına biner ve ertesi sabah at, eve boş gelir. Ahmetkul’u arayan kardeşleri ve çiftçiler onu bir dağda ölü olarak bulurlar.

“Ahmetkul geç kaldığı için iki çömlek dinlenmeme, iki çömlek dinlenerek boza içmeye mecbur bırakıldı. Bota’nın söylediği gibi “genç adam” içmiyorum demedi. Üç manaklığı rahatlıkla içti. İki çömlek bir yudumda birini zorlukla içti. İkincisinin yarısına geldiğinde midesi bulanmaya başladı. Ateşe bakıp, içtiklerinin hepsini kustu. Sarhoş gençler kendi aralarında yüksek sesle konuşmaya başladılar.” (syf:150)

Sebep adlı hikâyede cahillik teması ön plandadır. Başkarakter Salim henüz yirmi bir yirmi iki yaşlarında cahil, saf bir delikanlıdır. Yanında seyis olarak çalıştığı beyin her dediğini yapmakta ve işlerini düzenlilikle takip etmektedir. Bir gün beyin onu yanına çağırarak bağrını ovmasını istemiştir. Salim ilk başta buna anlam veremez. Ta ki yanında

çalıştığı beyin başka bir kadının bağrını ovduğunu kendi gözleriyle görene kadar. Salim onları gördükten sonra küçük hanımın ne yapmak istediğini daha iyi anlamıştır.

“Küçük hanım süzülerek baktı:

Geldiniz mi Salim Bey?, Hizmetçi kadın ölsün elinde hiç kuvvet yokmuş. Biraz hastaydım, ondan şöyle biraz bağrımı ezmesini istemiştım, ama bu konuda hiç kabiliyetli değılmış, o yüzden sizi çağırttım.”(syf:154)

Salih Evlat adlı hikâyede evlat sevgisi ve cahillik temaları yoğunlukta işlenen temalardır. Kız evlatları olup erkek evladı olmayan Molla Şoşkol, erkek evladı olması için sabah akşam dua edip adaklar adar. En sonunda bir erkek evlat sahibi olur. Ancak oğlu biraz saf ve şımarıktır. Başka hocalar oğlunu dövüp kızmasın diye, onun eğitimi kendisi vermiştir.

“Molla Şoşkol Hoca’nın beş tane yetişkin, boylu poslu, olgun, güzel kızları vardı ancak bir tane erkek çocuğuna hasretlerdi. Karı koca her gece salih bir erkek çocukları olmasını diliyorlardı.

“Oğulları olursa, Zangiota’da koç keseceğiz,” dediler, olmadı, “oğlumuz olursa adı “Hudoybergan” olsun”, dediler, olmadı.”(syf:156)

Hikâyenin öne çıkan diğer temalarından biri de cahilliktir. Erkek evlat sahibi olmak için elinden geleni ardına koymayan Molla Şoşkol Hoca en sonunda Abdulmalik Hoca’ya gider, karısı orada yedi gün yedi gece hocanın eşiğini süpürür. Böylece hocanın nefesiyle kadın hamile kalır. Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra doğurarak bir erkek evlada sahip olurlar.

“En sonunda karı koca Abdulmalik Hoca’ya el verdiler. Kadın yedi gün, gece gündüz hocanın eşiğini süpürdü, ondan sonra hocanın “nefesi”yle vücut olup, dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra “iman nuruyla” parlayan bir oğlan çocuk doğdu. Karı koca, hocaya hürmeten çocuğun adını “Ostonokul” koydular.”(syf:156)

En Son Tecrübeyle Zengin Olmak adlı hikâyede göze çarpan tema telaştır. Başkahraman sabah telaşla uyanır, ekmeği telaşla alır, kahvaltısını telaşla yapar ve bu durum hikâye boyunca devam eder. Hikâyede Molla Şokayum’un bu telaşı, saatleri ve dakikaları saymasından da anlaşılabilir.

“Sabah kalktığımda guguklu saat altı buçuğu gösteriyordu. Kapının önüne konulan bir tane güğüm olduğu için, karım yüzünü yıkayınca kadar on dakika sabretmek zorunda kaldım. Koşarak pazara gittim, hızlıca, on beş dakikaya kalmadan dokuz kişinin arkasından ekmek aldım. Beş dakika yol, saat yedi oldu. Evde çay içtik. Dört kişiyiz, iki tane kâsemiz olduğu için sıra gelinceye kadar bekliyoruz. Her halükârda, gayet hızlı ve ciddiyetle yirmi dakikaya kalmadan çay içtim. Yanlışlıkla ayakkabımı giydiğim için karım beni azarladı: “Her gün aynısını giymeye son ver her gün aynısını giyersen ayağına ayakkabı mı dayanır bugün botun sırası,” dedi. Ayakkabımı çıkarıp botlarımı giydim. Yaklaşık on dakika kadar süremi buna harcadım. Aceleyle çıkarken karım yine söylenip: “Ete sıra alıp git,” dedi. Baktım, haklı, sepeti kaldırıp çarşıya çıktım.”(syf:160)

Çaresi Görüldü adlı hikâyede ön planda olan iki tema vardır. Çaba ve azim temaları. Başkahraman olan Ubay Zufarov kendi adına yanlış yazılmış bir vergi raporunu açıklığa kavuşturarak bireysel bir ödemedен çabası ve azmiyle kurtulmuş ve olayları açıklığa kavuşturmuştur.

Tabii ki Ubay bakıp oturur mu? Köyde çiftlik işinde çalışan birkaç işçiyi şahit tutup, tek başına ev geçindirdiğini, çiftliğin vergisini tek başına ödeyemeyecek durumda olduğunu, vergi formunun kendi adına yanlış yazıldığını birebir beyan edip, bir dilekçe yazdırmış ve bölge icra komitesine teslim etmişti.”(syf:162)

“Ubay en son bölge icra komitesine gittiğinde, “dilekçenizi kontrol etmek ve önlem almak için Beşrabot köy muhtarlığına gönderdi”, diye verdiler. Ubay “çaresinin görülmesi” için biraz daha bekleyerek sabretti.”(syf:163)

Gölgeler adlı hikâyede yoğunlukta işlenen tema mağdur kadın temasıdır. Bir gece vakti uykusu esnasında tanımadığı biri tarafından istismara uğrayan başkarakterin, sonrasında yaşadıklarını ele alınmaktadır. Elinde olmayan sebeplerden dolayı mağdur olan Yakutay biriyle evlendirilir ve düğün gecesi tacize uğradığını öğrenen kocası tarafından şiddet gösterilip, ezilip dövülerek yaka paça dışarı atılır.

“Yakutay önce kâbus gördüğünü düşündü. Üzerindeki çok ağır iki güçlü bileğe, parmakları arasında sıkıştırılmış yüzüne dikenler gibi bir şey saplanıyordu. Sıcak bir nefes onu boğuyormuş gibi hissediyordu. Gözünü açtı: Güçlü bir yiğit ve ağzında, dişlerinin arasında parlayan, keskin bir bıçak...”(syf:166)

“Evin içinden boğulma, homurdanma, vurma, tekme sesleri duyuldu. Bütün kadınlar erkekler ve yengeler hızla toplanıp içeri girdiler. Yakutay’ı Nizamcan’ın elinden ölürl halde kurtarıp aldılar.”(syf:169-170)

Dinde Hile adlı hikâyede kurnazlık ve cahillik temaları ön plandadır. Hikâyede iki eşle evli olan başkarakter Molla Dilkaş yeni biriyle evlenmek ister. Ancak üçüncü bir eş alarak insanlar tarafından küçümseneceğini düşündüğünden büyük eşi gözden çıkarmak istemektedir. Bu yüzden bir hocaya danışır ve beraber bir plan yaparak büyük eşi gözden çıkarmış olur. Böylece Molla Dilkaş’ın hocayla beraber yapmış olduğu kurnazlık olumlu bir sonuç alır.

“Molla Dilkaş iki karısıyla biraz önceki kavgadan sonra düşünmeye başladı:

“Evlensen mi, Molla Dilkaş? Allah’a yemin olsun ki, evleneceğim. Yeter, her gün bu kavgalar ne işe yarıyor? İyi bir pîr bul, tavsiye iste ve işlerin nasıl sonuçlanacağını gör!..”(syf:173)

Hikâyede Molla Şoşkol’un danıştığı hocayla beraber yaptıkları plan sonucunda karı koca yerine anne oğul sıfatı yapıştırılmıştır. Böylece

Molla Dilkaş’la karısı artık karı koca değil, anne oğul olmuşlardır ve kadın buna karşı çıkmadan bütün saflığıyla bari kendisine anne dememesi gerektiğini abla demesi gerektiğini söylemiştir.

“Molla Abdalboki eliyle sakalını taradı.

—Tövbe edilmesi gerekiyor da şimdi siz karı koca değil, anne evlat oldunuz.

Molla Dilkaş endişeli bir yüzle sordu:

—Anne evlat mı olduk?!

—Evet, yavrum, siz oğlu, bu kişi de sizin ananız, rızası ak süt veren ananız oldular.”(syf:175)

Kendi Adamlarını Tanımaması İlginç adlı hikâyede dalkavukluk teması işlenmiştir. Hikâyenin başkahramanı Kasım Veled müdürlerine ve iş arkadaşlarına karşı saygı ve hayranlık göstererek yaranmak istemektedir. Çünkü Kasım Veled böyle yaparak iş mertebesinin yükseleceğini düşünmektedir.

“Kasım abi bu paraya iki parçacık et alıp bizim eve verseniz, eve misafirler gelecek, dışarıyı süpürseniz, gibi iltifatlarda bulunup Kasım abinin gönlünü hoş eder, başını göğü çıkarırlardı.”(syf:177)

“M d rl r tarafından iş verildiğinde, her bir derece mevkisinin daha sağlam olduğunu hissediyor, muhasebecilik vazifesinin kendisinden başka hiç kimseye uygun ve layık olmadığını d ş niyordu.”(syf:177)

İKİNCİ BÖLÜM

HİKÂYELERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

GÖNÜLSÜZÜN VAZİYETİ

Bir çardak dolusu, toplanarak sohbet edip pamuk çeken kızlar, Server teyzenin başından geçen hikâyeleri anlatması için ısrar ettiler. Server teyze elindeki pamuk kozasının ağzını açıp cevap bekleyen kızlara dikkatlice baktı:

—Hay ölesice kızlar. Boşverin o anlamsız hikâyeyi, işlerinizi yapın ya kurban olduklarım, dedi.

Bunu Mukambaroy kabul etmedi:

—Ne olursun teyze, biz de senin başından geçen şu hikâyeyi duysak, dedi.

Honpoşsa, Mukambaroy’a katılıp:

—Anlatın, bu kadar insanın isteğini geri çevirmeyin, dedi.

Server teyze oturan kızlara dikkatlice bakıp:

—Peki, anlatacağım, dedi. Fakat bana kulak verip sessizce oturun, herhangi biriniz küçük bir ses dahi edip ağzını açarsa, hikâyeyi olduğu yerde bırakırım. Kimse de bana darılıp gücenmesin tamam mı?

—Tamam, hadi başlayın.

Server teyze hikâyesine başladı.

—Babam orakçılıkta çivi ustalığı yapardı. Kendisi yoksul, yalnız bir adamdı. Yanında herhangi bir çırak ya da kalfa bulundurmaya gücü yetmiyordu. Annem çoğu zaman komşularımızın düğün, mevlit ve ev işleriyle ilgilenir onlardan ekmek, yemek alır getirir bize bakardı. Ben ise on yedisinden on sekizine yeni adım atmış genç bir kızdım. Evimizde benden küçük iki erkek kardeşim olsa da, onların elinden henüz çalışacak bir iş gelmiyordu. Mahallemizde bizden üç komşu ötede Kasım Ağa adında büyük iş sahibi biri oturup, dört beş yerde yağ makineleri, pirinç pazarında beş altı tane dükkânları vardı. Bunlar her hafta Buhara’ya vagon vagon pirinç gönderirlerdi. Kasım Ağa’nın elinin altında en az elli uşağı, hizmetkârları, şehirden şehre dolaşan çalışanları vardı. Bütün bu hesap kitap işlerini yapan otuz beş yaşlarında Gani Bey adında bir oğlu vardı.

Günden güne büyüyordum. Erkek kardeşlerim de büyüyor ve boyları uzuyordu. Zavallı babamın beni evlendirmek, kardeşlerimi de “sünnet ettirmek” gibi yeni umutları ve arzuları vardı.

Bir kızın ne zaman bir dengi çıkarsa birisi onu alıp giderdi. Fakat erkek çocuğun işi daha zordur. Onu sünnet ettirmek, evlendirmek anne babanın mesuliyetidir. Babamın aklında beni evlendirmekten önce kardeşlerimin ellerinin “Helal kazanmaya” alıştırma endişesi daha büyüktü. Çünkü büyük kardeşim on ikiye, küçüğü ona girdiklerinde mahalledeki kişiler de babama sürekli olarak bununla ilgili soru sorup onu utandırıyorlardı.

Onlardan bazıları:

—Rahmatkul abi, düğününüzü ne zaman yapacaksınız? Ne zaman havuçları doğruyoruz? diyorlardı.

Bazıları satılacak bir şeyleri babama gösterip:

—Rahmatkul abi siz bunu alın, yakında Allah’ın izniyle düğününüz var. Birileri bundan faydalanacak, diyordu.

Hatta bir gün mahallenin sufisi:

—Rahmatkul, hocamızın da omuzları kaşınıyor, düğünün ne zaman olacağını soruyor. Babam bu yıl sonbahara kalmaz inşallah, diyordu.

İnsanların küçümsemelerinden sıkılan babam bir gün anneme danıştı. Bir çözüm bulup, gösterişli bir düğün yapmak niyetindeydiler.

Annemle babam biraz düşündükten sonra Kasım Ağa’dan yüz, yüz elli som borç almaya karar verdiler.

Bunun üzerine babam ertesi sabah şafakta çıkıp doğruca Kasım Ağa’nın evine gidip borç istedi. Kasım Ağa önce “Elimde nakit param yok, vereceğim parayı da zamanında ödemekten çekinme. Yan yana oturan iki komşuyuz, aramıza soğukluk girip orada burada konuşulmasın”, diyerek bin şartlı senedi imzalayıp yüz elli som verdi. Bu paranın yüz somu nakit, kalanıyla da kendi dükânından pirinç verecekmiş, babamın yüz elli soma her ay beş som vererek kira ödemesi gerekiyormuş.

Böylece evimize bir neşe geldi. Herkesin ağzında “düğün dernek” vardı, akrabalarımız mübarek olsun gelmeye başladılar.

Server teyze sözlerinin sonuna geldiğinde kızlara bakıp:

—İşte böyle kızlar, benim başımdan geçenler bunlar, dedi.

Kızlar kendi aralarında söylenip:

—Hadi ya, babanın yaptığı düğün burada dursun, bize hikâyenin kalan ilginç taraflarını anlat. Sohbetin en güzel yerine geldiğinde sakın durma teyzecim, dediler.

Server teyze sırtarak söze başladı:

Aradan birkaç gün geçti. Beyin evinde hizmetçi olan Şefaata hala, bir gün annemden:

—İşlerime birazcık yardım etsin benim yanıma gönder, diyerek beni yanına aldı. Babamın beye borçları olduğundan beyin evinde olan tüm mevlitlere hizmet eder oldum. Gitgide “Namı değer, ağadan mı kaçırıyorsun?” diye Kasım Ağa’dan kaçmaz ettiler beni. Ben, beyin ev işlerini yapmaya çok çıkardım.

Bir gün beyin büyük karısı beni azarlayarak:

—Server, eğer evdekilerden kaçacaksan, bizim eve çıkma, ne gariptir ki yalnızca Gani Bey’den kaçırıyorsun, Allah’a şükür o, küçük bir çocuk değil. Senin gibilere muhtaç değil, dedi.

Gani Bey’i selamladım. Utandığımdan ter içinde kalmıştım. Gani bey bana çok sert baktı sonra güldü:

—Hey, Server kız, iyi misin? aferin aferin büyümüşsün, diyerek çıkıp gitti. Gani Bey’in karısı Zümrata yenge meşhur zenginlerden olan İnoyat Hoca’nın kızıydı ve o kadar da güzel bir kadın değildi. Gani Bey da ona çok da hoşlantıyla bakmazdı. Bu yüzden Gani Bey gördüğü bütün kadınlara bakardı. Ben Gani Bey’e selam verdiğimi anneme söyleyince, annem beni azarladı:

—Keşke Gani Bey’in niyeti doğru olsaydı, o zaman babasının kazandıklarını sağda solda savurmazdı. Ona selam vererek iyi yapmamışsın kızım, dedi.

Yine bir gün Kasım Ağa’nın evine misafirler geldiğinde hizmetçi beni çağırdı. Eve gelen gidenin çokluğundan sıkılmıştım ve çıkmak istemiyordum. Fakat çaresiz babamın hatırına çıkmaya mecbur kalıyordum. Çıktığımda, beyin evine misafir geldiğine dair bir iz yoktu, hatta beyin evinde eşleri de gelinleri de yoktu. Hizmetçi beni kandırıp çağırdı. Şefaata hala bana sırtıp:

—Beyin karısı ve gelinleri, hepsi dünürlerinin evine ziyafete gittiler. Abdulfattoh, Gulja’dan dönmüş. O yüzden bugün herkes orada toplanmış. Bey ağam da orada. Bugün senle ben, evin tek hanımlarıyız, diyerek güldü.

Ufak tefek ayrıntıları sormadan avluyu süpürmeye başladım. Tencere tabakları yıkadım. Şefaata hala bu sırada evi toparlıyordu. Ben ark kenarına semaverin külünü döktüm. Şefaata hala beyin küçük karısının evinden:

—Server, hey Server, ablan kurban olsun gelip yenge hanımın evini sen topla, keşke o yenge hanım odayı bu kadar dağıtıp, kendi yüklerini de birisine bırakıp gitmese, dedi.

Ben “tamam” dedim ve süpürgeyi alıp Gani Bey’in evine girdim. Ev tam olarak toplanmamıştı. Yengenin bütün makyaj malzemeleri, kılık kıyafetleri yerle bir olmuş, evin her tarafına saçılmıştı. Gençliğime ve cahilliğime rağmen içimden o anda bir süslenmek geldi. Yengenin aynasının karşısına geçip, makyaj malzemeleri ve sürmeleriyle kaşlarımı, gözlerimi boyamaya başladım. Şefaata hala evin kapısını açıp, gelip bana baktı ve sırtarak:

—Hey, kız ölmeyesice hiç kimse yokken süslenip seni kaçırmaları sakın, diyerek kapıyı kapatıp çıktı.

Ben onun arkasından gülümsedim. Ardından evin içinden birden:

—Server, diyen bir ses duydum. Yüreğim çarpmaya başladı. Etrafa göz gezdirdim, hiç kimseyi bulamadım.

Yine aynı ses:

—Sever, süslenmesen de güzelsin, dedi. Başımı çevirdiğimde Gani Bey iki taraflı duvarın arasına yaslanmış bana gülümsüyordu. Ben, “eyvah” diyerek kapıya doğru koştum, ancak kapının arkadan zincirli olduğunu gördüm.

Şefaata hala ile Gani Bey anlaşip beni bu şekilde tuzağa düşürmek istediklerini anlamıştım. Kaçıp kurtulmanın bir yolunu arıyordum. Gani Bey durduğu yerden çıkıp, elimi sıkıca tuttu.

—Server kaçmaya çalışma, benden kurtulamazsın. Kendin de biliyorsun ki benim karıma karşı gönlüm yok. Seni karım olarak alacağım, dedi.

Bu sırada o, sözlerini nefes nefese anlatıyordu. Ben ağladım. Başka yolum kalmamıştı.

Server teyze sözlerini bu noktaya getirdiğinde bir “oh” çekti ve gözünden yaş geldi.

—Yüzüme soğuk su serpip Şefaata hala beni kendime getirdiğinde, Gani Bey yoktu. Ben beş para etmez biri olmuştum, dedi.

Orada toplanan kızlar birbirlerine bakıp:

—Gelin, teyze çaresiz gözyaşlarınızı bırakın gitsin, geçmişini unutun, rüya gibi geçip gitti. Kalanını anlatın, sonra ne oldu? dediler.

Silkindi,

—İşte kızlar ne olacaktı, dedi Server teyze, babam beyden para alalı bir yıl olmuştu ama bir kuruş bile ödeyememişti. Bey, noterden birileriyle gelip evimizi incelediler. Mahalle bedeliyle evimizi yüz yetmiş beş soma, beye bıraktı. Babamdaki beyin hak kirası iki yüz otuz beş somdu. Kalan altmış som parayı babama hibe olarak verdi. Kendi evimizi beye vererek, eşyalarımızı toparlayıp buraya yerleştik. Babam beni bir kaşık çorbaya şimdiki kocam Sadi Kalfa'ya verdi. Ondan sonra eşim ve babam hayvancılık yapıp bize bakmaya başladılar. Biz de konu komşunun hizmetini yapıp, onlara yardım ediyorduk.

İşte şuan ailem hayatta değil. Sadi abiniz toprak reformunda Kasım Ağa'nın toprağını ele geçirip varlıklı oldu. Kardeşlerim eniştesinin yanında yardımcı, Kasım Ağa ölmüş, Gani Bey ise şehirde ayakkabı boyuyormuş, toprağı hükümet tarafından bölüşüp verilmiş diye duydum, ama onu o zamandan bu zamana kadar hiç görmedim, dedi Server teyze sözünü bitirdi.

Bütün kızlar Server teyzenin hikâyesinin üzerinden konuşa konuşa ne kadar süredir pamuk hazırladıklarını fark etmemişlerdi.

Ben annemin yanına yaslanıp yavaş yavaş derin bir uykuya dalmıştım.

1928.

KIZ ÇOCUK

—Eyvah! anne, bir kat yeşil ipekten kumaşım kalmamış, yapraklarına ne dikeceğim?

—Koyu kahverengi dik.

—Hay Allah, ama yaprağa da koyu kahve uymaz ki.

—Neden bu kadar pazara gitmeye meraklısın, pazara gidesin var değil mi, seni gidi.

—Hayır... sonuçta ip olmadıktan sonra neyle yapacağım?

...Kızların gönlü, marifetli terzi elleriyle Irak'ın işlemeli doppilerine ipek çiçeği goncalarını dikerken, hangi talihli yiğidin başında güzelce duracağını hayal eder mi acaba?

Kızların elleri bu vasıtaıyla biz yiğitlerin başını okşuyordu. Fakat kendileri iki yüzlü, kurnazlardı. Onlar gözlerini gözlerimizden kaçırıp, cilveyle gizleniyorlardı.

Bu bahaneyle elbiselerdeki kuşakları işleyen kızların ak bilekleri delikanlıların beline dolanmıyor mu, bekasam kaftanlarının üç iplikli işlemeli kenarlarını kızlar dikmemiş miydi?! Onlar yiğitlerin omuzlarında güzel kızların billur parmakları gibi duruyorlardı.

Mükerreme kızıl kadife doppiye ipek çiçeğinin goncalarını işliyordu. Gümüş gibi dişleriyle en son ki düğümün ipini koparıırken iç çekti. Uzun kıvrımlı kirpikleri bir kez kalkmış, kırlangıç kanadı gibi kıvrılan kaşlarıyla samimileşti de, bir alçalıp göz kapaklarının üzerine yerleşmişti.

—Anne, hey anne, makasınız nerede?

—Kutunun içinde.

...Söğüt yaprakları akşamın esintisinde yavaşça sallanıyordu, hışırdayan yapraklar belki de Mükerreme'ye: "kolay gelsin, tatlı kız diyordu."

Mutfakta salınarak yürüyen Züleyha teyze kapı tarafına bakarak:

—Mükerreme bak bakalım biri kapıyı gözetliyor, dedi.

Mükerreme toparlanıp yol kapısına doğru gitti. Orada tanımadığı iki kadın düşmanca bakışlarla birbirlerini itip Mükerreme'yle merhabalaştılar. Mükerreme âdetince kızları omuzlarından tuttu. Kadınlardan yaşlı olanı Mükerreme'yi lafa tutup:

—Kurban olduğum, biz Çingirak falcının evini arıyoruz, eğer bu yakınlardaysa bize söyler misiniz? dedi.

—Hangi Çıngırak falcı? Bizden bir kavşak ileride Zümrad teyze adında bir büyücü var, buralarda ondan başkası da yoktur, dedi Mükerrreme. Söze orta yaşlarda yabancı kadın katıldı:

—Eyvah, o zaman biz yanılmışız, güzel kız.

—Burası kimin evi?

Mükerrreme cevap vermek için ağzını açmıştı ki Züleyha teyze:

—Mükerrreme onlar kimmiş? Bir söyleyecekleri varsa buraya gelip söylesinler, dedi.

Mükerrreme genç kadının omzuna el atıp:

—İçeriye buyurun teyze, diye ısrar etmeye başladı.

Her iki yabancı kadın birbirlerine bakıp:

—Yok, sağ ol akıllı kız, işimiz aceleydi, diye vedalaşarak kapıdan çıkıp gittiler. Mükerrreme onları dar sokaktan büyük sokağa kadar izledi.

—Neymiş, ne işleri varmış, diye sordu Züleyha teyze.

—Falcı arayan kadınlarmış.

—Vay ölesiceler, kesin buradan geçen görücülerdir dedi, Mükerrreme'ye bakıp sırtı. Mükerrreme bilmemezlikten gelip suratını yana çevirdi.

...Kızlar düğün günlerinde ağlarmış, görücü geldiğinde sevinirlermiş, sokağa çıktıklarında niçin atlas giyiyorlardı. Bunu kadınlar görsün, bu haberler bekârların kulağına gitsin diye. Kınalar aşk mevsiminde kızların ellerini öpmek için ilkbaharda yerden baş kaldırıyordu. Yiğitlerin bahar gibi neşeli dudakları kızlardan öpücük isteyince “ayıp” diyorlardı utanmaz ihtiyarlar.

Züleyha teyze Mükerrreme için yere göğe güvenmiyordu, “biricik kızımın adı kirlenmesin, benden ayrıldıktan sonra bulduğu biriyle beraber yaşlansın” diyordu. Züleyha teyze yalancı. Evet, “Kızımın adı kirlenmesin”, dediğini Mükerrreme kabul ediyor. “Kâğıttaki şeker gibi koruyacağım”, dediğine de Mükerrreme inanıyordu. Ancak “bulduğüyla yaşlansın”, dediği yalan, buna Mükerrreme inanmıyordu. Eğer Züleyha teyze “lafım tutarsız olmasın”, diyorsa Mükerrreme'yi İbay'a versin...

Mükerreme İbay’la bir zamanlar görüşmüştü. Uzun zamandır birbirlerini seviyorlardı. Mükerreme, İbay’la yaşlanmayı arzu ediyordu. Her bir iğnesinde İbay aklına geliyordu.

Annesinin her sözü yalan. Mükerreme o kadınları tanımıyor muydu? Onlardan biri İbay’ın komşusu, diğeri İbay’ın yengesiydi bilmiyor muydu? Hepsini biliyordu. Onların ne için geldiklerini de biliyordu. Fakat hiç kimseye söylemiyordu. İbay da “hiç kimseye söyleme” demiş, anlaşmaları şu şekilde olmuştu.

İbay bir gün onunla dürüstçe konuşmuştu.

O: “Mükerreme, senin okumayı bilmemen çok kötü, okumayı bilseydin ben sana pek çok laflarımı öğrettirdim”, demişti. Bu sözü çok doğruydu, Mükerreme okumayı bilmediği için çok hayıflanıyordu. Annesi Züleyha teyze boşu boşuna onu “Mükerreme hoca” diye çağırıyordu. Mükerreme buna çok hayıflanıyordu. O, ne yapsın, babası yoksul bir ustaydı, kazandığı ev geçimine yetmiyordu o da anasının yanında doppi işleyerek babasına yardım etmeye çalışıyordu.

Özellikle İbay’ın bir sözü Mükerreme’nin aklından hiç çıkmıyordu. O: “Mükerreme, anne babanın yanına bizden bir iki tane görücü gönderiyorum. Verseler verirler, olmazsa başka bir iş düşünürüz”, demişti.

Ne işmiş o? Babamla anam incinmesin yeter, diye düşünüyordu Mükerreme...

...Sabahın erken saatleri. Şafak belirtisi yok. Kuru hoş bir esinti. İhtiyarlar sabahları ayağa kalkar, geçen ömürlerini düşünürlerdi. Sabaha karşı yola çıkmadan önce söylenen şarkılar da o gencin anlatamadığı yürek dertleriymiş. Bunun için hüzünlü, acılı bir sesle gecedan sabaha bir hikâye anlatırmış...

Horozlar çok temiz kuşlardır. Sabahları “üürü,üüüü” leri akıllara sağlamlık, gönüllere sevinç, bileklere güç verirdi. Onlar her sabah hakkuş vasıtasıyla uzak akrabalarına selam gönderirmiş...

Zühre yıldızı da çölü çok severmiş. Başka yıldızların parıltısına bakmıyor, tümünden sonra sabahı alıp sonra batarmış.

Kervanlar için en verimli yol seher vaktidir. Zühre yıldızı, uzak menzillere eşlik ederdi, onlara. Zühre yıldızının “kalbi” kervan devesinin çingırağıyla beraber atıyordu...

Tren düdüğü...

Tren düdüğü insanların sabah uyanıklığı, daha doğrusu, iktidar bağıdır. Kudretliler dinliyordu ilk tren düdüğü, kabağı kalın olanlar uyuyordu bu saatte.

Tren de huzursuz. O, sürekli çalışıyordu. Her sabah milyonların en verimli yolculuğı olan bir zaferi haykırıyordu.

“Şap” diye iki katlı kapının zinciri düştü.

—Şimdi mi geldiniz?

—İki saat oldu. Hani yürüyecektiniz.

—Biraz durun lütfen.

—Evet, tavsiye kötü mü oldu yine?

—Yok, yüklerimi alacağım

—Hiçbir şeye gerek yok.

—Öylesine, önemsiz ufak tefek şeyler.

—Peçesiz mi?

—Tamam.

İki dakikadan sonra iki kişi aceleyle arka arkaya gitmeye başladı.

—Lanet ettim, bunun gibi yedi namusunu yere büken kızıdan vazgeçtim!

—Yapma, kurban olduğum nerede olursa olsun yeter ki sağ olsun.

—İnşallah, İbay ölsün, kırka varmadan kırkı çıksın.

Mükerreme halasının evine misafirliğe gittiğinde, İbay’la kaçmıştı. Bu haberi Züleyha teyze ilk duyduğunda, bağırıp ağlıyordu. Kendini ateşe vurdu. En son çaresiz kaldıktan sonra kendi kendini avutup, kızı Mükerreme’yi “lanetledi.” Birisi Mükerreme hakkında bir şey söyleyecek olsa, yukarıdaki sözlerini tekrar edecek oluyordu.

Babası Şakir abi de bu haberi ilk duyduğunda, dünyanın altını üstüne getirmişti.

İbay’ların evine gidip evi başlarına kaldırmıştı. Hiçbir şey yapamadıktan sonra, “beddua” edip, kendini avutmuştu.

Mahalleli bu haberi duyduğunda hepsi ağızdan ağza dedikodu yapıp Şakir abinin başını yerden kaldıramaz hale getirmişlerdi.

Başları dik yürüyemiyorlardı. Sonra sonra Şakir abiyi yine kendileri avutup :

—Gel Şakir abi üzülme, bütün suç zamanın “kötü olmasından”dır. Hükümetimiz böyle şeylere yol verdikten sonra kimi suçlayabilirsiniz, dediler.

Bazıları: “İbayla açık bir kadını geçen günlerin erken saatinde Hovos’da gördük”, dediler, bazıları Andijon’da İbay’a benzeyen bir gence rastladıklarını söylediler. Yine de Şakir abi gibi bir usta adama gökyüzü uzak, yer katıydı. Nerede gördükleri faydasızdı. Sonuçta kızını korumanın bir yolu yoktu.

Bu olaydan sonra yıllar geçti. Önceleri bu olaylara çok karşı olan Züleyha teyzeyle Şakir abi yavaş yavaş biricik sevgili kızlarını özlemeye başladılar. Laftan laf açılıp bu olay akla düştüğünde karı koca gözyaşları akıtıp:

—Nerede olurlarsa olsunlar ama sağ olsunlar. Bize bir haberleri gelse yeter, dediler. Züleyha teyze Şakir abiye öfkeyle:

—Ben başta size söyledim, İbay gül gibi çocuk dedim, dedim. Kızımıza ondan başka münasip bir delikanlı yok, dedim. Bütün bunları sen yaptın, diye ağlasa, bazen Şakir abi:

—Seni aptal kadın, kızımızın dengi İbay değil, diye diye verdirtmedin. Kel değil ki, kör değil ki gitmesine izin vermedin, okuryazar, hükümet hizmetinde, namı değer Molla İbay diye, bin kere söyledim. Kabul etmedin. Şimdi cezayı çek, diyerek Züleyha teyzeyle zehrini saçıyordu.

Velhasıl, anne baba, evlatları Mükerrerme’yi bir kere görmeyi beklemiş ve haddinden fazla özlemişlerdi.

Anne babalar bir çift kumrulardır. Onlar yumurtaları ziyan olmasın, diyorlardı.

Ak süt veren anne şefkatine hiçbir şımartılma denk değildir. Anneler onları büyütmek için çektiği zahmetler sayesinde asıl saygı sahipleridir. Hepsi gelecek neslin yaratıcılarıdır. Tüm anneler cemiyet “ılahe”leridir.

Sonbaharda mahalle komisyonu Şakir abiye bir mektup ulaştırdı. Şakir abi komşunun oğlunu çağırıp mektubun hakikatini anladı. Bu mektup Andijon’da sağ salim oturan damadı

İbay’la kızı Mükerrerme’denmiş. Onlar şuan uyumlu bir şekilde yaşıyorlarmış. Mükerrerme hamileymiş. “Anamla babamın önünde doğurursam”, dermiş. Yine “anamla babama böyle şeyler yaptığım için yüzlerine karşı maçubum” diyormuş. Bunun için damatla Mükerrerme özür diliyorlardı. “Olan oldu, bizi affedin”, diyorlardı. Bu sıralar Şakir ağabeylerden bir mektup olsa hızlıca geliyormuş...

Şakir abiyle Züleyha teyze bu mektubu ağlaya ağlaya dinlediler. Mektup sonlandıktan sonra, Şakir abi gözünü silip:

—Allah yollarını açık etsin, dedi.

Buna Züleyha teyze:

—Keşke üç canı selametle görebilsek, dedi.

Aynı gün onlar da Andijon’a mektup yazdırdılar. Aradan on beş gün geçince Şakir abinin evinde şenlik vardı. Bütün mahalle de, “İbaylar gelmiş”, diye bir dedikodu yayıldı. Bundan sonra ne oldu bilmiyorum. Bir hafta sonra kapılardan geçip gitmekte olan tombik Şefaât:

—Kurban olduğum Züleyha, torunun hayırlı olsun. Oğlan mı kız mı? dediğinde, Züleyha teyze kapının arkasından:

—Canım benim, kız çocuğu, dediğini duydum.

1928.

YİĞİT

Onu ilk defa sinema gişesinin önündeki sırada gördüm. Bizde böyle güzel kızların az olduğunu çok iyi biliyordum. Gözleri kâh mülayim bakar, kâh bana gücenik bir işve ile süzülüp giderdi. O, sırada, benim en arkamdaydı, onun narin bedeni bu sıkıntıya karşı yorgun görünüyordu. Bedeninin ağırlığını kâh sol ayağına, kâh sağ ayağına verip bir eliyle belini tutarak zorluk çekiyordu. Bu şekilde durmasına çok üzüldüm. Kızın ilgisini çekip onu bu sıradan kurtarmaya karar verdim. Önümde duran bir delikanlının omzunu yavaşça dürttüm:

—Arkadaşım affedersiniz, ben sizin arkanızdayım, yerime bakın, ben hemen geleceğim, diyerek sessizce sıradan çıktım. Kızın karşısındaki salona koyulan saksıdaki gülün yapraklarıyla oynayarak kıza dikkatlice bakmaya başladım. Kızın nazlı bakışlarından öylesine etkilenmişim ki insanlara sezdirmeden gözümü sol tarafa şakayla kırptım. Kız bana bozularak baktı, yüzünü şıp diye ters tarafa çevirdi. Orada onun hal ve hareketlerini takip etmeye başladım. Yavaşça başka tarafa bakıp gözlerimin kenarıyla kıza baktım, kız yine bana bakıyordu. Ona tekrar bakıp sağ gözümü kırptım. Kız bu sefer sinirlendi. Bana nefretle bakmaya başladı. Anlaşılan film bakmaktan da sıkılmıştı. Sıradan çıkıp kapıya yöneldi. Ben büyük bir çeviklikle ondan önce kapıya çıktım. Büyük elektrik lambasının dibinde kıızı beklemeye başladım.

Kız çıkar çıkmaz beni yine gördü. Hiç sıkılmadan göz kırpmaya devam ettim. Kız sinirlenip yanıma geldi:

—Nasıl utanmaz bir insansınız, hemen polisi çağırıyorum. Siz benim ne olduğumu sandınız?! diye tehdit etmeye başladı.

Umursamadım. Kızın yüzüne çok manalı ve muazzamlıkla baktım.

—Affedersiniz size ne kötülük yaptım? Benden size karşı nasıl bir saygısızlık ve şüphencilik geçti canım? dedim.

Kız hırçınlıkla cevap verdi.

—Biliyoruz siz yiğitler çok saf oluyorsunuz. Sizin edebinizi sadece bölge polisi söyleyebilir. Tanımadığınız insana göz kırparsınız sonra da benim günahım neymiş...

İstemsizce kahkahayı patlattım. Kız, utandı. Etrafımızdaki insanlar tartışmamızı izlemeye başlamışlardı.

—Affedersiniz tatlı kız, dedim, eğer size göz kırptığım için üzülüyorsanız boşuna üzölmüşsünüz. Söyleyin lütfen bu gözler benim mi sizin mi?

Kız hışımlla:

—Sizinki elbette, bu edepsiz, utanmaz gözler benim olamaz ya, dedi.

—Bravo, mademki bu gözler benim, o halde açıp kapatmak da benim seçimim. İstersem solu, istersem sağı kapatırım. Sizinle herhangi bir ilgisi olmayabilir. Belki de bu benim doğuştan gelen bir davranışımıdır. Elimde olmayan bir sebepten ötürü nasıl konuşuyorsunuz benimle? dedim ve bu bahaneyle gözlerimi pıt pıt açıp kapattım.

Kız sinirlendi, dayanamadı ve sonunda:

—İlginç bir insansınız, dedi ve güldü. Onun bu nazlı gülüşlerine hayran kaldım. Kızın yanına yanaştım.

—Canım dedim, eğer mümkünse terslemeyi bıraksanız. Biliyorum siz de sinemaya girmek istiyorsunuz. Genç kızların sırada durması uygunsuz ve sakıncalıdır. Eğer izin verirsiniz ikimiz için de bilet alayım.

Kız düşündü. Ben galip gelenler gibi gururla dik dik etrafıma bakıyordum. Kız kabul etti. Bozuk para cüzdanını karıştırıp üç dört kuruşu saymaya başladı:

—Sabırlı olun, ben size kendimden bir bilet alacağım. Fakat bir tane üç çervonlik param var, bunu bozdurmalı. Siz isterseniz sonra verirsiniz bana, diyerek kasaya koştum. Sıram da gelmişti. Hemen bileti alıp kızın yanına geldim. Filmin vaktini beklerken koridorda dolaşmaya başladık. Ben ona bir bardak çay ya da limonata içmeyi teklif ettim. İlk önce kabul etmedi. Israr edip zorlukla kabul ettirdim. Limonata içtik, elma yedik. O arada zil çalınca içeriye girdik. Filmin aşk konulu olması, özellikle benim için çok iyiydi. Önceki dördüncü perde de aşık çok acılar çekmişti. Perdenin ortasında filmde izlediklerimizi müzakere ettik. O, bana daha çok trajedi izlemeyi sevdiğini söyledi. Ona gülüşünü beğendiğimi söyledim, söz arasında:

—Film bir derstir. Mümkün olduğunca filmlerde gördüğümüz olayların faydalı taraflarını kendi hayatımıza nakletmeliyiz dedim. Kız, bu fikrime katıldı. Sonraki altıncı perdede aşık, maşukasıyla öpüşmekteydi. Bu sırada elimi sandalyede oturan kızın beline koyup onu kendime çektim. Kız elimi itip, böyle bir yerde, bu davranışının uygunsuz

olduğunu söyleyerek beni azarladı. Ben “film bir derstir” dediğimde “uygundur” demiştin, dedim. Oradan buradan konuşarak onu avuttum. Özür diledim, barıştık.

Film bittiğinde saat on ikiyi geçmişti. Kızın bana eşlik etmesini rica ettim. Kabul etti, yol boyunca konuştuk.

O, ebelik kursunda okuyormuş. Abisi sigortada görevde, babası yaşlı bir adam, annesi ise vefat etmiş. Şuan on sekiz yaşından on dokuzuna basmış. Adı Adalet’miş. Ben çok çapkınmışım. Benim gibi zeki birini ömründe ilk defa görüyormuş. Ben hilekârmışım. Kendisi de çapkın insanları beğeniyormuş.

Böylece o beni çok beğenmiş.

Kızın bu sözleri bana kaymak gibi geldi. Bazı sözlerini içimde nefsilemri diye dinliyordum. Yolda konuşa konuşa giderken kızın evine vardığımızın farkında bile değildik.

Bu olaydan sonra benle o, sinemaya beraber gitmeye başladık. Bir gün abisi ile tanıştırdı. Bir haftadan fazla görüşmesek birbirimizi özlüyor, arada sırada mektup da yazıyorduk.

Doğrusu bir gün kendi aramızda konuşup birbirimize evlenme sözü verdik. Birbirimizden incinmiyor, düğün gününü sabırsızlıkla beklemeye başlamıştık...

Bugün idarede akşamki toplantının kararını sabrım taşarcasına nakledip oturdum. Saat üçe yaklaşınca görev vakti de bitmişti. Kapıdan genç, güzel bir kız girdi. Gazeteci gibi:

—Umarov burda mı? diye sordu. Anladım ki beni arıyordu. Kendimi işime vermiş gibi yapıp sessizce oturdum.

Kız yanıma geldi:

—Affedersiniz, Bakıcan Umarov siz mi oluyorsunuz? diye sordu.

—Buyrun, hizmet, dedim. Kız bana gülümseyerek bakıp:

—Ben yoksul birinin kızı olduğumdan eğer mümkünse bana umumi durumum hakkında bir rapor yazdırıp verir misiniz? dedi.

Şok oldum, burası vergi idaresi, ben burada çalışıyorum, vergi idaresinden yabancı bir kişinin umumi durumu hakkında belge vermek mümkün mü? diye düşündüm.

İlk önce tereddüt ettim, sonra kırmadan:

—Bugün çalışma saati doldu, mümkünse yarın gelseniz, dedim.

Kız da çok iyiymiş kabul etti. O, dönüp çıkarken ben de işlerimi toparlayıp evrak çantamı elime alıp arkasından yetiştim.

Ona oradan buradan sorular sorarak, raporun niçin gerekli olduğunu sorup, cevaplarını dinledim. Aradan beş dakika kadar geçince, bana, onun sevimli yüzü çok hoş göründü ve gönlüm ona karşı ısınmaya başladı. Farklı konulardan söz açtım. Hepsine de etkili, güzel cevaplar verdi. Onun bu kadar açık ve net konuşması hoşuma gidiyordu.

—Ertesi gün gelin, işinizi halledelim, diye tekrar vurguladım.

Ertesi gün geldi. Olmayan şeyleri bahane ederek, bugün de rapor vermedim. Fakat bu kız, nişanlımdan çok daha güzeldi. Adalet’e söz verdiğim için çok hayıflanıyordum.

Bir hafta kadar onu kandırıp, bir gün sinemaya davet ettim, kabul etti. Adalet için kullandığım muammaların çoğunu onun için de kullandım. Sinemadan sonra evine götürdüm. Aradan birkaç gün geçti. Adalet aklımdan çıkmaya başladı. Bir gün laftan laf açıldı, o, bana bütün sırları anlattı.

O, bizim idareye kendi için gelmiyor, Adalet tarafından benim davranışlarımı, âdetimi, başka kadınlara, kızlara nasıl baktığımı sınamak için gelmiş...

Başımdan aşağı kaynar sular döküldü, şaşırıp kaldım.

Rezil oldum.

Sınandım.

Sınadılar, son...

1928.

BOŞ ÜMİTLER

—Zulfiya niçin derse geç kaldın?

—Bahçemize misafirler geldi.

—Hiçbir şey olgunlaşmamış ve düşmemişse bahçenizde ne var şuan?

—Allah Allah, erken olgunlaşan bir şeftali kıpkızıl bir nar gibi belirti göstermiş.

—Öyle mi? hadi yürüyün derse giriyoruz.

—Şuan hangi ders var?

—Doğa Bilimi.

—Hay Allah, edebiyat değil mi?

—Hayır, o dördüncü saat.

Bunlar derse gittiler. Sınıfın olması ne kadar büyük bir şans. Zulfiyalar, Kumrinisolar, Oynisolar hepsi onun içinde...

—Polatcan, akşamki raporu yazıp tamamladınız mı?

—Şimdi yazmaya başlayacağım.

—Saat dokuz buçuğa yetiştirmeniz gerekiyor ya!

—Sabah biraz hastaydım geç kaldım.

—Niye öyle oldu?

—Soğuk almış olmalıyım.

—Bir gence ince giyinmek yakışmaz. Yazmaya başlayın idareden biri gelirse mahcup oluruz.

Gençliğin öyle böyle hikâyeleri ve destanları oluyordu. Yıllar, aylar geçiyordu. Bazen birilerinin sır gibi saklanan dramları, küçük büyük en sevilen eğlenceyi, bazen de hepsinin eğlence durumları sır gibi saklanıyordu.

Zulfiya ve Polatcan. Onlar iki yıldır mektuplaşıyorlardı. Polatcan yazdığında:

“Gülüm, bülbülüm Zulfiya!” Tekrar söyleyeceğim, seni seviyorum. Biz birlikte bir hayat kuracağız. Ben seni hiç kimsede olmayan saf bir aşkla seviyorum. Eğer bizim

evliliğimiz senin öğrencilik döneminde olsa da, inanıyorum ki bu okuluna engel olmaz. Belki de ben sana bu yolda yardımcı olurum. Şimdikinden daha yüksek mekteplerde gençliğimizin baharında birbirine bağlanmış bir demet lale gibi birlikte okuruz. Bizim bu beraberliğimize hiç kimse karşı gelmez. Doğrusu, sen de şuanki yoksul hayattan daha güzel bir hayata geçeceksin.

Utanma!

Bizden gelecek için sağlıklı “çocuklar” olacak. Biz mutlu ailenin bilinçli anne babaları olacağız, diye yazıyordu.

Bu sözler, bu sözlerle zenginleşen buketler Polatcan’ın her satır aşk mektubunda yazılıyordu. Hatta postacı kızın hatasıyla mektep müdiresi tarafından yakalanan zarf, Zulfiya için Polatcan’dan gönderilen her satır kelimenin tekrarıydı.

Zulfiya da yazıyordu. O da hiç kimseye söyleyemediği hatta aynadan bakıp kendi kendine bile korkarak söylediği sözlerini yazıyordu.

Polatcan!

Mektubunuzu aldım. Birileri öğrenmesin diye cevap yazıncaya kadar nefesim kesildi, ölecek gibi oldum.

Doğru ben de sizi... Fakat babam benim size varmama razı değilmiş. “Polatcan zengin insanların çocuğu, biz yoksul insanlarız,” dermiş. Geçen gün ki mektubunuzda “Siz Komünist Gençlik Örgütü üyesiymişsiniz sadece kayıt olsanız, demişsiniz. Bu tavsiyenizi ben kabul ediyorum. Fakat düğünümüzün istediğiniz gibi çabuk olmamasını, biraz zaman geçtikten sonra olmasını isterdim. Çünkü şuan derslerimizin tüm hızıyla devam ettiği dönemdeyiz, okuldan çok fazla ödev vermişler, çalışmazsam olmaz. Yinede siz bilirsiniz” diye yazıyordu Zulfiya.

Polatcan yeni bir adamdı, yeni bir yaşam insanıydı. O, her şeyde yenilik arıyordu. Bulduğu yeni şeyleri almak istiyordu, bulduğu parayı harcamak istiyordu. Zulfiya ise her ne kadar yeni dönemin çiçeği olsa da, o eski bir ailede doğmuş, büyümüştü. Bunun için Polatcan’ın aradığı yenilik, Zulfiya’da bulunuyordu. Zulfiya’da “beğenmediği” huyları gördüğünde Polatjon:

—Ben seni iyi tanıyamamışım, birbirimizi iyi tanıyamamışız Zulfiya! Kendini terbiye etmezsen evliliğimizin sonu kötü olur, diyordu.

Zulfiya ve Polatcan'ın evliliğinin üzerinden iki yıl geçmişti. Yakında çocukları olacaktı. Zulfiya'nın güzelliğini kaybedip yüzüne düşen lekeler hamileliğinden olduğunu söylüyordu. Aslında evlendiği ilk günden beri ayağı ağırlaşmaya başlamış, okula seyrek gidip komünist gençlik örgütü toplantılarına, oradan verilen işlere dönüp bakamaz olmuştu. “Kadın başına okuyup şehir mi satın alacaksın kocana” dese kaynanası, “bir sürü bekar komünist gençlik örgütü içinde çalışmana razı değilim!” diye söylüyordu Polatcan. Zulfiya bir zamanlar vaktiyle çok sevdiği komünist gençlik örgütünden, okulundan, severek çalıştığı işlerinden bir parça hamur gibi koparılıp alınmıştı. Polatcan işe gittiğinde, gün boyu evliliğinin ayrıntılarıyla evde dolanıp duruyordu Zulfiya.

Polatcan'un annesi takvalı ve mülayim bir kadındı. O, gelininin kendisi gibi dindar ve itibarlı olmasını istiyordu. Zulfiya'nın akraba evindeki mevlüt sofralarına gülümsemeyle katılmasını ve Polatcan'ın karısı, Hayrinisa halanın gelini olmasını istiyordu. Zaman zaman önemsiz şeyleri bahane ederek, Zulfiya'ya laf sokuyordu.

—Zavallı oğlum, seninle evlenerek yanmış, sen kimsin, Azizhoca beyin gelinisin. Ne olurdu da sen de eli ayağı hızlı biri olsaydın, sonuçta çocuk sahibi olacaksın kızım! diyordu.

Polatcanla Zulfiya'nın evlilikleri gönülsüz, aralarındaki muhabbet ise günden güne azalmaktaydı. Alkış iki elden çıkıyordu. Zulfiya nasıl sevsin, nazlandığında, gönül almaya çalıştığında karşılık gelmiyordu Polatcan'dan.

Erkekler öyleleler. Onların gönülleri kavak ağacı yaprakları gibi ikiyüzlü, güvercinin yavruları gibi oynak olurlar. Onların aşkı, sağanak bir yağmur köpüğü gibi bir nefesli, kalender gibi her kapıyı çalıyordu. Bir çiçek kendi yerinde güzeldir, onu sevip koparırlar, övüp göğüslerinde gezdirirler, sararıp solduğunda ise ayakaltında çiğnerler.

Zulfiya'nın tek sevdiği, tek eğlencesi Solih'ti. O, Solih'i çok seviyordu. Polatcan bir şeylerden kırılıp haftalarca eve dönmediğinde, altı aylık oğulcasının küçücük gülümsemesi, annesi Zulfiya'yı çok neşelendiriyordu. Onu her bağrına bastırduğunda bütün kaygılarını unutuyordu. Solihle gecenin yarısı yıldızları sayıyordu. Zulfiya mutlu büyümüşü, ağlayarak yaşayacaktı artık. Hayır, ağlamayacaktı, Solih ağladığında kendini avutup yaşayacaktı artık.

Polatcan “oğlum var” diye belki içinden seviniyordu. Arada sırada gelip kaldığında:

—İnsana rahat bir uyku vermiyorsunuz. Çocuğun sesini kes! diye Zulfiya'ya çıkışıyordu.

Polatcan kapıdan iki yıl önceki gibi açık bir yüz, tatlı sözler ve eski oyunbaz gözleriyle dönmüştü. Solihcan da ilkin Polatcan'un ellerinde çırpındı. İki çift ılık öpüşten sonra sakinleşti. Zulfiya'nın kulakları, nedense Polatcan'ın ağzından dökülen tatlı sözleri duydu ve memnun bakışlarla kocasına bakıp iç çekti. Diğer taraftan çardakta bir çift üveyik gugukluyordu. Hayrinisa hala da oğlu Polatcan'un etrafında pervaneydi. Polatcan Zulfiya'ya bakıp ona göz kırptı ve ikisi çıktılar. Zulfiya dizine Solih'i oturtup kocasının sözlerini dinledi.

Polatcan yan cebindeki kâğıtların olduğu cüzdanını çıkarıp, dört taraftan katlanmış bir kâğıdı çıkardı ve berrak bir sesle:

—Zulfiya, dedi, biz iki yıl boyunca evliliğimizin çeşitli zorluklarını çekerek yaşıyoruz...

Zulfiya'nın gözleri doldu, kocasına baktı, Polatcan'ın biraz önceki sözlerinden anlamlar çıkarmıştı belki de.

—Evliliğimiz sürecinde bir oğlumuz oldu. Bazen sana ağır davranışlarda bulundum, kusura bakma.

Solih, Polatcan'a bakıp gülüyor, çırpınıyor, bir şeyler söylemek istiyordu. Zulfiya'nın gözlerinden akan yaşlar kaygılı yüzünde küçük arklar açıp haliya yuvarlanıyordu.

—Ben arkadaşlarımın yardımıyla, bölgemize gelen yerleştirme boyunca Moskova'ya okumaya gideceğim. Orada en az dört yıl kalmalıyım, bu sürede elbette sen...

Polatcan sözünü bitiremedi. Zulfiya ciddi, fakat sinirli bir ses tonuyla:

—Polatcan, dedi, biz önceki vaatlere göre birlikte okuyacaktık. Bizi birbirimizden hiç kimse ayıramayacaktı.

Polatcan sessizleşti, fakat birden canlanıp şöyle dedi:

—Doğru, fakat o dileklerimize çocuğumuz mani oluyor. Misafir olarak kalacağımız bir ülkede aile kurmak, birçok zorluğa, konforsuzluğa sebep olacak. Sonuçta benden ayrıldığında, çocuğunla sana yetecek miktarda nafaka alacaksın.

Zulfiya yaşlı gözlerle Polatcan’a bakıp:

—Utanmaz, yalancı! Dedi.

Evi, Solihcan’ın “adda, babba” sını hesaba katılmadığında, evde sessizlik oluşmuştu. Polatjon elindeki boşanma belgesini Zulfiya’ya uzattı.

Üç ay sonra Zulfiya Polatcan’dan mektup aldı:

“Zulfiya!

Affet beni, öğrencilik hayatı malum, aldığım parayla kendim zor geçiniyorum. Bu nedenle Solih’in nafakasını gönderemedim. Bundan sonra da göndermeye gücüm yok. Bana güvenmen için sana okuldan belgeleri gönderdim. Sana ve Solih’e selam ile

Polatcan”.

1928.

HATİM

Şahyusufu' ava götürdüler,

Çukura atıp kurt yedi dediler.

Ramazanda kapıya gelen yoksulların şarkıları beni çok şaşırttı. Bu, derdim, Şahyusuf aabinin yapmadığı iş kalmamış, kurt yemiş olsa, kuyuya atılmış olsa, mahallemizin bekçisi olsa... Doğrusu Şahyusuf abinin yapmadığı iş yok. Eğer bunun hakkında kendisine bir şey sorarsanız, o, ilk başta size cevap vermeyecektir. Kabak nargileden bir keyif alıp, sonra size sırtarak bakıp: “Ne dediniz?” derdi. Siz sözünüzü çevirip söylersiniz. Sonra o, genç bir adama kendisinin yetmiş iki mesleğinin olduğunu, tek başına bin bir türlü varlık ve yokluk yaşadığını anlatırdı. Şahyusuf abi hiç kimsesi olmayan yoksul bir adamdı. Mahalleli onu bekçi yapmıştı. Onun bekçiliği de risaledeki bekçilerden garipliğiyle fark ediliyordu. Mesela Şahyusuf abi ölüsü, dirisi, babası, karısı, kendisi bu mahalle halkından ayrılmayacağına kesin inanıyordu, bundan dolayı mahalleli neyse ki Şahyusuf’tan memnundu ve onu destekliyordu. Gerçi bekçilerin aylık hizmet hakkı 55 som olsa da, Şahyusuf abi bu bonkör mahallelinin yardımıyla kurusuz kalmıyordu. Akşamları bir kaşık yemeği olsa tamam. Bir gün bekçilerin Yerel Sendika Komitesi gelip mahalle komisyonunu tutuklamıştı. Hatta “Siz kendi bekçilerinize haklarını ödemiyoymuşsunuz?” diye soruyorlardı. Fakat Şahyusuf’un kendisi Yerel Sendika Komitesine gelip gerekli cevabı vermişti:

—Sizin bizimle işiniz olmasın, aç kalsam da siz gelmeseniz de elbette kendime bakarım. Her ay sendika türlerinizi ödedikten sonra, mahalleye gelip rahatsız etmeyiniz, dedi.

Bu olaydan sonra mahallenin Şahyusuf’a karşı sevgisi arttı. Haftalık çay parası üç soma çıkarıldı.

Şahyusuf önceden, boş şişler satarak geçimini sağlıyordu. Onda her renk ve ölçüde şişeler bulunuyordu. Mesela, size sürme doldurmak için yarım yüksük kadar küçük bir şişe veya yarım çeyrek maraş otu sığacak kadar orta büyüklükte veya bir pud araba yağı sığacak kadar büyük şişe lazım olduğunda çarşı pazara boşuna gitmeden, doğruca Şahyusuf’a mutlaka gidebiliyorsunuz. Onda mutlaka bulunuyordu. Boş şişeler dışında antika şeyler de bulunuyordu. Mesela kilidiniz için bir anahtar, çaydanlığınıza kapak...

O, şişesini satacağı müşterisiyle ilgilenir ya da pazarlık eden müşterisi sıkılmasın diye dürbünle suratlarına bakıyordu. Biri şişelerin fiyatını sorarsa önce: “Gelin, şişe olsa bir laf olur, işte burada halifeyi Rum’un askerini görün”, diye resim gösteriyordu. Sonra sakince fiyatı söylüyordu.

Şu antikalar dünyasına uzun bir zamandan sonra bir gramofon gelmişti. Şahyusuf her pazardan döndüğünde şu gramofonu çalıyordu. Bazen bu hoş sestten bütün mahalleli nasiplensin diye gramofonu çatıya çıkarır çalardı.

Biz çocuklar da gramofonun trompetinin ağzına toplanıp, bu güzel sesin tadını çıkarır, böyle bir gramofona sahip olmanın hayalini kurardık.

Hakikaten bu gramofon Şahyusuf’a pek çok fayda getirmişti. Boston Kiyşık de Şahyusuf’un varı yoğu olan bu gramofonun hayranıydı. Gerçi Şahyusuf’tan yedi yaş büyük olsa da bu gramofon için Şahyusuf’la evlendi. Beraber bir süre yaşadılar. Bir felaketle, aile başı gramofonunu kaybetmişti. Boston Kiyşık de Şahyusuf’tan ayrıldı. Şahyusuf abi yine önceki gibi yalnız kaldı. Boston Kiyşık hakkında ağzını açan insanlara, o, önce bir iç çeker sonra da: “Gel kardeş, ne yaparsın Allah da yalnız...”, diyerek kendini avuturdu.

Yirmili yıllarda açlık yoğunlaşmıştı. Fiyatlar yükseldi ve mallar azaldı. İnsanların kulağına, bir parça ekmek, Halifeyi Rum’un askerlerinden daha önemlidir, sözleri geliyordu. Şahyusuf abinin bu mesleği artık ekmek veremeyecek olduğundan, başka bir meslek edinmeye karar verdi.

Dükkânda kalan bütün şişeleri, antikaları, satıp, yarım pud pirinç, keten tohumu yağı, sebze, kırmızıbiber alıp aşçılığa çabaladı. Onun aşçılığı da diğer aşçılara göre tuhaf olup, mümkün olduğunca rahat ve ucuz fiyatlı olmasını amaçlamıştı. Lezzetli bir yemek olması için yemek komisyonu kuru üzümünden bir veya yarım avuç konur, herkese uygun olması için pirinçler ıslatılıp sonra demlenirdi. Bu yönü Şahyusuf’un kendi yağını israf etmemesi açısından da faydalıydı. Şahyusuf müşteri sayısını mümkün olduğu kadar çoğaltmak istiyor, demlenmiş pilavı başına koyup, içinde ateş olan kovayı eline alıp terminale, Salor’a gitmekten de sıkılmıyordu. Buğday kapanına işi düşen bir adam mutlaka onu elindeki kilden tabaklara pilav doldururken oturduğunu görürdü.

Aşçılık çok kârlı bir meslek olsa da, para arttıkça fiyatlarda düşüyordu. Son zamanlarda yarım pud pirincin on kuruşa düşmesi, Şahyusuf için kolaylıklar getirmişti.

Şahyusuf etek etek paralara, abaküse sığmaz servetine bakıp ne kadar neşelense de asıl sermayenin değerinin düşmesine şaşırıyordu.

Uzun zamandan sonra hayırseverler sabahın köründe düğün cenaze pilavlarına gitmeyi unutmuşlardı. Uzun zamanlardan beri mahalle bekçisi “yüzü karanın pilavına!” diye çağırıyordu.

Bugün hiç kimsenin beklemediği bir olay, herkesi hayretler içinde bıraktı:

—Şahyusuf’un hatimine!

—Şahyusuf’un kimi ölmüş?

—Şahyusuf vefat mı etmiş?

—Nefesin esrarkeş mekâna vursun.

Bir lokma sıcak yemeğe muhtaç olan ağızlar, hatim haberiyle yediler. Şahyusuf’un hatimi, zenginlerin kurbanına benzer bir seçmesi yoktu, herkesin gitmesi mümkündü.

Daracık odaya birkaç misafir oldu, mahallenin çoklu zenginleri, hoca, imam, sufi ve aksakallardı. Elbette bastonlu yaşlılar mahallenin saygılı kişileri idi.

Şahyusuf imama bakıp ağlayacak gibi oldu ve:

—Hocam, dedi, zaman günden güne ağırlaşarak gitmektedir. İnsana güven kalmadı. Bugün nefes almasam ölsem, arkamda birisi olmasa, çırağım olmasa duamı, fatihamı kim okur? Varımı yoğunluğumu şu hatime yapacaktım. Ben çaresize, iki kelime Kur’an okuyup, Fatiha yapsanız olur mu? dedi.

İhtiyarlar zamandan şikâyet etmeye başladılar. İmam “Euzubillah”tan sonra uzunca tebarekeye başladı. İhtiyarlar bu uzunluktan sıkıldılar, imam ayeti makamına göre okuyordu. Fakat Şahyusuf içinden: “Hocamız bu uzun sureyi hiç kimseye okumamış. Beni mükâfatlandırarak çok eskisini okuyor gibi görünüyordu” diyerek memnun oluyordu.

Fatihadan sonra mahallenin gençleri toprak çanaklarda iki avareden helvaları getirmeye başladılar.

Helvaya yardım etmeden önce Şahcelil abi, Şahyusuf’a:

—Kardeş bu unu nereden aldın? diye sordu.

Şahyusuf sözlerini donatıp:

—Allah sağımdan getirdi. Pilavımı alıp götürüyordum, patates pazarından geçerken takvalı bir Müslüman, bir torba içinde on kilodan fazla unu getiriyordu. “Satıyor musun?” dedim, “Satıyorum” dedi. Parayla pazarlık yapamadığımızdan pilavla takas etmemi istedi. Kabul ettim.

Pilavı kazanıyla tenceresiyle, ocak takımlarıyla bu una takas ettim. Gerçekten çok kaliteli bir unmuş. Baksana iki kova suyla bile bu kadar helva oldu.

Şahyusuf sözünü kısa kesip misafirlere baktı. Hepsi de helvadan el çekmiş; hoca, imam, sufi ağızlarındaki lokmayı bitirip, yeni bir lokma almaya çabalıyorlardı.

Şahyusuf şaşırdı. “Allah Allah”, diyerek leğendeki helvadan bir parça aldı. Baktığında un dilini damağına birleştirecek kadar çok yapışkandı.

Kapıdaki bastonlu yaşlılar umutsuz döndüler. Kötü nefisleri teker teker yalayıp: “Gerçekten şekerli” dediler.

Helva yiyen ihtiyarların bazıları unu satan takvalı Müslüman’ı, bazıları hatim yapan Şahyusuf’a kötü dua edip döndüler. Böylece Şahyusuf’un hatim duası kötüye döndü.

1929.

HOCALARIN DİYARI

Osmanhan Hoca'nın “fazileti”, nefesinin keskinliğiyle etrafa ün salmış bir hoca olmasıydı. Hocanın bir diğer vasfı hekimlikti. Yirmili yıllarda bir olay ortaya çıkmıştı. Her şey kirliydi. Burnunuza kükürt, keten tohumu yağı, kömürün pis kokusu geliyordu. Kimin sözüne kulak verseniz uyuzdan şikâyet ediyordu. Böyle bir zamanda Osmanhan Hoca'nın, Mayunus adında bir müridi de uyuz olmuştu. Mayunus hiçbir yerden Allah'ın verdiği bu hastalığa şifa bulamayınca kendi piri Osmanhan Hoca'ya giderek derdinden şikâyet etmiş ve şifa istemişti.

Maalesef ki Osman Hoca kendisi de uyuz hastalığına yakalanmış, tüm vücudu delik deşik olmuş, hazreti Eyyub'un durumu gibi olmuş, gece gündüz karnına yastık koyarak yatıyormuş.

Mürit ihlasla Hoca'nın kapısına baş koyup geldikten sonra eli boş gönderilmezdi. Osmanhan Hoca da Mayunus'un önünde bu zengin sırrını vermemek için yarım saat düşündükten sonra:

—Sizin uyuz hastalığınıza inşallah, bakır tozu şifa olacak. Her sabah yarım ölçek bakır tozunu ezip içeceksiniz, evladım Mayunus, diye merhamet etmişti.

Mayunus, Hoca'nın bu iltifatına karşı söz verip, bin tazimle evine dönüp yarım ölçek bakır tozunu ezip bir yudumda içti ve böylece hakkın yoluna vasıl olarak vefat etmişti.

Gerçi Osmanhan Hoca'nın yapmadığı iş kalmamıştı. Fakat daima fikri ve zikri şöhretini ebediyete kadar bırakmaktı. Nasıl olsa insanları vuran bu dalga için bir iyilik yapma bahanesiyle yediden yetmişe kuşaklar boyunca kendi namını bırakmak istiyordu. Fakat sakın, uygun bir vakit gelmiyordu. Osmanhan Hoca “namını bırakma” hastalığıyla öylesine meşguldiki her gördüğü şeye kendisi için tarih olacak bir iş olarak bakıyordu.

Uzun zorlukların ve bekleyişlerin arkasından Osmanhan Hoca'nın şuursuz aklına tesadüfen uygun bir fikir geldi. O da şuydu: “insanlar köprü kuruyor, camiler yapıyor, misafirhaneler yerleştiriyordu, ben neden bunlardan birini yapmayayım ki?

Osmanhan Hoca bu yıl tam da pamuğun, su sulama zamanında müritleriyle pamuk tarlasının en arkasında olan bir yerde ava çıktı.

Tavuk, kaz, keklik arasında yapsam avcılık,

Şayet bir kere okumu hızlı ve zaferli eyle,

Av verimliydi, müritler ve hoca memnunnardı. O akşam çölde kaldılar. Ertesi gün şafaktan sonra hoca müritlere bakıp:

—Ey Allah’ın kulları! dedi, insanlar köprü kuruyor, cami yapıyor, misafirhaneler inşa ediyorlar, ben de namım dünya adına iyilikle anılsın istiyorum, dedi. Bu sebeple biz de sulama kanalı dışında izi olmayan bu sahraya, çöle büyük bir göl kazısak, Hakteala önünde yüzümüz parlayacak, belki de havzı kevserden çok dolacak ve yine buraya bir kervan menzili inerse, belkide burası hocaların diyarı olacak. Siz de biliyorsunuz ki Celalabad, Yunusabad, Hanabad ve birkaç abad abadlar bizim gibi aslan mertlerinin çabası ve eklemesiyle olacaktır, buna siz ne diyorsunuz? Ey Yaratan’ın saadetli kulları, dedi hoca.

Tamamen cahillikten, ak ile karanın farkını ayıramayan, hocanın bütün hilelerine “tamam efendim” den başka söz bilmeyen bir yığın saf müritler:

—Seçimi cüz’i ve külli cenaplarının kendileri bilirler, dediler.

Hoca o günden sonra kendi halkıyla birlikte göl kazımaya başladı. Bu şanı duyan çevre birkaç deve köşek, öküz kurban edip, göl kazıyanlara çorba kaynatıp halim pişirmeye başladılar. Kendi çabasının bereketini gören hoca, kibirlenip, kuru tarlaya kulübe dikmiş, göl kazıyıcılarla her akşam herkese duyurmaya çalışma zikirleri yapıyordu.

Aradan birkaç zaman geçtikten sonra hoca amacına ulaştı, yani hocanın namını dünyada bir ömür bırakacak göl tamamlandı.

Şimdi bu göle su boşaltmalı. O gün çok büyük bir şenlik oldu. Büyük kutlamalarla pamuk tarlalarına giden suyun büyük ark yolu kırılıp göle su gönderdiler. Su pamuk tarlalarına gitmiyor, “Hocaların Diyarı”nın gölüne dökülmeye başlanmış, pamuk tarlaları susuzluktan kurumaya yüz tutmuştu.

Köyün pamuk çiftçileri susuzluk şikâyetiyle bölge icra komitesine gelip dilekçe yazdılar. Aynı gün icra komitesinden, su olmaması sebebiyle inceleme için sekiz kişiden oluşan bir komisyon seçildi. Komisyon işin peşine düştü. Ertesi gün sulama kanalını incelemek için gittiler. Yürüdüler... yürüdüler...

Elli altmış kilometre yürüdükten sonra bunların gözüne uzaktan insanlar nokta gibi görünmeye başlamıştı. Vardıklarında bir de ne görsünler çünkü çöl, bugün müreffeh, dunkü sahra, bugünkü gümüş gibi parlayan kocaman bir göle dönüşmüştü. Bütün sular bu göle akıyordu. Onun etrafında hoca, cemaatiyle birlikte özlüklerini unutmuş zikirle meşgul olmuşlardı.

Komisyon olayı soruşturdu.

Hoca hapishaneye alındı. Cemaati dağıtıldı. Göle dökülen suların yönü değiştirildi. “Hocaların Diyarı” ve onun gölü harap edildi.

Çiftçilere zarar verdikleri için, çiftçilerin cahilliğinden faydalanıp, şuna kadar istediği saçmalıkları yapıp ve daha birtakım suçlar göstererek çiftçiler, icra komitesi bölgesine dilekçe vermiş, hoca ibretlik olsun diye mahkemeye verilmiş ve zararlarının karşılanması için mal mülklerini müsadere etme talebinde bulunmuşlardı.

Çiftçilerin bu talebi elbette yerde kalmadı...

O, örnek bir mahkeme oldu. On yıl ağır hapis, hapishaneden çıktıktan sonra ise beş yıl sürgün cezası verilmişti. Köyün bir zengini bunu duyunca karısına şöyle demiş:

—Tüh tüh, keşke hocayı hapse atmasalardı. Zira o bereketli zat gelecek yıl çöle hocaların kulesini kuracakmış, bundan mahrum kaldık.

1929.

DOSTLUK

Misafir önüne gülerek çık ey kul,

Ağacın meyvesinden aldın göster ey gül.

—Keskin bir kalemle yazılan bu beyiti nerede gördün? diye Holtoy Rahim’e sordu.

—Hatırlamıyorum.

—Sende de akıl olsaymış. Şerif’in evinde çerçeveye yerleştirmemiş miydin?

—Evet evet, hakikaten ulu aziz günlere gidip sohbet edecek miyiz?

—Ne sohbeti, zavallının karısı ölmüş. fatihaya gidiyoruz desen o başka.

Rahim, Holtoy, Şerif zamanın orta halli gençleri, her biri genel meselelerde kendilerini bilgili sayıyorlardı. Mesela: “Milletler ittifakı Çin’in hangi şehrine taşınacak, Çankayşi Afrika’nın hangi şehrinde sürgün, Mustafa Kemal Afganistan’a hangi maksatla seyahat etti?” bunlar, onların uluslararası siyasetten bildikleri.

Bu üç arkadaş bilgileriyle kendilerini sıradan halktan ayırıyorlardı. Meslek cihetince Rahim sorumlu işsiz. Şerif bir idarede gazeteci. Holtoy dükkânını kapattığından beri kurslarda okuyup, öğretmen olmuş.

Dışarıdan bakıldığında her üç arkadaşın kısa bıyıkları vardı. Şerif’in gözlüğü, Rahim’in kanun çubuğu, Holtoy’un ipek kement kuşağı birbirine benzemiyordu.

Rahimle Holtoy, Şerif’in iç koridoruna girdiklerinde, dehlizin iki köşesine kirisler koyulmuş Şerif’in kardeşi, yine tanımadığımız bir kişi taburede oturmuş, sofraya kurulmuş, ekmek, çay koyulmuş sohbet ediliyordu. “Bayramlarını” kutladıktan sonra dışarı çıktılar. Şerif onları karşıladı. O, Ramazan Bayramı için süslenmemişti ama başında cenazesi olduğu için bekasam kaftanın üzerinden bel kuşağıyla bağlamıştı.

Rahim Şerif’le konuşuyordu:

—Başın sağ olsun kardeş, yengemler de böyle olmuşlardı, diyerek gönüllerini teselli vermeye çalıştı. Her üç arkadaş misafirhanenin köşesinde botlarını temizleyip içeriye girdiler.

Orta sehpanın etrafında oturduklarında, Rahim, Holtoy’un uyluğunu yavaşça dürttü. Her ikisi de kımıldamadan birbirlerine baktılar. Bunu Şerif sezdi mi? hayret “kul innamo” yı okuyup bıraktı. fatiha okudular.

—Ramazan Bayramı’nı fatihayla birlikte girip geçelim insanların ayağı azalırsa biraz sohbet edip otururuz, dedik, dedi Rahim.

—Çok güzide olmuştur, dedi Şerif. Ben şimdi eve yer yaptırıyorum. Burası istediğim gibi değil.

Şerif ayakta, dışarıdaki kardeşine bir şeyler tayin ediyordu.

— Yengem neyden rahatsızlardı.

—Zatürre...

—Vaktinde önlemi alınmamış mı?

—Zamanı gelmiş.

—Allah kalanlara ömür versin, dedi Holtoy.

—Öldüğüne de memnundur, dedi Rahim gülümseyerek.

Hepsi gülüştiler. Şerif sözünü başka yöne çevirerek Rahim’e bakıp:

—Herhangi bir göreve yerleşebildin mi? dedi.

—Şimdilik yok. Bölge İcra Komitesine gazeteci olmamı sormuşlardı, bu kadar bilgimle köye çıkıp çalışmayı kendime yakıştıramadım. Bir yatılı okula iktisat müdürü olacaktım, ücreti istediğim gibi değildi. Oradan buradan bu kadar çok gelirlerinin olması da tehlikeli. Kendimce şarap dükkânlarında birinde yer bulmaya çalıştığımda ise başka birini bulup yerime koymuşlar. İşte böyle, hala işsizim, dedi Rahim iç çekerek.

—Göreve girmek için yakın bir dostun varsa, dedi Holtoy.

—Şimdilik işsiz misin? dedi Şerif.

—İşsiz durulur mu dedi Rahim, şerefsizlik namus, hırsızlık namus, dükkânlardan çay, un, keten yağı alıp bakkallara satıyorum.

—Geçimin ayıbı yok. Haydi, sofraya buyurun, dedi Şerif.

—Sahiden sofraya da yapmışsınız, dedi Holtoy.

—Şimdi, arkadaş, söyleyecek bir söz yok, ortada uzlaşma diye bir şey de var, yaparsan, bazı gücü yetmeyenlerin sözü, yapmazsan evin içinde akraba ve arkadaşların tarafından küçümsenirsin. Her durumda şiş de, kebab da yanmasın, diyerek sofrayı orta yere yaptırdım. Hadi içeriye girelim. Yer de hazırlanmıştır. Ayağa kalktılar. Eve bakıp içeri geçtiler.

Sofralar kuruldu. “Bir yudum” acı çorba buyruldu. Misafirciliğin ikinci kısmına başlandı. Bardaklar, kavuşmuş yanaklardan ve buruşmuş kelebek bıyıklardan göbeklere boşaltıldı. Burnunun ucu yavaşça kızaran Holtoy, Şerif’e bakıp:

—Bu sizin evinizde hala hurafeler varmış. Kadınlara söyle ağlamayı durdursun, insana tuhaf geliyor.

—Boş ver, ağlayıversinler, babadan dededen kalan bir gelenek.

—Doğru, dedi Rahim katıldı.

—Bardaklar yine birbirlerinin sağlığına kaldırıldı. Mezelerden çilek reçeli yiyip, üstüne tuzlanmış salatalık yediler.

—Üzülme, bir tane kadın olsa hallederiz.

—Önce oğlunun düğününü yapsın.

—Oğlu daha genç.

—Bu zamanda düğün mü yapılır, işten çıkarırlar. Mevlüt gibi bir şey yapıp işin içinden çıkacağım.

Holtoy’la Şerif’in çocuklarıyla ilgili tasalarına kulak vermek istemeyen Rahim, evinin duvarında asılı duran deminki beyiti okudu:

Misafir önüne gülerek çık ey kul,

Ağacın meyvesinden aldın, göster ey gül.

—Yeter, dedi Şerif. Rahim inatla evin dört duvarına asılan “Ya Abdukerim Maşrikiy, Ya Abduraşid Magribiy” leri okuyup sohbete engel oluyordu.

—Aptalsın, bunun için işsizsin! dedi Holtoy.

Rahim ayağa kalkıp Holtoy’un yakasından tuttu.

—Asıl sen bir aptalsın, pis bir unsursun, zorbasın, her ikinizde hainsiniz!

Şerif her ikisini ayırdı. Azarlayarak konuşup barıştırdı.

Yine içtiler. Barışanların sağlığına, arkadaşlığın hürmetine kadeh kaldırdılar. Ertesi gün çıkan gazetenin hadiseler bölümünde şöyle deniliyordu: “Holtoy, Şerif, Rahim adlı kişiler Ramazan Bayramı’nın ikinci günü sarhoş olup sokağa çıkmışlar. Aniden, yoldan

geçen Hazmi adlı bir kıza saldırdılar. Kız bağırdığında boğmuşlar. Bunları cinayet araştırma şubesi hapishaneye aldı.”

1929.

SAAT

—Para bulmuşsun ama akıl bulamamışsın, bey, dedi:

—Yok, kadın sen bilmiyorsun, bütün gün arayıp, bunun daha sağlamını bulamadım. Güzelliğe bak. Burada böylesi yurtdışında bile yok, görünüşü de biçimsiz, senle benim için sağlam olsun dedim. Bütün kavgı bu teneke tepsi üzerineydi.

Nişanbay abi dünyayı görmüş bir adamdı. Neşeli bir ruhu vardı. O, aldığı her şeyin ileri de bir gün çoluğuna çocuğuna miras olarak kalacağını düşünüyordu. O, takıları sevmez. Çocuklarına kılık kıyafet alırken bezzazlığa göre, eski pazarı uygun görüyordu. Denk geldiğinde rüküş olmayan, kenardan köşeden çıkan abuk subuk eşyaları alıyordu. Daha ucuz bir şey gördüğünde “bir gün işime yarar”, diyerek satın alıyordu. Onun mülkünde kırk mumluk puthane kandili, büyük bir dökme çaydanlık, Mallahon zamanında kalan mangaldan beş gazdan daha çok, ip cambazlarının üç ayaklı, etrafında deri terliğin bir ayak kalıbı gibi günlük hayata alışılmış çok küçük rastlantılar, nesneler bulunuyordu. Nişanbay abi bunların her bir tanesini gözünün akla karası gibi dikkatle saklıyordu. Her bir tanesini bir mülk diye sayıyordu.

Özellikle Nikolay zamanından kalan eşyalarını yoğunlukta, kaliteleri ve dayanıklılıklarıyla övüyordu. Evdeki iki elma çiçekli küçük kâseyi her gördüğünde:

—Kadın, şuna bak, şu Nikolay’ın malı pek sağlam oluyor, sesine, ötüşüne bak, canan canan, diyor. Avucuna oturtup bir iki hafifçe vuruyordu.

Saati çok uygun bir fiyata almıştı. Pazarda saatıyla dolaşan “Rus satıcı”sı kadını gördüğünde “çaresizlikten lazım olmuştur”, “olmasaydı böyle bir mülkü elden çıkarır mıydı?” diye içinden geçirip “Rus satıcısına” karşı üzölmüşü.

—Senin saatin, satıcı, benim gibi bir Müslüman’a nimet olur, diyerek pazarlık etmekte: “Eğer bu fiyata bedavaya verirse, zincirin parası, bir çift parça taşla, saatin kendisi su gibi bedava olur”, diye düşünmüşü.

Hakikaten Nişanbay abi saatini bedavaya aldı. Sadece iki som kırk tiyine düşünün, iki som kırk tiyine şu önemsiz fiyata kocaman bir mülk olan guguklu saat!

Nişanbay abi saatini eve getirip, iki duvar oyuğunun ortasına astı. Zincirini düzeltip güneşe baktı: “tahminen öğlen olmalı, bu vakitte top atmıyorlar ki, vakti bilelim” diye söylenip dakikalarını on ikiye getirip, saatini çalıştırdı. O anda saatin içinden gökyüzü rengine bir papağan, küçücük bir papağan kuşu, kendinden küçük kapısından çıkıp yaklaşık

on iki defa guguklamasın mı? Nişanbay abi çocuklar gibi sevindi. Yanında hiç kimsenin olmamasına üzüldü. “Ey cömert Allah’ım, görselerdi bu acayip malı” diyerek ıstıraplandı. Saatin tik taklarının her gidip gelişi Nişanbay abinin kalp atışıyla ölçülüyordu.

Nişanbay abi o gün bu ucuz fiyatlı yeni aldığı malıyla ilgilenmekten günün geç olduğunu anlamamıştı. Yatağın önündeki saate sevgiyle baktı.

—Dur, kendi ölçümüz varken, tansiyonumuzun ölçütünü bilmezsek güzel olmaz, dedi. Sol eliyle sağ elinin bileğinden tutup, saatle kan akışını ölçmeye çalıştı.

O, tecrübeli doktorlardan sağlıklı insanın nabız atışının dakikada altmış ila yetmiş beş arasında olduğunu” duymuştu. Fakat Nişanbay abinin nabızı ilk sayımda yüz beş, ikinci sayımda doksan sekize çıkmıştı. “Ey! belaları def eden Allah’ım, dedi Nişanbay abi, ya saat normal saatlerden bir buçuk saat kadar yavaş gidiyor ya da benim sağlığım yerinde değil. Nabzın perişanlığı bu yeni “malın” hoşnutluğundan her halde, saat altıda guguk kuşu öttüğünde uyanmalıyım, sabah namazına cemaatten geri kalmamalıyım”, diyerek uyumaya gitti.

“Büyük bir cami, onun yüksek minaresi, ana kapısına takılmış büyük bir saat, saatin sarkaçları portaldan yere kadar çözülmüş, bu saati merhum Nişanbay abi camiye bağışlamış. Aşçı Soliyle Hafız Karim bu saate kıskançlıkla bakarlarmış, pehlivan olan Vali ortaya girmiş, “bu saat dine aykırıdır, Meryem Ana’nın resmi var,” demiş, birlikte saati takıldığı yerden aşağı düşürüp Meryem Ana’nın boynundan bıçakla çizip, dinen helal kılmışlar. O sıra saati satan “Rus satıcı” kadın gelmiş, Nişanbay abiye sarılıp öpmüş, “Ben bir meleğim, bu saati sana Allah verdi,” dermiş. Nişanbay abi de meleğine sarılıp, öpüp ağlarmış. Ondan sonra saatten Meryem Ana canlanmış. Zincirden asılıp yere düşmüş. Meryem Ana ayağından bir pabucu Nişanbay abiye:

—Benim papucum senin papucunla adaştır, demiş. O sırada büyük bir sığır gelmiş, Nişanbay abinin ağzını burnunu yalamış, dili çok sıcakmış, sığırın nefesi Nişanbay abiyi boğmuş. Sığırı “hoşt canavar” diye def ederken gökyüzünden bir melek çini bir kâsedan şerbet getirmiş, şerbetten Nişanbay abinin ağzına bir yudum vermiş, şerbet tuzluymuş...

Nişanbay abi şerbetten tat alırken birden uyandı. Bir düşünüp baktı, yanında uyuyup kaldığı saatin hevesiyle ağzındaki maraş otu tozunu çıkarmayı unutmuştu. Bir de ne görsün saat durmuş. Karısını dürterek uyandırdı:

—Işığı aç, ahmak, bak saat niçin çalışmıyor?

Karı koca durup saate baktılar. Saat “gökyüzünün gazabına” uğramış, dakikalarının gösterdiği yere baktığında bunlar uyuduktan yarım saat geçer geçmez saat durmuş.

Nişanbay abinin feryadı feleğe çıktı. Kâh karısının uykuda kalmasından kâh mal satan “Rus satıcıyı”yı azarlayıp, saatini yerleştirdiği yerden alıp, kurcalamaya başladı.

Karı koca sabaha kadar vidalarla uğraşsalar da saati çalıştıramamışlardı. Nişanbay abi yorulmuştu. Saati dikkatli bir şekilde rafa koyan karısı Buvayda’ya baktı ve:

—Annesi, biliyor musun, dedi şimdiki malların hepsi hassas, eski dayanıklı mallar nerde.

Hayal kırıklığına uğrayıp, her ikisi “hayırlı” geceden kalan rüyalarını görmek için uykuya daldılar.

Nişanbay abinin kalan rüyalarının neredeyse hepsi bozulan eşyalar üzerineydi.

Nişanbay abi namazdan döndüğünde saatini gece koyduğu yerde iyi durumda görünce karısına sordu. Karısı ortanca oğlunu azarlayıp:

—Salim düzeltti, bozarsan baban kızar desem de, söylediklerime kulak asmadı, o yana çevirdi, bu yana çevirdi yaptı, dedi.

Nişanbay abi içten içe sevinse de, yüzünde oğluna karşı babalık ciddiyetini bozmamak için:

—Salim, hay Salim, bunu nasıl yaptın?

—Düzelttim baba.

—Sana kim öğretti bunu?

—Rus hocamız.

—Rus hocan, dedi Nişonboy abi, sizin okulda Bismillah öğretilceğine demir çelik tamiri mi öğretiliyor? dedi ve arkasına bakıp güldü.

1929.

PAZARCI

Onu çok genç zamanlarımdan beridir tanıyorum. Ölene dek kalpsiz kalacağını da biliyorum. Bir gün mahallemize, evimize bir doktor geldi. Ahmet Sedop bu sesi duyar duymaz kalbi sıkışıp bilincini kaybetti. Yüzüne su püskürtüp kendine getirmişlerdi. Sebebi ise evde çamaşır asma yeri yokmuş.

Ahmet Sedop devrimden önce seyyar satıcıydı. Son zamanlarda tezgâhını toparlayıp pazarcı oldu. O, eline geçen her şeyin ticaretini yapıyordu. Kârı hangi malın üzerinde daha iyiye ona bakıyordu. Bir zamanlar şekerleme gibi şeylerin pazarı canlıydı. O çabucak kozmetik ürünlerini bitirip sermaye için kaya şekeri, küp şekeri, peynir şekeri satın aldı. Şekerlemenin pazarı da ölünce, hazır takım kıyafetler, şalvar pantolon, keten pantolon, damatlıklarla tüccarlığa başladı. Bütün bu malzemelerine alıcı da bulduğunda üzerinde “muska, tespih, hurma ve dua yazılan kâğıtlarla köy köy dolaşır. Ömrünün geri kalan zamanlarında yine kozmetik ürünlerle gün geçirirdi.

O, mesleğinin her aşamasının değiştiğini bilmesine rağmen, müşterisini kendine çekmede becerikliydi. Şekerleme malzemeleriyle tüccarlık yaptığında:

—Dudağınızı dudağınıza birleştirir. Sağlığınıza yerine getirirse parasını verin, rast gelsin, delikanlı! diyordu.

Hazır kılık kıyafetten alışverişi yaptığı zamanlar, eğer herhangi bir şeyin fiyatını sorarsanız, başınız derde giriyordu. Mesela bir çiftçi gelip:

—İşte bu pantolonlar ne kadar? diye sorduğunda müşterisini oturtuyordu. Elindeki pantolona uçkur takıyordu. Soru soranın ayağından mestini çekiyordu. Pantolonu giydiriyordu. Eğer cüssesine uygun gelirse:

—Endişelenmeyin, çok güzel bir mal alıyormuşsunuz gibi düşünün, üzerinize çok iyi oturdu, dikişleri de iki defa yerinden dikildi, sağlam. Bir ömür giysen bile ürün de yıpranma olmuyor. İşte size nasipmiş, güle güle kullanın, diyordu.

Müşteri fiyat soruyordu. Ahmet Sedop onlara bakıp:

—Şimdi mesele para değil. Malım şuan ki mallardan değil, yengenizin çeyizinden, yani eskiden beri var. Özellikle benim için diktirildi, ama birazcık dar geldi. Siz yabancı değilsiniz yedi som verirsiniz, diyordu. Müşteri paniğe kapılıp pantolonu çıkarmaya başlasa elinden tutarak durduruyordu:

—Durun, durun, hadi acele etmeyin hepsi ufak şeyler, siz ne kadar veriyorsunuz? diyordu.

Kısacası, müşterisinin o yanından geçip bu yanından geçip pantolonu satıyordu.

“Muska”, tesbih ve dua kâğıtları, satarken de çok sivriydi.

—Tesbihini göstererek Mekke’den gelen sadece iki taneydi, bir tanesini ihtiyacım olmadığı için kadrini bilen bir Müslüman’a satacağım, diyordu. “Muska”sı sorulduğunda kader için muska, aile işleri için muska, sağlık için muska diyor, yaprak yaprak resimli dua kâğıtları satıyordu.

Kozmetik malzemelerin alıcısıysanız, ister ayna, ister tarak, ister sakız olsun, güzel malsa fiyatını size öve öve anlatıyordu. Siz azıcık bile sorguladığınızda elinizden malını öfkeyle çekip alır:

—Yürü yürü kardeşim kooperatiflere git. İnşallah orada böyle bir mal bulursun. Seni insan yerine koydum diye sana uygun bir fiyat söyledim, diyordu.

Ahmet Sedop kooperatiflerle hiç uzlaşmıyordu. Yüreğinde kooperatiflere karşı rekabet ateşi alevleniyordu. Günden güne köylerde açılan kooperatiflerin, önünde sırayla yığılan çiftçileri görüp, insanlar da insaf da kalmamış diye içinden geçiriyordu. Eğer herhangi biri onun yanında kooperatiflerden söz açsa:

—Keçiyi kendi ayağından, koyunu da kendi ayağından asarlar. İki yolunuz var: Bir tanesi sağ bir tanesi sol. Sağ yolda kalıp, sol yolda kooperatiflerden alışveriş yaparsanız cezasını görürsünüz. Onun bütün malı bizden alınan vergiden, diyordu.

Onu her daim omzunda taşıdığı heybeyle civar köylerde pazar günleri görmek mümkün. Cuma günü Cumapazarında, cumartesi günü fuarda, pazar günü eski Taşkent Köyü’nde, pazartesi Totepa, salı Kavuncu, Çarşamba Çinoz, Perşembe Telov ve vesaire...

Cumapazarının yakınlarındaki bir köyde Muhammedcan adlı bir arkadaşımızın tarlasına gittik. Etrafını dolaştıktan sonra sıkılıp arkadaşlarla köy pazarına bakmak için çıkmaya karar verdik. Pazar, çiftçilerle doluydu. Kooperatiflere insan sığmıyordu. Muhammedcan abi sığıra ip almak için bizi kahvehaneye götürüp, kendisi de kooperatife gitti. Aradan beş dakika kadar geçince kooperatifin önünde kargaşa çıktı. İnsanlar o tarafa bakıp koşmaya başladılar. Muhammedcan abi o taraftan koşup yanımıza telaşla gelip:

—Bizim komşu Kökan’ın Allah belasını vermiş. Kooperatiften kibrit alıyorum derken, cebinde parasını hırsıza kaptırmış, dedi.

Hepimiz, kahvehaneden insanların kalabalık olduğu yere koştuk, çiftçiler Kökan’ı ortaya alıp ona sorular soruyorlardı.

Heybe taşıyan orta yaşlı sivri sakallı biriymiş, dükkânın önünde Kökan’ın yanına gelip, sokulmuş, etrafında dolaşıyormuş, bir de bakmış ki parası yok...

İnsanlar Kökan’ın durumunu öğrendikten sonra dağılmaya başladılar.

Aradan beş dakika kadar geçince mal pazarında yine bir kargaşa çıktı. Hırsız yakalandı. Çiftçilerin atlısı, yayası; hırsız ortaya alıp dövmeye başladılar. Biz de koşup araya sokulduk. Hırsız ölümün karşısında yerde yatıyordu, atlarının toynakları, etraftan gelen taş, tuğla, toprak parçaları...

Bir de ne göreyim! Pazarcı Ahmet Sedop.

Omzundaki heybesi yere düşmüş, içindeki malzemeler yere saçılmış, özellikle iki üçü tarak sahibi, pazarcının durumuna sırtarak gülüyordu.

“Eğer bu işi yapmışsan, cezasını çekersin,” diye içimden geçirdim. Polisler gelip insanları dağıttılar, hırsız ölümünden kurtarıp kent hastanesine sevk ettiler. Biz de yavaşça Muhammedcan abinin evine döndük. Akşamüstü Kökan bir karpuz getirdi. Biz:

—Ne kadar para çaldırdın? diye sorduk.

—Kurban olduklarım iki güğüm süt satmıştım üç kuruş mu dört kuruş mu tam olarak hatırlamıyorum, diye cevap verdi...

1929.

HÜLKAR'IN TALİHİ

Hülkar aslında yoksul birinin kızıymış, akılda ve güzellikte kâmilmiş. Anne ve babası bir parça ekmeğe muhtaç olsalar da, kızlarını gözlerinden sakınırlarmış.

Birçok yerlerden görücüler geldiğinde de “kızlarının küçük” olduğunu söyleyerek onları geri gönderirlermiş. Aylar, yıllar geçmiş, Hülkar kız ay gibi parlak yüzlü, saçları söğüt yaprakları gibi uzamış, yanakları yetişmiş bir elma gibi al al olmuş ve artık büyümüştü.

Şanı bütün âlemi sarmıştı.

Gecelerin kahramanı yedi korsanların sultanı Hülkar kızın şanını duymuştu. O, kendi vezirlerine yeterli “al” desin. Sağ babalık vezirleri “ülke basar”, sol babalık vezirleri “dere geçer” ve Hülkar kız için babasına görücüye çıkar.

Kızın babası, sağ babalık, sol babalıklara “kızım daha küçük”, diye bir bahane sunmuş. Yedi korsanların sultanı buna kor gibi çok sinirlenmiş. ”Şimdi benden göreceğini görsün”, deyip Hülkar kızın saçından tutup, göğe uçup gitmiş. Hala onlar gökte kız alıp kaçarlarmış. Her seher vaktinde ve her karanlık gecede onlar gökten yeri gizlice gözetlerlermiş.

Kara ninem Hülkar kızın hikâyesini anlatmaya başladığında, biz çocuklar etrafını korkuyla sarıp, sessizce dinlerdik. Yedi korsan Hülkar yıldızlar takımına lanetler okurduk.

Artık büyüdük. Hülkar kızın hikâyesi baştan sona yalanmış. Gökyüzündeki yedi korsan yıldızı resmen yıldızlar olup, herhangi bir kızı kaçırın korsan takımı değilmiş.

Fakat kızların saçından tutup kaçırın, kadınların kızların haklarına saldıran kendi zevkleri için kadınları ve kızları kölelikte kullanan ne kadar korsan varsa yeryüzündeymiş.

Adalet, Bahşonoy, Tursunoylar Hülkar kız gibi zulüm görmediler mi? Yedi korsanlar onların haklarına vahşice saldırmadılar mı, çift bıçaklar bükülmedi mi? Mumsuz hücre gibi acımasız kalpler, kan basan göz igvali irade, zehirli düşüncelerle aklı kısa bir grup sınıfa ait düşmanlar, özgürlük meşalelerini üfleyip, söndürmediler mi? Sönük, güçsüz büyüyen, asırlık geleneklerini saklamak için mertlik göstermediler mi? Size yerdeki Hülkar kızlarının bahtından, başlarından geçen olaylardan yalnızca iki örnek anlatacağım.

Kaşkadarya Bölgesi, Şahrısabz şehri, Kitobguzar Mahallesi, Usta Rahmet Toci oğlu kendi kızı Kurbonoy'un rızasıyla Guşoma Köyü'nden bir delikanlıya verdi, onlar da düğün yaptılar. Şahrısabz geleneğine göre kızını Ergaş adında 12 yaşında bir çocukla beraber

Guşoma Köyü'ne gönderdiler. Kızla beraber bir sürü başka düğüncü kadınlar, kızlar da gitmişlerdi.

Gelini bindiren Ergaş nedensiz yere atını düğüncü kadınlara göre daha hızlı sürüyordu. Birkaç vakit sonra gözle görülmez bir derecede onlardan uzaklaştılar.

Gelinle Ergaş Bogoton Köyü'ne gittiler. O köyde onların önüne iki tane tanımadıkları atlı çıkıp atının dizgininden tutuyordu. Çocuğa türlü tehditlerde bulunup, onu attan düşürdüler, gelinle atı alıp Tokliboy Köyü'ne gittiler.

Düğün mateme dönmüştü. Aradan haftalar geçti. Kurbonoy'dan haber yoktu. Kızın anne babası, akrabaları, damadın arkadaşları gelin Kurbonoy'u atlı ve yaya aramaya başladılar.

...Tokliboy Köyü'nün sokağından geçerken Nizom Ergaş'ın oğlu ve Sultan Jora'nın oğulları bir evden kırıgın, gönülleri titreten bir inilti duydular.

Cesur adımlarla sesin geldiği eve girdiler. Orayı burayı aradılar, bir ahırda kadının biri yarı çıplak halde bağlanmıştı. Gençler yarı ölü halde olan Kurbonoy'ı çözdüler. Bu ev Eminhoca Badalhoca'nın eviydi. Kurbonoy düğün günü damadın köyüne giderken o Eminhoca Badalhoca oğluyla Kozi Hudoyverdi oğulları yoldan çıkıp onu buraya getirmişler, istedikleri bütün saçmalıkları yapmışlar. Cinayetleri belli olmasın diye Kurbonoy'u dünya üzerinden yok etmek istemişlerdi.

İlk gün yakalanmadan kaçtılar. Sonraki gün Şahrisabz arama şubesi tarafından her iki suçlu hapishaneye alındı.

Fakat Şahrisabzlı kadınların talebine göre onların zaten uygun cezaya çarptırılmaları gerekirken, bölge soruşturma, mahkeme idareleri işe çok soğuk bakmaktaydılar.

İkinci örnek Karmanadan. Sultonobod Köyü'nün fakir bir vatandaşı olan Ota Sultanoğlu kendi karısı Bahrinoyla yirmi yıldır evliydi. Onların birkaç tane de çocukları vardı.

1926 yılının buğday hasadı zamanıydı. Mehtapsız gecelerin zifiri karanlık geceleri. Aralıksız at toynaklarının sesleri. Üç belirsiz gölge bu yoksul eve ansızın “misafir” oldular.

Seslerini çıkaranları ölesiye dövdüler. Bohrinoy, çocukları, hepsi de bu dayaklardan yeterli derecede “nasiplerini” aldılar. Çocuklarını saklayan Ota Sultanoğlu bu zulumat kartalları tarafından kulağı kesilip karanlık bir gübre mahzenine atılmıştı.

Her şey tamam da bütün baskının, cefanın ağırlığı 14 yaşındaki kızcağzı Bibinor'un üstüne kalmıştı. Fidan gibi kız bayıldığı esnada korsanlar ata, karın üstü yatırıp belinden kemerle bağlayıp, köyün tek atlı yolundan ıssız yerlere alıp gittiler.

Zarafşon deryası gece yarısı arda arda üç defa şapır şupur etti...

Aylar, yıllar birbirini kovalayarak geçti. Bahrino'ya "kızınızı Parmudan Köyü'nde gördük" dediler iki yıldan sonra.

Bahrinoy, oğlu Beknazar'ı alıp, "neredesin Parmudan Köyü?" diyerek yola düştü. Sora sora kızı Bibinor'un olduğu yeri buldu. Kızı Bibinor, Hudoyverdi'nin karısıymış. 1928 yılının şubat ayında bir tane oğlu olmuş.

Kızıyla biraz hasret giderdi. Gece, o gidenler damadı Hudoyverdi'yle onun yakın arkadaşları Nor ve Berim'lermiş.

Bibinor iki yıl boyunca Hudoyverdi'den gördüğü zulmü, eziyetleri bir bir anlatmaya başladı. Anne kız sessizce konuşuyorlardı ki o sırada Hudoyverdi kapıdan içeri girdi.

Belli olmuştu. O anda bile Bahrinoyla el ele tutuşarak gelen Beknazarı ölesiye dövmeye başladı. Köyün çiftçilerinden Toş, Kuvondik, Kurbon ağabeyler gelip Bahrinoy'u Hudoyverdi'nin kanlı pençesinden ayırıp aldılar. Kurbon bu gece onu yumruklardan korudu.

Bohrinoy bütün bu talihsizliklerin sebep olduğu kişileri, kimlerin onu aşağıladığını ve kızıyla evlenip ona türlü eziyetler çektireni, hepsini ama hepsini dilekçe yazdırarak parmağını basıp şikâyet etti. Karmana ilçesi araştırma şubesine teslim etti.

Araştırma şubesinin müdürü Gulmatov, Bahrinoy'un göz yaşlarına gülerek baktı:

—Yok ol, boşuna ağlama, kıt akıllı! dedi.

Bahrinoy'un şimdiye kadar çektiği eziyetler, iki ağız lafıyla tamamlandı. Yeryüzündeki Hülkar kızları, kulak verin, sizi teselli ediyoruz.

Sovyet Cumhuriyetleri ittifakında proletarya eli yüksek olan bir memlekette Ekim şanı ve şerefi için söylüyorum:

—Siz özgür, eşit hukuklu sosyalizm inşa yolunda yaşıt yoldaşlarımızısınız.

Bizim kanunda "yedi korsanların" akıbetine en yüksek cezada ölüm yazılı.

1929.

YABANCI BİRİ

İnsanlar efendinin onuruna “Cahil Hoca” lakabıyla iftira atsalar da bu boşunadır. Çünkü “Aziz Hoca”, “yerli olmayan hoca” gibi kutbu zamanların odalarında ilmi hal ve irfana sahip olanlardandı.

Bir yerde bir şey okununca, onun içinde eğer “veşşemsi...” sözü geçerse, o efendi hemen: “Bu ayet bana işaretler. Ah benim gibi kara yüzlünün haline...”, diyerek gözlerinden ardı ardına yaşlar akardı.

Uzun zamandır zorluklarla mücadele edip binlerce mürit ve muhlis arttırmışlardı. Onların bir ucu Margilon’a bir ucu Oş, Ozgan, Jalolobod’a kadar giderdi.

Şemsettin Hoca kırka oturacağı zaman etrafında yeminler, dualar yağmur gibi yağırdı. O kişi hediyelere bakıp:

Rızkı takdir eden haktır

Ey gönül, şüphesiz o rızık bize yeter

beyitini okurdu.

Ortanca oğlu nişanlanmış, küçük oğulun boyu uzamış ve gönlü bir kadınla yuva kurmak istiyordu. İki sözünden birisi de “Hacca gideceğim” diye bir eş alma işaretini yapıyordu. Yani “ekmek pişene kadar çörek yanıp gidecek” işaretiyle açıklıyordu. Bugün sabah namazında Şemsettin Hoca gence bakıp:

—Molla Abulkosım mahsum, diye iltifat etti, biz inşallah erkenden belli yerlerde mürit ve muhlislerle emri maruf nahiy anal-munkir yapmak için yürüyeceğiz, gönlünüz huzurlu olsun.

Abulkosım dilini kıvrıp, yüzünü yana çevirdi, utanarak arkasını döndü.

Şemsettin Hoca birkaç güçlü sufilerle köyden köye, şehirden şehre mürit avına çıktılar. Gece gündüz yürüdüler. Ünü çok arttı. Medreseye düşen paraları medreseye gönderdiler. On üçüncü gün, Aravon denilen köye vardılar. Burada Şemsettin Hoca’nın Dadakozi adında aşçı bir müridi vardı. El veren hocayı karşılaması, ziyaretine geldiği için başı göğe eren Dadakozi haddinden fazla mutlu olmuştu. Varlığından bu yana kazandığı her şeyi şeyhin önüne sermişti.

Temiz hava, temiz su, bol çorba, cömert saygı alanında izzet ve hürmetlere boğulan hoca, Dadakoz’nin yoksul ailesine beklenmedik “kadirli konuk” olarak gelmiş, Şemsettin

Hoca için Dadakozi hafta boyunca ter döküp, çökmüştü. Hocaya, Dadakozi'nin karısı, yaşı on yedilerde boyu uzamış Rokiya adında kızı da hizmet edip yorulmuştu. Altıncı günde Dadakozi, hocaya şipildok yaptı. Hoca ve müritler iştahla şipildok yediler. Ellerini temizleyip sofrayı toplama vakitleri geldi:

—Amin, dedi hoca, hep beraber fatihaya el kaldırdılar, elinizi açın Dadakozi, Allah'ım versin, çevreden gelsin, kırk bin koyunu tepeden versin, kazığınızı çakıp versin, ömrünüz dertsiz geçsin de sofranız mertsiz geçmesin amin Allahu ekber.

Sufi “inşallah inşallah” demektedir, Dadakozi ayağa kalkıp hocaya teşekkür etti. Hoca döşegini kıvrıp yanına çekti ve yine konuşmaya başladı:

—Mübarek, size bir şey danışmak istiyoruz, dedi.

—Başımızın üstüne, pîrim konuşsunlar, dedi mübarek.

—Ap ak hocamdan tahmin zamanı, ben sizi kendime dünür yapacağım.

—Hayırlı olsun, tebrik edin, mübarek.

“Vay vay nasıl iltifat”, dedi sufiler.

Dadakozi şüphede kaldı.

—Niye düşünüyorsunuz, dedi hoca, kızınızı küçük oğlumuza...

—Başımız üstüne, bir kız değil, on kızımız için de söz veriyoruz, dedi mübarek.

—Aferin, aferin, hizmetinize aferin, dedi sufiler.

Fatiha okundu. Kadersiz Rokiya kendisine sorulmadan, Molla Abulkosım mahsumla nişanlandı. Düğünü ise bu ayın sonlarına doğru olacakmış.

Hoca yine haftalarca Dadakozi'nin evinde kaldı. Bu sürede o, Dadakozi ve eşlerini “dünür dünür”, Rokiya kızı “küçük gelin” diye çağırırdı. Rokiya kız da “kaynata”sından utanıp köşeye çekiliyordu.

Dadakozi bu anlardan istifade etmek için nice zamandan bu yana kırklaşmış annesi, yaşlı bir kadın olan Sarvar nineyi hocaya nikâhlattı.

En büyüğünden en küçüğüne herkesin ağzındaki laf: “Hoca Şemsettin'in evlenmesiymiş, karısı yiğit gibi bir kızmış...”

“Ha hu” deyinceye kadar şubatın vakitleri gelmiş düğün günü de yaklaşmıştı.

Şemsettin Hoca çok şey görmüş, zamanı bilmiş bir insandı. Bunun gibi düğünlerden on, on beş tane başından geçmişti. Kendisi beş kez evlenmişti, üç gelini olmuş ve iki kız çocuğu evlendirmişti. Gerçi alacağı gelin genç kız olsa da düğün o kadar da sakın olmazdı.

Düğün günü etraftan müritler, muhlisler düğün hediyesi yeminiyle geldiler. Sabahın ilk ışıklarından akşamın yatsısına kadar büyük caminin ön kısmında zikir ettiler. Şemsettin Hoca hadden ziyade gayrete binmiş dal gibi boyu, lam gibi doğrulmuştu. Camideki o kalabalığa kıyametin vehminden vaaz veriyordu.

Bütün gelenek görenekler, örf ve adetler bitti. Hoca ve gelin gerdek odasına girip oturdular. Gelin Uygur geleneğine uygun olmasa da hocaya uygun olsun diye peçe giymişti. Hoca sarığını alıp yastığa koydu. Titreyen elleri gelinin peçe yerine taktığı tül yazmasına yapıştı.

—Utanmayın, siz artık benim en küçük karımsınız.

—Bıyaksanıza kuyban olduğum piyim.

—Diğer eşlerim size kuma değil, anne olacaklar. Ben onların dört tanesini sufi yaptım.

—Kuyban olayım şabah taltıp eyinize şu dökücem.

Gelin ölesice “ı” yerine “y”, “s” yerine “ş”, “ş” yerine ıslık çalıp damatla konuşuyordu. Hoca dayanamadı. Bir kerede gelinin yüzündeki tülbente yapışarak çekip aldı. Gelin “acele etmeyin beyim,” diyecek olmalı ki, ardından gelen iki tane “ş” nin yerine bir tane ıslıkla işini bitirdi.

Hocanın, tülbenti çekip almasıyla, eyvah! bir de ne görsün, Rokiya kız yerine yaşlı tenli, seksenlerini aşmış, ağzında diş belası kalmayan kambur nine. Bir zamanlar hocanın okuduğu Dadakozi’nin annesi kırklaşmış Sarvar halaymış.

Hoca kandırıldığını anladı. Dışarıya çıkmak istese, müritlerden, muhlislerden utanıyordu. İç sıkıntısıyla sabaha kadar gelinle sohbet ettiler. Sabah bir de baktı ki Dadakozi yok, gece yola çıkmış. Hoca insanların önündeki itibarı gitmesin diye, Sarvar halayı sufi kadın yapacağını söyledi.

“Sen kandıracaksın da ben mi kandıramayacağım?” diye hocaya asilik yapan Dadakozi’yi, dışarıdan beddua etti.

1929.

BEN KENDİMİ VURACAĞIM VEFASIZLAR YAŞASIN DÜNYADA!

O, yaşamında az talihsizlikler yaşadı ama şimdi yaşadığı talihsizlikler artıyordu. O, tramvay camından birisine selam verip geçti. Ben onu takip ediyordum, gülümsüyordu. Belki de bir başarısı vardır!

—Merhaba, saygılar sunarım. Uzun süre beklemiş olmalısınız?

Dinleyen bir kadın sabırlıdır. Deri eldivenlerinden çıkardığı buğday teni elini karşısında nezaketle uzattı:

—Onlar neredeler?.. Aha geliyorlar güzel denk geldi, gerçekten ben de on beş dakika kadar geciktim. Buraya gelecekler. İyi ki sizi bırakıp gittiler, yoksa utanırdım.

Dinleyen kadın ona şüpheyle bakıyor bir şeyler söyleyecek olup ağzını kapatıp söylemekten vazgeçiyordu.

Biz kapı komşusuyduk. Onun evinde gönüllü ya da gönülsüz bir olay yüz verse, bana, benim evimde sesli öksürsem bile ona belli olurdu. Bunun için arkadaş olabilme ihtimaliyle ben çoğu zaman komşumun sırlarını (gerçi ayıp olsa da) kapının kilidinin yerinden dikizliyordum. O sıra tüm vücudum titreyerek kapının arkasından dinlerdim.

—Ey hain, ey acımasız, vefasız! Sen yaşamana bak, ben bu mantıksız dünyadan bezdim. Anlamsızlıktan bezdim, elveda!..

Kalbim çarpmaya başladı. Yine bir felaket yüz verse şahit olmayayım diye büyük adımlarla yavaş yavaş evime döndüm. Ama olmadı. Yan komşum delikanlı, onu bu tehlikeden kurtarmalıyım. Yine yavaş yavaş gidip, kapının arkasından kulak verdim.

—Utanmaz, nasıl böyle iffetsiz bir mektup yazarsın!

—...Lutfulla! Ben sana hiç vaat vermedim. Bu nedenle, arkadaşlarına benim adımları kötü çıkarıp, gösteriş yapıp ortada gezmene izin vermiyorum. Ben henüz evlenmeyi düşünmüyorum. Düşünsem de senin gibi kendini tutamayan serseriyle evlenmem. Bu davranışlarım için beni affet, bugünden sonra ben seni tanımıyorum!

—Tanımıyorsun, tanımıyorsun ha. Ben sana tanımamazlığı göstereceğim, tamam Şerofat. Senin yüzünden ben kendimi vuracağım, o zaman benim ölümümü sana tanıtırlar.

Evden tabanca sesi çıkıp çıkmadığını bilmesem de, birisinin “güm” diye düştüğünü duydum. Telaşla eve girdim. Lutfulla başı kesilmiş yılan gibi yerde dolanmış yatıyordu. Süratle gidip daha hazırlanmamış tabancayı aldım.

Neyse ki tabanca boşmuş, olmasaydı iş berbat olurdu. Kan yüzüme fırladı. Lutfulla ayağa kalkıp omzuma vurmaya başladı.

—Kusura bakma birader. Seni çok rahatsız ettim. Bütün suç işsizlikte.

—Ben iyiyim, dedim, ya konu komşu duysa ne olacak?

—Olan oldu. Tatsızlık da böyle bitti.

—Seni bu işlere ne mecbur bıraktı?

—Kendin düşün. Ben şuan çok mutluyum. Şerofat bana söz verdi. Aramızda hiçbir şey de geçmeyecekti. Bir de şansım yaver giderse, bir işe yerleşirsem ikinci ayımda düğün.

—Peki, ondan sonra ne olacak?

—Ondan sonra, benim aceleyle işe girmem lazım. Şerofat beni bekleyim derken evde kalma noktasına gelecek. Sonra sıkılıp bana dönmeye başlayacak.

Lutfulla içi dolup ağlamaya başladı.

—Ver diyorum tabancayı bana. Ben kendimi vuracağım. Dünyada vefasızlar yaşasa yeter, bezdim...

Kendi göğsünü kendi yumrukladı. Anladım ki onun aklına kan galib olmuştu. Onu bir şekilde kandırıp kıyafetlerini giydirip, öfkesini bastırmak için dışarı çıkardım. Bugünkü serserilik bayramı bana dört som on beş tiyine mal oldu.

Yazın boğucu gecelerin birinde sinemadan dönüyordum. Mahalle bekçisi benim adımlarımın sesiyle uyandı.

—Kim o!

—Benim dostum.

—Hey molla abi sen misin? Yüzmekten mi geliyorsun diyorum?

—Yok, gösteriden.

—Ha! Su kenarındaki sen değil miydin?

—Ben, sen diye demiyorum. Deminden beri bir delikanlı mehtaba bakıp söyleniyordu. Ne dediği belli değildi. Gerçekten sen değil miydin?

Şaşırdım. Söylenenin kim olduğunu öğrenmek için geri dönüp su kenarına gittim. Gerçekten de biri mehtaba bakıp dua elini kaldırıp, bir şeyler deyip söyleniyordu. Yavaş

yavaş söğüdü sığınağına geçip yakından incelemeye başladım. Bir de ne göreyim bizim Lutfulla...

—Gel meleğim gel, gerçi beni bu hallere koyan, evlilik planlarımı bozan sen, vefasız olsan da gel. Ben ölüyorum. Kendimi nehrin derinliğine bırakıyorum.

Lutfulla'nın bu sözlerini anlamadım. Ama her ihtimale karşı kıyafetlerimi çıkarıp hazırlandım.

—Güzelim Kimyo, meleğim Kimyo, sen diye varlıktan çıkıyorum. En sevdiğim ömür ortağım Şerofat ve Hodisa'dan da vazgeçtim. Sen yalan söyledin bana, elveda... elveda...

Sonsuzluğa elveda şimdi...

Lutfulla “şalop” diye kendini nehre bıraktı. Ama bu hali şaka ya da eğlenceye benzemiyordu. Tüylerim diken diken oldu. Sesimin çıktığı kadar bağırdım. Onu bu yıkımdan kurtarmak umuduyla kendimi bırakıp onun ölüsünü aradım. Nefesim kesilip ağzıma burnuma su girmeye başladı. Başımı sudan çıkardım, baktım bir şey yüzüyor ve kıyıya doğru gidiyordu. Ben de arkasından gittim. O, kıyıya çıktı. Kıyafetlerini alıp kaçmaya başladı. Suyun en sığ yerinde durup onu çağırdım.

—Ah aptal Lutfulla, kaçma ben, ben Tolagan...

Lutfulla beni tanıdı. Kıyafetlerini koyup durdu.

—Hey, ben desen olmuyor muydu? Ben cin mindir diye korkmuştum!

Elimden tutup sudan çıkardı. Yüzümü mehtaba çevirip baktıktan sonra:

—Benim ben. Sen ne yapıyorsun? dedi.

Kızdım.

—Asıl sen ne yapıyordun?

—Gusül.

—Öyle gusül ölsün.

—Evet, şimdi gusülü sana mı sorup alalım?

Elinden tutup, duvardan düşen büyük bir kerpiçe oturttum.

—Ya kardeş bu ne saçmalık? Mahalle öğrense ne diyecek. Sana deli demeyecekler mi? dedim, beni suçlu buluyorsan git kendini doktora göster.

Lutfulla henüz cevap vermemişti, mahalle bekçisiyle iki delikanlı geldi:

—Sorun ne? “çığlık” atan kim?

—Şakayla, işinizden kalmayın, dedim. Onların karpuzları koltuklarından düştü.

—Neyseki bizimkilermişsiniz, dedi Yoksa... Biz yine bir iki suya daldıktan sonra kıyafetleri giyip kaçtık.

1929.

DOĞRU KAZANÇ

Hiç beklenmedik bir anda Hüsnü Bakkal’la Sebzeci Celil arasında kavga çıktı. Etrafa insanlar toplanmış, ikisi arasındaki sözlü tartışmayı izliyorlardı.

—Yok ya, molla abi, sen küçük bir çocuk değilsin, sonuçta ben sana zorla satmadım böyle bir rezaletten utan molla abi, dedi Hüsnü Bakkal. Bunun üzerine Sebzeci Celil yerinde duramayıp:

—Bana bak Molla Hüsnü, sen de çok akılsızsın, bu tür davranışlar tüccar ehline ve salihine yakışmaz öyle değil mi? dedi.

—Allah Allah, ben malları gözünün önüne “işte ben” dedirtip serdim. Fiyat pazarıdır dedik, el sıkıştık, bereket bulun dedik, sonuçta sende erkek sözü var mı molla abi?

—Yok, güzel delikanlı, kendin düşün, ben de senin gibi satıcıyım, kullanıcı değilim sen bir yabancıya hilekârlık yapabilirsin, ama bana yapamazsın, kendin dedin ya: “Hoşuna giderse al, hoşuna gitmezse yok.”

—Böyle olacaksa ne anlamı var?

Sebzeci Celil’in sinirleri tepesine çıktı. Sen sen diyen kişi tatlı dilini kötüye çevirdi.

—Ya, sen çok enteresanmışsın, kardeş, verdiğin mal numuneyle uymuyor. Çuvalın ağzına iyilerini koymuşsun, altına kötülerini koymuşsun, altmış yetmiş tane de üzerine koymuşsun altındakiler tohumluğa bırakılan eski salatalıklarmış, ben bu salatalığı alıp götürüp ne yapacağım, kim alacak, eşeğe mi doğrayıp vereceğim?

Hüsnü Bakkal biraz alttan aldı.

—Yok, sen anlamıyorsun, molla abi, sen benden ne kadar salatalık almıştın?

—Üç bin.

—Yaşa, bundan ne kadarı sana kalsın?

—Bir tane bile istemiyorum.

—Yaa, sonuçta malı beğenmeyen kişi şimdi geri mi dönecek, ben sana başta da dedim ki, “ticaret ticarettir, geri almak yok” diye, bu lafların şuan çok garip, ben de bir tanesini bile geri almayacağım, istersen deryaya akıt. Şimdi sen bana kaporadan kalan seksen yedi som parayı uzat bakayım.

—Geri almayacak mısın?

—Hayır.

—Olmazsa, kalan parayı torunumun düğününde garsonluk yapıp geri alabilirsin.

Hüsnü Bakkal’la Sebzeci Celil’in bu çekişmeleri çarşı halkını sarmış, barışın kanıtı olmuştu. Sokağın öteki tarafında yine kimdir bilinmez, saçları uzun, elinde dosya olan bir kişi olanları izliyordu.

Baş pazarcı, tartışmanın ortasına girdi. O, yavaşça gelip Hüsnü Bakkal’a sordu:

—Kendin ne kadardan almıştın?

—Tanesi iki tiyinden, altmış som.

—Ne kadardan sattın?

—Tanesi üç buçuk tiyinden hepsi yüz dört som.

—Ne kadar para aldın?

—Kaparo için on sekiz som.

—Ne kadar paran kaldı?

—Seksen yedi som.

Kavga yeniden başladı.

—Molla abi, dedi Hüsnü Bakkal, senin gibi bir sürü yaşlı dolandırıcı gördüm. Ben şuana kadar yaşına hürmeten susuyordum. Benim paramı öde yeter.

İhtiyar titredi, sakalını silkeleyip Hüsnü Bakkal’ın yakasından tuttu. Bir iki tokat vurdu. Hüsnü Bakkal da kendini tutamadı, yaşlı adamın açık böğründen tutup iki darbeli yumruk attı. İnsanlar oraya toplanıp, her iki tarafı da ayırdılar. Kavga bastırıldı. Para anlaşmazlığı yine tuhaf bir fırsata kaldı. Aradan birkaç dakika Hüsnü Bakkal’a gelip, İhtiyar Hamit, yoncanın fiyatını sordu. Hüsnü ona “otuz beş tiyin” diye bir fiyat söyledi. Bu yeniden tartışma çıkmasına sebep oldu.

—Ey, insafsız düşünmüyor musun? Ben de yük taşıyıcısıyım, ne kadar yonca olsa bana da lazım. Hay senin sofrana adam olup oturduğun o masana tüküreyim, dedi İhtiyar Hamit.

—Hakaret etme Hamit Usta, sonuçta bir adam gelip malını getirirse, alır mısın? dese geri mi çevireceksin.

—Önce soruşturmayacak mısın? Hırsızlık mı, doğru mu bilmiyor musun, Odil, benim arabamı kullanan hizmetçimse, her gün ebesinin bahçesinden mi on beş balya biçip getiriyor?

—Ben nereden bileyim İhtiyar Hamit?

Hüsnü Bakkal'ın önünde çıkan bu yeni kavgaya yine insanlar toplandılar. Yine deminki dosyalık adam sokağın öteki tarafından çıkan kargaşayı izliyordu. İhtiyar Hamit isyan edip gitti. Toplanan insanlara bakıp olayı açıklamaya çalıştı.

İhtiyar Hamit'in hizmetçisi Odil, her gün on beş balya yoncayı çalıp Hüsnü Bakkal'a satıyormuş.

Hüsnü Bakkal her gün hizmetçisinin yattığı yerin altına gelerek ıslık çalarmış. Hizmetçi yoncaları ipe bağlayıp yukarıdan aşağıya indirirmiş. Bunu İhtiyar Hamit fark etmişti. Geceleyin hizmetçinin yattığı yerin altına gelip ıslık çalmıştı.

Hizmetçi önce:

—Bugün yok, dedi. Yine ıslık çaldı.

—Bir tangadan, dedi.

İhtiyar Hamit öksürdü.

—Nasılsın şimdi, dedi hizmetçi, nerdeyse gece malın fiyatını yerle bir etmiştin, bugün yine gelmişsin ya? Böylece on beş balya yoncayı ipe bağlayıp yukarıdan aşağıya indirilmiş. İhtiyar Hamit onu tam boynundan boğup yakalamış.

—Peki, şimdi ne diyeceksin? dedi izleyicilerden biri,

—Ben mi? dedi İhtiyar Hamit, ben şöyle diyeceğim, deyip Hüsnü'yü dükkândan yere attı. Dövüşmeye başladılar. İhtiyar Hamit iki üç tokat vurdu. Hüsnü de eliyle onun böğrünü tutup güzel bir yumruk attı. İzleyenler gelip ikisini ayırdı. İki üç dakika sonra kendileri de dağılmaya başladılar.

Deminden beri sokağın öteki tarafından utanmazca bakan dosyalı birisi yavaşça Hüsnü Bakkal'ın önüne geldi:

—Hüsnü Tursun beyoğlu siz misiniz?

Hüsnü nezaketle:

—Benim, dedi.

—Siz devlet vergi idaresine yanlış bilgi verdiğiniz için size para cezası yazacağım.

—Nasıl bilgi?

—Siz bir yıllık gelirinizi bin yüz kırk som olarak göstermişsiniz, halbuki sizin bir yıllık geliriniz en az on sekiz bin som yapıyor.

Hüsnü şaşırdı.

—Nasıl yani.

—Şimdi, kavganın kendisinden de belli ki üç bin salatalıktan her biri bir buçuk tiyinden kırk altı som, on beş balya yoncadan iki som yirmi beş tiyin faydalanmış oluyorsunuz, üstelik buna diğer yaptığınız ticaretleriniz dahil değil. Pekâla günde ortalama hesapla, elli som kârınız olmuş, bu bir gelir değil ama sizin kendi kârınız on sekiz somu aşıyor.

Hüsnü yalvarmaya başladı:

—Şimdi bu bir kereliğine oldu molla abi.

Vergi idaresi temsilcisi dinlemeyip senet yazmaya başladı.

Hüsnü özür diledi.

—İnşallah çoluk çocuğunuzun düğününü göresiniz. Bir şeyler lazım olursa yardımlaşıyoruz.

Sen de bize lazımsın molla abi dedi. Fakat temsilci taş gibi pervasızdı, yalvarmalar işe yaramıyordu. Hüsnü bir pençe atıp senedi yırtacak oldu. Parmaklarını zorla tuttu, nişan alıp bir hamleyle, senedi avucuna alıp, buruşturmaya başladı.

...Ay gözüm, ay gözüm eliniz kırılсын, inşallah ölesiniz, bütün gün verdiğiniz azaplar yetmiyormuş gibi geceleri de rahat uyutmuyorsunuz. Biraz önce böğrümü iki defa sertçe dürttünüz, ses çıkarmadım, biraz durup yine iki yumruk indirdiniz “uykuda”, şimdi de gelip yüzümü gözümü tırmaladınız. Artık boşanmak istiyorum, Allah sizin gibi kocayı alsın.

Hüsnü uyandı. Ter, su içinde kalmıştı. Salatalık, yonca, vergi idarelerinin bütün maceraları onun rüyasıymış...

1929.

BOZA ARKADAŞLIĞI

Nehirlerin öteki kıyılarına atım gitmişti,

Sınırların çamuruna batarak gitmişti...

Güz günlerinin son demleriydi, çadırın üzerindeki örtü olmazsa insan soğuktan üşürdü. Tan güneşi Kongiroktepa arkasından kıpkızıl bakıyordu. Güneşin ilk ışıkları uzun kavakların uçlarına düşüyordu. Altında karanlık bir fırtına. Kavun yaprakları şebnemli, inci takan kızlar gibi. Korakotir kırkma kavunların yüzleri şafağın letafetinden utanırcasına ter içinde kalmıştı.

Çadırın üstüne sarkıp toplanan su kabakları uzana uzana asılıp duruyordu.

Tarlanın bir ucunda yüksek bir ağaca takılmış kafes kabak sallanmaya başladı. Sabahın ilk neşesi gibi uyanan horoz kendi eşlerini öterek uyandırdı. Onlar güp güp diye yere inmeye başladılar.

Çadır yavaşça sallandı. Eğik yapılan çadırın yarı açık örtüsü, yukarı tarafa tamamıyla açıldı. Yaşı otuzlarında olan bir çiftçi delikanlı uyandı. O, başına koyduğu çeşitli büyük küçük sepetlerin arasından maraş otu tozu şişesini arayıp buldu ve avucuna doldurup bir kerede ağzına attı, tarlanın uzak bucaklarına bakıp düşündü.

Ahmetkul kardeşleri arasında en büyüğüydü. Üç kardeşin ellerinde olan iki dönümlük yerleri için beraber çalışıyorlardı. Bu yıl fabrikaya verdikleri pamuktan sonra biraz mısırla beraber sonbaharda kırkma kavun ekmişlerdi. Genel olarak hâsılatı iyiydi.

Ahmetkul yerde oturup düşünürken biri bağırarak onu çağırdı:

—Ahmetkul, hey Ahmetkul!

Ahmetkul “hop” edip enfiyesini bıraktı, sesin geldiği tarafa baktı.

—Beş adım ötedeki haykırışa bak... gel.

—Uyuyorsan uyandırayım, dedim de.

—Oturup kavunları toplasam mı? diye düşünüyordum.

—Hey... hiç üşenmiyorsun ya. Kardeşlerin öldü mü? “Şunu şöyle yap” desen bir ağız lafına bakar. Geceye kadar bir sürü iş var. Bugün Turvat’ın pazarı da var. Gidip gezip geleceğiz.

—Sen, birader Bota, çok vakitsiz yumurtluyorsun. Tam hasat toplama zamanında gezmek de nedir?

—Hasatmış, toplamaymış, dedi Bota alaycılıkla, babadan dededen iş mi kalmış, bir parça bez kadar yerin var, ama endişen dünyaya bedel. Mesela ben çalışmadan da açlıktan ölmüyorum ki. Zamanı geldiğinde keyfini yapacaksın be cahil.

—Kendin git.

Bota Ahmetkul'un gelmesi için ısrar etmedi, yoluna bakıp gitti.

Ahmetkullar'ın evinin daracık bir odasında ışık parıldayıp yanıyordu. Üç kardeş hasattan kalan pamuk kozalarını ortaya koyarak sarıp duruyorlardı. Tek katlı ahşap kapı gıcırdayarak açıldı. Üç kardeş gelene baktılar:

—Esselamu aleyküm, kolay gelsin gençler.

—Gel Bota abi.

—Size ne zaman baksam çalışıyorsunuz ve artık sonbahar da geldi, bitik halde kalmışsınız.

—Çalışılmasa olur mu, Bota abi, şirket “borcunu geri öde” diye kapının kolunu kırdı, dedi Ahmetkul'un küçük kardeşi.

—Borçlar kurusun, dedi Bota şikâyetçi bir ses tonuyla.

—Burada vakitsiz ne yapıyorsun? dedi Ahmetkul.

—Şöyle bir çarşıya çıkmıştım, kahvede hiç kimse yoktu. Bütün gençler Madiyor'ın evine giderek okuma yapıyorlar. Ben gitmedim. İnsan sıkılıyor. Bu mektep kurusun, çiftçiler için bir felaket oldu. Bari kışın bıraksalar.

—Kışın senle beni okutmasalar, yazın bizi nerede bulacaklar. Mesela ben de okumak istiyorum, dedi Ahmetkul'un ortanca kardeşi.

—Biz ikimizde okuyacağız, diye gülümsedi küçüğü.

Bota anlamlı bir şekilde Ahmetkul'a baktı ve:

—Hepiniz molla olmaya kalksanız çiftliğe kim bakacak? Benle Ahmetkul’un okumaması da uygun. Arada sırada tembel cahiller de olsun. Bizim gözümüz katılaşmış, ne diyorsun Ahmetkul?

Ahmetkul bir şey söylemedi. Aradaki sessizliği yalnızca “çıt çıt” eden pamuk kozası sesi kapladı. Bir anlık sessizliği yine Bota bozdu. O, bir cüzdan bulanlar gibi heyecanla Ahmetkul’u dürtüp:

—Hala haberin yok Ahmetkul. Sana bir büyüklük yaptım.

—Nasıl bir büyüklük?

Gençlerin hepsi durup Bota’ya baktılar. Bota karışık bir gururla övünüyor:

—Beşkorgon gençleri toplanıyorlarmış.

—Önce kendim katıldım. Ahmetkul da delikanlı o da bir can dedim. Masraftan kaçarsa kendim öderim, dedim. Seni de arkadaş yaptım. Tamam mı? Kış boyunca eğleneceğiz, deli...

—Söz masraftan değil de, dedi Ahmetkul.

—Abim gruba katılmaz, dedi ortancası.

—Biz okumaya gittiğimizde eve bekçilik yapar dedi küçüğü.

—Ah cahiller, dedi Bota. Abiniz sizin bekçiniz mi? Sonuçta bütün yaz boyunca çalıştı, bari kışın biraz rahatlasın. Arkadaş bulsun.

Ne zamana kadar çalışacak...

—Gitmeyecek.

—Giderse küseriz. Sıkılırsa medreseye götürürüz.

Bota gençlerin sözlerini dikkate almayarak kibirle güldü:

—Abiniz sizin sözünüzden çıkmıyorsa boşuna kemer bağlamışlar. Evin büyüğü olup da ne medresesinden bahsediyorsun? Herkes kendine uygun işi yapıyor ya değil mi Ahmetkul.

—Bakarız, dedi Ahmetkul.

Nehirlerin o kıyılarında atla yürümek, yar yar

Sınırın batıklarına batıp giden yar yar

Daracık kilimsiz misafirhanenin ortasına büyük büyük kütüklerden ateş kurulmuştu. Bir grup sarhoş genç, ateşin etrafında oturuyorlardı. Birbiri ardınca şarkı söylüyorlardı. Arada bir çora sığan çömlek kâseleri devriliyordu.

Dışarıda dıgıdık dıgıdık atın sesleri duyuldu. Sarhoş gençler bir an sessizleştiler.

—Vay vay, komşumun kendisi gelmiş, dedi Bota.

—Kendimi, kendi cezanı büyük kesiyorsun, sen reis, hanımcık, dedi yine üçü de.

O anda kapıdan öksürerek boğazını temizleyen Ahmetkul geldi.

—Aranız dolsun, gençler.

—Vay, sen gevezelik ediyorsun, iki tane cesur kardeşin sopa toplansın, seni vay, dedi Bota sarhoş bir halde.

—Sopasız da odun çok dedi, Ahmetkul.

—Hadi sen de bize katıl, işe yaramaz adam.

—Cezasını söyle, reis.

—Tamam, dedi reis, cezası üç manak, sağ babalık dinlenemez, iki kişi dinlenir.¹

—Az, bunun kendisi az, vay delikanlıya dedi Bota.

—Az değil, dedi reis.

Ahmetkul geç kaldığı için iki çömlek dinlenmeme, iki çömlek dinlenerek boza içmeye mecbur bırakıldı. Bota'nın söylediği gibi “genç adam” içmiyorum demedi. Üç manaklığı rahatlıkla içti. İki çömlek bir yudumda birini zorlukla içti. İkincisinin yarısına geldiğinde midesi bulanmaya başladı. Ateşe bakıp, içtiklerinin hepsini kustu. Sarhoş gençler kendi aralarında yüksek sesle konuşmaya başladılar.

—Hanımcık.

—Kaldıramıyorsan arkadaşlara katılma.

¹ Boza Arkadaşlığı, arkadaşlık kaidesinde ahabplar ortasında üç kişi büyük olarak seçiliyordu. Bunlardan en mertebelisi baş reis oluyordu. Kalan ikisi beyin yan vezirleri yani sağ babalık, sol babalık oluyordu. Bütün arkadaşlık süresinde herkes onların emrine itaat etmeye mecbur oluyordu.

Reis sinirlendi. Ahmetkul’a kırbaçla vurdular. Yine ceza olarak sırayla aralıksız içmekteydiler. Ekşi bulanık pirincin suyu karınlarını şişirmekte, başlarını ısıtmakta, ortadaki büyük çora boşalır boşalmaz, büyük sürahidenden kirli gri kuşakla ondan süzüp geçirmekteler.

Dışarıda hiç kimseden korkmayan yalın, fırtına gibi bir hükümdar. O kendi zorbalığını çıplak ağaçlara gösteriyordu.

Bir horoz, iki horoz, üç horoz öttü. Nerelerde olduğu bilinmeyen köpeklerin havlayışları....

Gölgesi daha ince olan gençler sarhoşluktan uçup gidecek. Kalanlar yarım yamalak biraz oradan biraz buradan hep beraber şarkı söylemekteler.

Bota Ahmetkul’un boynuna asılıp bağıra bağıra ağlayarak:

—Ah kardeş, ben garibanım, senden başka hiç kimsem yok...

—Kız çocuk gibi ağlayıp zırlama, diye sinirle bağırdı reis.

—Hiç kimsem yok...

Reis Bota’ya sertçe bakıp:

—Ağlayıp zırlama kız çocuğu gibi, diye sinirle bağırdı.

Yine içtiler, âlem, cihan ekşimsi kokuyordu. Bu da yetmezmiş gibi kötü kokup, yanan ateşi üfleyen bir tane akıllı adam yoktu. Göz yaşartan acı duman yükseliyordu.

Ahmetkul süzülüp giden gözlerini bir kez kocaman açtı. Bota’nın elini omuzundan çekti. Paytaklanarak yerinden kalktı. Bağdaş kurup uyuşan ayağını ovalayarak:

—Hey reis, sen beni, sen reis, alacaksan, benim sağ ayağımı al, bulamıyorsan, bu ayak da bana gerekmez hey reis. Ben gidiyorum, dedi ve kapıya bakıp yol aldı.

Ahmetkul’u onlardan hiçbiri tutmuyordu. Fakat arkasından sarhoşluk homurdanışları yükseliyordu.

—Atı huysuzdu yiğidin, dedi birisi.

Misafirhanenin arkasından atının ilerlediği biliniyordu.

İçeride yine sarhoşluk zevkiyle:

—Hadi arkasını kırbaçla koçum, geberesice atın, diye kaldı.

Sabah evin kapısını Ahmetkul'un ortanca kardeşi açtı. Bir de ne görsün doru atın üstünde hiç kimse yok. Dizgini yere düşmüş, eyeri sökük, göbek bandı boşalmış, kapının yanında geviş getiriyordu. Yüreği korkudan çarptı. Atın yularından tuttu. Küçük kardeşini çağırdı.

—Misa bu tarafa bak, abim yok. Doru at, çıplak gelmiş...

Abi kardeş soğukta, başı ve ayakları çıplak atı kontrol etmeye başladılar. Sağ taraftaki üzengide Ahmetkul'un bir çizmesi asılıydı.

Gençler birbirlerine dik dik baktılar. Boğazlarına tuhaf bir şey takıldı, konuşamıyorlardı.

—Bu abimin çizmesi ki, dedi Misa acıyla. Birlikte ağladılar. Etraflarına komşu çiftçiler koşarak geldi. Bir anda “Ahmetkul'un atı üzerinden düşürmüş, kendisi yok” ünü âlemi sardı. On, on beşer çiftçi doru atın izinden, atlı, yaya gitmeye başladılar. Bunlar Kongiroktepa'nin yanı başına vardıklarında, çoğunluğu belirsiz bir sese niçin toplandığını anlayamadıkları bir karga sürüsü gurr edip uçtu. Öndeki sağ ayağı aksak bir köpek korkuyla tepeye kaçtı. Toplanan kargaların olduğu yere gittiler.

Orada, içinde bağırsakları atın toynaklarıyla fırlamış, yüzünü kuşlar tırmalamış, başı ezilmiş, kıyafetleri parça parça, sağ ayağı çıplak olan Ahmetkul'un soğuyan cesedi yatıyordu.

Yanında kırık bir maraş otu şişesi, yere saçılmış iki tane bir mirilik bozuk para, bir tanesi üç mirilik bozuk parayla...

1929.

SEBEP

Uzun kış gecelerinde adamın canı işsizlikten sıkılıyordu. Çaresizce kendine bir eğlence arıyordu. Bugün akşam çok sıkıldım, ama yapacak hiçbir şey bulamadım.

Islık düdüğüyle bildircin sesini çalmak istemiştım, ama ördek yavrusu sesi çıktı. Öküzlere yem ayırmaya da hevesim yoktu.

“Salim baba da yalnızdır” dedim, yanına çıktım.

Salim babanın misafirhanesinde büyük bir ateş yakılır, etrafına benim gibi birçok genç toplanırdı. Salim baba onların ortasında “çiçek” olup otururdu.

—Sohbetiniz bol olsun, dedi çiftçiler.

—Gel, küçük çiftçi, diye gülüştüler, ben de aralarına katılıp altına kütüğü alarak oturdum.

—Evet, dedi gençler, hadi Salim baba hikâyeni anlat.

—Peki, dedi Salim baba, daldan ateş küreği yapıp bir tane kor aldı, nargileye koydu ve nargileyi çekti.

—Şöyle gençler, Saidazim Bey beni seyisi yapmıştı. Ben o zamanlar yirmi bir, yirmi iki yaşlarımdaydım. Elimde üç tane sülük gibi simsiyah ulakçı atı, bir tane rahvan, iki çift boz renkte binek arabası atı vardı. Fakat bunlar Saidazim Bey’in kendisine hizmet edenleri olup, kalan hizmet atları ayrıca seyislerin elinde olurdu.

Her cuma üç ulakın atını temzileyip hazırlardım. Atların en hızlısı Çakırgöz, orta hızlısı Topçok, en sonu Kamışkulak adındaydı. Beyim bir yere gittiğinde ben de arkasından giderdim. Bey, her cuma ulaka giderdi.

Bir gün bey evinde yoktu. Beyin, büyük eşleri bilmediğim bir vakitte bilmediğim bir yere gitmişlerdi. Ama beyin, küçük eşi evdeydi. Ben atların altındaki yeme bakmak için oralarda oyalanıyordum. Avlu tarafındaki kapı açıldı, hizmetçi kadın çıktı ve içeriye çağırırdı.

—Salim Bey, sizi küçük hanım çağırıyor, bir girip çıkın, dedi.

—Peki, dedim. İçeriye girdim. Avludan küçük hanımın evine girdim. Altın şamdanlar, iki düzine kadife, ipek, atlas yorganlar, çinilerle dolu raflar ve hayal gücümün ötesinde birçok zenginlikle süslenmiş ev, bir hazine gibiydi. Ben bu halimle yukarı çıkmaya utaniyorum. Odanın ortasında yerden yüksek bir yatak yapılmış ve orada beyin küçük karısı

yatıyordu. Üstünde kızıl kadife yorgan, omzunda sarı atlas kumaştan bir elbise. Sapsarı yağ gibi sallanıp yatıyordu. Ayakkabının çıkarıldığı yerde durup ona baktım.

—Buyrun küçük hanım ne istersiniz?

Küçük hanım süzülerek baktı:

—Geldiniz mi Salim Bey?, Hizmetçi kadın ölsün elinde hiç kuvvet yokmuş. Biraz hastaydım, ondan şöyle biraz bağrımı ezmesini istemiştım, ama bu konuda hiç kabiliyetli değilmış, o yüzden sizi çağırttım.

Biraz korktum. Yukarı çıkıp çıkmamak arasında tereddütte kaldım. Kadın yine bana baktı.

—Evet, neye bakıyorsunuz Salim Bey?

—Şuan mı?

Kadın güldü:

—Yok yarın! Şimdi değilse sizi ne zaman çağırabilirdim!?

Dehlizin kenarına oturup çizmelerimi çıkardım. Yukarıya çıkıp kadının emirlerine kulak verdim. Kadın döndü ve bağrını gösterip ovalamamı emretti. Yumuşak bir şekilde onu ovaladım ve vazifemi bitirip dışarıya, kendi işime gittim. Böylece her seferinde küçük hanımın odasına girip ona masaj yapmaya başladım.

...Bu cuma hiç beklemediğim bir anda beyim benden atını eyerlememi istedi. Ben her üç ulakın atlarını tarayarak sudan çıkmış gibi temizleyip eyerlemiştim. Atı bir solukta hazırladım ve beyin emrini dinlemeye koyuldum. Bey gelip atına bindi. Bana da arkasından gelmemi buyurdu. Ben de Kamışkulak'a binip arkasından gittim. Nereye gittiğimizi bilmiyordum.

Biz her cuma Koylik tarafına çıkardık. Bu sefer Koplonbek tarafına doğru yol aldık. Karasaroy'dan geçtikten sonra, üç bey, atlı yolcu bize katıldılar. Gittik, yarım saat sonra Zolarik denen bir yere geldik. Burada Maston Bozacı diye bir kadın misafırhane inşa etmiş. Büyük bir kahvehane kurmuştu. Bozası daima kaynıyordu. Biraz kumar oynadılar. Etrafında bir iki tane çadır vardı. Bizim gidişimiz herkese yayılmıştı. Beyi karşılamak için Maston Bozacı'nın kendisi çıktı. Çok büyük, şişman, ama genç bir kadındı. Deminki bey oğullarıyla, beyi ayrı bir odaya aldı. Ben, beş atı da korumak için dışarı da bekledim. Maston Bozacı kendi eliyle misafirlere boza taşıyordu. Beylere farklı yemekler söylenmiş, pişirilmişti.

Aradan birkaç saat geçtikten sonra deminki bey oğulları kumarhaneye çıkıp gittiler. Maston Bozacı'yla Bey çadırda kaldılar. Çıkacaklar diyordum, ama çıkmıyorlardı, hala bekliyordum, bir haber yoktu. Gün, geç olmuştu ve ben hala bekliyordum. Çok sıkılınca çadıra yaklaştım. Delikten bakmaya çalıştım. Kulağıma birinin inleme sesi geldi. Sessizce gidip çadırın kenarından baktım. Bir de ne göreyim Saidazim Bey serçe gibi gövdesiyle Maston Bozacı'nın bağrını ovalıyor...

Beyin küçük karısının bana niçin ovalattığını şimdi anladım. İşte böyle gençler, diyerek sözünü bitirdi Salim baba. Gençler arasında bu hikâye üzerine komik bir muhabbet başladı.

—Baba, önce beyin karısını ovuyormuşsun, dedi Toşboki. Şimdi de toprak ıslahatıyla beyden aldığın toprağın bağrını ovalamaktasın. Bey neyi ovalıyormuş ya?

—Bey var ya, bey şuan yerin altında, dedi Salim baba.

1930.

SALİH EVLAT

Molla Şoşkol Hoca'nın beş tane yetişkin, boylu poslu, olgun, güzel kızları vardı ancak bir tane erkek çocuğuna hasretlerdi. Karı koca her gece salih bir erkek çocukları olmasını diliyorlardı.

“Oğulları olursa, Zangiota'da koç keseceğiz,” dediler, olmadı, “oğlumuz olursa adı “Hudoybergan” olsun”, dediler, olmadı.

“Salih bir erkek çocuk göster, başı kaza belaya nazır olsun” dediler, olmadı. En sonunda karı koca Abdulmalik Hoca'ya el verdiler. Kadın yedi gün, gece gündüz hocanın eşiğini süpürdü, ondan sonra hocanın “nefesi”yle vücut olup, dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra “iman nuruyla” parlayan bir oğlan çocuk doğdu. Karı koca, hocaya hürmeten çocuğun adını “Ostonakul” koydular.

Zaman geçti. Molla Ostonakul büyüdü. Çocuk Şoşkol hocadan çok Abdulmalik Hoca'ya benziyordu. Zayıf ve dar bir alın, düz bir yüz, yumuşak bir huyu vardı.

Ostonakul beş ablası arasında çok seviliyordu. Şoşkol Hoca oğlunu başka bir hocaya verse dövüp sövmesinden korkarak kendi eğitmeye etmeye başladı. Molla Ostonakul'daki zihin “keskinliği” yedi yıl geçse bile, herkesin bildiği “Kur'an'ın yedide birini” geçmeye yetmedi.

Yıllar geçti Ostonakul delikanlı oldu. Her babanın vazifesi gibi Şoşkol Hoca da kendi oğlunu bir işe koymalıydı. Hocanın kendisi hoca oğlu olduğu için imam olmuş, zenginler gibi varlıklı bir ömür geçirmediğinden oğlunu tüccar yapmaya niyetlenmişti. Annesi, ablaları da Molla Ostonakul'u şımarttığına: olmazsa tezgâhtar olur, pazar yetkilisi olur” diyerek kibirlendiler.

Günlerin saadetli bir fırsatında Molla Şoşkol Hoca oğlu Ostonakul'u yanına çağırdı:

—Oğlum, dedi ona, yarından itibaren işe başlayacaksın, senin için işte bu malları satın aldım. Pazara gidip bu malları satacaksın, malın satın alındığı fiyatı iki som, ama sen iki buçuk somdan sat, on bir on iki tangadan satarsan da pekâla azdan çoğalır. Allah başarını arttırsın amin Allahu Ekber.

Oğlunun eline dört tane burka tutuşturdu.

Ostonakul ertesi gün, günün ilk ışıklarında anne, babası ve ablalarından dua alıp pazara gitmek için yola çıktı.

O, ilk önce panayıra çıktı, ondan sonra tahıl pazarına gitti, ondan sonra at pazarına, koyun pazarına girdi böylece girmedığı pazar kalmadı. Vakit öğleden sonra olmuş, ama bir kişi de “kardeş, ne taşıyorsun, satacak mısın, ne kadara?” diye sormamıştı. Molla Ostonakul’un karnı haddinden fazla acıkmıştı. Namaz vaktinde pazarın durgunluğundan şikâyetçi olup, evine gitmek için yola koyuldu.

Talih eğer yar olsa, cam örs kırar,

Eğer talih yar olmasa, un çorbası diş kırar.

Odun pazarının önüne geldiğinde karşısına büyük beyaz bir keçe taşıyan, bir adam çıktı. Kendisi kısa sakallı, sivri burunlu, çökük gözlü bir adamdı.

—Güzel delikanlı, dedi, elindeki nedir?

—Burka.

—Satıyor musun, canım?

—Evet.

—Ne kadara satıyorsun?

—Üç somdan.

—Bir görelim bakalım, müşteri her dört burkayı birer birer görüp çıktı. Molla Ostonakul’a baktı:

—Şimdi kardeş, dedi ben de alım satım yapıyorum. İşte şu elimde gördüğün keçeyi satmak için dolaşıyorum. Birkaç müşteri gelmesine rağmen fiyatta anlaşılamadık, satmadım. Maalesef param olsaydı hepsini söylediğin fiyata alırdım.

Ostonakul umutsuzluğa kapıldı.

—Keçenize ne kadar dediler de satmadınız?

—On dört som, dedi ve vedalaşıp gitti.

Elli soma kadar bir keçe var, bu çok ucuz burkayı bir şekilde takas etsem, zarar etmem diye bir fikir Ostonakul’un aklından şimşek hızıyla geçti.

—Hey abi, dedi o, buraya bakın.

—Ne diyorsunuz?

—Olmazsa burka ile takas edelim.

Giden adam arkasına döndü.

—O zaman sizin iki somunuz yetmez, ne yapacağız? dedi. Ostonakul yalvardı yakardı:

—Bir daha görüştüğümüzde hesaplaşırız, dedi. Dört burkayı birden “en kaliteli” keçeye takas etti. Her ikisi yeni eşyayı, kollarına alıp yola düştüler.

Ostonakul’un adımları sanki kendisine ait değildi. O, nasılsa evine ulaşacak ve bu ganimeti anne ve babasına gösterip onları memnun edecekti. Yürürken kolunun altındaki keçeye bakıp sevinliyordu.

Ostonakul mahalleye girdiğinde bir yığın insan sokak başında oturup sohbet ediyorlardı. Hepsi Ostonakul’a baktı.

—Hey, mahsum, bu kadar hızlı nereden geliyorsun? Kolunun altındaki ne?

—Bu keçe, pazardan eve.

—Ne kadar paraya aldın?

—On iki som.

—Ne kadar ucuz, elimize bir ver bakalım mahsum, hadi bir görelim.

Ostonakul gurur ve akıllılık göstererek kolunun altındaki keçeyi onlara verdi, onlar da öve öve keçenin katını açmaya başladılar.

Ostonakul kendini unuttu. Hepsi de şaşkınlık içerisindeydi. Keçe bir misafirin gittiği çayevinde serilmiş eski bir keçeydi, bütün her yeri delik, üst yerleri de yırtıktı...

Mahsum düşmeyesice kontrol etmeden almış. Görenler gülmekten yerlere yattılar. Molla Ostonakul’la dalga geçtiler. Hemen bunu götürüp hasır ipçilerin pazarında satmasını tavsiye ettiler. Ostonakul’un bütün ümidi biraz paraydı, hemen pazara gitmek için yola çıktı.

Hasır ip pazarında keçeye dönüp bakan bile bulunmadı. En sonunda Ostonakul bir hasır ipçiye yalvarıp yakarıp, keçeyi bir tane iç hasır ipine karşılık aldı ve evine doğru gitti.

Yolda Ostonakul’un bu durumu çok zoruna gitti. Gözlerinden parıl parıl akan yaşlarla kapıya geldi. İçeriye girmeye korkup, kapının yanındaki yüksek zeminde hasır ipi boynuna asıp ağlayıp oturdu. Oğlu Molla Ostonakul’un bu kadar geç vakte kalmasından endişelenen Şoşkol Hoca haber almak için sokağa çıktı. Baktığında oğlu koridorda boynunda hasır iple oturmuş ağlıyordu.

—Ne oldu oğul?

Ostonakul başından geçen bütün olayı anlattı. Şoşkol Hoca'nın gözleri yuvalarından çıkacak gibi oldu. Onu tuttu azarladı, tuttu azarladı. Hasır ipi eline alıp:

—Getirdiğin hasır ip hiç olmasa atıncı de değil, eşek hasır ipi, küçüklüğüne bak, eşek oğlu eşek, dedi öfkeyle.

Ertesi gün “salih evladını” arkasına alıp elinden tutup bir değirmenciye çırak olarak verip geldi.

1930.

EN SON TECRÜBEYLE ZENGİN OLMAK

Ben herhangi şahsi bir işle meşgul olmadan vaktinde görevime gittim, fakat müdürden çok haksız bir muamele gördüm.

Sabah kalktığımda guguklu saat altı buçuğu gösteriyordu. Kapının önüne konulan bir tane güğüm olduğu için, karım yüzünü yıkayınca kadar on dakika sabretmek zorunda kaldım. Koşarak pazara gittim, hızlıca, on beş dakikaya kalmadan dokuz kişinin arkasından ekmek aldım. Beş dakika yol, saat yedi oldu. Evde çay içtik. Dört kişiyiz, iki tane kâsemiz olduğu için sıra gelinceye kadar bekliyoruz. Her halükârda, gayet hızlı ve ciddiyetle yirmi dakikaya kalmadan çay içtim. Yanlışlıkla ayakkabımı giydiğim için karım beni azarladı: “Her gün aynısını giymeye son ver her gün aynısını giyersen ayağına ayakkabı mı dayanır bugün botun sırası,” dedi. Ayakkabımı çıkarıp botlarımı giydim. Yaklaşık on dakika kadar süremi buna harcadım. Aceleyle çıkarken karım yine söylenip: “Ete sıra alıp git,” dedi. Baktım, haklı, sepeti kaldırıp çarşıya çıktım. Yolda mahalle komisyonu karşıma gelince bekçi parasını istedi. Ben de ona: “Biraz öteye, daha kalabalık bir yere gidip konuşalım, burada utanırım ben.” dedim.

Kabul etti. Guzar Camisi’nin tabuthanesinin kapısına gidip konuştuk, özrümü diledim. Bu sırada bir de ne göreyim neredeyse yirmi kişilik sepet, yağ kapları taşıyan insanlar arkamda kuyruk olmuştu. Şaşırdım. Arkamdaki yaşlı kadın beni dürtüp: “Çocuğum un mu, keten yağı mı?” dedi, “bekçi parası” dedim.

—Yok evladım, dönün, dedi kadın, niye burada ayakta duruyorsunuz, burada ne veriyorlar?” Sonra anladım, arkamdakiler beni sırada duruyorum, diye düşünmüşler.

Kasabın önüne gittiğimden benden önce daha gün ağarırken gelen çok kişi vardı. İlerideki boş yere gidip, sepeti ipe bağladım. Sıradakilerden biri bağırdı: “Hey, abi, arkadan gelin, arkadan, bu yerin sahibi var.” Somurttum: “Nasibinde yokmuş.” O kişi elimden sepeti alıp sokağın ortasına attı: “Biz buraya daha gün ağarırken gelip, laf döküp oturuyoruz, birader.” Kavga çıktı. Ümitsizce arkaya bakıp gitmeye başladım. “Çocuğum, iyi birine benziyorsun, istersen bende iki tane yer var, birisini alabilirsin,” dedi yaşlı bir kadın. Gerçekten mi, “peki”, dedim. Yaşlı kadın kulağıma: “Demin iki adama vermemiştim, seni sevdim. Şimdi yarım som vermelisin.” Boş yerlerin manasını anlamıştım. Yaşlı kadını korkuttum: “Polis!” Yaşlı kadın bana boş gelmedi. “Ha, zaman zorbanın zamanı mı ben sana

niçin yerimi vereyim?! Defol arkaya, geberesice!” Baktım, polis gelse, yaşlı kadın beni rezil eder, “Benim yerimi alacak”, diye yalan söyler. O yüzden yaşlı kadınla uzlaştık: “Her iki yeri çok ucuza yarım soma satın aldım. Biraz sabrettim, yine benim gibi acele eden birisi geldi. Yaşlı kadın, ölmeyesice, bendeki fazla olan bir yeri deminkine yarım soma satıp, benimkini ücretsiz yapıp verdi. Sepeti yaşlı kadına verip işe gittim. Saat sekizi yirmi üç geçiyordu. Pazar günü olduğundan tramvay gelince, ikinci tramvayda kalıp, üçüncü tramvayın merdivenine asılıp, iş için yola çıktım.

Tramvay yolları tamir olmaktaydı. Bindiğimiz tramvay kendi sırasını yük tramvaylarına verip, kırk üç dakikada son durağa yetiştirdi. Saat dokuzu altı dakika geçip ben idareye geldiğimde kâtip benimle karşılaşp: “Sizi müdür çağırıyor,” dedi. Baktım, müdür de benim gibi geç gelen üç işçiye öfkelendiğini gördüm. Yirmi dakikadan sonra sıra bana geldi. Müdür bana bakıp saati gösterdi: “Saat kaç Molla Şokayum?” Utangaçlıkla “Dokuzu otuz sekiz geçiyor”, dedim. Azarladı, azarladı: “Siz işi ikinci plana atıyorsunuz. Sizde pişmanlık yok. Neden yarım saat geç kaldınız?! Kovmak gerek!” Bunlar lafların en küçüğüydü. Sonunda kâtibi çağırıp, bana katı bir görev vermesini buyurdu. Hamama yuva koyulmuş güvercin gibi galibiyetle müdürün yanından çıkıp işe oturdum. On üç kişi iş için beni bekliyordu. Sıradaki işlerimi bitirip, onları da sırayla kabul ettim. Saat de on, on bir, on iki, sırasıyla on üç oldu.

İşten ayrıldıktan sonra doğru kasaba gittim. Sıramın geçtiğini gördüm. Sepet de yoktu. Mahcuplukla eve geldim. Karım ölümüne beddua etti. Çaresizce dinledim. Eline para verdim. “Hanım, ben çok yorulдум, eti kendin getir”, dedim. Sinirle göğsündeki çocuğu eline aldı. Eşarbını tutup, eti almaya gitti. Arkasından: “çocuğu sırada ezeceksin” dediğimde: “Sen susup otur elticim”, diyerek laf soktu.

Aradan on dakika kadar geçince bir de ne göreyim karım üç kilo bonfile alıp geldi. Bu da yetmezmiş gibi paramı geri getirip önüme attı. Gözlerim yuvalarından çıkacak gibi oldu. Sinirlendim: “Kasap senin oynaşın mı?” Karım güldü: “Siz bilmiyorsunuz, babası, çocuklu kadınlara sırasız, ben sırasız aldım. Ondan sonra iki kişiye çocuğunuzu yarım somdan sattım, onlar da sırasız aldılar”, dedi. Karımın dediğine baktığımda sıra arkasında dünya malını arttıranlar çokmuş.

1930.

ÇARESİ GÖRÜLDÜ

(Ekibi Temizleme dolayısıyla)

Vergi idarelerinin hepsinin kendi işlerini ne kadar sağlam ve titizlikle yaptıkları malum ve meşhurdur. Herhangi bir anlaşmazlığı ve geçimsizliği önlemek için kendi cihazlarını küçültmüşlerdir. Onların en küçük şubelerinde bile onlarca işçi, müdür, kâtip ve memurlar çalışıyordu. Tâ ki işe gelen kişilerin kendi işini ne kadar hızlı ve sağlam bir şekilde yaptığını bilirse tatmin olacaktır.

Ekibin sağlamlıklarından birkaç örnekler.

Mesela vergi listesi için köylere çıkan memurlardan biri, Rahmet Hikmetoğlu'nun hanesini listeye aldı. Kalemin keskinliği, bıçağın yokluğu, işinin aciliyeti, evrakların pürüzlüğü, köylerde ha deyince sandalye de bulunmuyor, yazılacak şey tepsinin arkasında yazılır ve bunların üstünde elinde olmayan sebeplerden dolayı Rahmet Hikmetoğlu diye yazılan söz, doğru yazılmamış, okunması zor. Bu gibi durumlarda baş idaredeki kısaltılan sözler tereddüt etmeden, onlar da varlıkları olmasa da her ihtimale karşı, birkaç kişinin adına vergi sayfaları yazmaya başladılar. Mesela Ahmet Sünnetoğlu, Zinnet Rahmetoğlu, Hikmet Nimetoğlu, Bereket Feleketoğlu, Ahmet Sevletoğlu vesaire...

Bunun gibi vergi listelerini düzenleyen memur, köyünün adı olan“Koşkorgon” kelimesini daha açıklayıcı yazmadı. Vergi idareleri yine tereddüt etmeden bakmıyor, birkaç köye vergi sayfaları yazmaya başladılar. Mesela Koşkorgon, Goşkorgon, Eshirmon, Miskumgon, Boştogon, Muşyogon ve başka köyler.

Bu tecrübe arzu edildiği gibi vergilerin birinde olmasa diğerinde tahsil imkânı sağlardı.

Bekobod Köyü'ne giden vergi kayıt memurlarından biri, zorba olan İboy Zafarov'a bireysel vergi ödemeyi gerekli görerek kaydettirdi. Yukarıda söylenildiği gibi elinde olmayan sebeplerden dolayı bu vergi sayfası henüz yeni evlenmiş olan Beşrabot köylüsü Ubay Zufarov adına geldi.

Tabî ki Ubay bakıp oturur mu? Köyde çiftlik işinde çalışan birkaç işçiyi şahit tutup, tek başına ev geçindirdiğini, çiftliğin vergisini tek başına ödeyemeyecek durumda olduğunu, vergi formunun kendi adına yanlış yazıldığını birebir beyan edip, bir dilekçe yazdırmış ve bölge icra komitesine teslim etmişti. Zaman geçti, vergi tahsildarları yoğunluktan devam edemediler.

Ubay en son bölge icra komitesine gittiğinde, “dilekçenizi kontrol etmek ve önlem almak için Beşrabot Köy muhtarlığına gönderdi”, diye verdiler. Ubay “çaresinin görülmesi” için biraz daha bekleyerek sabretti.

Beşrabot Köy şurası Ubay’ın dilekçesinin üzerini kırmızı mürekkeple “çaresi görülsün”, kararıyla yönlendirilmişti.

Beşrabot Köy şurası da bu halktan. Dilekçenin hepsini okumaya zamanımız yok. Sonuç olarak sadece çözüm okundu ve bölge icra komitesinden gelen emre esasen, hareket etmeye mecbur kaldılar. Köy muhtarlığı yanlarına iki kişiyi (polis olarak) alarak Ubay’ın evine gittiler, eve baskın yaptılar ve hiçbir şey yokken evinde arama yapmaya başladılar.

Ubay durumdan habersiz “bir günah işlemiş olmalıyım” diye şaşırılmıştı.

Anlaşılan arayanların gözüne “çare” görünmedi, dönüp gittiler ve bölge şurasından gelen dilekçenin üstüne yeşil mürekkeple “icra edildi ve hiçbir “çare” si olmadığı saptandı, bilginize” diye işaret koydular. Dilekçe ilçe şurasına gitti ve çalışmaya başladılar.

Şu zamana kadar cevapsız kalan dilekçesi için, Ubay çok üzölmüşü. Yeniden dilekçe yazdırıp ilçe şurasına gitti. Orada Ubay’a bakıp:

—Köy şurasının verdiği bilgiye göre siz verginizi ödeyeceksiniz o yüzden çaresi yokmuş, dediler. Ubay yalvardı yakardı. Köyünün on, on beş çiftlik işçileri tarafından fakirliği, yeni aile kuran birisi, vergi ödeyememesi için atılmış imzaları şahit olarak gösterdi. Bölge icra komitesindekiler şaşırdılar. Yine “bizden ne gider”, diye dilekçenin üzerine yeniden “size kesin teklif ediliyor tezden Ubay Zufarov’un çaresi görülsün”, diye bir karar yazıp köy şurasına gönderdiler.

Beşrabot Köy şurasındakiler, bölge şurasındakilerin kibirliliklerinden, alt derecenin çalışmalarını dikkate almamalarından mızımızlanıyorlardı, yine öyle olsa da “iyi hadi gönülleri olsun”, diyerek polislerle Ubay’ın evine gittiler. Bu sefer çok dikkatli bir şekilde kontrol ettiler. Hatta tavuk kümesi bile kontrol edildi. Yarım saatlik kontrolden sonra bir polis ahırdan bağırmaya başladı:

—Arkadaşlar hey, arkadaşlar bu tarafa bakın, çare buradaymış, işte.

Herkes koşup geldi. Ortaya çareyi alıp kontrol etmeye başladılar. Köy muhtarlığı gençlere bakıp:

—Gençler, dedi ata bindirin.

Ubay “bu atılmış bir şey, bunlara ne gerek varmış?”, dedi ve şaşırdı. Gençler “çareyi” ata bindirip, köy şurasına getirdiler. Tekrardan baştan kontrol ettiler ve bölge icra komitesinden gelen kâğıdın üzerine “icra yapıldı, Ubay Zufarov’un çaresi görüldü. Bu çare söylenen diğer çarelerden değil. Bir avuç, yarım avuç kırıntılardan elde edilen, pamuğun tohumundan çıkarılan ve hayvan yeminden olan eski bir çareymiş bizde korunacak,” diye işaretlediler ve bölge şurasına gönderdiler.

Tesadüf çok kötü bir şey, köy muhtarlığının bu kadar hevesle sarf ettiği emekler havaya uçtu. Ubay’ın dilekçesi, üzerine bekasam kaftan giymiş elinde dosyalarıyla, ilçe şurasını kontrol etmeye gelen işçiler ekibinin eline düştü. Onlar dilekçe konusunda başka çare aramaya başladılar.

Şöyleki ilçe şurasından tutun, köy şurasına kadar, bölge vergi idaresinden tutup, bazı vergi kayıt memurlarına kadar, çareleri görüldü. Sonuç olarak bölge şurasının çalışma müdürüne “kınama verildi”, köy muhtarlığının reisinin yabancı olduğu saptandıktan sonra işten alındı. Vergi idaresinin kâtibi mahkemeye verildi. Ubay Zufarov vergiden muaf tutuldu, belgenin gerçek sahibi İboy Zafarov’dan vergi tahsil edildi ve hayvan yeminden olan çare ise sahibinin rızasıyla korunma sergisine hatıra için alındı.

1930.

GÖLGELER

Daha dün dikilmiş bir vişne fidanı neden bu kadar kibirlenerek sallanıyor? Gecenin melteminin bekâr esintisi onunla aşk yaşıyordu. Tel tel yapraklarını silkerek kaçıyor, selvi boyunu gıdıklıyordu. Ay da onlara eşlik ediyor, vişne kız görkemli görünsün diye kucak kucak gümüş ışıklarını onun göğsüne saçıyordu. Bu gece, şu ağır gecenin hırsını kaldırmak için vişne kızın gölgesini iki defa uzun gibi gösteriyordu.

Olgunlaşan üzümün asması sanki birazdan yeni dallarını çıkaracak.

Ön bahçeyi sürü gibi saran şu asmaya bakın, bazı üzüm tanelerine kadar kızarmaya başlamış...

Altında yılan gibi dolanıp yatan bu fidan, ay kız Yakut'un yüzünün kızılığı onlara doğru dönmüştü. Çiğ üzümler de hiç olmasa bu kızın nar gibi yüzünden utanıp tomurcuklansa da, utançtan kızarsa.

Ay, burada da iş başında. Hanım kız Yakut'la aynı sırada yatan yaşlı annesinin buruşmuş yüzünü asmanın avuç kadar yaprakları yarım yamalak gölgeleriyle kapatıyor gibiydi. Ay, olgunlaşan üzümlerle uğraşıp Yakut'un güzelliğine bakıp şöyle diyordu, “yalnız kalınca şu Yakut kıza bakın, utanın, kimsesiz gecelerde görünen herkese boşuna övünmeyin”, diyecek oluyordu.

Yaz esintisi ölümüne kadar korkusuz ve derbederdi. Kelebek gibi kararsız, her nefeste çiçek seçip kalender gibi her adımda bir kapı çarpardı.

Hafif rüzgâr şimdi vişne kıza küsüp, ay yüzlü Yakut'a ablalık yapıyordu. Büklüm büklüm hilal gibi saç örgülerini dağıtıp yüzüne kapatıyordu. Süt deryasının bir çift sülükleri ve kırlangıç kanadı gibi kıvrılma kaşlarını kıvrırdı.

Anne bir dolanıp yastığını göğsüne aldı. Başını biraz kaldırıp koca evin etrafına göz attı, her bir küçük gölgeye kadar dikkatlice baktı. Göğe bakıp ters yatan, sağ elinin mermer gibi bileklerini yarı yaslanmış kızı, ay yüzlü Yakut'a sevecen bir bakışla ve şefkatli bir kıskançlıkla söylenmeye başladı:

—Ölmeseyse abisi çok ilgisiz, gencecik kız kardeşim, annecağızımı yalnız bırakıp gitmeye nasıl kıyarım? Demese yedi tane yatsıya kadar aylaklık yapsa, etrafımızda komşularımız da olmasa, ayy Allah göstermesin...

Çenesini yastığa dayayıp, bulanık gözlerini bir noktaya dikti.

Yine durgun gecenin koynunda muhabbet maceraları, yine yapraklar arasında sırlı fısıltılar, yine g zellik kaçışları...

Annemin hayali yine bir yerlere gidip geldi. Hasır sepetten tut merhum kocası şanıyaz’a kadar, ipinden tut bir buçuk karış yazmaya kadar en sonunda oğlu İsan’ı evlendirmiş, Yakut’u bir kocaya vermiş, cesur bir yiğit damat, fidan gibi geline sahip olmuş... Tatlı tatlı düşünürken gözleri daldı ve uyumaya gitti.

Ayın ışıkları dümdüz akan, deminki yaman esinti komşu bahçelere duvar aşmıştı. Evi sisli, ağır bir sessizlik basmış, çalılıklar hışırdamıyor, ağır ağır nefes alıyorlardı. Her yer uykuda. Evin doğu tarafındaki kerpiç duvardan “şıp” diye bir iki avuç kadar kireçli toprak düştü. Arkasından parıldıyan bir karış kadar bir şey göründü. Ondan sonra burnunu, ağzını ve çenesini kara bir eşarpla kapatmış bir baş yükseldi. O, cesurdu fakat tilkiler gibi etrafa dik bakıp bütün evi kontrol edip çıktı.  n bahçeye dikildi. Yine yükseldi duvara bindi. Yine kartal gibi gözünü dikerek, korkulu gözlerle etrafına baktı. Ağzını saran eşarbtı aşağıya düşürdü ve sağ elinde sıkıca tuttuğu bıçağın sapını çaprazlamasına ısırđı, bütün bedenini evin i tarafına aldı, sessizce kayıp yere düştü. Onunla beraber birkaç avuç kireçli toprak da düştü.

Siyah kapri bir kaftan giymiş, üstünden belini bağlamış, kırma izmeli, uzun boylu bu ge, ayaklarının ucuyla boyunu yarım büküp,  n bahçeye bakıp yürümeye başladı.

Bıçağını tekrar eline aldı... Uyku. Özellikle yazın kısa gecelerindeki ağır uyku. Gün boyu sıcaktan korunamayan her bir canlı cansız, gecenin serin koynunda uyuyordu: “Evet” huzur vermeyen, sıra vermeyen sivrisineklerden tutun, zıplayan ekirgelere kadar, daldan kavağa, kavaktan ark kenarına, börtü böcek aramak için can sıkın serelerden tutun, Latif abinin günlerce böğrünü yalayarak akşamı geçiren  k z ne kadar herkes aldırışsız yatıyordu.

Hatta daha şimdi esintiyle aşk yaşayan vişne fidanı bile fısıldayarak uykuya gitmiş. şu sakin gecenin huzurunu bozup, birilerinin evine, uyumayıp giden bu ge de kimmiş acaba?

Yakutay önce k bus gördüğünü düşündü.  zerindeki çok ağır iki güçlü bileğe, parmakları arasında sıkıştırılmış yüzüne dikenler gibi bir şey saplanıyordu. Sıcak bir nefes onu boğuyormuş gibi hissediyordu. G z n  açtı: Güçlü bir yiğit ve ağzında, dişlerinin arasında parlayan, keskin bir bıçak...

Yakutay “Eyvah!” deyip annesini uyandırmak istiyordu. Fakat iğrenç eller ona engel oluyordu. Çaresiz, dermansız kendinden geçti.

...Kendine geldiğinde deminki gençten hiçbir iz kalmamıştı. Ona ninni söyleyerek sallayıp uyutan soğuk esinti ve ay da zamanla kaybolmuştu. Zifiri karanlık her tarafı kaplamıştı. Bütün ev bomboş gibi bir hırsızın vuruşu kadar korkunçtu.

Anne çenesini yastığına dayamış, burnundan nefes alıp dişsiz ağzından puf puf olarak yatıyordu.

Yakutay kendi rezilliğine acı acı, hıçkırık hıçkırık ağladı. Annesini uyandırıp durumunu kekeleyerek söyleyecek oldu.

—Anne, hey anne, Allah seni uykusuz bıraksın. Habersizsin benden...

Annesi sağa sola bakınarak gözünü açtı, deli deli:

—Ayy ne, niçin ağlıyorsun kız ölesice? dedi.

Yakutay yine öfkeyle döndü, “şuan söylemeyeceğim”, dedi.

—Ama ben korkuyorum, abim hala gelmedi, ölesice...

Anne kızını sakinleştirmeye çalıştı:

—Çocukluğun kurusun, Yakut, neticede, geberesice abin gelmemiş olsa da, ben uyumuyorum ya, seni yalnız bırakıp gözüme uyku mu girer? Her tarafta huzurlu bir sakinlik var, hadi kızım uyuyuver.

Yakutay sinirlendi. Tüm vücudunu saran titremeyle:

—Sanki gözüme uyku mu giriyor, her tarafta sakinlik varmış... diye söylenerek bitmeyen, ıstıraplı bir cümleyle kendini sakinleştirmeye çalıştı.

Kadınlar çoktan bahçede toplanmışlardı. Birkaç gündür her tarafta düğün telaşı vardı. Yakutay’ı Nizamcan’la evlendireceklerdi.

Baykuş. Bir kova dolu berrak suya kopup düşen şeftali gibi göz bebeği bir büyüyüp, bir küçülüp duruyor, gönlünü rahatsız eden, kehribar gözleriyle anneye öfkeyle bakıyordu. Annenin eli onun göğsüne her yaklaştığında nefretle ciyaklayıp kanatlarını açıyor, uzamış tırnaklı pençelerini dehşetle açıp, tüylerine yapılan saldırılara karşı kendini savunmaya

alışıyordu. Kinle dolu yüzündeki düşmanlıktan gırtlğına düşen neşter gibi gagasını annenin ellerine saplıyor ve öcünü almaya çalışıyordu.

Fakat anne çok temkinli, baykuşun ayaklarını birleştirip bağlamış, başını bacağına kıstırmıştı. En ince, en güzel, hafif tüylerini yolmaktaydı.

Anne yolduğı tüyleri bir kenara toplayıp, baykuşu serbest bıraktı, öfkeyle yolunan göğsünü gagalarıyla onarmaya çalışan baykuşa bakıp, kendi kendine söylenmeye başladı:

—Hey, aç gözlerini, bir deste tüyünü Yakut ablana ayırdım, ben bunları düşmana mı aldım, ablan Yakut’un kocası için başına iğneleyecek bir takke yapıyoruz. Altın işlemeli, zümrüt gözlü bir takke olacak, senin bu bir avuç azıcık tüyün, benim tek değerli damadım Nizamcan’ın başına gelecek ya, onu da esirgeyeceksen, seni niye bu kadar besledim ben. Hey asma suratını ölesice. En son yemeğın olsun işte bunu ye, dedi ve elindeki ciğeri alıp ona attı. Fakat baykuş ciğere bakmadı, anneye ciğer yapmış yedi yıllık düşmanlar gibi, kâh o gözünü kâh bu gözünü kapatıp, yüzünü tekrar tekrar çevirip, anneye gazapla bakıyordu.

Çift zurnalar uzakların destanını hüznü hüzünlü çalıyordu. Boz beygirler şaha kalkarak gelin ve damadın arabalarını çekiyordu, gürültüyle birbirleriyle yarışıyorlardı. Yengeler davulları kızıtıp “yar yar” söylediler. Yakutay’ın kapısının, altından olmasını istediler. Ateşlerden çıkan mutlu yüzler kıpkırmızı bir elmaya döndü. Halat oyununda beller yamuldu. “Ne az ne de fazla derler ya” denildiğı gibi, küçücük bir gerdek köşesi kuruldu. Halaların, teyzelerin, dedikoduları bitmeyen kahkahalarıyla sabah oldu. Onlar gelini selamladı, konuşacak hiçbir şey hiçbir şey kalmadı unutmadılar...

Fakat fakat bu gelenek ve görenekler bu mutlu tehlike ve tereddütlerden Yakutay’ın içi ısınmıyordu, sadece. Her ne kadar onu inceleyenlerle Yakutay’ın gördüğü yüzün parlaklığı talihsiz bir akşamın koynunda alınmış olsa da. Onun büyülu gözlerini almaya çalışan, ömrü boyunca mutluluğunun sebebi olan değerli bir eşyasını almışlar. Berrak bir kuzucuk gibi, hafifçe dalgalanan gölete düşen bir toprak parçası gibi en değerli şeyi o berrak, aydınlık akşamın koynunda kaybolmuştu. O bulunamaz, sonsuza dek kaybolmuştu.

Nizamcan Yakutay’ı ne ümitlerle beklemişti. Yakutay’ın ise başı eğikti. Saçları ağarana kadar annesinin başına yastık olmaya razıydı. Sırrı ortaya çıkınca kimsenin ayıplamalarına kesinlikle dayanamazdı.

O günahkâr. Eskiden beri devam eden çürümüş bir gelenek, eski bir gurur, eskimiş bir şeref karşısında ayıpsız bir günahkâr.

“Keşke beni bir seferlik affetselerdi,” dedi. “Hayatımın geri kalanında Nizamcan’ın hizmetçisi olarak kalırdım”, dedi içinden.

“Affetmezler... affetmezler...”

Bizde Yakutaylar, Nizamcanlar az mı? Bir anlık nefis huzurunda bir anlık hayal gibi önemsiz bir dava uğruna en alçak cinayetleri işleyenler, bütün yaşamını bununla tasavvur edenler “namus davasına kapılıp” ortaya çıkaran günahsız masumlara sonsuz bir ağırlık yükleyen az mı insanımız var?

Bunun için kurban edilen, kıyılan, boğazlanan Yakutaylar, değmez, önemsiz bir namus uğruna vahşilenmiş dokumacı “cesur” Nizamcanların sayısı bizde az mı?

Yakutay’ı affetmezler, çünkü Nizamcan’ın gençliğinin onuru, şerefi olduğunu düşünüyordu. Ona çocukluğundan beri böyle anlatmışlardı. O, bu vasıtaıyla göğsünü kabartarak yürüyecekti. Nizamcan’ın kalbi karanlık akşamların siyah perdelerini yırtan, eteğini lale gibi kızartan, parlayarak çıkan bir güneş gibiydi. Ömründe bir ilk kez yaşadığı bu tatlı sabah onun hayalindeydi. Bunları beklemekten yorulmuş. O, beli kemerli başında doppisi olan itibarlı ve namuslu bir babanın oğlu.

Kapının arkasında tamamlanmayı bekleyip, toplanmış yengelerin ellerinden bir anda karpuzlar düştü, Servi hala ne olduğunu tam olarak anlamak için yazmasını kulağının arkasına geçirdi. Olma teyze yüzünü tırmalayıp dizlerini yumrukladı. Nizamcan evin içinde şiddetli, coşkulu fakat sabırsız bir homurdanışla şöyle diyordu:

—Söyle, it kızı, metresin kim?

—...

—Seni parçalarım, söyle, satılık kızı satılık, bozuk çocuğu bozuk, söyle diyorum sana? Bugünlere geleceğini düşünmedin mi? Niçin cevap vermiyorsun? Benim elimden sağ kurtulamayacaksın, ben seni temiz evimde diri koymayacağım. Söyle kime kadın oldun, gereksiz şey, seni kim satın aldı, eşeğin ipi. Evin içinden boğulma, homurdanma, vurma, tekme sesleri duyuldu. Bütün kadınlar erkekler ve yengeler hızla toplanıp içeri girdiler. Yakutay’ı Nizamcan’ın elinden ölür halde kurtarıp aldılar.

Nizamcan'ı sürükleyip kapıya çıkardılar. Düğün yasa döndü. Kadınlar gruplar halinde fısıldaşmaya başladılar. O sırada Yakutay'ın evine haberci gitti. Onlara “kızınızın kocası bin kez kızınızdan boşandı, kızı yetiştirene bin kez lanet etti, böyle bir kız yetiştireceğine bir öküz baksaydın, daha iyi olurdu”, diyerek lafları bastırarak söyledi.

Hepsinin başı önüne eğildi. Düşmanlar sevinçli, dostlar kederliydi. Nizamcan'ın annesi arada bir geliyor, Yakutay'a saldırıyor, kayınbabası koridor kapısında durup söyleniyor, yengeler sakinleştirmeye çalışıyordu. Onca ızdırap, kaygı ve kederle, ölümden büyük bir utançla, bu talihsiz akşamın yalan sabahı aydınlandı. Tembel horozlar henüz uyanmamış göz kapağı kalın sufiler gibi mışıl mışıl uyuyorlardı. Her iki yenge ve Yakutay üçü “altın kapılı” evden yaşmakları eğri bir şekilde örtülüp kovuldular.

Tek kelime laf etmeden yoldan gittiler. Fakat ortadaki genç kadın ve Yakutay uykusuzluk, sopanın darbeleriyle afallamış, hepside birbirine çarparak ve arada sırada titreyerek ağlıyordu...

Bunlar Büyük Cami'nin geniş alanından geçerken, gerçekten şafak sökmüş, güneş yavaşça yükselmeye başlamış, onların gölgelerini üç kat daha uzun göstererek doğmuştu.

Zaman geçti. Bahçedeki vişne fidanının gövdesi çapa sapından daha kalın olmuştu. O yıl beşinci kez meyvelerini vermişti.

Önceki dört yılda, bir gecedeki soruya cevap verememenin, bir anlık isteğe elinde olmayan bir günah için, paçavra gibi horlanarak deliğe tıklan Yakutay, son bir yılda yine selvi boyunu düzeltip, önceki endamına kavuşmuştu. Mahallenin eski sofracısı, değerli Servi hala (şuan mahalle temsilcisi) nın yardımıyla yaşmağını bırakmış, en önce doppi grubunda, ondan sonra çorap dokuma fabrikasında çalışmaktaydı. O sıralarda ipek fabrikasında çalışan bir gençle görüşüp, evlendi. Şimdi ikisi birlikte mutlu bir hayat yaşamaktaydı.

Bugün Yakutay bilerek annesinin bahçesine vişne yemeye? gelmiş. Vişnenin kendisi güzeldir de ama ekşidir, özellikle aşerenlere...

Ha hatırlatmak isterim kocası:

—İnşallah doğuracağın kız olur da sana benzer, dediğinde. Yakutay da:

—Sen de teksin oğlun senin gibi olsun, dedi Yakutay.

Eski laflar aklına geldiğinde:

—Kuruyup gitsin, geçmiştense, rüyalar daha iyi, o laflar gölgeler gibi geçip gitti, diye koyarmış anne.

1930.

DİNDE HİLE

(Müslümanlık arşivinden)

Güneş kahverengi sığırın sağrısına parlayarak yansıyor. Sığır üşengeçlikle geviş getiriyor, uzun kirpikleri arasından büyük kahverengi süzgün gözleri güçlkle görünüyordu. Püsküllü kuyruklarıyla yanı başına konan sinekleri kovan sığır uzun diliyle benekli biçimsiz burnunu yalıyordu. Önünde aniden herhangi bir şey geçtiğinde ise çirkin sesiyle mölüyordu.

Haranın oluşunda iki tane kumru guguklayarak, kanatlarını çırpıyorlardı.

Haraya karşı yerleştirilen on bir ahşaplı çardağın kenarında Molla Dilkaş atın keçesini yamıyordu. Yukarıda orta yaşlarda bir kadın post halıya yatmış, yan tarafına da işlemeli yastık koymuştu. Daha ortada süslü bir genç kadın el aynasına bakıp kaşlarına sürme sürüyordu.

Bunlar Molla Dilkaş'ın eşleri.

Molla Dilkaş at örtüsüne güçlkle tığı sapladı ve derinin, deliğinin ucunu dudağıyla ıslatıp, oflayıp pufalayarak yatan, büyük karısına söylenmeye başladı:

—Şu sığır bile senden daha iyi, o hiç olmazsa geviş getiriyor. Ya sen, sana çiğneyip verildiğinde bile minnetle yutuyorsun.

Yarı yatmış kadın, yerinden yarım kalkarak:

—Aa! Ne diyorsun sığır benden daha mı iyi? Eğer benden daha iyiye senin bu cıvıklı halinden kumrular bile daha iyi. Hiç olmazsa, onlar gagalarıyla yuvalarını yapıyor. Sen ise kahvaltıyı yer, öğlen yemeğini beklersin. Allah kaldırsın seni. Her hafta kaynasın kazan, iki tandıra unsuz ekmek.

—Nankörlük etme aptal! dedi, Molla Dilkaş. Senin uğursuzluğun yüzünden pazara geç kaldım. Şu keçe parçasını yamayıp, başımdaki sarığı yıkasaydın da, âlem gülistandı, sen bana varmazdın, ben çoktan gitmiştim bu kadar tartışmamız da olmazdı.

—Hadi ya, ben niye yamayacakmışım! Cıvık kadın, kadın da, sert kadın, kadın değil mi, ne zaman baksam süs püs, hiç olmazsa kefenini, sarığını, kaftanını yıkasın, dedi kadın.

Cıvık kadın öfkeyle aynayı yere vurdu. Bir kaşına sürme sürmüş, elinde sürme çubuğu, var sesiyle çekip ağladı:

—Babam ölseydi de beni kumalı birine vermeseydi. Her gün kavga, her gün kavga, hiç mi güzel bir günümüz olmaz...

Molla Dilkaş ismi karakterine uygun bir kişiydi. Köyden köye pazarcılık yapmış, dünyanın iyisini kötüsünü çok görmüş, birçok kişiyle arkadaş olmuştu. İkinci karısıyla evlendikten sonra yine zevku sefa hayatına girmişti. “Devleti olan adam, her hafta evlense nerede şimdi...” diyordu ve üçüncü bir kadınla evlenmeyi da kesin düşünüyordu. Fakat insanların onu küçümsemesinden, suçlamasından çekiniyordu. Bunun için ne olursa olsun büyük karısından kurtulmalıydı.

Bugünkü kavgada “üçüncü eş” muamması için zemin hazırlıyordu.

Molla Dilkaş iki karısıyla biraz önceki kavgadan sonra düşünmeye başladı:

“Evlensen mi, Molla Dilkaş? Allah’a yemin olsun ki, evleneceğim. Yeter, her gün bu kavgalar ne işe yarıyor? İyi bir pîr bul, tavsiye iste ve işlerin nasıl sonuçlanacağını gör!..”

Molla Dilkaş yarım yamalak dikiği keçe at örtüsünü çardağın ortasına attı. Sarığını, cübbesini giyip dışarıya çıktı.

Ne yapmalı, kimden tavsiye istemeli? Molla Dilkaş çok düşünmedi. Dört eşle evlenip, son kez Kesakkorgon medresesinin bir odasında yalnız, kalenderane bir hayat yaşayan Molla Abdalbaki Margiloniy’le görüşmeye gitti.

Molla Dilkaş’ın şansına Molla Abdalboki odasında idi. Uzun süre konuştular. Molla Abdalboki kendi hayatında yaşadığı bütün zorlukları Molla Dilkaş’a anlattı. Molla Dilkaş da kendi başından geçen ticaretlerini bir bir Molla Abdalboki’ye anlattı. Üçüncü eşi aldığı anda insanlardan gelecek olan küçümsemelerden korktuğunu söyledi ve Molla Abdalboki’den yardım istedi. Molla Abdalboki bir an, derin bir nefes aldı sonra Molla Dilkaş’a bakıp:

—Yavrum, bu sorununuzun ilacı dinin hilesidir, zaten şeriatla dört eş almaya kadar izin vardır, fakat mazeretiniz olduğu için en uygunu dinin hilesidir, dedi.

—Hadi, dinleyelim, dedi Molla Dilkaş.

—Siz karınızı bir şekilde emeceksiniz.

—Emecek miyim? dedi.

—Aferim, yavrum, karınızı bir şekilde, bilmemezlikten gelip emeceksin.

—Peki, ondan sonra ne olacak? dedi Molla Dilkaş.

—Hiçbir şey olmayacak. Fakat bu iş şeriatta nasıl olur diye karınızı benim yanıma getireceksiniz ben ondan sonra ne yapılması gerektiğini söyleyeceğim.

—Tamam, yupalım bakalım o halde, dedi Molla Dilkaş inanıp inanmayarak Molla Abdalboki Margiloniy'in yanından vedalaşıp evine gitti.

Molla Dilkaş o gün vakti bekledi. Gerçi sıra küçük karısında olsa da o, büyüğüyle kaldı. Gecenin yarısıydı. Karısı uyumuştı. Molla Dilkaş alelacele karısını sayıklayan bir ifadeyle, uykulu bir şekilde emmeye başladı. Kadın uyandı. Bir de ne görsün kocası onu küçük bir çocuk gibi emip yattıyor.

—Hay, sakalın göğsüne dökülesice, dedi kadın, bu ne hal, seni hangi cin çarptı!?

—Molla Dilkaş yine umursamazca emmeye devam etti. Karısı dayanamadı. Tam suratının ortasına nişan alıp tokadı yapıştırdı. Molla Dilkaş uyuklayıp ağzını göğüsten aldı.

—Niye vuruyorsun?

—Seni öldürsem yeridir.

—Küçük karım, kuman, bana böyle bir saygısızlık yapmamıştı.

—Sen onu emiyor musun?

—Neden?!

—Öl!!

—Niçin hakaret ediyorsun?!

—Niçin emiyorsun?

—Ne zaman emdim?

—Şimdi.

—Yalan söyleme.

—Dört çocuğun hürmetine.

Molla Dilkaş hemen ayağa kalkıp özür diledi.

—Kadın, dedi, bu iş şeriatta nasıl oluyormuş biliyor musun?

—Bilmiyorum.

—Yarın herhangi bir mollaya sormazsak olmaz.

—Olur mu ki...

Ertesi gün erkenden karı koca Molla Abdulboki Margiloniy'in hücreğine gittiler, gelenek görenek ve saygı tevazudan sonra:

—Efendi, dedi Molla Dilkaş, biz büyük bir günah işledik. O yüzden sizden fetva istemeye geldik.

—Hadi, söyleyin yavrum.

—İşte bu kişi karım, bugün gece uyuklarken emmişim bunu...

Molla Abdulboki yarım sıçramayla yerinden kalkıp düştü:

—Emmiş misin?!

—Evet, Efendi!

—Öyle mi hemşire?

—Doğru söylüyor...

Molla Abdulboki eliyle sakalını taradı.

—Tövbe edilmesi gerekiyor da şimdi siz karı koca değil, anne evlat oldunuz.

Molla Dilkaş endişeli bir yüzle sordu:

—Anne evlat mı olduk?!

—Evet, yavrum, siz oğlu, bu kişi de sizin ananız, rızası ak süt veren ananız oldular.

Molla Dilkaş karısına baktı, karısı Molla Dilkaş'a baktı.

—Efendi başka dermanı yok mu?

—Ananız oldular dedim, başka nasıl bir derman istiyorsunuz? Şeriatın hükmü bu, kuzucuklarım.

—Allah'ım, ben öleyim! dedi kadın.

—Yeter, dedi Molla Dilkaş, İslam dinine göre namahrem birinin önünde ses çıkarma.

Molla Abdulboki Margiloni'in yaptığı bu hizmet için para ödediler ve yeni anne evlat, odadan çıktılar. Medresenin kapısından çıktıklarında Molla Dilkaş karısına bakıp:

—Ana, dedi, kendin reis olacaksın ve yine bir kadın alacaksın, iki kadına alışmış bir adam olarak...

—Allah canını alsın, Ey Allah'ım, anne nedir, hiç olmasa “abla” de, dedi çaresiz, saf kadın.

1930.

KENDİ ADAMLARINI TANIMAMASI İLGİNÇ

Kasım Veled eskiden beri bu idarede gazeteci(girdi çıktı muhasebecisi). O, en önceki müdür bin iki yüz beş som az getirdiği için (eksiklik yapmış) kovulmuş, ondan sonraki müdür ayyaş ve hovardallığında dolayı görevinden alınmış ve ondan sonraki en son müdürün döneminden bu yana hala görev yerinde, çalışıyordu.

O, teknik bir insandı, verimliliği yükseltme, idareleri küçültme, büyütme gibi bir yığın önemli meseleler karşısında da kendisinin alp gibi teknik sıfatını kaybetmiyordu, yani meselelere onun iştiraki samimi bir tarzdaydı. Çok zaruri olup, fikir belirmek gerekliyse veyahut müdür mü, bölge sorumlusu başkanı mı, baş kâtip mi: “Kasım abi bu konu hakkında nasıl bir fikriniz var, siz ne diyorsunuz?” dedikleri zaman, tam bir saygı ve hürmetle, sandalyeden yarım bir kalkış yapıp saygıyla: “İltifatlarınız teklifinizden yüksek ise biz ondan dışarı çıkarız, diyordu.

Kasım Veled’in sıkı ağızlı olması ve savunmasızlığı ona genellikle fayda da sağlıyordu. İlk müdürler, Kasım Veled’in bu niteliklerini çok seviyorlardı. Genellikle:

—Kasım abi bu paraya iki parçacık et alıp bizim eve verseniz, eve misafirler gelecek, dışarıyı süpürseniz, gibi iltifatlarda bulunup Kasım abinin gönlünü hoş eder, başını göğe çıkarırlardı.

Müdürler tarafından iş verildiğinde, her bir derece mevkisinin daha sağlam olduğunu hissediyor, muhasebecilik vazifesinin kendisinden başka hiç kimseye uygun ve layık olmadığını düşünüyordu. Müdürleri ona iş yapmasını emrettiğinde sevinir:

“Ölme babasının oğlu, Allah senin çamurunu güzel yarattığından, sen bizim başımıza müdür olup geldin...” dediğinde, müdürün gözü minnettarlıkla parlardı.

Şimdiki müdür Kasım Veled’e iş vermiyordu. İltifat da etmiyordu. Bu da yetmezmiş gibi tırnak arasından kir araştırıp “bu kişinin yerine daha dürüst, daha sağlam kendi insanlarımızdan koysak daha sağlam olurdu...” diye kâtip ve bölge sorumlusuyla istişare ediyordu. Bir gün bu fısıltısını Kasım Veled kendi kulağıyla duydu.

İlginç adam. Kasım abinin müdüre ne zararı dokunuyor. Kâtibin yerine “kendi adamları” koyuldu, bölge sorumlusu “kendilerinden” yeni bir müdür geldikten sonra her tarafı “benimsedi”. Nihayet gözleri şimdi Kasım abide.

Kasım abi doğruca çıkıp gitmeye bin kere razı. Fakat onu “kötü tüccar” diye karalamasınlar.

Bugün perşembe, görev saati bitmiş, herkes ayrılmış, müdür, şoförle başka bir odaya çıktılar. Fakat Kasım abi sonradan gelen belgeleri defterden deftere geçirmek için oturuyordu.

İpeklere bürünmüş içinde güzel bir kız cesur adımlarla içeri girdi. İpek çorap, rugan potin, elinde parlak bir çanta. Kadın işveyle süzülerek sormaya başladı:

—Müdürünüz buradalar mı?

Kasım Veled telaşa kapılarak:

—Kendilerini mi soruyorsunuz? Kendileri şimdi şoförle çıkıp gittiler.

—A, dedi kadın gözlerini dikerek, kimle dediniz?

Kasım abi kekeleyerek:

—Kendileri mi?... Söyledim ya, arabanın şoförüyle çıkıp gittiler, dedi, çok acilse, çağırıyorum. Siz oturun hanımefendi.

—Gelir mi acaba, bana saat iki buçuğa söz vermişti ama.

—Gelmesi gerekiyor.

Kadın, Kasım Veled’in koyduğu sandalyeye oturdu. Oradan buradan konuşmaya başladılar.

—Sizi bir yerden çıkartıyorum ama, dedi kadın.

—Ben de, dedi Kasım Veled.

—Siz, dedi kadın, Şerafet halanın büyük kızlarının eşi değil misiniz?

—Anlayışınız, hızlı hafızanız ve zekânıza çok iyi, dedi Kasım Veled.

—Tanımamın sebebi şu ki, bizim avlumuzla Şerafet halanın avlusunun ortasında kapı açılmıştı, dedi kadın.

Bundan sonraki sohbetleri tanıdıklar, ahabplar sohbeti gibi devam etti. Aradan on beş dakika kadar geçince müdür geldi. Aniden kadına baktı:

—Evet, evet doğru ya size söz vermiştim. Bir toplantı, bir davet derken hafızamdan çıkmış, dedi müdür.

—Siz öylesiniz işte. Biz Şerafet halanın büyük kızlarının eşi olan Kasım abiyle oturup konuşuyorduk, dedi kadın hırsla.

—Kasım abi hakikaten dürüst bir adam, söz konusu iş olduğunda ölü ya da diri umurunda değil, dedi müdür.

Bu Kasım abi için ilkti ve büyük bir iltifattı.

Müdürle kadın çıktılar. Kasım Veled arkalarından “ikisi de genç, birbirlerine de çok uygunlar”, diye sevinerek arkalarından bakakaldı.

Bugün idare toplantısı. Dikkate alınacak tek mesele:

“İşçi ve görevlileri aşağıdan yukarıya doğru yükseltme” doğrultusunda. Bu toplantıda müdür çok şey söyledi. Kasım abi buna çok sevindi. Fakat toplantıda alınan kararda şöyle yazılmıştı:

“İdaremizin dağıtım ve depo bölümündeki kişi israfçılık ve soğukkanlılıkla bakan biri olduğundan ailevi durumu işçi, çiftçi olan, kendi idaremizin eski kâtibi sayın Kasım Parpiev aşağıdan yukarıya terfi ettirilsin...”

Aradan haftalar geçti. Kasım abi müdürlük yaptığı “dağıtım ve depo” bölümündeki tartıcı, işten çıkarıldı. Bunu Kasım Veled çıkarmıştı.

Bu haberi duyan müdür, bıyık altından güldü ve dilinden “bu zamana kadar kendi adamlarımı tanıyamamışım, ilginç” diye düşündü.

1930.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİKÂYELERİN TRANSKRİPSİYONU

KO'NGILSIZNING "QILIG'I

Bir tanchä bo'lib gurunglashib, g'ozä chuvib o'ltirgän qiz-juvânlär qo'yärdä-qo'ymäy Särvär xälädän o'tgän gäplärdän hikâyä säylätmäqchi bo'ldilär. Särvär xälä qo'lidägi ko'ksäkning äg'zini yärär ekän, jävâb kutib tikilgän juvânlärgä qärädi-dä:

—Qurib ketsin o'shä be'mäni gäplär, ishläringizni qilsäläringchi äylänäylär,—dedi.

Bungä Mukämbärây unämây:

—O'lär, xälä, nimä qilärmish, biz häm o'shä, sizning bashingizdän o'tgän gäplärdän eshitib qo'ysäk,—dedi.

Xänpäshshä Mukämbärâygä qo'shilib:

—Äytä qäling, shunchä ädämning säzäsini bekärgä o'ldirmäng,—dedi.

Särvär xälä o'ltirgän xätin-qizlärä bir tikilib äldidä-dä:

—Xäyr, qäni äytsäm-äytäy, —dedi, —lekin qulâqläringni sälib, jim o'ltiräsizlär, biräntäläring:

—Xo'p, qäni bāshläng.

Särvär xälä hikâyäsini bāshlādi:

—Dädäm o'rāqchilikdä mixchägälik qilär edi, o'zi kämbäg'al, yälg'izqo'l ädäm edi. Yänigä biräntä shägird yäki xälfä sälib ishlätishgä qurbi etmäs edi. Änäm ko'pincä qo'ni-qo'shnilärimizning to'y,mä'räkä, uy-ro'zg'ärläridägi yumushlärigä qäräshib, ulärdän nän, äsh älib kelib tiriklikkä qäräshär, men bo'lsäm endi o'n ettidän o'n säkkizgä qädäm qo'ygän nävqirän qiz edim. Bizning uy ichimizdä mendän kichik ikkitäginä o'g'il ukälärim bo'lsä häm, ulärning qo'lidän häli hech ish kelmäs edi.Mähällämizdä bizdän uch qo'shni näri Qäsimbây degän kättä päyko'pchi bo'lib, uning to'rt-besh jäydä kättä-kättä juvâzläri, guruchbāzärdä besh-ältitä do'känläri bo'lär edi.Bulär här häftädä vägän-vägän guruchläрни Buxârâ tāmāngä jo'nätib turär edilär.Qäsimbâyning qo'l ästidä kämi ellikläb gumäshtäläri, xizmätkärläri,shähärdän shähärgä qätnävchi ädämläri bär edi.Bulärning hämmä hisäb-kitäbläri to'g'riläydigän bâyning o'ttiz beshlär chämäsidadägi G'änibâyvächchä degän o'g'li bär edi.

Men kundān-kun o'sdim. O'g'il ukālārim hām ulg'āyib, bo'ylāri cho'zilā bāshlādi. Dādām bechārāning bāshidā yāngi umidlār, meni ergā berish, ukālārimni "sunnāt" qilish kābi ārzu-hāvāslār uyg'ānābāshlādi.

Qiz mā'nā birāvning "xāsmi", qāchān bo'lsā hām o'z tengi chiqsā o'rāb-chirmāb ālib ketādi. Lekin o'g'il bālāning ishi qiyin. Uni sunnāt qilish, uylāntirish—hāmmāsigā hām ātā-ānā jāvābgār. Dādāmning miyāsida hām meni ergā berishdān ilgāri, ukālārimnig qo'llāri "hālāllāb" ālish tāshvishi kāttārāq edi. Chunki kāttā qālgānlāridān mähāllā-ko'ydāgi kishilār hām dādāmni ko'rgāndā, nuqul shu to'g'ridā so'z āchib uyāltirār ekānlār.

Bā'zilāri:

Rāhmātqul ākā, to'yni qāchān qilāmiz? Qāchān sābzi to'g'rāmiz?—desālār, bā'zilāri birārtā sātilādigān nārsāni dādāmgā ro'kāch qilib:

—Rāhmātqul ākā, siz shuni ālib qo'ying, mānā yāqindā xudā xāhlāsā, bāshingizdā to'yingiz bār. Birār egiligingizgā yārāb qālādi,—deyār ekānlār.

Hāttā bir kuni mähāllāning so'fisi:

—Rāhmātqul, dāmlāmizning elkālāri hām qichib qālgān emish, "qāchān to'y bo'lādi", deb so'rāmāqdālār. Bu yil kuzdān qālmās, "inshāāblā", deb dādāmni mulzām qilār ekānlār.

Dādām xālqning tā'nā-tāvbāsida zerikib, bir kun ānām bilān māslāhāt qildilār. Qāndāy bo'lsā hām bir o'nqāvini tāpib, kishi ko'rgindāy ārzu-hāvāslī to'y o'tkāzish niyātidā edilār.

Ātām bilān ānām o'ylāb-o'ylāb, āxiri Qāsimbāyvāchchādān birār yuz yā ellik so'm qārz ālishni mā'qul ko'rdilār. Shu bilān dādām ertāsīgā bāmdāddān chiqqāndān so'ng to'g'ri Qāsimbāyvāchchāning hāvlisīgā bārib qārz so'rāmāqchi bo'libdi.

Qāsimbāyvāchchāning āvvāligā "qo'limdā nāqd āqchām yo'q, bergānim bilān vāktidā uzālmāsdān uyālādigān bo'lmāng. Siz bilān biz yānmā-yān qo'shni, tag'in o'rtāmizgā sāvuqchilik tushib nāri-beri gāpgā qālmāylik",—deb ming turli shārtlār bilān vekselgā qo'l qo'ydirib, yuz ellik so'm bermāqchi bo'libdir. Bu pulning yuz so'mi nāqd āqchā, qālgānīgā o'z juvāzidān guruch berār ekān, dādām yuz ellik so'mgā hār āygā besh so'm ijārā to'lāshi lāzim ekān.

Shu bilān uyimizdā xursāndchilik pāydā bo'ldi. Hāmmāning āg'zidā—"to'y-to'y", qāvm-qārindāshlārimiz mubārāk bo'lsingā kelā bāshlādilār.

Särvär xälä so‘zini shu ergä etkäzganidä qiz-juvânlärgä qäräb:

—Bo‘ldi, qâqindiqlär, mening bâshimdän o‘tgäni shu,—dedi.

Qiz-juvânlär chuvilläshib:

—O‘lär, dädängizning to‘yi qursin, bizgä uning nimä qizig‘i bär. Qâlgänini äyting. Gäpning mäyling kelgändä to‘xtätmang-dä, xäläjän,— deyishdi. Särvär xälä jilmäyib turib so‘z bâshlädi:

Ärädän bir nechä kun o‘tdi. Bir kun bâyning uyidä xizmät qilib yurädigän Shäfäät ämmä degän âqsâch ânämdän:

—İslärimgä âzrâq bâqishib yubârsin,—deb meni so‘râb âlib chiqib ketdi. Men chiqdim. Dädämning bâydan qärzläri bo‘lgänidän, bâyning uyidä bo‘lädigän butun movliyätlärdä chiqib xizmat qilädigän bo‘lib qâldim. Bärä-bärä “kimsän, bây buvängdän qâchäsänmi”, deyishib Qâsimbâydan qâchmäydigän qilishdi. Men bâyning uy yumushläri qilishgä ko‘p chiqär edim. Bir kun bâyning kättä xâtini mendän kâyib:

—Särvär, ägär bizning uydägilärning hämmäsidadän häm qâchä berädigän bo‘lsäng bizning uygä chiqmä, nâhâtki, bittä-yu bittä Ğänibâyvächchädän qâchsäng, xudägä shukur, u kichkinä âdäm emäs. Sendäylärgä zâr häm emäs,—dedi.

Men bâyning o‘ğ‘li Ğ‘änibâyvächchägä sâlâm berib ko‘rindim. Uyälgänimdän qärä tergä tushib, ergä telmirär edim. Ğ‘änibâyvächchä mengä judä qättiq tikilib kuldi-dä:

—Hä, Särvärxân, âmânmisiz, bäräkällä-bäräkällä kättä qiz,—deb chiqib ketdi. Ğ‘änibâyvächchäning xâtini Zu‘mräd kelinâyı mäshhur bâyıldän İnâyätxâjixânning qizi bo‘lib, unchä äytä turgän chirâyli emäs edi. Ğ‘änibâyvächchä häm ungä ko‘p häm iqi suyub qärämäs edi. Shu väjhdän Ğ‘änibâyvächchä kim ko‘ringän kishilärning xâtin-qizlärigä âläyib yurär edi. Men Ğ‘änibâyvächchägä ko‘ringänimni ânämägä äytgänimdä, ânäm kâyib:

—Ğ‘änibâyvächchäning kâshki niyâti sag‘ bo‘lsä, dädäsi tâpgänini ko‘chä-ko‘chä sâvurib yurädi, chäkki qilibsäm qizim,—dedi. Xäyr, bir yänä Qâxsimbâyning uyigä mehmânlar kelädigän bo‘lgänidän âqsâch meni chäqirib ketdi. Men ulärning keldi-ketdisining ko‘pligidän zerikib, chiqmäy degän edim häm-ku, birâq dädäm bechäräning yuz xâtirini qilib chiqishgä mäjbür bo‘ldim. Men chiqqänimdä, bo‘yning uyigä hech qändäy mehmân kelishining äsâri bo‘lmäy, uydä hättä bo‘yning xâtinläri häm, kelinläri häm yo‘q edilär. Äqsâch meni äldäb âlib chiqqän ekän. Shäfäät ämmä mengä iljäyib:

—Äppaq ayimlar bilan kelinlari nax ko'ch-ko'ranlari bilan qudalarining uyiga ziyafatga ketishdi. Äbdufättäh Ğ'uljädän qäytgän ekän, bugun u ergä hämmä yig'ilgän. Båybåbång häm o'shä erdä. Bugun sen bilän men yälg'iz uyning bekäsimiz, he... he... he... Men mäydä-chuydäni, surishtirib o'ltimäy, hävli yuzälärini supurish-sidirishgä bāshlädim. Qāzān-tāvāqlärni yuvidim. Shäfäät ämmä päytlärdä uy ichlärini yig'ishtirib yurär edi. Men äriq läbidä sāmāvärning kulini to'kär edim. Shäfäät ämmä bāyning kichik xätinining uyidän:

—Särvär, häy Särvär, äpäng äylänsin, bārib kelin äyingning uyini sen yig'ishtirib qo'yä qāl, kāshki u äyimxānim ulgurlär birävgä o'z yuklärini ärtmäqchiläb yurmäsälär,— dedi.

Men “xo'p” dedim-dä, supurgini ko'tärib, Ğ'änibäyvächchäning uyigä kirdim. To'ğ'ridän häm uy yig'ishtirilmägän kelinning butun pärdāz-ändāz buyumlari, echgän kiyim-kechäklari er bilän bittä bo'lib uy yuzäsida chāchilib yātär edi. Hättä o'rinlari häm yig'ilmägän edi. Mening yāshligim, nādānligim kursin, ko'nglimga shu päytdä bir pärdāz qilish kelib qālib, kelinning āynäsining yānigä kelib, upä-elik, surmälari bilän qāsh-ko'zlärimni pärdāz qilmāqqä bāshlädim. Shäfäät ämmä uyning eshigini āchib, kelib mengä qārädi-dä, kemshik tishlärini irjāytirib:

—Hä, qiz o'lmägur, hech kim yo'ğ'idä pärdāz-ändāzingni qilib qāl, täg'in er ālib kāchib ketmäsin,—deb eshikni yāpib chiqibketdi.

Men uning ārqäsidadän kulib qāldim. Shu täbdä birdän uy ichidän:

—Särvär,—degän tävush eshitdim. Yuräгим urmāqqä bāshladi. Ätrāfgä ko'z yugurtirib, hech kimni täpä ālmädim. Täg'in:

—Särvär, pärdāz qilmäsäng häm chirāyliksä, dedi. Yält etib qāräsäm, Ğ'änibäyvächchä täxmāndän zārdevārni qāyirib, mengä jilmäyib turär edi. Men “Vāydād”, deb eshik tāmāngä yugirdim. Qāräsäm eshik ārqäsidadän zānjirlängän edi.

Shäfäät ämmä bilän Ğ'änibäyvächchä birikib, meni shundäy qo'lgä tushirmāqchi bo'lgānlärini päygädim. Qāchib qutulishgä birärtä eshik qidirär edim. Ğ'änibäyvächchä täxmāndän tushä kelib, qo'limni mähkām ushlärdi.

—Särvär, bāribir qāchib qutulä ālmäysän. O'zing yāxshi biläsänki, men xätinimgä ko'ngilsizmän. Men seni o'zimgä xätin qilib ālāmān,—dedi.

Bu chāqdā u, o‘z so‘zlārini bo‘g‘ilib-bo‘g‘ilib, yutāqib so‘zlār edi. Men yig‘lādim. Hech ilājim qālmādi. Sārvār xālā o‘z so‘zini shu ergā keltirgāndā bir “uch” tārtib qo‘ydi vā ko‘zigā yāsh ālib:

—Yuzumgā sāvuq suv sepib, Shāfāāt āmmā o‘zimgā keltirgāndā, Ġ‘ānibāyvāchchā yo‘q. Men birpullik ādām bo‘lgān edim, —dedi.

Butun bir tānchā xātinlār bir-birlārigā qārāshib āldilārdā:

—Keling, xālā, sādqāyi ko‘z-yāshingiz ketsin, o‘tgān ishdān tush yāxshi, qālgānini gāpiring, keyin nimā bo‘ldi,—dedilār.

—Qāqindiqlār, keyin nimā bo‘lār edi,—dedi Sārvār xālā,— dādāmning bāydān āqchā ālgānigā bir yilchā bo‘lgān bo‘lsā hām bir tiyin to‘lāy ālgāni yo‘q edi. Bāy nātāriusdān ādām bilān kelib, uyimizni xātlātdi. Māhāllā-ko‘yning nārxi bilān hāvlimizni bāy o‘zigā bir yuz etmish besh so‘mgā qāldirdi. Bāyning dādāmdāgi hāqi ijārasi bilān ikki yuz o‘ttiz besh so‘m bo‘lār ekān. Qālgān āltmish so‘m pulni dādāmgā zākātgā ushāttdi. Biz o‘z uymizni bāygā tāpshirib, ko‘chlārimizni ārtmāqlāb, mānā shu ergā kelib qāldik. Dādām meni bir qāshiq ābi yāvġ‘ān bilān hāzirgi erim Sa‘di, xālfāgā ergā bedri. Shundān so‘ng kuyāv, qāyinātā chārikārlik qilib, bizni bāqmāqqā bāshlādilār. Biz hām qo‘ni-qo‘shnining xizmātini qilib, ulārgā qārāshār edik.

Mānā hāzir bo‘lsā, ātām-ānām o‘lib ketdilār. Sa‘di ākāngiz er islāhātiddā Qāsimbāyning erini egāllāb, māl-mulkli bo‘ldi. Ukālārim pāchchāsining yānida yārdāmchi, Qāsimbāy o‘lib. Ġ‘ānibāyvāchchā shāhārdā āyāq cho‘tkālār emish, eri hukumāt tāmānidān bo‘lāshib berilgān deb eshitgān bo‘lsām hām, āllāzāmānlārdān buyān ko‘rgānim yo‘q,—deb Sārvār xālā so‘zini tugāttdi. Butun xātinlār Sārvār xālāning hikāyāsi ustiddā gāpirā-gāpirā, bir qānchā ġ‘o‘zāni chuvib qo‘ygānlārini bilmāy qāldilār.

Men āyāmning yānbāshigā suyānib, pish-pish uyqugā ketgān edim.

1928.

QIZÄLÄQ

—Vây o‘lsin, âyi, zängâri ipâkdân bir qâtim hâmi qâlmâbdi, bârglârigâ nimâ tikâmân?

—Go‘lâs, tikâ qâl.

—O‘lâr, bârggâ go‘lâs kelishmâydi-ku.

—Munchâ likânglâb o‘lib bo‘lmäsâng, bâzârgâ tushging kelâyâtgângâ o‘xshâydi-yâ, qiz o‘lgur.

—Yo‘q... âxir, bo‘lmägândân keyin nimâ qilây?

...Qizlârnîng ko‘ngli-chevâr qo‘llâr irâqi do‘ppigâ guli beâr g‘unchâlârini châtâr ekân, qâysi bâxtli yigit bâshidâyâshnâshini ko‘zidân o‘tkâzârmikân?

Qizlâr ko‘li biz yigitlâr bâshini vâsitâlâr bilân silâydi. Fâqât o‘zlâri riyâkâr, muğ‘âmbir. Ulâr bizning ko‘zlârdân burâlib qâchâdilâr, ishvâ bilân yâshirinâdilâr.

Chârsilâr, qiyiqlâr bâhânâsi bilân qizlârnîng âq bilâklâri o‘spirinlâr beligâ chulg‘ânmâydimi beqâsâm to‘nlârining uch iplik jiyâklâri-chi, qizlâr tikmâgânmi ulârni! Yigitlâr elkâsidâ ko‘rkâm qizlârnîng billur bârmâqlâridây ko‘rik ulâr.

Mukârrâmâ qizil bâxmâl do‘ppigâ guli beâr g‘unchâlârini châtâdi. Eng âxirgi sânnâxnî nuqrâdây tishlâri bilân uzâr ekân, bir xo‘rsinib qo‘ydi. Uzun gâjjâk kipriklâri bir ko‘târilib, qâldirg‘âch qânâtidây qâyrilmâ qâshlâri bilân âpâq-châpâq bo‘ldi-dâ, bir päsâyib, pâstki qâbâqlârigâ o‘girmâdây tizildi...

—Âyi, hây âyi, qâchingiz qâerdâ?

—Qutichâmning ichidâ.

...Tâl bârglâri âqshâm shâbbâdâsidân âstâ silkinâdi, “shitir” etâr yâprâqlâr, bâlki Mukârrâmâ âtingâ: “Hârmâng, do‘ndiq qiz”, degânlâridir.

Âshxânâ târâfdâ uymâlâshib yurgân Zulâyxâ xâlâ eshik tâmângâ qârâdi-dâ:

—Mukârrâmâ, qârâ-chi, birâv eshikdân mo‘râlâ yâtibdi,—dedi.

Mukârrâmâ sâl tuzâtinib, yo‘lâk eshigigâ bârdi. Undâ ikkitâ nâmâ‘lum xâtinlâr yâv qârâshi bilân, bir-birlârini turtib, Mukârrâmâây bilân ko‘rishdilâr. Mukârrâmâ qizlâr âdâtichâ elkâsini tutdi. Xâtinlârdân qârirâg‘i Mukârrâmâni so‘zgâ sâlmâqchi bo‘lib:

—Äylânâ qâlây, biz Qo‘ng‘irâq pâlvunîng uyini qidirib yuribmiz, shu yâqin ârâdâ bo‘lsâ, dâràk bersângiz,—dedi.

Qäysi Qo‘ng‘iraq pälvun, bizdän bir guzär näridä Zumräd xälä degän bir pärixân bär, bu o‘rtädä undäqängi kishi yo‘q-ku,—dedi Mukärrämä. So‘zgä o‘rtä yäshrâq begänä xätin äräläshdi:

—Vây o‘lsin. Bizlär ädäshib kelib qälibmiz-dä, ätinchäxân.

—Bu kimning uyi?

Mukärrämä jävâb berishgä endiginä äg‘zini juftlägän edi, Zuläyxâ xälä:

—Mukärrämä, ulär kim ekän? Gäpläri bo‘lsä buyâqqä kelib so‘yläy qälsinlär,—dedi.

Mukärrämä yâsh xätinning bändägigä qo‘l yubârib:

—Yuring, ichkärigä, xälä, —deb qistäy bâshlädi.

Här ikki begänä xätin bir-birävlärigä qäräshib äldilär-dä:

—Yo‘q, äylänäy, biyrân qiz, ishimiz zärur edi,—deb xäyrläshib, eshikkä chikib ketdilär. Mukärrämä ulärning ärqäsidadän târko‘chädän tâ kättä ko‘chägächä kuzätib qâldi. Zuläyxâ xälä Mukärrämädän:

—Nimä ekän? Nimä ishläri bär ekän? —deb so‘rädi.

—Pälvun qidirib yurgän xätinlär ekän.

—Vây, o‘lsinlär, änäsh änglägäni yurgän yo‘lävchilärdir, —dedi-dä, Mukärrämägä qäräb iljäyib qo‘ydi. Mukärrämä bilib-bilmäslikkâ sâlib, yuzini chetgä o‘girdi.

...Qizlär to‘y kunläri yig‘lärmish, sâvchi kelsä quvânädi-ku, qizlär ko‘chägä chiqqändä negä ätläs kiyädi—buni xätinlär ko‘rsin, bu vâqeälär bo‘z bo‘ydâqlär kulâg‘igä iläshsin deb. Xinälär muhâbbät ko‘klämidä qizlär qo‘lini o‘pish uchun erdän bâsh ko‘tärädi. Yigitläarning bähârdäy quvnâq läbläri qizlärdän o‘pish so‘räsä, “uyät”, deydilär, uyätsiz keksälär.

Zuläyxâ xälä Mukärrämäni er-ko‘kkä ishânmäydi, “bittä-yu, bittä qizimning nâmi bulg‘änmäsin, mendän ketgändän keyin, tâpishgäni bilän qo‘shä qärisin”,—deydi.

Zuläyxâ xälä yâlg‘ânchi. “Qizimning nâmi bulg‘ämäsin”, degänigä Mukärrämä râzi. “Qâg‘ädägi qänddäy äsräymän”, degänigä Mukärrämä ishânädi. Fäqät “tâpishgäni bilän qo‘shä qärisin” degäni yolg‘ân: bungä Mukärrämä ishânmäydi. Ägär Zuläyxâ xälä “gäpim: beburd bo‘lmäsin”, desä, Mukärrämäni İbäygä bersin...

Mukärrämä İbäy bilän älläqächânâq tâpishgän. Bir tälây väqtdän beri bir-birävlärini sevädilär. Mukärrämä İbäy bilän qo'shâ qärishni ârzu qilädi. Hâr bittâ ninâ urgändä, İbäy esigä kelib turädi.

Äyisining hâr gäpi yâlg'ân. Mukärrämä bâyâgi xâtinlärni tänimäydimi? Ulärning biri İbäyning qo'shnisi, biri İbäyning kelin äyisi ekänini bilmäydimi? Hämäsini bilädi. Ulärning nimâ uchun kelgänlärini hâm bilädi. Lekin hech kimgä äytmäydi. İbäy hâm "Hech kimgä äytmä", degän, bulärning so'zläri shundäy bo'lgän.

İbäy bir kun ungä judä râst gäpni gäpirgän edi.

U: "Mukärrämä, sizning xât bilmägänigingiz judä yâmân-dä, bo'lmäsä xât bilän men sizgä änychä gäplärni o'rgätär edim",—degän edi. Bu gäp judä to'g'ri, Mukärrämä xât bilmägänigä judä o'kinädi. Änäsi—Zuläyxâ xälä bekârdän-bekârgä uni "Mukärrämä âtin" deb chäqirädi. Bungä Mukärrämä judä o'kinädi. U, qändäy qilsin, âtäsi kämbäg'al kâsib bo'lsä, tâpgäni uy-ro'zg'ârgä etmäsä, änäsining yänidä do'ppi tikib âtäsigä yârdämläshmäsä, bo'lmäsä.

Äyniqsä İbäyning bir gäpi Mukärrämäning hech esidän chiqmäydi. U: "Mukärrämä, âtä-änängizning âldigä bir-ikki märtäbä sâvchi yubâramän. Bersälär bergänläri, bo'lmäsä bâshqâ ish qilämiz", —degän edi.

—Nimâ ish ekän-ä u? Ätäm bilän änä änjimäydigän bo'lsälär—bo'ldiku-yä,—deb o'yläydi Mukärrämä...

...İlk sähär. Tängdän dâräk yo'q. Quruq, yâqimli shäbädä. Chällär sähärdä turib, o'tgän umrlärini qidirär emishlär. Bâmdâdgä ketärdä äytgän äshuläläri hâm o'shâ yigitlikdä äytib tugätilmägän yuräk dârdläri emish. Shuning uchun mungli, zävâlli bir qältiräsh bilän shäbi yäldädän, nävqirân subhdän hikâyä qilär emish...

Xo'râzlär judä pâk biri qush. Sähär "qu-quq-qu" läri äqllärgä puxtälik, dillärgä sevinch, biläklärgä kuch bäg'ishläydi. Ulär hâr sähär häqqush ârqäli uzâq qärindâshlärigä sâlâm yubârär emish...

Zuhrâ yulduzi hâm sährâni judä sevär emish. O'zgä yulduzlärning qistäshlärigä qärämäy, hämmädän keyin—sähärni âlib, so'ng bätär emish.

Kärvānlārgā eng unumli yo‘l sāhārdā. Ulārnī uzāq mānzillārigā zuhrā yulduzi kuzātib qo‘yādi. Zuhrā yulduzining “yurāgi” kārvān tuyāsining qo‘ng‘irāg‘i bilān bārāvār urār emish...

Gudāk...

Gudāk kishilārnīng sāhār āyg‘āqligi, to‘g‘risi iqtidār nā‘rāsi. Qādirlār tinglāydi birinchi gudākni. Qāvāg‘i qālinlār rāhātdā bo‘lādilār bu chāqdā.

Pāezd hām o‘zigā etgān tinimsiz. U uzluksiz ishlāydi. U, hār sāhār, bir zāfār, milliānlārnīng unumli sāfāridān nidā qilādi.

“Shildir” etib ikki tābāqālik eshikning zānjiri tushdi.

—Endi keldingizmi?

—Ikki sāātchā bo‘ldi. Qāni yurā beringiz.

—Sāl to‘xtāng.

—Hā, yānā māslāhāt āynidimi?

—Yo‘q, yuklārimni ālāmān.

—Hech nimā kerāk emās.

—Shuncāki, ārzimās māydā-chuydā.

—Pārānjisiz-ā?

—Xo‘p.

Ikki minutdān so‘ng ikki kishi shāshilinch yurishlār bilān āldinmā-ketin ketā bāshlādi...

—Āq qildim, bundāy etti nāmusni ergā bukkān qizdān kechdim!

—Qo‘ying, āylānāy, qāerdā bo‘lsā hām sāg‘ bo‘lsin.

—Xudāyā, Ībāy juvānmārg bo‘lsin, qirqqā bārmāy qirchinidān qirqilsin.

Mukārrāmā āmmāsining uyigā mehmānlārchilikkā ketgānchā, Ībāy bilān qāchgān. Bu xābārni Zulāyxā xālā birinchi eshitgāndā, āvvāligā āyyuhānnās sālīb yig‘lādi. O‘zini otgā-cho‘qqā urdi. Eng āxiri chārāsiz qālgānidān keyin, o‘zini-o‘zi yupātib, qizi

Mukarrämäni “âq” qildi. Birâv Mukarrämä to‘g‘risidâ so‘yläsâ, yuqâridâgi so‘zlärni qäytärädigän bo‘ldi.

Ätäsi Shâkir äkä häm bu xäbärni birinchi eshitgändä, dunyâning to‘s-to‘pâlânini chiqärgän. İbäylärning uyigä bärrib bâshigä ko‘tärgän edi. Hech nimä ish chiqärä âlmägänidän keyin, “duâyi bäd” qilib, o‘zini tinchitgän edi.

Mähällä-ko‘ydägilär bo‘lsä, bu xäbär bâshlâb eshitilgändä hämmä âg‘izläridän gullâb, Shâkir äkäni bâsh ko‘tärib yurä âlmäydidän qilgän edilär. Keyin-keyin Shâkir äkäni yänä o‘zläri yupätib:

—Keling, Mâshâkir, xäfâ bo‘lmäng, hämmä äyb zâmânâning “näjo‘yâ”ligidä, hukumätimizning o‘zi shundäqä ishlärgä yo‘l qo‘ygändän keyin, kimdän ginä qiläsiz,— degän edilär.

Bä‘zilär: “İbäy” bilän bir âchiq xâtinni qächgän kunläri ertä bilän Xâvâsdä ko‘rdik”, desälär, bä‘zilär Ändijändä İbäygä o‘shägän bir yigitni uchrätgänläri so‘ylär edilär. İshqilib, Shâkir äkädäy bir kâsib âdämğä âsmân uzâq, er qättiq. Qäerdä ko‘rgänläri bilän fäydäsiz. Bâri bir, bärrib qizigä himâyät bo‘lâlmäydi.

Bu vâqeädän yillär o‘tdi. İlgäri teri to‘nini ters kiyib âlgän zulâyhâ xälâ bilän Shâkir äkä ästä-ästä, bittäyu bittä ärzändä qizläri sâg‘inâ bâshlädilär. Gâpdän-gâp urinib, shu vâqeä esgä tushgändä er-xâtin ko‘z yâshi qilib:

—Qäerdä bo‘lsälär häm sâg‘ bo‘lsinlär. Bizgä bir mundâq dâräkläri mä‘lum bo‘lsä bäs deydidän bo‘ldilär. Gâh Zulâyxâ xälâ Shâkir äkägä zärdä qilib:

—Men bâshdä sizgä äytdim, İbäy guldäy bälâ, —dedim. Qizimizgä shundän bâshqä munâsib yigit yo‘q,—dedim. Hämmä ishni siz qildingiz, —deb yig‘läsä, bä‘zidä Shâkir äkä:

—Sen, äblâh xâtin, qizimizning tengi İbäy emäs, —deb berdirmädä, käl bo‘lmäsä, ko‘r bo‘lmäsä, xât-sävodli, hukumät xizmätidä, kimsän mullâ İbäy bo‘lsä deb, ming märtäbä äytdim. Unämädä. Endi jâzängni tärt, —deb Zulâyxâ xälägä zähräsini sâchdi.

Xulläsi, ätä-änâ färzändläri Mukarrämäni bir ko‘rishgä mushtâq, häddän ziyâd sâg‘ingänlär.

Ätä-änälär bir juft pärrextä musichälär. Ulär, tuxumlärimiz päläg‘dä bo‘lmäsin, deydlär.

Hech qäysi erkäläsh äq sut bergän änä shäfqätigä tengläshmäydi. Änälär o‘stirib, undirgunchä tärtgän mäshäqqätläri uchun hurmät egäläri. Hämmä änälär häm keläjäk bo‘g‘in yärätuvchi. Hämmä änälär häm jämiyät “mä‘budä”läri.

Kuz päytidä mähällä kâmissiyäsi Shâkir äkägä bir xät tâpshirdi. Shâkir äkä qo‘shni bäläsini chäqirib, bu xätning häqiqätigä tushundu. Bu xät Ändijân shähäridä säg‘-sälâmät, esân-âmân turuvchi kuyävi—Ibây bilän qizi Mukärrämädän ekän. Ulär hâzir birgä-birgä, tâtuvlik bilän yäshäb turär ekänlär. Mukärrämä yukli ekän. “Ätäm-änäm äldidä tug‘sämi”, deyär ekän. Täg‘in, “ätä-änäm yuzlärigä äyâq tiräb, shundäy ishlärni qilgänimgä yuzim shuvut”,—deyär ekän. Buning uchun kuyäv bilän Mukärrämä “uzr” so‘räbdilär.

“Bo‘lär ish bo‘ldi, kechiringiz”, debdilär. Endilikdä Shâkir äkälärdän bir xät bo‘lsä, tezdän kelär emishlär...

Shâkir äkä bilän Zuläyxâ xälä bu xätni yig‘läy tinglägän edilär. Xät tämâm bo‘lgändän keyin, Shâkir äkä ko‘zini bärigä ärtib:

—Xudâyâ, äq yo‘l bersin,—dedi.

Bungä Zuläyxâ xälä:

Kâshki edi-yä, äylänäy, här uch jänni sälâmät ko‘rä älsäm,—dedi.

O‘shä kuniyâq Ändijângä xät yâzdirdilär. Ärädän o‘n besh kunchä o‘tär-o‘tmäs Shâkir äkäning uyidä to‘y. Butun mähällä-ko‘ydä: “İbäylär kelgän emish”, degän dâvruq bo‘ldi. Bundän keyin nimä bo‘ldi, bilmädim. Bir häftächädän keyin eshikläridän o‘tib ketäyâtgänimdä Shäfâät gumbäzning:

—Äylänäy Zuläyxâ, näbirä qutlug‘ bo‘lsin. O‘g‘ilmi, hâlvä?—degänigä, Zuläyxâ xäläning pärti-piyädä:

—Qâqindiq, qizälâq,—degänini eshitdim.

1928.

YIGIT

Men uni birinchi märtä kinä kässäsi äldidä âchereddä ko‘rdim. Yâxshi bilâr edimki, shundây suluv qizlâr bizdä judâ siyrâk bo‘lädi. Uning ko‘zlâri mengâ judâ mulâyim telmirâr, gâhâ mendân âräzlägândây ishvâ bilân suzilib ketâr edi. U âcheredi mendân ârqârâqdâ bo‘lgänidân, go‘yâ uning tâlmâ nâzik vujudi shu mâshâqqâtdân rânjigândây ko‘rinâr edi. Gävdälâriining âg‘irligini gâh châp, gâh o‘ng âyâqlârigâ sâlib bie qo‘li bilân tâlgân belini ushlâb, azâb chekib turishgâ judâ âchindim. Shu qizginâni o‘zimgâ râm qilib, âchered bälâsidân, qutqâzishni jâzm qildim. Mendân âldin turgân bir o‘spirinchâning elkâsigâ sekin turtdim:

—O‘rtâq, âfv etâsiz, men sizning ârqângizdâ, o‘rnimgâ ehtiyât bo‘ling, men hâzir kelâmân,— deb sekin qâtârdân sirg‘ilib chiqdim. Qizning ro‘pârâsidâ zâlgâ 2-209 qo‘yilgân tuvâqdâgi gulning bârglârini o‘ynâb qizgâ tikilâ bâshlâdim. Qizning dâydi bâqishlâri mengâ tushgân ediki, men hâm âdâmlârgâ shipshitmây turib, châp ko‘zimni hâzilkâshlik bilân qisib qo‘ydim. Qiz mengâ bir xo‘mrâyib qârâdi-dâ, yuzini chirttâ teskârigâ burdi. Men bu châq uning hâlini tâ‘qib qilâr edim.

Men sekin bâshqâ yâqqâ qârâb, ko‘z qirlârimni qizgâ tiksâm, qiz yânâ mengâ qârâdi. Men tâg‘in bir märtâbâ ungâ qârâb o‘ng ko‘zimni qisib qo‘ydim. Qiz bu gâl âchchiqlândi. Mengâ nâfrât bilân qârây bâshlâdi. Mâzmuni kinâ ko‘rishdân hâm bezâr bo‘ldi shekilli, qâtârdân chiqib, eshikkâ qârâb yo‘l sâldi. Men epchillik qilib undân ilgârirâq eshikkâ chiqdim. Kättâ elektr chirâg‘i tâgidâ qizni kutâ bâshlâdim.

Qiz chiqâr-chiqmâs yânâ mengâ ko‘zi tushdi. Men bu gâl hâm zerikmây ko‘z qisishdâ dâvâm qildi. Qiz endi. G‘âzâblânib tikkâ âldimgâ keldi:

—Siz qândây shârmsiz kishisiz, men hâzir milisiyâ châqirâmân. Siz meni kim deb o‘ylâdingiz?!—deb do‘q urâ bâshlâdi.

Pârvâ qilmâdim. Qizning betigâ judâ ma‘nâli vâ ulug‘vârlîk bilân tikildim.

—Äfv etâsiz, sizgâ nimâ yâmânlik qildim?

Mendân sizgâ qândây hurmâtsizlik vâ shâkkâklik o‘tdi, jânim?—dedim.

Qiz o‘jârlîk bilân jâvâb berdi.

—Bilāmiz, siz yigitlār judā “pāk” bo‘lāsiz. Sizning ādābingizni rāyān milisiyāyāsiginā berā ālādi. Kim ko‘rgāngā ko‘z qisib yurāsiz-dā, tāg‘in “gunāhim nimā emish...”

Men beixtiyār qāhqāhā sālib kulib yubārdim. Qiz ungā sāri g‘ijinār edi. Ātrāfdāgi ādāmlār hām bizning mājārāgā ālānglāy bāshlāgān edilār.

—Āfv etāsiz, do‘ndiq qiz,—dedim,—āgār mendān ko‘z qisgānim uchun xāfā bo‘lgān bo‘lsāngiz, bekārgā xāfā bo‘libsiz. Āyting-chi, shu ko‘zlār menikimi, siznikimi?

Qiz judā jāhl bilān:

—Sizniki, ālbāttā, bu betāmisiz, behāyā ko‘zlār meniki bo‘lā ālmāydi,—dedi.

—Bālli, mādāmiki, shu ko‘zlār meniki ekān, āchib yumish hām mening ixtiyārimdā. Istāsām chāpini, istāsām o‘ngini āchib yumā ālāmān. Sizning hech qāndāy dāxlingiz bo‘lishi mumkin emās. Bāлки shu qiliq mengā tug‘mā ādāt bo‘lib qālgāndir. O‘zim hām egālik qilā ālmāgān bir ishgā siz qāndāy qilib buyruq berā ālāsiz!—dedim vā shu bāhānā bilān ko‘zlārimni pir-pir āchib yumdim.

Qiz xunāb bo‘ldi, chidāmādi, āxiri:

—Ājāyib kishi,—dedi-dā, kulib yubārdi.

Uning bu kārāshmāli tābāssumlari meni māftun qildi. Qizgā yāqinrāq bārdim.

Jānim, —dedim,—āgār mumkin bo‘lār ekān, zārdāni qo‘ysāngiz. Bilāmān, siz hām kināgā kirmāqchisiz. Qiz bālālārgā āchereddā turish nāqulāy hām nāmunāsib. Āgār ijāzāt bersāngiz, hār ikkāvimiz uchun bilet ālsām.

Qiz o‘ylāb qāldi. Men g‘ālib kelgānlārdāy māg‘rur termilib, ātrāfidā girgittān bo‘lār edim. Qiz rāzi bo‘ldi. Po‘rim hāmyānchāsini kāvlāb, uch-to‘rt tāngāni sānāy bāshlādi:

—Sābr qiling, bāri bir men sizgā o‘z yānimdān bilet ālib berā ālmāymān. Lekin bittā uch chervānlik āqchām bār, mengā shuni māydālāsh kerāk. Siz mengā hāli berārsiz,—deb kāsāgā yugurdim. Āchered hām kelib qālgān ekān, dārrāv biletni ālib qizning yānigā keldim. Vāqtni kutib zāldā āylānā bāshlādik. Men ungā birār stākān chāy, yāxud limānād ichishni tāklif kildim. Āvvāligā unāmādi. Qistāqlāb ārāng unātdim. Limānād ichdik, ālmā edik. Shu ārādā qo‘ng‘irāq urildi, ichkārigā kirdik.

Kinā muhabbātdān bāhs qilādigān bo‘lgānidān judā durust, āyniqsā mengā fārām edi. Åldingi to‘rt pārdādā āshiq bechārā ko‘p āzāb-uqubātlār tārtār edi. Pārdā o‘rtālāridā kinādā ko‘rgānlārimizdān muzākārā qilishār edik. U mengā ko‘prāq fājiālār ko‘rishni yāqtirgānini āytī. Men ungā kulgini yāqtirgānimni āytīdim. So‘z ārāsīdā:

—Kinā ibrāt. Mumkin bo‘lār ekān, kinādā ko‘rgān vāqeālārnīng fāydālī tāmānlārnīni turmushgā ko‘chirish kerāk,—dedim. Qiz bu fikrimni mā‘qullādi. Åxirgi āltinchi pārdādā āshiq o‘z mā‘shuqāsīgā etishib o‘pishmāqdā edilār. Bu pāytdā meninā qo‘lim qo‘shni stuldāgi qizning belīgā o‘tib, uni o‘zimgā tārtār edim. Qiz mening yāt qo‘limni turtib tāshlāb, bundāy erdā shu qiliqning yārāmāslīgini āytib kāyidi. Men “kinā-ibrāt” degānimdā, “mā‘qul” degān edingiz-ku,—dedim. Uyāqdān-buyāqdān gāpirib uni yupātdim. UZR āytīdim, yārāshdik.

Kinā tāmām bo‘lgāndā sāāt o‘n ikkilārdān āshib qālgān edi. Qizni kuzātib qo‘yishni iltimās qildim. Ko‘ndi, yo‘l-yo‘lākāy so‘zlashib ketdik.

U hāzir dāyālik kursidā o‘qir ekān. Åkāsi Gāsstrāxdā xizmātdā, ātāsi-chāl, ānāsi o‘lgān ekān. Hāzir o‘n sākkizdān o‘n to‘qqizgā qādām qo‘yār ekān. Åti Ådālāt ekān. Men judā sho‘x yigit emishmān. Mendāy zukkā yigitni umridā birinchi mārta ko‘rāyātgān emish. Men hiylākār emishmān. Uning o‘zi hām sho‘x ādāmlārni yāqtirār emish...

Xullās, men ungā judā yāqār emishmān.

Qiz shu gāplārni so‘zlagāndā mengā qāymāqdāy yāqār edi. Bā‘zi gāplārnīni ichimdā “nāfsilāmr” deb tinglār edim. Ådi-bādi āytishib, qizning uyigā etib bārgānimizni hām bilmāy qālibmiz.

Shu vāqeādān keyin men u bilān kinālārgā bārādigān bo‘lib qāldim. Bir kun ākāsi bilān tānishtirdi. Bir hāftādān mo‘l ko‘rishmāsāk sāg‘inishādigan, ārā-chārā xāt hām yāzishādigan bo‘ldik.

Tog‘risii bir kun gāpdān gāp urinib, bri-birāvimiz bilān turmush qurishgā so‘z berishdik. Bir-birimizdān rānjimāy, to‘y kunlārnīni sābrsizlik bilān kutā bāshlādik...

Men bugun idārādā kechāgi mājlis qārārini xunāb bo‘lib ko‘chirib o‘tirār edim. Sāāt uchgā yāginlāshib, xizmāt vāqti hām tugāllāb qālgān edi. Eshikdān yāshtinā so‘limginā bir

qiz kelib, jurnalistday: “Umäräv shu erdämیلär?”—deb so‘radi. Bildimki, meni izláb yuribdi. O‘zimgä ulug‘vârlık berib, go‘yâ ishğâ sho‘ng‘ib ketgânlarđay, sipâlık bilân o‘tirâverdim.

Qiz âldimgä keldi:

—Äfv etäsiz, Bâqijân Umäräv siz bo‘lâsizmi?—deb so‘radi.

—Keling, xizmât,—dedim. Qiz mengä jilmäyib qärâdi-dâ:

—Äğâr mumkin bo‘lsä, mengä ijtimâiy âhvâlimning dehqânligi, kâmbäg‘âl bir kishining qizi ekânligim to‘ğ‘risidâ bir sprâvkâ yâzdirib bersängiz,—dedi.

—Men mât bo‘lib, dilimdâ bu er-ku sâliq idârâsi, men shu erdâ ishlâyman, sâliq idârâsidân yât bir kishining ijtimâiy âhvâli to‘ğ‘risidâ ungä sprâvkâ berish mumkinmi? deb o‘ylâr edim.

Ävvâligä ikkilândim, keyin shundây bir dilbärning so‘zini ikki qilmâslik uchun:

Bugun ish vâqti tugâdi, mumkin bo‘lsä ertägä kelsängiz,—dedim.

Qiz hâmi mo‘minginâ ekân, unâdi. Burilib chiqib ketâyâtgân edi, men ishlârimni yig‘ishtirib, pâpkâmni qo‘ltiqlâb, ârkâsidân etib âldim.

Ungä uyâq-buyâqdân, sprâvkâning nimägä kerâk bo‘lib qâlgânidân so‘râqlâr berib, jâvâblârlarini tinglâb bârdim. Ârâdân besh minutchâ o‘târ-o‘tmâs, mengä uning istârâsi issiq ko‘rinib, ungä tâman ko‘nglim ânchâginâ suv ichib qâldi. Bâshğâ dunyâlardân gâpgâ sâldim. Hâmmâsigâ hâmi jo‘yâlik jâvâblâr berâr edi. Uning bu qâdâr burrâligi mengä judâ mâ‘qul bo‘ldi.

—Ertägä keling, ishingizni to‘ğ‘rilâb berâman,—deb yânâ tâ‘kidlâdim.

Ertâsigâ keldi. Yo‘q nârsâlârni bâhânâ qilib bugun hâmi sprâvkâ bermâdim. Lekin bu qiz mening unâshgândây bo‘lib qâlgân ânchâginâ yâxshirâq ko‘rinâr edi. Ädâlâtğâ so‘z berib qo‘ygânimdân ko‘p o‘kinâr edim.

Bir hâftägâchâ âldâb, bir kuni kinâğâ tâklif qildim unâdi. Ädâlât bilân bo‘lgân muâmâlâlârning ko‘pini ungä hâmi ishlâtdim. Kinâdân so‘ng uyigâ eltib qo‘ydim. Ârâdân bir nechâ kunlâr o‘tdi. Ädâlât esdân chiqâ bâshlâdi. Bir kun gâpdân gâp chiqib, u mengä butun sirlârlarini âytib sâldi.

U bizning idârâğâ o‘zichâ kelmây, Ädâlât tâmanidân, mening xulqim, âdâtim, bâshğâ xâtin-qizlârgâ qândây qârâshim to‘ğ‘risidâ sinâmâq uchun kelgân ekân...

Bəşimdən qaynaq suv quyilgəndəy gəngrəb qəldim.

Şərməndə bo'ldim.

Sinəldim.

Sinədilər axır...

1928

PUCH UMİDLÄR

—Zulfiyā negā bir dārsğā kech qāldingiz?

—Bāğ‘mizğā mehmānlār kelğān edilār.

—Bāğ‘dā hāzir nimā hām bār, hech nimā pishmāğān, tushmāğān bo‘lsā?

—Vāy o‘lāy, āldin pishādīgān chillāki shāftālīchi, qip-qizil, ānārdek nishānā ko‘rsātğān.

—Shunāğāmi, qāni yuring, dārsğā kirāmiz.

—Hāzir nimā dārs?

—Tābiyyāt.

—Vāy o‘lsin, ādābiyyāt emāsmi?

—Yo‘q, u to‘tinchi sātğā.

Bulār dārsğā kirib ketdilār. Sinf bo‘lmāsi qāndāy bāxtli. Zulfiyālār, Qumrinisālār, Āynisālār uning quchāğ‘idā...

—Po‘lātjān, kechāgi rāpārtni yāzib tāyyārlādingizmi?

—Men hāzir yāzā bāshlāymān.

—Sāt to‘qqiz yāringā etkāzh kerāk edi-ku!

—Ertā bilān tābim kelishmāy kechrāq qāldim.

—Negā undāy bo‘ldi?

—Shāmāllāğān bo‘lsām kerāk.

—Yigit kishigā ko‘ylākchān yurish yārāshmāydi. Yāzā bāshlāngiz, idārādān kishi kelibqālsā uyālāmiz.

Yāshlikning shundāy-shundāy hikāyālāri, dāstānlāri bo‘lādi. Yillār, āylār o‘tādi. Gāhā birāvlārning sir sāqlāngān drāmālāri, kāttā-kichikning eng sevgān ermāgi, bā‘zān hāmmāning ermāk hāllāri o‘zgālārning sirlāri bo‘lib sāqlānādi.

Zulfiyā-Po‘lātjān. Ulār ikki yillān beri xāt ālib, berishādilār.

Po‘lātjān yāzgāndā:

“Gulim, bulbulim Zulfiyā! Yānā bir märtā äytāmān, men seni sevāmān. Biz birgā turmush qurāmiz. Men seni hech kimdā bo‘lmāgān ishq, tāzā sevgi bilān sevāmān. Ägār bizning turmush qurishimiz sening o‘quvchilik dāvringdā bo‘lsā, ishā‘tirā ālāmānki, bu ungā xālāl bermās. Bālki, men sengā yārdimchi bo‘lārmān. Hāzirgidān ko‘rā yuqārırāq māktablārdā, yāshligimizning judā bāhār kezlāridā birgā bāg‘lāngān bir dāstā lālādāy birgā-birgā o‘qirmiz. Bizning bārāvār kelgān bu istāgimizgā hech kim qārshi kelā ālmās. To‘g‘risi, sen hām hāzirgi kāmbāg‘āl yāshāshdān durustginā hāyātgā ko‘chāsān.

Qizārmā!

Bizdān kelgusi uchun sāg‘lām “tuyāqlār” bo‘lādi. Biz xursānd āilāning āngli ātā-ānālāri bo‘lāmiz”,—deb yāzādi.

Shu so‘zlār, shu so‘zlārdān bāylāngān guldāstālār Po‘lātjānning hār gālgi muhābbāt xātidā yāzilādilār. Hāttā pāchtāl‘ān qizchāning no‘nāqligi bilān māktab mudirāsi tāmānidān ushlāngān kānvert, Zulfiyāgā qārātā Po‘lātjāndān yubārilgān hār gālgi so‘zlāning tākrāri edi.

Zulfiyā hām yāzādi. Ul hām hech kimgā äytmāgān, hāttā āynāgā qārāb o‘zigā äytsā o‘zi cho‘chiydigān so‘zlārni yāzādi.

“Po‘lātjān!

Xātingizni āldim. Birāv bilib qālmāsin, deb jāvāb yāzib bo‘lgunchā entikib o‘lib bo‘ldim.

To‘g‘ri, men hām sizni... Fāqāt ātām mening sizgā bārishimgā jindāk ko‘nmās emish. “Po‘lātjān kāttā ādāmlārning bālāsi, biz kāmbāg‘āl ādāmlārmiz”, der emish. Tunāv kungi bir xātingizdā: “Siz kāmsāmālkāsiz ro‘yxātdān o‘tsāk bo‘ldi”, degān edingiz. Bu māslāhātgā men rāzi. Fāqāt turmush mārāsimi siz äytgānchā tezdān bo‘lmāsdān, bir nechā vāqtlārdān so‘ng bo‘lsā ekān, der edim. Negāki, hāzir āyni dārsilārimizning gurillāb turgān vāqti, yācheykādān bir tālāy ish bergānlār, ishlāmāsām bo‘lmāydi. Tāg‘in o‘zingiz bilāsiz”, deb yāzādi Zulfiyā.

Po‘lātjān yāngi kishi, yāngi turmush kishisi. U hār nārsādā yāngilik qidirādi. Tāpib-tāpib kelgān nārsālārni “yāngichā” sārfl qilishni istāydi. Zulfiyā hār qānchā yāngi zāmān quli bo‘lib, o‘sib-ungān bo‘lsā hām, bāribir u eski āilādā tug‘ilgān. Shuning uchun Zulfiyādā

Po‘lätjân qidirgân “yângilik” tåpilmåydi. Zulfiyåning “yåqimsiz” qiliqlårini ko‘rgåndå Po‘lätjân:

—Men seni yåxshi tånimås ekån mân, yåxshi tånishmågån ekån miz, Zulfiyå! Båri bir o‘zingni-o‘zing tårbiyålåy ålmåsång, turmushimizning åxiri xunuk bo‘lådi,—deydi.

Månå, yåqindå Zulfiyåning Po‘lätjân bilån turmush qurigånigå ikki yil to‘lådi. Tezdån ulårning bålålåri bo‘lådi. Zulfiyåning ko‘rkåmligini yo‘qåtib yuzigå tushgån dåg‘lår hām åg‘iråyåq ekånini so‘ylåydilår. Åsidå Zulfiyå ergå chiqqån kunidån båshlåb åyåg‘i “åg‘irlåshgån”, måkåtgå siyråk qåtnåb, yåcheykå mājislårigå, yåcheykådån berilgån ishlårgå qåyrib qårålmågån edi. “Xåtin båshingiz bilån o‘qib shåhår ålib berår edingizmi?”—deså qåynånåsi, “Bir to‘då bo‘ydåq kåmsåmålår ichidå ishlåshinggå men råzi emås!”—deb Po‘lätjân åytår edi. Zulfiyå endi ållåqåchånlår sevgån yåcheykåsi, måkåtib, ko‘ngil qo‘yib ishlågån ishlåridån bir zuvålå xåmirdek åjråtilgån edi. Po‘lätjân ishgå ketgåndå, kun bo‘yi turmush ikirchikirlåri bilån uydå o‘rålib qålårdi Zulfiyå.

Po‘lätjånning ånåsi xudåjo‘ygina, mulåyim xåtin.

U o‘z kelinining o‘zigå o‘xshågån åq yuz, åbro‘li bo‘lishini iståydi. U qårindåsh-urug‘lårning uyidå bo‘lådigån måvliyåtlårgå Zulfiyåning dåsturxåndå kulchå, bir butun nimtå bilån åldigå tushib, kimsån Po‘lätjånning xåtin, Xåyriniså åmmåning kelini bo‘lib bårishini tilåydi. Kezi kelgåndå, årzimågån nårsålårni båhånå qilib, Zulfiyåni chåqib ålådi.

—O‘g‘lim bechåråning sizdån kuygånichå bår, kimsån Åzizxo‘jå båyning kelini bo‘lsångiz, åxir, nimå qilårmish, siz hām mundåq åyåq båshli bo‘lå qålsångiz?! Åxir, yåqindå bålå ånåsi bo‘låsiz, qizim!—deydi.

Po‘lätjân bilån Zulfiyåning turmushlåri shundåy ko‘ngilsiz, kundån-kungå muhåbbåtlåri såvib bårmaqå. Qårs ikki qo‘ldån chiqådi. Zulfiyå qåndåy sevsin, erkålångåndå—jerkish, yålinib-yålvårgåndå—siltåsh ålådi Po‘lätjåndån.

Yigitlår shundåydilår. Ulårning ko‘ngli båqåteråk yåpråg‘idek ikki yuzli, kåptår bålåsidek o‘ynåb turådi. Ulårning muhåbbåti jålå ko‘pigidek bir nåfåsli, qålåndårdek hår eshikni qåqib yurådi. Gul o‘z eridå ko‘p ko‘rkåm, sevib uzådilår, måqtåb ko‘kråklåridå kezdirådilår, so‘lib sårg‘åygåndå qo‘qqisdån åyåq åstigå tåshlåydilår.

Zulfiyāning bittāyu bittā ärzändäsi, yalg'iz so'ylāshädigäni, ermägi Sālih. U Sālihni judā sevādi. Po'lätjān ällänärsälärdän rānjib, häftälärchä uygä qäytmägändä, ālti āylik o'g'ilchäsi Sālihning kichkinäginä jilmäyishi ānäsi Zulfiyāni judā quvāntirādi. Bäg'rigä bāsgändä butun qäyg'ulärini unutādi. Ätigi Sālih deb yārim kechälärdä yulduz sänāb chiqādi. Zulfiya quvnāb o'gān edi, yig'lāb yāshāydi endi. Yo'q, yig'lāmāydi, Sālih yig'lägändä āvutib yāshāydi hāzir.

Po'lätjān "o'g'lim bār" deb bālki ichdän quvānār. Ähyān-ähyāndä bir kelib qālsä:

—Kishigä uxlāshgä erk bermäysiz. Bālāning āvāzini o'chir, emiz!—deb Zulfiyāni jerkiydi.

Mana bugun Po'lätjān eshikdän āchiq yuzi, so'z bundän ikki yillār ilgārigi o'ynāqi ko'zlāri bilän qäytgān edi. Sālihjān hām birinchi märtābā Po'lätjānning qo'lläridä tālpinib, ikki juft iliq o'pishlār bilän siylāngān edi. Negādir, Po'lätjān'ning āg'zidän yänä bir märtābā shirin gāplārni eshitdi Zulfiyāning qulāqlāri. Zulfiyā māmnun qārāshlār bilānerigä termilib, xo'rsinib āldi. Bu chāq nārigi āyvānchā lābida bir juft musichā ku-kulāshār edilār. Häyrinisä ämmā hām o'g'li P'olätjānning bāshidä pārvāne edi. Po'lätjān Zulfiyāgä to'liq bir ko'z tikib, ngä imlāb qāsh uchirdi. İkkāv kirib ketdilār. Zulfiyā tizzäsigä Sālihni qo'yib, erining gāpigä qulāq āsdi.

Po'lätjān yān cho'ntāgidän qāg'āz sālingān kärmānni ālib, to'rt buklāngān bir qāg'āzni āchār ekān, tiniq āvāz bilän:

—Zulfiyā,—dedi—biz ikki yil bo'yidā turmushning turli āg'ir—engilliklārini tārtib, um o'tkāzib keldik...

Zulfiyāning ko'z āldi tumānlānib, ergä tikildi, Po'lätjānning bāshlāng'ich so'zlāridän xunuk mā'nālār chiqārgāndir bālki.

—Ärādä to'tidek o'g'ilchāgä hām egä bo'ldik. Kechirāsān, bā'zān men sengä āg'ir muāmālälärdä hām bo'ldim. Sālih Po'lätjāngä qārāb kulār, tālpinār, ällānimälārni g'uvillāb so'ylāmāgchi bo'lār edi. Zulfiyāning ko'zlāridän āqqān yāshlār qäyg'uli betlāridän āriqchālār āchib, gilāmāgä dumäländi.

—Men o‘rtāqlārimning yārdāmi bilān, bir āmallāb ākrugimizgā rāzvyārstkā bo‘yichā Māskvāgā o‘qishgā jo‘nāmāqchimān. U erdā eng āzi to‘rt yillār bo‘lsām kerāk, bu muddātdā ālbāttā sen...

Po‘lātjān so‘zini tugātmādi. Zulfiyā jiddiy, fāqāt āsābiylāshgān āhāng bilān:

—Po‘lātjān,—dedi,—ilgārigi vā‘dālārgā ko‘rā, birgā o‘qirmiz. Bizni bir-birimizdān hech kim ājrātālmās.

Po‘lātjān jim qāldi, lekin birdān seskānib, dedi:

—To‘g‘ri, fākāt u tilāklārimizgā bālāimiz xālāqit berādi. Musāfir yurtidā āilā qurib turish bir tālāy qiyinchiliklārgā, nāqulāyliklārgā sābdā bo‘lādi. Bāri bir sen mendān ājrālib qālgānindā hām, bālāng bilān o‘zinggā etārlik miqdārdā nāfāqā ālib turāsān.

Zulfiyā yāshlik ko‘zlāri bilān Po‘lātjāngā qārāb:

—Uyātsiz, āldāmchi!—dedi.

Uyni, Sālihjānning “Āddā, dāddā” sini hisābgā ālmāgāndā, jimlik chulg‘āgān edi. Po‘lātjān qo‘lidāgi ro‘yxāt—shu‘bāning tālāq vārāqāsini Zulfiyāgā uzātđi.

Uch āydān keyin Zulfiyā Po‘lātjāndān xāt āldi:

“Zulfiyā!

Kechirāsān, studentlik hāyāti o‘zinggā mā‘lum, ālgān āqchām bilān bir o‘zim kun kechinā ālmāymān. Binābārin Sālihning āqchā(nāfāqā) sini hām shu chāqqāchā yubārā ālmādim. Bundān bu yāqqā hām yubārishgā iqtidārim yo‘q. Sengā ishānch bo‘lsin deb māktabdān ālgān sprāvkāmni yubārdim. Sengā vāSālihgā sālām bilān Po‘lātjān.”

1928.

HÄDİM

Shâyusufni avgä ålib chiqdilär,

Chähgä täshläb, bo‘ri edi, dedilär.

Rāmāzāndā eshikkä kelgän gädäylärning bu äshuläläri meni judä häyrän qillär edi. Bu, deyär edim, Shâyusuf äkäning qilmägän ishi qälmägän ekän-dä bo‘ri egän bo‘lsä, chähgä täshlängän bo‘lsä, mähällämizning qārāvuli bo‘lsä... To‘g‘ridän häm Shâyusuf äkäning qilmägän ishi yo‘q. Ägär bu to‘g‘ridä o‘zidän gäp so‘räsängiz, u ävväl so‘zingizgä jävāb bermäydi. Qāvāq chilimdän bir xumār tärgätädi, keyin sizgä bir iljäyib qārāb: “Nimä dedingiz?”,—deydi. Siz so‘zingizni qäytärib äytäsiz. So‘ngrä ul, bir yigitgä 72 hunär äzligidän, här bir qāq bāshgä ming xil bārlik-yo‘qlık tushishdän so‘ylāb, o‘zining bilädigän hunärlärini sänāb ketädi. Shâyusuf äkä hech kimı yo‘q, g‘ärib bir ādām. Mähällä uni qārāvul qilib qo‘ydi.

Uning qārāvulligi häm risālädägi qārāvullärdän o‘zining äntiqāligi bilän äjrlädi. Mäsälän, Shâyusuf äkä äniq ishānädiki o‘zining o‘lik-tirigi ātä āvrāti—o‘z mähällä xälqläridän äjrlämäydi binābärin, mähällä nimäiki bersä—Shâyusuf rāzi. Mähällä häm Shâyusufni suyäydi. Gärchänd qārāvullärning äylik xizmät häqi 55 so‘m bo‘lsä häm, Shâyusuf äkä bu ālihimmät mähällä yārdämi bilän chāychäqäsiz qālmäydi. Kechqurun bir qāshiq ābiyāvg‘āni-pādächi āshi täyyār. Bir kun Qārāvullärning mestkāmı kelib mähällä kāmıssiyāsini qistāvgä tutgän edi. Hättä: “Siz o‘z qārāvulingizgä häq to‘lāmäs ekänsiz”—deb ishkäl chi qāzäyāzgän edi. Lekin Shâyusufning o‘zi kelib mestkāmğä kerākli jävābni berdi:

—Sizning men bilän ishingiz bo‘lmäsin, āch qālsām, siz kelmäsängiz häm, ālbättä o‘zim āldingizgä bārāmän. Här äydä säyuz äjnäsingizni to‘lāb turgänimdän keyin, mähällägä kelib, bezāvtä qilib yurmängiz,—dedi.

Bu vāqeädän keyin mähälläning Shâyusufgä mehrāqibāti yänä kuchäyib ketdi. Häftälik chāychäqä uch so‘mgä chiqāzildi.

Shâyusuf ilgäri bo‘sh shishä sätib tirikchilik qilär, undä istägän rāngdä, istägän o‘lchāvdä shishälär täpirlär edi. Mäsälän, sizgä surmä sālishgä yärim āngishvānālik jing‘irt yā esä chārāk, nimchārāk nās sig‘ädigän miyānā, yā bo‘lmäsä bir put ālifmāy elitädigän kättä bir shishä zārur bo‘lib qāldi. Bāzār-o‘chärgä āvārä bo‘lmäy, to‘g‘ri Shâyusufgä bārä beräsiz.

Undä älbättä tåpilädi. Undä shishädän bâshqä äntiqä närsälär häm tåpilädi. Mäsälän, qulfingizgä kâldi, châyningizgä qâpqâq...

U shishälärini sâtgändä xäridârni qiziqtirish yâki sävdälâshâyâtgändä xäridâr zerikmäsin deb, durbin bilän surät häm qilib qo'yibdir. Birâr kishi, mabâdâ, shishälärning nârxini so'râb qâlsä, eng ävväl:

“Keling, shishä bo'lsä bir gâp bo'lär, mänä bu xälifäyi Rumning äskärini ko'ring”, —deb surät ko'rsätädi. Keyin äsâyishtälik bilän nârx äytädi.

Shu äntiqälär älämigä qächândir bir grämmâfân häm kelib qâlgän edi. Shâyusuf här vâqt bâzârdän qäytgändä, shu grämmâfânni chälib xârdiq chiqârär edi. Bâ'zân shu sâliqäli ävâzdän butun mähällä-ko'y serâb bo'lsin, degän niyâtdä grämmâfânni tângä chiqärib chälär edi.

Biz bälälär häm grämmâfân kárnäyining äg'zigä to'plänib, bu purfäsâhät ävâzdän bâhrämänd bo'lär, shundäy bir mulk egäsi bo'lishni ârzu qilär edik.

Därhäqiqät, bu grämmâfân Shâyusufgä ko'p mәнfäätlär etkäzär edi. Bo'stân Qiyshiq häm Shâyusufning bâr-yo'g'i shu grämmâfânigä ishqibâz. Gärchänd Shâyusufdän etti yâsh kättä bo'lsä häm shu grämmâfân uchun Shâyusufgä tegdi. Bir nechä fursät umrguzäränlik qildilär. Bir fälâkät bilän dävlat bâshi-grämmâfân qo'ldän chiqqän edi, Bo'stân Qiyshiq häm erdän—Shâyusufdän äjräldi. Shâyusuf äkä yänä ilgärichä yäkkä qâldi. Bo'stân Qiyshiq to'g'risidä äg'iz ächgän kishigä, ul ävväl bir uh tärtädi-dä, so'ngrä: “Kel, ukä, qändäy qiläy, xudä häm yäkkä-dä...”, —deb o'zini yupätädi.

Yigirmänchi yilläri ächlik kuchäyib ketdi. Nârx nävâlär ko'tärib, mäl siyräkläshdi. Ädämlärning qulâg'igä xälifäyi Rumning äskärläridän ko'rä, bir pärchä nân ävlä bo'lib qâldi. Shâyusuf äkäning bu nâdir käsbi nân bermäydigän bo'lgändän keyin, u bâshqä bir käsb täräddudigä tushib qâldi.

Qâlgän-qutgän do'kântägi shishälär, butun äntiqälärni ulgurjisigä sätib, yärim pud guruch, zig'ir yâg', säbzi, gärmäri qilib, äshpälikkä urindi. Uning äshpäzligi häm o'zgä äshpäzlärnikidän tāmām bâshqächä bo'lib, xo'rändägä mumkin qädär quläylik vâ ärzân nârxli bo'lishi ko'zdä tutilär edi. Xushtäâm bo'lsin uchun bir käft-yärim käft ishqâri-âziq kâmiteti mäyizidän sâlinär, hämmäbâp bo'lsin uchun guruchi o'bdän ivitilib so'ngrä dämlänär edi. Bu jihäti Shâyusufning o'zigä häm yâg' isräf bo'lmäsligi jihätidän fäydäli edi. Shâyusuf mizâj xo'rändälärni mumkin qädär ko'pätirishni ârzu qilär, dämlängän äshni

bāshigā qo‘yib, ālāv sālingān chelākni qo‘ligā ushlāb vākzāl, Sālār boy‘lārigā bārishdān hām zerikmās edi. Bug‘dāy kāppānigā ishi tushgān ādām mutlāq uni qo‘lidāgi sāpāl tāvāqlārgā āsh suzib o‘ltirgānini ko‘rār edi.

Āshpāzlik ko‘p pāram, serfāydā hunār bo‘lishigā qārāmāy, pul ko‘pāygān sāri, nār-x-nāvā tānglānib, keyingi vāqtlārdā yārim pud guruch o‘n qādāqqā tushib qālgān, ko‘tārib yurishgā Shāyusufgā ānchā engillik keltirgān edi.

Shāyusuf etāk-etāk pullārgā, cho‘tgā sālīb bo‘lmāydgān bāyliklārgā qārāb qānchā quvānsā, āsl sār-māyāning tāshi kāmāyib bārāyāt-gānidān tāāj-juhlānār edi.

Ānchā vāqtlārdān buyān xāyr-sāxāvātlik bāndālār källāyi sāhārlāb turib to‘yu mā‘rākā āshlārigā bārishlār eslāridān chiqāyāzgān.

Ko‘p vāqtlārdān buyān mähāllā qārāvuli “Yuzi qārānikigā āshgāl”, deb chāqirmāydi.

Bu kun hech kimning kutmāgān bir hādīsāsī hāmmāni hāyrātdā qāldirdi:

—Shāyusufnikigā hādimgā!

—Shāyusufning kimi o‘libdi?

—Shāyusuf vāfāt qilibdimi?

—Nāfāsing ko‘knār-xānāgā ursin.

Bir luqmā issiqqā zāriqqān āg‘izlār hādīm xābāridān tāmshāndilār. Shāyusufning hādimi, bāylārning qurbānligigā o‘xshāsh imlāmā emās, hāmmāning bārishi mumkin.

Tārginā hujrāgā bir nechā mehmān bo‘lgānlār-mähāllāning kāzā-kāzālāri, dāmullā-imām, so‘fi, āqsāqāllār edi. Hāsākāshlār, ālbāttā, mähāllāning jo‘n ādāmlāri edi.

Shāyusuf dāmullā-imāmgā qārāb yig‘lāgāndāy:

—Tāqsir,—dedi,—zāmān kundāy-kungā āg‘irlāshib ketāyātibdi. Ādāmgā ishānch qālmādi. Bugun-ertā qilt etib o‘lsām, ārqāmdā pushti pānāhim, chirāqchim bo‘lmāsā, duāyi fātihāmni kim qilādi? Hārnā bār-yo‘g‘imgā shu hādīmni qilmāqchi bo‘ldim. Mān bechārāgā ikki kālimā qur‘ān o‘qib, duāyi fātihā qilsālāring bo‘ldi,—dedi.

Chāllār zāmāndān shikāyāt qilā bāshlādilār. Dāmullā-imām “Āuzu billā” dān keyin uzundān-uzāq Tābārāk bāshlāb ketdi.

Chällär bu uzun soʻzdän zerikdilär, mäśʻul äyätäd ämälgä rämz qilib yoʻtälüb qoʻyär edi. Lekin Shâyusuf ichidän: “Dâmlämiz bu uzun surâni hech kimgä oʻqimägän edi. Men siyläb judä häm äntiqäsini oʻqiyätgän koʻrinädi”—deb xursänd boʻlär edi.

Duâyi fâtihadän soʻng mähällä yigit-yälängläri sâpâl lägänlärdä ikki âvâradän hälvâyitär keltirä bâshlädilär.

—Hälvâyitärgä qoʻl yubärmäsdän turib, Shâjälil äkä Shâyusufdän:

—Ukä, bu unni qäerdän älding?—deb soʻrädi.

—Shâyusuf soʻzigä ârâ berib:

—Xudâ bir oʻngqâvidän keltirdi, âshni koʻtärib ketâyâtgän edim, kârtâshkä bâzaridän oʻtär-oʻtmäs bir xudâjoʻyginä musulmân xältäda oʻn qädâqdän moʻlrâq unni koʻtärib kelâyâtgän ekän. “Sâtäsänmi?”, dedim, “Sâtämän”, dedi. Pul bilän sävdâ kelishmägändän keyin, âsh bilän äyirbâsh qilmâqchi boʻldi. Koʻndim.

Âshni qâzân-pâzân, oʻchâq dämgirläri bilän shu ungä âlishdim. Oʻzi häm judä bâquvvät, suv koʻtärädigän un ekän. Nähâtki ikki cheäk suv koʻtärsä tägʻin...

Shâyusuf soʻzini kältä qilib mehmânlärgä qärädi. Hämmäläri häm hälvâyitärdän qoʻl yiqqän, dânullä-imâm bilän soʻfi bir ämmälläb âgʻzidägi luqmäni joʻnätib, yängi bir luqmä âlishgä intilär edilär.

Shâyusuf dâvdirädi. “Yâpiräy”, deb lägändägi hälvâyitärdän bittä yäläb koʻrdi. Qäräsä, un tinli tängläygä päyvänd qilgudek täzä, kâbili shiräch ekän.

Eshikdägi hässäkâshlär näumid qäytdilär. Bädnäfläri bittä-bittä yäläb koʻrib: “Därhäqiqät shiräch”, dedilär.

Hälvâyitär egän chällärning bâʻziläri un sätgän xudâjoʻy musulmânni, bâʻziläri hädim qilgän Shâyusufni duâyi bäd qilib qäytdilär.

Shundäy qilib Shâyusufning hädimi duâyi bädgä äyländi.

1929.

ESHÂNÂBÂD

Usmânxân eshân o‘zining “fâzilâti”, nâfâsining o‘tkirliği vâ bir nechâ “lik-lik” lârî bilân âtrâfgâ dâng chiqârgân edi. Eshânning yânâ bir xislâti emchilikdâ edi. 20-yillârdâ tubândâgi bir hâdisâ ro‘y bergân edi. Hâmmâyâq chirk. Dimâğ‘ingizgâ fâqât âltिंगугurt, zig‘ir yâğ‘, tâshko‘mirning qo‘lânsâ hidlârî kedâdi. Kimning gâpigâ qulâq sâlsângiz qo‘tirdân shikâyât qilâdi. Shundây âğ‘ir zâmândâ Usmânxân eshânning Mâyûnus degân bir muridi hârn qo‘tir bo‘lgân edi. Mâyûnus hech qâerdân bu “qâzâyî âsmâniy” qo‘tîrgâ dâvâ tâpâ âlmâgânidân keyin o‘z pîrî Usmânxân eshânning âldigâ bârib, dârdidân shikâyât qilib, dâvâ izlâydi.

Tââssufgâ qârshi, Usmânxân eshânning o‘zi hârn qo‘tir bilân âğ‘rib, bādānidâ sâğ‘ jâyi qâlmâgân, â‘zâyî bādāni ilmâ-teshik bo‘lib, hâzrâti Äyyub hâligâ kelgân, kechâ-kunduz qârnigâ yâstiq qo‘yib yâtâr edi.

Murid ixlâs bilân, eshânning âstânâsigâ bâsh qo‘yib kelgândân keyin, quruq qâyâtîrib bo‘lmâydi. Usmânxân eshân hârn Mâyûnusning âldidâ sirni bâÿ bermâslik uchun yârim sââtchâ murâqâbâdân keyin:

—Sizning qo‘tîringizgâ, insââllâ, to‘tiyâ dâvâ bo‘lg‘ây, hâr sâhârdâ yârim qâdâqto‘tiyâni ezib ichgâysiz, bo‘tâm Mâyûnus, deb mârhamât qilgân edi.

Mâyûnus to‘râning bu iltifâtigâ qârshi nâzr berib, ming tâ‘zim bilân uyigâ qâytgân, yârim qâdâq to‘tiyâni ezib, bir vârakây ichgân, shu yo‘li “hâqqâ bâsil” bo‘lib, vâfât qilgân edi.

Usmânxân eshânning gârchând dunyâdâ qilmâgân ishi qâlmâgân edi, lekin dâim fikru zikri hânuzgâchâ bo‘lgân shuhrâtini âbâdiy qâldirish edi. Qândây bo‘lsâ hârn, shu mâvj urib turgân fuqârâ uchun bir “ezgulik” qilish, shu bâhânâ bilân etti-etti pushtlârgâchâ o‘z nâmini qâldirish edi. Fâqât, bir fursâti âsudâ, bir vâqti o‘ng‘ây kelmâs edi.

Usmânxân eshân “nârn qâldirish” kâsâli bilân shundây âğ‘rigân ediki, hâr ko‘ringân bir buyumdân o‘zi uchun târix bo‘lg‘udây bir ish qidirâr edi.

Uzâq zâriqishlâr, kutishlâr ârqâsidâ bu munâsib tâsâdif fikr shâklidâ Usmânxân eshânning shuursiz miyâsigâ keldi. U shu edi:

“Ädâmlâr ko‘prik sâlâdi, mäsîjid binâ qilâdi, râbât sâlâdi, negâ men bulârning birisini qilmây?”

Usmānxān eshān shu yil āyni pāxtā suv ichādigān kezlārdā, o‘z muridlāri bilān pāxtākārlik erlārdān ārqārāqdā bo‘lgān bir ergā shikārgā chiqdi.

Murg‘u g‘izālu kāklik ārā āylāsām shikār,

Yāyimni tezpāru purzāfār et, shāhi biru bār.

Āv unumli bo‘ldi, murid-muxlis, eshān xursānd bo‘ldilār. O‘shā kech dāshtdā qo‘nib qāldilār. Ertāsīgā bāmdāddān keyin, eshān muridlārgā qārāb:

—Xudāning bāndālāri,—dedi,—ādāmlār ko‘prik sālādi, māsjud binā qilādi, rābāt inshā qilādi, āzbārāyi nāmim dunyādā yāshilik bilān qālsin deb. Biz hām bittā kāttā āriqdān bāshqā ābrāhāsi yo‘q bo‘lgān cho‘l sāhrāgā bir ko‘l qāzisāk, hāqtāālā āldidā yuzimiz yāruḡ bo‘lib, shāyād hāvzi kāvsārdān serāb qilg‘āy edi. Vā yānā shu ergā bir mānzili kārvān qo‘nār jāy qilinsā, shāyād eshānābād bo‘lib qālgāy edi. O‘zingizgā bās mā‘lum vā rāvshāndirki, Jālālābād, Yunusābād, Xānābād vā bir nechā ābād-ābādlār hām bizning singāri shermārdlārning sā‘yi vā ko‘shishi bilān bo‘lgāndir, bungā siz nimā deysiz, ey pārvārdigārning sāādātli bāndālāri,—dedi eshān.

Kāmāli nādānlikdān āq bilān qārāning fārqigā bārā ālmāy, eshānning butun mākr-hiylālārigā “xo‘ptāqsir” dān bāshqā churq etib so‘z qāytārmāydidān bir to‘dā go‘l murid-muxlislār:

—Īxtiyāri juz‘i vā kulli jānāblārining o‘zlaridā, —dedilār.

Eshān shu kundān bāshlāb o‘z qāvmlāri bilān ko‘l qāzimāqqā bāshlādi. Bu dāvruqni eshitgān ātrāf bāyānlārdān bir nechālāri tuyā, bo‘tālāq, ho‘kiz nāzr qilib kelib, ko‘l qāziyātgnārgā shulān qāynātib, hālim pishirib berā bāshlādilār.

Shān o‘z sā‘yi-hārākātining bārākāsini ko‘rib, judā pishillāb ketgān, quruq dālāgā kāpā tikib, ko‘l qāzuvchilār bilān hār kechā jāhr-zikr qilār edi.

Ārādān bir nechā fursātlār o‘tgāndān keyin muddā o‘qi tālāb qushigā tegdi, yā‘ni eshānning nāmīni dunyādā bir umr qāldirishgā nāil bo‘lādigān ko‘l tāyyār bo‘ldi.

Endi bu ko‘lgā suv quyish kerāk. Bu kuni judā bir uluḡto‘y shāklini āldi. Uluḡ tāntānālār bilān pāxtākār dehqānlārgā suv bārādigān kāttā āriqning mārzsāi buzilib, ko‘lgā suv yubārdilār.

Suv pāxtāzārlārgā bārmāy, “eshānābād”ning ko‘ligā quyilā bāshlādi. Pāxtāzārlār suvsizlikdān qāvjirādi.

Qishlâqning paxtakâr dehqânlâri suv kelmâgânidan shikâyet ârizâsi ko‘tarib râyân ijrâkâmigâ keldilâr. O‘shâ kuniyâq ijrâiyâ kâmitetdâ suv kelmâgâni sâbabli tekshirish uchun sâkkiz kishidân ibârât kâmissiyâ säylândi. Kâmissiyâ ishgâ tushdi. Ertâsigâ âriq yâqâlâb tekshirgâni chiqib ketdi. Yurdilâr... yurdilâr...

Ellik-âltmish châqirimlâb yurgândâ so‘ng, bulârning ko‘zigâ uzâqdân shâmâlâqdây kishilâr ko‘rindi. Etib bârdilâr. Ne ko‘zlâri bilân ko‘rsinlâr, kechâgi dâsht-bugun âbâd, kechâgi sâhrâdâ bugun kumushdây yâltirâb ketgân kâttâkân ko‘l yâyilib yâtâdi. Butun suv shu ko‘lgâ quyilib yâtir. Uning âtrâfidâ eshân bâshliq qâvmlâr o‘zliklârini unutib, zikr bilân mâshg‘ullâr.

Kâmissiyâ vâqeâni surishtirdi.

Eshân qâmâqqâ âlindi. Qâvmlâr târqtildi. Ko‘lgâ quyilib yâtgân suv o‘z yo‘ligâ burib yubârildi. “Eshânâbâd” vâ uning ko‘li mâhv qilindi.

Dehqânychilikâ ko‘râ bilân turib zârârkunândâlik qilgâni, dehqânlârning ângsizligidân fâydâlânb, hâligâchâ istâgân nâmâ‘qulchiliklârni qilib yurgâni vâ bâshqâ qâtâr âyblârini ko‘rsâtib, dehqânlâr râyân ijrâkâmigâ ârizâ bergânlâr vâ bundây eshânni nâmunâli sud qilish vâ zârârlârni qâplâsh uchun mâl-mülklârini musâdârâ qilish tâlâb qilingân edi.

Dehqânlârning tâlâbi âlbâttâ erdâ qâlmâdi...

U nâmunâli sud bo‘ldi. O‘n yil âjrâtilgân hâldâ qâttiq qâmâqqâ, qâmâqdân chiqqândân so‘ng besh yilgâ surgun bo‘lishgâ hukm qilindi.

Buni qishlâqning bir bâyi eshitib, o‘z xâtinigâ qârâb shundây degân edi.

—Ättâng-ättâng, eshânni châkki qâmâdilâr. Chunki, u zâti bâbâräkât kelâsi yil o‘shâ dâshtgâ Eshânminâr qurmâqchi edilârkim, bâhrâsiz qâldik.

1929.

INʻAQLIK

Kulib mehmân qâshigâ

Chiqqil, ey qul,

Shâjâr mevâdân âldin

Koʻrsâtâr qul.

—Jâliy kâlâm bilân yâzilgân bu bâytini qâerdâ koʻrgânsân?—deb Xâltây Râhimdân soʻrâdi.

—Xâtirdâ yoʻq.

—Sendâ es boʻlsâ ekân. Shârifning uyidâ râmkgâ sâlib qoʻyilgân emâsmidi?

—Hâ, hâ, dârvâqe, ulugʻ âyyâm kunlâri bir bârib hângâmâlâshib kelmâyimizmi?

—Hângâmâng nimâsi, bechârâning xâtini oʻlgân. Fâtihâgâ bârâimiz desâng, uning yoʻli bâshqâ.

Râhim, Xâltây, Shârif zâmânâning oʻrtâ yigitlâri, hâr qâysilâri hâm umumiy mäsälälârdâ oʻzlâri bilimdân sânyâdilâr. Mäsälân: “Millâtlâr ittifâqi Xitâyning qâysi shâhârigâ koʻchmâqchi, Chânqâyshi Äfrikâning qâysi shâhâridâ surgun, Mustâfâ kâmâl Äfgʻângâ nimâ mäsqsaddâ säyâhât qildi?”—bu ulârnig bâynâlminâl siyâsâtdân bilgânlâri.

Bu, uch oʻrtâq oʻzlâri biling “koʻp” toʻgʻridâgi mâʼlumâtlâri bilân âddiy xâlqdân äjrlâdilâr. Kâsb jihâtichâ Râhim-muvâqqât mäsʼul ishsiz. Shârif —bir idârâdâ jurnâlist. Xâltây—doʻkânni yigʻishtirgândân buyâqqâ kurslârdâ oʻqib, muâllim.

Bâjâhât tâmânidân qârâgândâ, hâr uch birâdârning hâm qoʻngʻiz moʻylâvlâri bâr. Shârifning koʻzâynâgi, Râhimning zâkân täyâgʻi, Xâltâyning ipâk ârqân belbâgʻi sâl bir-birâvlârigâ oʻxshâmâydi.

Râhim bilân Xâltây Shârifning ichkâri yoʻlâgigâ kirgânlâridâ dâlânning ikki chekkâsigâ xârilâr qoʻyilib, Shârifning ukâsi, yânâ bir tânish boʻlmâgân kishi täburetkädâ, dâsturxân yâzilib, nân, chây qoʻyilgân, hâssâkâshlik qilib oʻtirâr edilâr. Bulâr bilân “âyyâmlâri mubârâk” qilishgândân soʻng täshqârigâ kirdilâr. Bularni Shârif qârshi âldi. U hâyit uchun yäsânmâgân, fâqât bâshidâ mâʼrâkâsi bâr uchun beqâsâm toʻn ustidân bel bâgʻlâgân.

Râhim Shârif bilân soʻrâshâr ekân:

—Bändälikdä, birädär, kelin äyimlär häm shundäy bo‘libdirlär,—deb ko‘ngil ko‘targän bo‘ldi. Här uch o‘rtâq mehmânânäning qâshqârchäsidadä bâtinkälärini ârtib, ichkâriga kirdilär.

Xântäxtä âtrâfigä o‘tirgändä, Râhim Xâltâyning sâinigä ästäginä turtib qo‘ydi. Här ikkâvläri bir-birlärigä qârâb jilmäydilär. Buni Shârif sezdimi, häytâvur “Qul innämâ”ni o‘qib tâshlâdi. Fâtihä qildilär.

—Häyit-Fâtihä bilän bir kirib o‘täylik, âdâmlärning âyâg‘i tâvsilgän bo‘lsä, jindäk so‘ylâshib o‘tirârmiz, dedik,—dedi Râhim.

—Judä sârä bo‘libdir,—dedi Shârif. Men hâzir uygä jây qildirämän. Bu erdä ko‘ngildägidäy bo‘lmäydi. Shârif o‘rnidän turib, tâshqâridä ukäsigä ällänimälärni täyinklâb ketdi.

—Kelin äyimiz nimä bilän âg‘rigän edilär!

—Zâtiljäm...

—Vâqtidä âldi âlinmäbdir-dä?

—Qâzâsi etgän ekän.

—Qâlgänlârgä umr bersin,—dedi Xâltây.

—O‘lgänigä häm xursänddir-ku,—dedi Râhim kulgilik bilän.

Hämmäläri kulishdilär. Shârif gâpni bâshqä yâqqä burib, Râhimgä qârâb:

—Birârtä xizmâtgä jâylâshib âldingmi?—dedi.

—Hâzirchä yo‘q. Râyân ijrâqo‘migä jurnâlist bo‘lishni so‘ragän edilär, shunchä ilmim bilän qishlâqqä chiqib yurishni ep bilmädim. Bir internâtgä xo‘jâlik mudiri bo‘lmâqchi edim, mâyanäsi ko‘ngildägidäy emäs ekän. Bâshqä unchä-munchä dârâmâdi bo‘lgäni bilän xâvfli. O‘zimchä hârakât qilib, vinâ do‘kânlâridän birigä jâylâshây, deb turgänimdä bâshqä kishini yubârib qo‘yibdilär. Shundäy qilib, hâzirchä ishsiz,—dedi Râhim bir uhlâb qo‘yib.

—Xizmâtgä kirish uchun, yâru jo‘räng shây bo‘lsä,—dedi Xâltây.

—Hâzirchä judä bekârmisiz?—dedi Shârif.

—Bekâr turib bo‘lâdimi,—dedi Râhim,—g‘ârlük nâmus, o‘g‘irlük nâmus, kââperâtivlârdän chây, un, zig‘ir mây âlib bâqqâllârgä sâtib turibmân.

—Tirikchilik-dä, äybi yo‘q. Qäni dästurxängä qäränglär,—dedi Shärif.

—Därvåqe, dästurxân häm qilgân ekänsän,—dedi Xältây.

—Endi, o‘rtâq, o‘zingdän o‘tär gâp yo‘q, o‘rtädä muräsä degän närsä häm bâr, qilsäng—bä‘zi âg‘zigä kuchi etmägänlärning so‘zi, qilmäsäng— uy ichi, qärindâsh-urug‘lärning tä‘nä-tävbäsi. Här hâldä six häm, kävâb häm kuymäsin, deb miyânäginä dästurxân qildirdim. Qäni, ichkärigä kirämiz. Jây häm täyyâr bo‘lgändir. Turdilär. Ichkäre uygä qäräb jo‘nädilär.

Dästurxânlär yâzildi. “Bir qultum” ächchiqqinä sho‘rvä buyurildi. Mehmândârchilikning ikkinchi qismi bâshländi.

Stäkänlär qirilgân lunj vä kâpäläk mo‘ylâvlärni burishtirib qärinlärä bo‘shätildi. Burnining uchi ästä qizärib kelâyâtgân Xältây Shärifgä qäräb:

—Bu senläriming uyindä häli häm xurâfât tugämägän ekän-dä. Xätinlärä äyt, yig‘isini to‘xtätsin, âdämgä g‘äläti ko‘rinär ekän.

—Qo‘yäver, yig‘läyversin, âtä-bâbâdän qâlgân udum.

—To‘g‘ri,—deb Rähim qo‘shildi.

Stäkänlär yänä älläkimläriming sâg‘ligigä ko‘tärildi. Zäkuskälärä qulupnäy murâbbâ eb, uning ustidän tuzlägân bâdring âlib turdilär.

—Xäfä bo‘lmä, bittä xâtin bo‘lsä to‘g‘riläymiz.

—Ävväl o‘g‘lini to‘y qilsin.

—O‘g‘li häli yâsh.

—Shu zämândä to‘y qilib bo‘lädim, ishdän chiqärib yubârädilär. Mävluddäy bir närsä qilib, eng ichidä o‘tkäzib yubârämän.

Xältây bilän Shärifning bälä-chäqä to‘g‘risidägi häsrätlärigä qulâq sâlgisi kelmägän Rähim uyning to‘rigä âsilgân bâyägi bâytni o‘qidi:

Kulib mehmân qâshigä chiqqil, ey qul,

Shäjär mevädän âldin ko‘rsätär gul.

—Bäs,—dedi, Shärif. Rähim o‘jârlük bilän uyning to‘rt devârigä âsilgân “Yâ Äbdukärim Mâshriqiy, yâ Äbdurâshid Mäg‘ribiy” läрни o‘qib shubättä xälâqit berdi.

—Ähmåqsän, shuning uchun ishsizsän!—dedi Xåltây.

Råhim turib Xåltâyning yåqåsidån åldi.

—Sen o‘zing åhmåqsän iflås unsur, sen mushtum zo‘r, hår ikkåving o‘ng o‘g‘måchi!

Shårif hår ikkåvlårini åjråtdi. So‘kib, so‘zlåb yåråstirdi.

Yånå ichdilår. Yåråshgånلårning såg‘ligigå, qåytådån o‘rtåq bo‘lgånلårning hurmåtigå kåså ko‘tårdilår.

Ertåsigå chiqqån gåzetåning hådisålår bo‘limidå shundåy deyilgån edi.

“Xåltây, Shårif, Råhim degånلår håyitning ikkinchi kuni måst bo‘lib ko‘chågå chiqqånلår. Bexåsdån, o‘tib ketåyåtgån Håzmi degån qizgå hujum qilgånلår. Dådlåså bo‘qqånلår. Bulårni jinåyåt qidiruv shu‘båsi qåmåqqå åldi.”

1929.

SÄÄT

—Pul tåpib, äql tåpmägänsiz, dädäsi,—desä:

—Yo‘q, xåtin, sen bilmäysän, butun kun qidirib, shundän puxtärå‘ini tåpā ålmädim. Sirkårligini qārā. Bunāqā buyāq ırvıtdā hām yo‘q. Ko‘rinishgā ämmā ko‘rimsiz, sen bilän mengä nechåg‘lik chiniqqän bo‘lsin dedim. Butun jänjål bittä tunukā pättnis ustidā.

Nishånbây äkå dunyå ko‘rgän kishi. Jo‘jåbirdäyjån. U, hår nårsäni ålgändä, bugun-ertädän ko‘rā bålå-chåqålårigä merås bo‘lib qålshini o‘yläydi. U, ziynättni yåqtirmäydi. Bålålårigä kiyim-kechåk ålgändä hām bazzåzlikdän ko‘rā, eski båzårni må‘qul ko‘rādi. Uchräsä sällåtivår bo‘lmäsä qåznädän chiqqän kåjinni buyumlårni ålädi. Årzånraq nimåiki ko‘rinsä, “åxir bir kun ko‘ringä yåräydi-ku”, deb xårid qilädi. Uning bisåtidä qırq shåmlik butxånå qåndili, kättä cho‘yån qumg‘ån, Mållåxån zåmånåsidän qålgån månqåldån, besh gæzdän mo‘lråq dårbåzlårning årqåni, uch pudli gir, kævushning bir pây qålipi singåri kundålik åddiy turmushdä judå kām uchråydidån nårsålår tåpilädi. Nishånbây äkå bulårning hår bittåsini ko‘zining åqu qåråsidây e‘tibår bilän såqläydi. Hår bittåsini bir mulk deb hisåbläydi.

Åyniqsä, Nikålây zåmånåsidän qålgån buyumlårni miqtılidä, tepså-tebrånmas, muzbåltålikdä mæqtäydi. Uydågi ikkitå ålmå gulli piyålåni ko‘rgändä:

—Xåtin, buni qārā båchchåg‘år Nikålåyning måli xo‘p mæhkām bo‘lår edi-dä, åbåzini, jårånglåshini qārā jånån-å, jånån—deydi. Kåftigä o‘tqåzib bir ikki chertib-chertib qo‘yådi.

Sååttni judå årzimågån båhågä åldi. Båzårdä sååttni ko‘tårib yurgån “xåzyåykå” xåtinni ko‘rgändä: “Bechårå, åchlik-to‘qlik, zårur bo‘lgåndir. Bo‘lmäsä shundây bir mulkni qo‘ldän chiqårib bo‘lådimi?” deb dilidän o‘tkåzib “xåzyåykå” råhmi kelgån edi.

—Seniki, xåzyåykå, måniki musurmångä siylåv yåsäydi,—deb sævdålåshåyåtgändä:

“Ågår shu båhågä bersä, zånjirining puli, bir juft qådåq tåshi bilän sååtning o‘zi suv tekin”, deb o‘ylågån edi.

Dårhåqiqåt, Nishånbây äkå sååttni judå tekingä åldi. Åtigi ikki so‘m qırq tiyin, o‘ylåsh keråk, ikki so‘m qırq tiyingå-shu årzimågån båhågä kättåkån bir mulk-yurib turgån kåkkuli sååt!

Nishānbāy ākā sāātni uygā keltirib, ikki tāxmānning o‘rtāsiga qāqdi. Zānjirini to‘g‘rilāb kungā qārādi: “Tāxminān qiyām bo‘lgān bo‘lsā kerāk bu zāmāndā to‘p ātmāsāki, vāqtini bilsāng”, deb—g‘o‘ng‘irlāb minutilāri o‘n ikkigā keltirib, sāātni yurgizdi. Bu tābdā sāātdān āsmānrāng to‘tiyāyi, kichkinā to‘ti qush, o‘zidān kichik eshikchāsīdān chikib o‘n ikki mār tābā kākkulāb yubārmāsini? Nishānbāy ākā bālālārdāy quvānib ketdi. Āldidā hech kim bo‘lmāgānidān kuyindi. “Ko‘rsā-chi mār di xudā bu ājāyib mulkni” deb iztirāblāndi. Sāāt kāpgirining hār bārib kelishi Nishānbāy ākāning yurāk tepishi bilān o‘lchānār edi.

Nishānbāy ākā o‘shā kuni bu ārzān bāhāli nāvxārid mālning ishtiāqīdā kun kech bo‘lgānini hām bilmāy qāldi. Yātār āldidā sāātgā muhābbāt bilān bir qārādi-dā:

—To‘xtā, o‘zimizdā mezān turib, mizājimiz me‘yārini bilmāgānimiz yāxshi bo‘lmās,—dedi. Chāp qo‘li bilān o‘ng qo‘lining bilāgidān ushlāb, tāmir yurshini sāāt yurishi bilān o‘lchāmāqchi bo‘ldi.

U tājribākār hākimlārdān—“tāndurust kishining tāmir tepishi hār dāqiqāgā āltmishdān etmish beshgāchā bo‘lgāy” deb eshitgān edi. Birāq Nishānbāy ākāning tāmir tepishi birinchi sānāgāndā bir yuz besh, ikkinchi sānāgāndā to‘qsān sākkiztā chiqqān edi. “Yā Bāhāvāddini bālāgārdān”,—dedi Nishānbāy ākā,—yā sāāt rāsmānā sāātlārdān bir yārim hissā sust yurādi yāki mening sihātim e‘tidāldā emās. Bu yāngi “mulk”ning xursāndligigā tāmir tepishi pārishānligi, hār hāldā sāātning kākkusi ālti qichqirgāndā uyg‘ānsām, bāmdād nāmāzigā jāmāātdān qālmāsām kerāk”, deb uyqugā ketdi.

... “Kāttā bir māsīd emish, uning bālānd minārāsī emish, peshtāqīgā kāttā bir sāāt ilingān emish, sāātning qādāqlāri peshtāqdān ergā cho‘zilgān emish, bu sāāt mārhum Nishānbāy ākādān māsīdgā vāqf qilingān emish. Sāli āshpāz bilān Kārim qārī bu sāātgā rāshk bilān qārār emishlār, o‘rtāgā Vālī Pālvān kirib qālgān emish-dā, “bu sāāt dingā xilāf tepāsīdā Bibi Mār yāmning surāti bār”, der emish, bāmāslāhāt sāātning ilingān erdān pāstgā tushirib, Bibi Mār yāmning bo‘ynidān pichāq bilān chizib, shār‘ān hālāllāb ālgān emishlār, shu pāytdā sāātni sātgān “xāzyāykā” xātin kelib qālgān emish-dā, Nishānbāy ākāni quchāqlāb o‘pār emish, “Maniki fārishtā, bu sāātni sengā Xudāy berdi”, der emish Nishānbāy ākā hām fārishtāni quchāqlāb, o‘pib, yig‘lār emish. Innāykeyin, sāātning Bibi Mār yāmi jānli bo‘lib qālgān emish-dā, zānjirdān āsilib ergā tushgān emish. Bibi Mār yām āyāg‘idān bir pāy kāfshini echib Nishānbāy ākāgā:—Mening kāfshim sizning kāfshingizgā ādāsh bo‘libdi,—der emish, shu pāytdā kāttā bir gāvmish sigir kelib qālgān emish-dā, Nishānbāy ākāning āg‘iz-burnini yālār emish, tili judā issiq emish, sigirning nāfāsī

Nishānbāy ākāni bo‘g‘ib yubārgān emish. Sigirni “Xo‘sh, jānivār” deb hāydayātgāndā āsmāndān yānā bir fārishtā bittā chinni kāsādā shārbāt ko‘tārib uchib ketāyātgān emish, shārbātdān Nishānbāy ākāning āg‘zigā bir qultumchā āg‘dārgān emish, shārbāt sho‘r emish...”

Nishānbāy ākā shārbāttā tāmshānib turib uyg‘ānib qāldi. O‘ylāb qārāsā, sāātning ishtiyoqi bilān yātār āldidā, nāsni tuflāsh hām esidān chiqqān ekān. Ne ko‘zi bilān ko‘rsin, sāāt to‘xtāb qālibdir. Xātinini turtib uyg‘ātdi:

—Chirāqni yāq āblāh, qārā-chi, sāāt nimāgā chiqillāmāydi, jāyidāmi?

—Er-xātin turib sāātgā qāradilār. Sāāt “qāzāyi āsmāniy”gā uchrāgān, minutlāriining ko‘rsātuvigā qārāgāndā bulār uxlāgāndān yārim sāātlār o‘tār-o‘tmās to‘xtāgān ekān.

Nishānbāy ākāning fig‘āni fālākkā chiqdi. Gāh xātinining uyqusi qāttiqligidān, gāh māl sātgan “xāzyāykā”dān kāyib, sāātni o‘rnātgan eridān ālib, ustābuzārmānlikkā tushdi.

Er-xātin sāhārgāchā bu muāmmā murvātlārgā unnāsālār hām, sāātni yurgizish qiyin bo‘ldi. Nishānbāy ākā chārchādi. Sāātni beāzār tākchāgā yātqizib, xātinini Buvāydāgā qārādi vā:

—Ānāsi, bilāsānmi,—dedi—hāzirgi mālārning hāmmāsi mo‘rt, qādimgi puxtā mālār qāyāqdā deysān.

Xāfsālālāri pir bo‘lib, hār ikkāv “xāyrlī” kechāning qālgān tushlāriini ko‘rish uchun uyqugā ketdilār.

Nishānbāy ākāning qālgān tushlāri, hāmmāsi deyarli buzilgan buyumlār ustidā edi.

Nishānbāy ākā nāmāzdān qāytgāndā sāātni kechāsi o‘rnātilgān jāyidā yurib turgān hāldā ko‘rdi. Tāājjublāndi. Xātinidān so‘rādi. Xātin o‘rtānchā o‘g‘lidān kāyib:

—Sālim tuzātdi, shunchālik qo‘y, buzāsān, dādāng kelsā urishādi, desām hām qulāq sālmāy, u yāg‘ini āg‘dārib, bu yāg‘ini āg‘dārib shundāy qildi,—dedi.

Nishānbāy ākā ichidān sevinsā hām, yuzidā o‘ā‘ligā qārshi ātālik zo‘rāvāligini ko‘rsātish uchun:

—Sālim, hāy Sālim, buni nimā qilding?

—Tuzātdim, dādā.

—Sengā kim o‘rgātdi buni?

—Rus dāmlāmis.

—Rus dāmlāng,—dedi Nishānbāy ākā,—senlāning māktābingdā shundāqā temir-
tersākni o‘qitmāsā bismillā o‘rgätārmidi,—dedi vā ārqāsīgā qārāb kulib qo‘ydi.

1929.

CHÂRBÂZÂRCHI

Men uni judâ yâsh vâqtlârimdâ buyân tâniymân. O‘lgunchâ yurâksiz ekânini hâmbilâmân. Bir kun mâhâllâmizgâ hâvli ko‘râdigân dâktâr keldi. Ähmâd Sedâb bu âvâzâni eshitishi bilân yurâgi qinidân chiqib, behush bo‘lib qâlibdi. Betigâ suv purkâb o‘zigâ keltiribdilâr. Sâbâbi uydâ kir o‘râsi yo‘q ekân.

Ähmâd Sedâb inqilâbgâchâ vâfurush edi. So‘nggi pâytlârdâ do‘kân-dâstgâhini yig‘ishtirib, chârbbâzârchi bo‘ldi. U, qo‘l kelgân nârsâning hâmmâsi bilân sâvdâ qilâdi. Fâydâgarlik qâysi mâlning ustidâ yâxshi bo‘lsâ, o‘shângâ qârâb âg‘âdi. Bir vâqtlâr shirâvâr nârsâlârnîng bâzârî châqqân bo‘ldi. U dârrâv âttârivâr buyumlârni yig‘ishtirib, dâstmâyâgâ nâvvât, qând, pârvârdâ xârid qildi. Shirâvârlîkning bâzârî o‘lgân edi, tâyyâr ko‘ylâk-ishtân, pâxtâlik shim, yâvliqlâr bilân sâvdâ qilâ bâshlâdi. Hâmmâ nârsâlârgâ hâmb xâridâr tâpilmâgândâ “Shâriâti imân”, tâsbeh, xurmâ vâ duâ yâzilgân qâg‘âzlâr bilân qishlâqmâ-qishlâq yurdi. Umrining âxirgi pâytlâridâ yânâ âttârivâr mâblâg‘lâr bilân kun kechirdi.

U o‘z kâsbining hâr pâllâdâ o‘zgârib turishigâ qârâmây, xâridârni o‘zigâ âg‘dârishgâ epchil. Shirâvâr nârsâlâr bilân sâvdâ qilâyâtgândâ:

—Lâbingizni lâbingizgâ pâyvând qilâdi. Tâbingizni me‘yârigâ keltirsâ pul bering, qândâshâ xo‘r, âzâmât!—deydi.

Tâyyâr kiyim-kechâklâr bilân âldi-sâtdi qilgândâ, mâbâdâ siz birârtâ nârsâning bâhâsini so‘râb qâlsângiz, bâlâgâ qâlâsiz. Mâsâlân, birârtâ dehqân kelib:

—Mânâ bu shiming nechâ pul?—deb qâlsâ bo‘ldi. Xâridârni ergâ o‘tqâzâdi. Qo‘lidâgi shimgâ ishtânbâg‘ tâqâdi. So‘râvchining âyâg‘idân mâxsisini târtâdi. Shimni kiydirâdi. Ägâr jussâsigâ mâs kelsâ:

—O‘lmâng, kirâyi mâl âlgândây bo‘lâsiz, sizgâ judâ o‘tirdi, châklâri hâmb ikki qâytdân tikilgân, puxtâ. Bir umr tepkilâb kiygândâ hâmb, âsl mâl-dâ, tâmâm bo‘lmâydi. Xây, sizgâ nâsib qilgân ekân, yâxshilikkâ buyursin,—deydi.

Xâridâr nârx so‘râydi. Ähmâd Sedâb ungâ bir qârâb âlâdi-dâ:

—Endi gâp puldâ emâs. Mâli hâzirgi mâllârdân emâs, yângângizning bisâtidâ, qâdimdân qâlgân edi. Ätâylâb o‘zimgâ tiktirgân edim, sâl tâp keldi. Siz o‘zimizniki-etti so‘m berâsiz,—deydi. Xâridâr cho‘chib shimni echâ bâshlâsâ, qo‘lini ushlâb to‘xtâtâdi-dâ:

—Xäyr, xäyr, qäni shäshmäng hämmäsi käm, siz qänchä beräsiz?—deydi. Xulläsi, xäridärning u yäg'idän o'tib, bu yäg'idän o'tib shimni sätädi.

“Shäriäti imän” täsbeh, duä qäg'äzläri sätgändä häm u judä biyrän.

—Mäkkädän kelgän, ätigi ikki dänä edi, bittäsini näiläjlikdän sätämän,—deydi täsbehni ko'rsätib.—Endi häm bäsilsin-chä, qädrigä etgän musulmängä sätämän,—deydi “Shäriäti imän”ni so'rälsä.—Shäg'ämdäni shärif, chäruqi shärif, misvāqi shärif,—deydi päläxsä-päläxsä surätli duä qäg'üz sätgändä.

Ättärivär buyumlärgä xäridär bo'lsängiz, u bittä äynämi, täräqmi, säqichmi—nimä bo'lsä häm, sizgä yäxshi mål ekänini mäqtäy-mäqtäy närx äytädi. Siz kämgä so'räsängiz, qo'lingizdän mälni tärtib älädi-dä, jähl bilän:

—Yur, yur, ukä kääperätivgä bär. Käshki u erdän bundäq närsä täpä älsäng. Seni ädäm deb jo'yälik närx äytgän edim,—deydi.

Ähmäd Sedäb kääperätiv bilän hech chiqishä älmäydi. Yurägidä kääperätivgä qarshi räqäbät o'ti gurilläydi. Kundän-kungä qishläqlärdä ächiläyätgän kääperätivläрни, ulärgä qätär uymäläshgän dehqänläрни ko'rib, ädämlärdän insäf ketdi, deb dilidän o'tküzädi. Ägär birär kishi uning äldidä kääperätivdän so'z ächsä:

—Echkinig o'z äyäg'idän, qo'yning häm o'z äyäg'idän äsädilär. Sengä ikki yo'l: bittäsi o'ng, bittäsi so'l. O'ng yo'l qälibi so'l yo'l bilän kääperätivdän sävdä qilsäng, jäzäsini ko'rä beräsän. Uning butun mäli bizdän älingän nälägdän,—deydi.

Uni här däim elkägä ko'tärgän xurjuni bilän äträf qishläqlärdä bázär kunläri ko'rish mumkin. Jumä-Jumäbázärdä, Shänbä-Yärmärkädä, Yäkshänbä-Eski Täshkent qishläg'idä, Dushänbä-To'ytepä, Seshänbä-Qävunchi, Chärshänbä-Chinäz, Päyshänbä-Teläv vä häküzä...

Biz Jumäbázärgä yäqin bir qishläqdä Muhämmädjän degän o'rtäg'imizning erigä chiqdik. Äträfni äylänib zerikkänimizdän so'ng, o'rtäqlär bilän qishläq bázärini tämäshä qilgäni chiqishni mä'qul ko'rdik.

Bázär dehqänlär bilän to'lä edi. Kääperätivlärdä ädäm sig'ishmäydi. Muhämmädjän äkä sigirgä ärqän älmäq uchun bizni bir sämävärgä o'tqüzib, o'zi kääperätivgä ketdi. Äradän besh minutchä väqt o'tgändän so'ng, kääperätiv äldidäto'pälän ko'tärildi. Ädämlär o'shä

tāmāngä qäräb yugurä bāshlādilär. Muhämmädjān äkä o‘shä tärāfdän chāpib bizning āldimizgä keldi-dä, hāvliqib:

—Bizning qo‘shni Ko‘kānni Xudā urib qālibdi. Kāāperätivden gugurt ālāmān degän ekän, pulini kissāvurgä āldiribdi,—dedi.

Biz hāmmāmiz sāmāvārdän ādāmlar g‘ujg‘ān o‘ynāgän ergä yugurdik, dehqānlär Ko‘kānni o‘rtägä ālib surishtirmāqdā edilär.

Bir xurjun ko‘tārgän, o‘rtä yāshli, cho‘qqi sāqāl kishi emish, kāāperätivning āldidä Ko‘kānning yānigä surkālib turgän ekānmish, bir āylānib qāräsä puli yo‘q emish...

Ādāmlär Ko‘kāndän kāyfiyātini bilgāndän so‘ng tārquälä bāshlādilär.

Yänä ārādän besh minutlär o‘tār-o‘tmäs māl bāzārdä to‘pālān chiqib qāldi. Kissāvur ushländi. Dehqānlär ātliqmi-yāyāv kissāvurni o‘rtägä ālib, ālāmān qilär edilär. Biz hām yugurib bārib, ārägä suqildik. Kissāvur o‘lim āldidä ergä cho‘zilib yātgāndi. Ātlärning āyāqlāri, ātrāfdän kelgän tāsh g‘isht, kesāklär...

Birdän qāy ko‘zim bilän ko‘rāy: Chārbāzārchi Āhmād Sedāb.

Elkāsidāgi xurjuni ergä tushib, ichidāgi nārsālär ātrāfgä sāchilgän, āyniqsā ikki-uchtä tārāq egāsi chārbāzārchining hāligä tishlārini irjāytirib kulär edi.

“Endi shu kāsbni tāpgän ekānsän, jāzāngni tārtibsän”, —deb ko‘ngildän o‘tkāzdim. Miliciyālär kelib, Ādāmlārni tārquātdilär, kissāvurni o‘limdän qutqārib, shāhār kāsālkhānāsīgä jo‘nātdilär. Biz hām bāfurjā Muhämmädjān ākāning qo‘rg‘ānigä qāytdik. Kechqurun Ko‘kān bir tārvoz ko‘tārib chiqdi. Shundā biz:

—Qānchä, qānchä pul āldirdingiz?—deb so‘rāsāk:

—Āylānāyīnlär, ikki xurmā sut sātgan edim, miri kām uch tenkāmi, miri kām to‘rt tenkāmi, hāytāvur esimdä jo‘q,—deb jāvāb berdi...

1929.

HULKÄR TÄLEİ

Hulkär äsldä bir kämbäg‘äl kishining qizi emish, äqlä, husndä bärkämäl emish, ätä-änäläri bir pärchä nängä zär, qäshshâq bo‘lsälär häm, bittäyu-bittä qizläri diydäläri üstidä säqlär emishlär.

Ne-ne jäylärdän sävchilär kelgändä häm “qizginä yâsh”, deb qäytärär emishlär.

Äylär, yillär o‘tib, Hulkär qiz chirâqdäy bärq urib, täl bärgläridäy tälmä, näqsh älmädäy häddi kämälgä etgän emish.

Dängi älämnä bäsibdi emish.

Kechälärning qährämânä, etti qärâqchining sultânä Hulkär qizning dävruğ‘ini eshitib emish. U o‘z väzirläridän “äl” degändä “el bäsär” o‘ng ätälik, “so‘l” degändä “säy kechär” so‘l ätälikläri Hulkär qizning ätäsigä sävchigä yubäribdi emish.

Qizning ätäsi o‘ng ätälik, so‘l ätäliklärgä “qizginä yâsh”, deb bähänä qilibdi emish. Etti qärâqchining sultânä bungä cho‘ğ‘däy jählängän emish-dä “Endi mendän ko‘rgulikni ko‘rä bersin”, deb Hulkär qizning sächidän buräb ko‘kkä uchib ketgän emish. Hänuzgächä ulär ko‘kdä qiz älib qächib yurärlär emislär. Här sähär, här qäräng‘i kechä ulär ko‘kdän mo‘rärlär emishlär...

Qärä buvim Hulkär qizning dästänini so‘yläy bäsllägändä, biz bälälär ätrâfimizni vähimälär qäplägändäy jimjitlik bilän tinglär edik. Etti qärâqchi Hulkär yulduzlär to‘däsigä lä‘nätlär o‘qir edik.

Endi ulğ‘äydik. Hulkär qizning dästänä bäsldän-äyâq yalg‘ân ekän. Äsmändägi Etti qärâqchi yulduzi räsmänä yulduzlär bo‘lib, hech qändäy qiz älib qächgän qärâqchilär to‘däsi emäs ekän.

Lekin qizläarning sächidän buräb älib qächishdä, xätin-qizlär huquqigä bo‘rilärchä täjävuz qilishdä o‘z zävqläri uchun xätin-qizläri qullikdä säqläydigän bir qänchä etti qärâqchilär erdä ekän.

Ädälätây, Bäxshânây, Tursunâylär Hulkär qizdäy zulm ko‘rmädilärmä, Etti qärâqchilär ulärning qänuniy huquqlärigä vähshiyärchä täjävuz qilmädilärmä, qo‘sh pichâqlär qäyrälmädimi? Shämsiz hujräday rävnäqsiz ko‘ngillär, qän bäsängän ko‘z, ig‘vâli irädä, zähärli tushunchä qisqä äql egäsi bir turkum sinfiy dushmänlär äzädlik mäsh‘älläri pufläb o‘chirmâqchi bo‘lmädilärmä, so‘niq, kuchsiz, eyilib bärâyâtgän äsr än‘änäläri

sāqlāmāq uchun bo‘zchi bātirlik ko‘rsātmādilārmi? Mānā sizgā erdāgi Hulkār qizlārning tāleidān—bāshlāridān o‘tgān mājārālārdān ikkitāginā misāl. Qāshqādāryā ākrug, Shāhrisābz rāyān Kitābguzār mähāllālik ustā Rāhmāt Tāji o‘g‘li o‘z qizi Qurbānāyning rizālīgi bilān Gushāmā qishlāqli bir yigitgā ergā berdi, to‘y qildilār. Shāhrisābz rāsmi bo‘yichā qizni Ergāsh degān 12 yāshlik bālā bilān mingāshtirib Gushāmā qishlāg‘igā jo‘nātdilār. Qiz bilān yāngālār, bir to‘dā bāshqā to‘ychi xātin, qizlār hām bāribdi.

Kelinni mingāshtirib ālgān Ergāsh nimā sābābdāndir ātni to‘ychi xātinlārgā qārāgāndā ildāmrāq hāydāydi. Ārādān bir qānchā vāqt o‘tgāndān so‘ng ulār ko‘z ilg‘āmās dārājādā uzāqlāshdilār.

Kelin bilān Ergāsh Bāg‘ātān qishlāg‘igā etādilār. Shu qishlāqdā bo‘lārning āldidān ikkitā nāmā‘lum ātliq chiqib ātning jilāvidān ushlāydi. Bālāgā hār xil do‘qlār qilib, ātdān tushirādilār-dā, kelin bilān ātni To‘qlibāy qishlāg‘igā sālirib ketādilār.

To‘y āzāgā āylānādi. Ārādān hāftālār o‘tdi. Qurbānāydān dārāk yo‘q. Qizning‘ ātā-ānā, qārindāsh-urug‘lāri, kuyāvning ātrāf yār-do‘stlāri kelin Qurbānāyni ātliqmā-yāyāv qidirishgā bāshlādilār.

...To‘qlibāy qishlāg‘ining ko‘chāsīdān o‘tib ketāyātgān, Nizām Ergāsh o‘g‘li, Sultān Jo‘rā o‘g‘illāri bir uydān judā mājruh, dillārni zirillātib yubārādigān ingrāsh eshitādilār.

Bātir qādāmlār bilān āvāz kelgān qo‘rg‘āngā kirādilār. Uyāq-buyāqni qidirib qārāsālār, bir āg‘ilxānādā bir xātin kishini yārim yālāng‘āch hāldā bāg‘lāb qo‘ygānlār. Yigitlār chālā o‘lik hālidā bo‘lgān Qurbānāyni ājrātib ālādilār. Bu qo‘rg‘ān Eminxo‘jā Bādālxo‘jā o‘g‘lining qo‘rg‘āni ekān. Qurbānāy to‘y kuni kuyāvning qishlāg‘igā ketāyātgāndā, shu Eminxo‘jā Bādālxo‘jā o‘g‘li bilān Qo‘zi Xudāyberdi o‘g‘illāri yo‘ldān chiqib uni shu ergā keltirgānlār, istāgān nāmā‘qulchiliklārini qilgānlār. Jināyātlāri āshkār bo‘lmāsin uchun Qurbānāyni dunyā yuzidān yo‘q qilmaqchi ekānlār.

Birinchi kun ulār qo‘lgā tushmāy qāchdilār. Āxiri Shāhrisābz qidiruv shu‘bāsi tārāfidān hār ikki bo‘rilār qāmāqqā ālindilār.

Lekin, Shāhrisābz xātin-qizlārining tālābigā muvāfik, ulār āllāqāchān tegishli jāzāgā giriftār bo‘lishlāri lāzim bo‘lsā hām rāyān tergāv, sud idārālāri ishgā judā sāvuq qārāmāqdālār.

İkkinchi misāl Kārmānādān.

Sultānābād qishlāgʻining qāshshāq fuqārasi oʻta Sultān oʻgʻli oʻz xātini Bāhrināy bilān yigirmā yillāb umrguzārānlik qilib kelādi. Ulāarning bir nechā bālālari hām bār.

1926 yilning boʻgʻday oʻragʻi kezi. Āysiz kechālarning zim-ziyā kechālari. Pāydarpay āt tuyāqlāriining zārbi. Uchtā nāmāʻlum koʻlānkālār bu kāmbāgʻāl xānādāngā bemāhāl “mehmān” boʻldilār.

Āvāz chiqārgān kishini oʻlasi qilib urdilār. Bāhrināy, bālālari, hāmmālari hām bu qāltāklārdān etārlik dārājādā “siylāndilār”, bālā-chāqālārini sāqlāb qālmāqchi boʻlgān Oʻta Sultān oʻgʻli zulumāt burgutlari tārāfidān gʻarchchā kesilib, qārāqānigā belāshgān hāldā goʻng oʻragā tashlāndi.

Hāmmasi hām māyli edi-ku—butun jābru jāfāning āgʻirligi 14 yāshlik qizginā Bibinārning ustigā tushdi. Nihāldāy qizchāni behushlik vāqtidā, qārāqchilār ātgā oʻngārgānchā qishlāqning beligā tasmādāy coʻzilib bāgʻlāngān yākkāyāq yoʻldān āllāqāyāqlārgā ālib ketdilār.

Zārāfshān dāryāsi shu yārim kechādā ketmā-ket uch mārtabā shuvillāb, shuvillāb qoʻydi...

Āylār, yillār bir-birining izidān quvishib oʻtādilār. Bāhrināygā “qizingizni Pārmudān qishlāgʻidā koʻrdik” dedilār ikki yildān keyin.

Bāhrināy, oʻgʻli Beknāzārni etāklāb, “qāydāsān Pārmudān qishlāgʻi” deb yoʻlgā tushdi. Soʻraqlēy-soʻraqlēy qizi Bibinārning turgān jāyini tāpdi. Qizi Bibinār Xudāyberdining xātini ekān. 1928 yilning fevralʻi āyidā bittā oʻgʻilchā hām tugʻib ālibdi.

Qizi bilān jindāk hāsrātlāshdi. Kechāsi bārgānlār shu kuyāvi Xudāberdi bilān, uning yāqin yigitlāridān Nār, Berimlār ekān.

Bibinār ikki yil mābāynidā Xudāyberdidān koʻrgān zulmu jāfālārini brimā-bir āytā bāshlādi.

Ānā-bālā miriqib soʻylāshā ālgānlari hām yoʻq edi ki, eshikdān Xudāyberdi kirib kelib qāldi.

Āshkār boʻlibdi. Oʻshā āndāyāq Bāhrināy bilān etāklāshib kelgān Beknāzār oʻgʻlini oʻlasi qilib urmāqqā bāshlādi. Qishlāq dehqānlāridān Tāsh, Quvāndiq, Qurbān ākālār oʻrtāgā tushib Bāhrināyni Xudāyberdining qānli chāngālidān ājrātib āldilār. Qurbān shu kechā bu mushtipārlārni qoʻriqlāb chiqdi.

Bährinây butun, butun kulfätlärini, kimlär shu ishgä säbäb bo‘ldi, kimlär Bährinâyni xo‘rlädi, yâshginä qiz Bibinâr jäbru jäfälär bilän umr kechirib o‘tdi, hämmäsini, hämmäsini ärizä qilib bitdirdi, bärmâg‘ini bâsdi. Kärmanä râyân qidiruv shu‘bäsiga tåpshirdi.

Qidiruv shu‘bäning mudiri Gulmätâv Bährinâyning ko‘z yâshlärigä kulib turib bir qärädi-dä:

—Yo‘qâl, âbidiydä qilmä-e, nâqisil äql!—dedi. Bährinâyning haligächä tårtmâqdä bo‘lgän sitämläri shu ikki âg‘iz gäp bilän tāmām tåpdi. Erdägi Hulkär qizläri, qulâq sâling, yupätämiz sizni.

Sho‘râ jumhuriyätläri ittifâqidä, präletär qo‘li bäländ bo‘lgän bir mämläkätdä Äktyäbrı Shä‘ni-Shäräfi uchun äytämän: —Siz âzâd, teng huquqli, sâciälizm qurish yo‘lidä tengqur yo‘ldâshlärimizsiz.

Bizning qånundä, “Etti qärâqchilär”ning âqibätigä eng âliy jäzâ—o‘lim yâzilgän.
1929.

ELÄTIYÄDÄ BİR ÂV

Xâläyiq jänâbning shâ'nilärigä "Âmi eshân" degän läqâb bilân bo'htân qilsälär häm bu äbäs. Chunki, "Äziz eshân", "Et emäs eshân" käbi qutbi zämânlärning hujräläridä ilmi hâl vâ ilmi qâldän kâmâyân bäg'i kâmâlât hâsil qilgân edilär.

Birâr erdä birâr närsä o'qilib, uning ichidän mäbâdâ "vâshshäsi..." degän so'z chiqsä bo'ldi. U jänâb dârrâv: "Bu âyât käminägä ishârâtdir. Vây mendây ro'y siyâhning hâligä...", deb ko'zläridän shâshqâtâr yâshlärini jâriy qilär edilär.

Qänchä zämân riyâzât târtib mingläb murid-muxlis ârttirgân edilär. Ulärning bir uchi Märg'ilângä bie uchi O'sh, O'zgän, Jälâlâbâdgä bärär edi.

Shämsiddinxân eshân chillägä o'tirgändä âtrâfidän nâzru niyâz yâmğ'irdây yâğ'ilärdi. U kishi hädyälärgä qärâb:

Rizqeki, muqäddäräst, äz häq,

Beshäk biräsäd, chi iztirâb äst, e dil,—Bäytini târrännum qilär edilär.

O'rtänchä o'ğ'il unäshtirilgän, kichik o'ğ'il bo'yi cho'zilib, ko'ngli xâtin tusây bâshlägän. İkki gäpning biridä "Häjjä ketämân", deb xâtin âlish rämzini qilädi. Yä'ni "Nân pishgunchä, kulchä kuyib ketädi" ishâräsi bilân shämä qilädi. Bugun bä'dâz nâmâzi bâmdâd Shämsiddinxân eshân kenjätây o'ğ'ilgä qärâb:

—Mullä Äbulqâsim Mäxsum,—deb iltifât qildi,—biz, insâallâ, kuni ertä elätiyälärdägi murid-muxlislärgä ämri mä'ruf, nâhiy ânâl-munkir qilish uchun, yurish qilämiz, ko'nglingiz tinch bo'lsin.

Äbulqâsim tilini kuvächä qilib, yuzini chetgä o'girdi, yä'ni uyälib burildi.

Shämsiddinxân eshân bir nechä zäbärdäst so'filär bilân qishlâqmâ-qishlâqmâ, shähärmâ-shähär murid âvlägäni chiqib ketdi. Kun yurdilär, tun yurdilär. Unum ko'p bo'ldi. Pesh tushgän mäbläg'lärni, pesh xâvligä jo'nätib turdilär. O'n uchinchi kun degändä, Ärävân degän qishlâqqä bärrib tushdilär. Bundä Shämsiddinxân eshânning Dädäqo'zi degän âshpâz bir muridi bo'lär edi.

Qo'l bergän eshân-peshvâsi yo'qlâb kelgänigä bâshi âsmângä etgän Dädäqo'zi hâddän ziyädä eshilib ketdi. Bisâtidägi butun tâpgän-täyängän närsälärini eshânning âldigä to'kib sâldi.

Musäffä hävâ, tâzâ suv, to‘kin âbiyâvg‘ân, qo‘shqo‘llik särtâpâ izzät-hurmätlärgä g‘ârq bo‘lib ketgân eshân, Dädäqo‘zining kâmbäg‘âlginä ro‘zg‘ârigä kutilmägân “qâdrli qo‘nâq” bo‘lib, häftâ bo‘yi qo‘r to‘kib, cho‘kib âldi. Eshângä Dädäqo‘zining o‘zi, xâtini, yâshi o‘n ettilärdän, qâddi kâmbälgä etgân Râkiyâ degân qizi hâmi xizmât qilib chärchädilär. Ältinchi kuni degändä, Dädäqo‘zi eshângä shilpildâq qildi. Eshân vä muridlär me‘yârdän yuqâri ishtähâ bilân shilpildâqni edilär. Qo‘l ärtib dästurxân yig‘ishtirish väqti keldi.

—Ämin,—dedi eshân hämmä bärävâr fâtihägä qo‘l ko‘tärdi,—qo‘lingizni âching, Dädäqo‘zi, Xudâyim beräversin, teväräkdän keläversin, qirq ming qo‘yni qirdän bersin, säksân mingni säydän bersin, qâzig‘ini qâqib bersin, umringiz därdsiz o‘tsä hâmi, dästurxâningiz märsiz o‘tmäsin, âmin allâhu äkbär.

So‘fi “inshââllâ, inshââllâ”, deb turmâqdä edi, Dädäqo‘zi o‘rnidän turib eshângä qulluq qildi. Eshân ko‘rpächäni qäyirib yânbâshigä târtidi vä uzälâ tushib, yänâ so‘z bâshlädi:

—Äxun, sizgä mä‘lum bir mäslähät bâr,—dedi.

—Bâshimizning ustigä, äylänây pirim, so‘yläsinlär,—dedi Äxun.

—Äppâqxo‘jâmdän bâshârât tâping, men sizni o‘zimgä qudâ qilmâqchimân.

—Mubâräk bo‘lsin, qulluq qiling, äxun. Bâi-bâi, qändây iltifât,—dedilär so‘filär.

Dädäqo‘zi shubhädä qâldi.

—Negä o‘yläysiz,—dedi eshân,—qizingizni kenjätây o‘g‘limizgä...

—Bâshimiz ustigä, bir qiz emäs, o‘n qizimizni hâmi nâzr qildik,—dedi äxun.

—Bâlli, bâlli himmätigingizgä bâlli—dedilär so‘filär.

Fâtihâ o‘qildi. Sho‘rli Râkiyâ o‘zidän so‘rälmây, mullâ Äbulqâsim mäxzumgä unâshtirildi. To‘yni shu âyning âxirlärigä qilmâqchi bo‘ldilär.

Eshân yänâ bir häftälärchä Dädäqo‘zining qo‘rg‘ânidä turdi. Bu muddätdä u, Dädäqo‘zi vä xâtinlâri “qudâ-qudäg‘ây” Râkiyâ qizni “Kenjätây kelin”, deb chäqirär edi. Râkiyâ qiz hâmi “qäyinâtâ”dän uyälib o‘zini chetgä târtädigân bo‘lib qâldi.

Dädäqo‘zi shu dämlärdän fäydälänib qâlîsh uchun, änychä zämânlärdän buyân chilläshir bo‘lib yâtgân ânâsi Sârvâr kâmpirni eshângä o‘kitib âldi.

Kättadän kichikning âg‘zidä gâp: “Shämsiddinxân eshân yänâ uylänär emish, xâtini nâvqirândây qiz emish...”

“Hä-hu” degunchä äyning äyäg‘läri kelib, to‘y kunläri yäqinläshdi.

Shämsiddinxân eshân sâlxo‘rdä, zämân ko‘rgän bir kishi. Bundäy to‘ylärdän o‘n-o‘n beshtäsini bâshidän o‘tkäzgan. O‘zi besh o‘yländi, uch kelin ko‘rdi, ikki qiz uzättdi. Shunday bo‘lgändän keyin, gärchänd âladigän xâtini qiz bo‘lsä häm, to‘y unchä shukuhlik bo‘lmäs edi.

To‘y kuni ätrâfdän murid-muhlislar to‘yânä, nâzr bilän keldilar. Subhi säbâhdän târtib, shâmi g‘äribângächä kättä xânâqâhdä jâhr-zikr bo‘ldi. Shämsiddinxân eshân häddän ziyädä g‘ärätgä mingän, dâldäy qäddi lâmdäy to‘g‘ri bo‘läyâzgan. Mächit to‘lä qävmlärgä vâhmi qiyâmâtdän täsävvuf qilär edi.

Butun räs-m-rusmlär, urf-âdâtlär tugädi. Eshân vä kelin chimildiqqä kirib o‘tirdilar. Kelin uyg‘ur âdätigä xilâf bo‘lsä häm eshângä muvâfiq bo‘lsin uchun pärânjidä edi. Eshân sällâni âlib yâstiqqä qo‘ydi. Qältirägän qo‘lläri kelinning chimmät o‘rnigä tutib kelgän dâkâ ro‘mâligä yâpishdi.

—Uyâlmäng, endi siz mening kenjä xâtinimsiz.

—Kuyshângiz-shi äynänäy piyim-ey

—Bâshqä xâtinlärim sizgä kundâsh emäs, ânä bo‘lädilär. Men ulärning to‘rttäsini so‘fi qilib chiqäzib qo‘yämän.

—Shädäg‘äläyi bo‘läy, shähäy tuyib qo‘lläyigä shuv quyämän...

Kelin tushmägur “r” o‘rnigä “y”, “s” o‘rnigä “sh”, “sh” o‘rnigä hushtäk chälib kuyâv bilän suhbät qilär edi. Eshân chidämädi. Birväräkäy kelinning yuzidägi dâkâni yâpishib târtib âldi. Kelin “Shâshilmäng, pirim”, demâqchi bo‘lsä keräk, qâtâräsigä kelgän ikkitä “sh”ning o‘rnigä bittä hushtäk bilän ishni tugättdi.

Eshân dâkâni târtib âlishi bilän, häyhât, nä ko‘zi bilän ko‘rsin, Râkiyâ qiz o‘rnidä iylänmägän jiq teri, säksânlärdän âshib, âg‘zidä tish bälâsi qâlmägän mukkâ kâmpir. Bir vâqteshân däm sâlgän Dädäqo‘zining ânäsi chilläshir Sârvär ämmä.

Eshân älläymän deb äldängänini fâhmlädi. Tâshqärigä chiqäy desä, murid-muxlisidän nâm târttdi. Sähärgächä to‘lä qäbziyât bilän “kelin” bilän suhbätläshdi. Ertä bilän qäräsä, Dädäqo‘zi yo‘q, kechäsi jo‘nâb qâlgän ekän.

Eshân el-yurt âldidä âbro‘ ketmäsin deb, Sârvär ämmäni so‘fi xâtin qilib, chiqäzib qo‘ydi.

“Sen äldäsäng, men älläy älmäymänmi? “, deb eshångä åsiylik qilgän Dädäqo‘zini
ârqävârtâdän “âq” qildi.

1929.

MEN O‘ZIMNI ATÄMÄN BÄFÄSIZLÄR YÄSHÄSİN DUNYÄDÄ!

U, turmushidä baxtsizlikkä judä käm uchrär, lekin uchrägän baxtsizligi äzdän ärtär edi. U, trämväy deräzäsidadän birävgä tä‘zim qilib o‘tdi. Men uni tä‘qib qilär edim, kulimsirär edi. Bälki birär muvaffäqiyät bårdır!

—Sälâm, mening sizgä hurmätim. Uzâq kutmägän bo‘lsängiz keräk?

Eshituvchi xâtin tälmavsirädi. Qärshisigä nâzâkât bilän uzätilib, chärm qo‘lqâplärdän yängiginä yäläng‘ächlängän buğ‘dâyräng qo‘lini âlib ko‘rishdi.

—Ulär qâyâqdälär?.. Ähä, kelädilär deng, yaxshi, men häqiqätän o‘n besh minutlärchä kechikdim. Qâq shu erdä kutmâqchi edilär. Yâxshi hâm sizni qâldirib ketibdilär, bo‘lmäsä, men tâzä uyälgän bo‘lär edim.

Eshituvchi xâtin ungä shubhä bilän bâqâr, ällänimälär demâqchi bo‘lib âğ‘iz juftlär, lekin bo‘ldirä âlmäs edi.

Biz yânmä-yân qo‘shni edik. Uning uyidä birär ko‘ngilsiz yâki ko‘ngilli hâdisä ro‘y bersä mengä, men qättiqraq yo‘tälsäm ungä mä‘lum bo‘lib turär edi. Shuning uchun men, ko‘p vâqtlärdä qo‘shnimning bilän yâqindän âshnä bo‘lish tilägidä, (gärchänd äyb bo‘lsä hâm) eshikning tirqishi, kälidning o‘rnidän mo‘rälägänim-mo‘rälägän edi. Bu gäl butun vujudim qulâq bo‘lib ketib uning eshigi ârqäsidadä tinglär edim.

—Ey xâinä, ey rähmsiz, bevâfâ! Sen yâshä, shu mäntiqsiz dunyädän bezdim. Bemä‘nilikdän bezdim, xäyr!..

Yurägim dukillâb urmâqqä bâshlädi. Täğ‘in birär fälâkât ro‘y bersä, guvâh qâtâri lo‘killâyverib tinkäm qurimäsın deb, ästäginä uyimgä qäytdim. Lekin bo‘lmädi. Yân qo‘shnim nâvqirân yigit, uni shu tâhlikädän qutqârishim keräk. Yänä ästäginä bârib eshik ârqäsidadän qulâq sâldim.

—Uyâtsiz, qändäy shärmsiz xât yâzgänsän:

...Lutfullä! Men sengä hech vä‘dä bergän emäsmän. Binâbärin, o‘rtâqläringgä mening nâmimni bulğ‘âb mäqtänib yurishinggä yo‘l qo‘ymäymän. Men hâli turmush mäsäläsini o‘ylägänim hâm yo‘q. O‘ylägän châğ‘imdä hâm, sendek o‘zini tutä âlmägän säyâq yigitlärgä termäymän. Shu qiliqläring uchun meni kechir, bugundän bâshläb men seni tänimäymän!

—Tanimäysän-ä, tanimäysän. Men sengä tanimäslikni ko‘rsätib qo‘yämän, xäyr, Shäräfät. Sening dästingdän men o‘zimni ätämän, o‘ligimni sengä tänitib qo‘yädilär.

Uydän to‘ppānchä tävushi chiqqānligi bilinmäsä häm, lekin birāvning “gurs” etib yiqilgānini eshitdim. Hāvliqqānimchä bārib uygä kirdim. Lutfullä erdä bāshi yānchilgān iländäy to‘lg‘ānib yātär edi. Tezlik bilän bārib, pistāni chāqilmāgān to‘ppānchāni āldim. Xäyriyätki, to‘ppānchä pugäch ekän, bo‘lmäsä ish pāchävä edi. Yuzimgä qān yugurdi. Lutfullä o‘rnidän turib kelib elkāmgä qāqā bāshlādi.

—Kechiräsän, birādär. Seni judä bezāvtä qildim. Hämmä äyb bekārchilikdä.

—Men-ku mäyli,—dedim,—äxir, bāshqā qo‘ni-qo‘shnilär bilsä nimä bo‘lädi?

—Bo‘lär ish bo‘ldi. Bemāzägārchilik häm shu bilän tāmām.

—Seni shu ishlārgä nimä mājbur qildi?

—O‘zing o‘ylä. Men hāzir judä xursāndmān. Shäräfät mengä so‘z bergän. Äräמידän qil häm o‘tmäydi. Bāxt yurishib men birārtä ishgä jāylāshib ālsām, ikkinchi āyligimdän to‘y.

—Xäyr, innäykeyin, nimä bo‘lädi?

—Innäykeyin, äxir men tezlik bilän ishgä kirä ālmādim. Shäräfät meni kutä berib qäri qiz bo‘lädigän dārājägä etib qāldi. Äxir, zerikib mendän äyniy bāshlādi-dä.

Lutfullä o‘pkāsi to‘lib yig‘läy bāshlādi.

—Ber deymän to‘ppānchāni mengä. Men o‘zimni ätämän. Dunyādä vāfāsizlär yāshäsä bās, bezdim...

O‘z ko‘ksigä o‘zi mushtlär edi. Bildimki, uning miyāsidadä qān g‘älābā qilibdi. Ällāb-suldāb kiyim-bāshlārini kiygizib, hārdig‘ini bāstirish uchun ko‘chägä ālib chiqdim. Bu kungi dāydish—säyil mengä to‘rt so‘m o‘n besh tiyingä tushdi.

Yāzning dim kechäläridän biridä kinādän qäytib kelär edim, mähällä qārāvuli mening shārpāmgä yo‘g‘ānib ketdi.

—Kim u?!

—Men āshnā.

—Ey mullä ākā, sizmisiz. Cho‘milib chiqib kelāyātirsiz deymän?

—Yo‘q, tāmāshādān.

—İyā, āxir suv yāqāsidadāgi siz emāsmidingiz? Men, siz deb indāmābmān-ā. Bāyātdān beri, bir yigit āydingā qārāb jāvrāydi. Nīmā degāni mā‘lum emās. Rāstdān hām siz emāsmidingiz?

Hāyrān bo‘ldim. Jāvrāguvchining kim ekānligini bilish uchun ārqāmgā qāytib suv bo‘yigā bārdim. Dārḥāqiqāt, birāv āydingā qārāb, munājāt qo‘lini ko‘tārib, āllānimā bālālār deb vāysār edi. Āhistā tālning pānāsiga o‘tib, sinchiklāy bāshlādim. Qāysi ko‘zim bilān ko‘rāy, o‘zimizning Lutfullā...

—Kel mālāgim, kel, gārchānd meni shu xāllārgā sālḡān, yāshāsh rejālārimni buzḡān sen bevāfā bo‘lgān hām, kel. Men o‘lāmān, o‘zimni ānhārning qā‘gā tāshlāymān...

Lutfullāning bu ḡāplāriini elāmādim. Lekin ehtiyātlik yuzāsidadān, kiyim-kechāklārimni echib, tāyyārlānib turdim.

—Go‘zālim Kimyā, mālāgim Kimyā, seni deb bārliqdān kechdim. Eng sevgān umr o‘rtāḡ‘im Shārāfāt vā Hādisādān hām kechdim. Sen āldāding meni, xāyr... xāyr...

Māngulikkā xāyr endi...

Lutfullā “shālāp” etib o‘zini ānhārgā tāshlādi.

Lekin, bu qiliḡ‘i—hāzil yāki ermākkā o‘xshāmās edi. Butun vujudim shuv etib ketdi. Tāvushimning bārīchā bāqirib, dād sālḡādim. Uni hālākāt vārtāsidadān qutqārish tilāgidā o‘zimni tāshlāb uning o‘lāksāsini izlār edim. Nāfāslārim qāytib, āḡ‘iz, burnimgā suv kirā bāshlādi. Bāshimni suvdān chiqārdim, qārāsām, bir nīmā shālāplāb suzib, qirḡ‘āqqā tāmān ketib bārādi. Men hām ārqāsidadān ketdim. U qirḡ‘āqqā chiqdi. Kiyim-bāshlāriini ko‘tārgānchā qāchā bāshlādi. Men suvning sāyāzrāq jāyidā turib chāqirdim.

—Hāy āhmāq Lutfullā, qāchmā, men, men To‘lāḡān...

Lutfullā meni tānidi. Kiyimlāriini qo‘yib to‘xtādi.

—Ey, men desāng bo‘lmāydimi, men dev-pev deb qo‘rqib ketḡāndim!

Qo‘limdān tārtib suvdān chiqārdi. Yuzimni āydingā sālīb chuqur bir tikilḡāndān so‘ng:

—Men-ku—men. Sen nīmā qilib yuribsān?—dedi.

Āchchig‘im chiqdi.

—Äxir, o‘zing nimä qilâyâtir eding?

—G‘usul.

—G‘usul o‘lsin shunäqä bo‘lsä.

—Hä endi, g‘usulni hām sendän so‘rāb qilâymi?

Qo‘lidän ushāb, devārdän tushgān kättä bie päxsä ustigä o‘tqāzdim.

—Äxir ukä, bu nimä nāmā‘qulchilik? Mähällä-ko‘y bilib qālsä nimä deydi. Mutlāqā seni jinni demāydimi?—dedim,—mengä qo‘ysāng, o‘zingni dāktārgä ko‘rsāt.

Lutfullä hānuz jāvāb bermāgān edi, mähällä qārāvuli bilān ikki yigit kelib qāldi:

—Nimä gāp o‘zi “Dād” degān kim?

—Hāzilkāshlik, ishlāringdän qālmānglār,—dedim. Ulārning tārvuzlāri qo‘ltiqlāridän tushdi.

—Nimä qilāylikki, o‘zimizniki ekānsizlār. Bo‘lmäsä...—deyishdi. Biz yānā bir-ikki sho‘ng‘ib kiyim-kechāklārni kiyib qāchdik.

1929.

ÄNIQ DÄRÂMÄD

Hech o‘ylämägändä, Husni bäqqâl bilän Jälil rezävârfurush o‘rtäsüdä jänjäl chiqib qâldi. Ätrâfgä älämbâh kishilär yig‘ilgän, här ikkâvläri o‘rtäsüdä bo‘läyâtgän dâhänäki jängni tāmâshâ qilâdi.

—Yo‘g‘-E, siz mulläkä, yâsh âdâm bo‘lmäsängiz, äxir men sizgä zo‘rlâb sâtmägän bo‘lsâm, mundäyin shârmändägärchilik uyât, mulläkä,—dedi Xusni bäqqâl. Bungä Jälil rezävârfurush o‘chäkishib:

—Mengä qäräng, mullä Xusni, siz hâmbâ anchä bemä‘ni yigit ekänsiz-ä, ähli sävdâgär, ähli sâlâhgä, bu qiliq yârâshmâydi,—dedi.

—Ïyâ, men mâlni ko‘z âldingizgä “mânâ men” degizib qo‘ydim. Nârxi bâzâr dedik, qo‘l âlishdik, bâring bârâkâ tâping deyishdik, äxir sizdä lâfz bârmi, mulläkä?

—Yo‘q, yâxshi yigit, o‘zingiz o‘ylâb ko‘ring, men hâmbâ sizgä o‘xshâsh furushändä, xâridâxo‘r emäs, siz begânägä lo‘ttibâzlik qilgäningiz bilän, bizgä qilâ âlmâysiz, o‘zingiz äyt dingizki: “Mânâ mâl—yâqsâ âling, yâqmäsâ—yo‘q”.

—Shundäy bo‘lädigän bo‘lsâ, bo‘libdi-dä, tâg‘in nimä?

Jälil rezävârfurushning älängäsi âsmângä chiqdi. Siz-sizlâshib turgän kishi chuchuk âg‘zini chäkkigä burdi.

—Ey, vây, sen judâ qiziq ekänsän, ukä bergän mâling nâmunänggä to‘g‘ri kelmâydi. Qâpning âg‘zigä ro‘kâch qilib qo‘ygän ekänsän, âltmish-etmishtädän keyin urug‘likkâ qâldirgän qâri bâdringlär ekän, men bu bâdringni âlib bârib nimä qilâmân, kim âlâdi, eshâkkâ to‘g‘râb berämânmi?

Husni bäqqâl sâl bo‘shâshdi.

—Yo‘q, siz tushunmâyäpsiz, mulläkä, siz mendän qänchâ bâdring âlgän edingiz?

—Uch ming.

—O‘lmäng, shundän qänchäsi sizgä qâlsin deysiz?

—Bittäsi hâmbâ keräk emäs.

—Ey, äxir, mâl yâqmägän âdâm endi qäytärädimi, men sizgä bâshdâ äytdimki, “Sävdâ-sävdâ, qäytib âlish yo‘q”,—deb, endi bu gâpläringiz qiziq, men hâmbâ bir dânäsin

qäytib älmäymän, xähläsängiz däryägä äqizing. Hâzir siz mengä zäkälätgä qalgän säksän etti so‘m pulni cho‘zib qo‘ying.

—Qäytib älmäysänmi?

—Yo‘q.

—Bo‘lmäsä, qalgän pulingni näbirä to‘yimdä dästurxânhilik qilib âläsän.

Husni bäqqâl bilän Jälil rezävarfurushning bu mâjârâlarini ähli rästâning bärisi qurshâb âlib, sulhi sâlâh qilär edi. Ko‘châning närigi betkäyidä yänä kimdir päpkä ko‘targän, sâch qo‘ygän bir kishi tāmāshâ qilär edi. Jänjälning o‘rtäsigä bâzâr âqsâqâli tushdi. U ästä kelib Husni bäqqâldän so‘rädi:

—O‘zing qänchädän âlgän eding?

—Dänäsi ikki tiyindän, âltmish so‘m.

—Qänchädän sâtding?

—Dänäsi uch yärim tiyindän-hämmäsi bir yuz to‘rt so‘m.

—Nechä pul âlding?

—Zäkälätgä o‘n säkkiz so‘m:

—Qänchä puling qâldi?

—Säksän etti so‘m.

—Yänä jänjäl zo‘räyib ketdi.

—Mulläkä,—dedi Husni bäqqâl,—men sizdäqä qäri qällâblärni ko‘p ko‘rgänmän. Men häligächä sâqâlingizni hurmät qilib turgän edim. Qo‘lingizdän nimä kelsä shuni qiläsiz, fâqät mengä pulni cho‘zib qo‘ysängiz bäs.

Châl qältirädi, sâqâllärni selkillätib, Husni bäqqâlning yâqäsüdän âldi. Bir-ikki shäpäti urdi. Husni bäqqâl häm o‘zini tutä älmädi, châlning âch biqinini päyläb turib ikki märtäbä zärbäli musht tushirdi. Ädämlär o‘rtägä tushib, här ikki täräfni äjrätib qo‘ydilər.

Jänjäl bâsildi. Pul mâjârâsi yänä o‘zgä fursätgä qâldi. Ärädän bir näfäs o‘tär-o‘tmäs Husni bäqqâlning âldigä kelib, Hämüd âqsâqâl bedäning nârxini so‘rädi. Husni ungä “o‘ttiz besh tiyin” deb nârx äytdi. Änä yängidän jänjäl bâshländi.

—Äxir, näinsåf, o‘ylämäysänmi, men häm bir äräväkäsh ädäm bo‘lsäm, här qänchä bedä bo‘lsä o‘zimgä keräk, he, däv-dästgähinggä, ädäm bo‘lib ärttirgän äbro‘yinggä chertib qo‘yây, dedi Hämid äqsâqâl.

—Häqârät qilmäng, ustä Hämid, äxir bir ädäm bir mâlni keltirib, âläsänmi desä qäytärämänmi?

—Ävväl surishtirmäysänmi, o‘g‘irlikmi, to‘g‘rimi, bilmäysänmi, Ädil mening ärävämni minib yurgän xizmätkârim bo‘lsä, här kuni o‘n besh bâg‘ bedäni enäsining chärbâg‘idän o‘rib keltirädimi?

—Men qäydän bilây, Hämid äqsâqâl?

Husni bäqqâlning âldidä ko‘tärilgän bu yängi jänjälgä yänä ädämlär to‘pländilär. Yänä bâyägi päpkâlik ko‘chäning närigi betidän to‘pâlânni tāmāshä qilär edi. Hämid äqsâqâl kuyunib ketdi. To‘plängän xälâyiqqä qäräb vâqeäni tushuntirmâqchi bo‘ldi.

“Hämid äqsâqâlning xizmätkâri Ädil här kuni o‘n besh bâg‘ bedä o‘g‘irläb, Husni bäqqâlgä sâtär ekän.

Husni bäqqâl här kuni xizmätkâr yâtgän erning âstigä kelib, xushtäk chälär ekän. Xizmätkâr bedälärni ärqângä bâg‘läb, yuqâridän pästgä tushirär ekän. Shu bilän, buni Hämid äqsâqâl sezib qâlibdi. Kechäsi xizmätkârning âstigä kelib hushtäk chälibdi. Xizmätkâr eng ävväl:

—Bugun yo‘q,—debdi. Yänä hushtäk chälibdi.

—Tängä miridän,—debdi. Hämid äqsâqâl yo‘tälib ko‘yibdi.

—Qäläysiz,—debdi xizmätkâr, —näx kechä judä mâlni ergä urgän edingiz, bugun yänä kelibsiz-ku? Shu bilän o‘n besh bâg‘ bedäni ärqângä bâg‘läb yuqâridän pästgä tushiribdi. Hämid äqsâqâl uni g‘ippä bo‘g‘ib ushläbdi.

—Xo‘p, endi nimä demâqchisiz?—dedi tāmāshäbin—Menmi?—dedi Hämid äqsâqâl, men mänä shundäy demâqchimän,—deb Husnini do‘kândän ergä tushirdi. Mushtläshä ketdilär. Hämid äqsâqâl ikki-uch shäpäti urdi. Husni häm qo‘lini turib, uning biqinigä qäräb bittä yäxshi musht tushirdi.

Tāmāshächilär kelib här ikkâvini äjrätdilär. Ikki-uch minutdän so‘ng o‘zläri häm tärqälä bâshlädilär.

Bâyädän beri ko‘chäning närigi betidä bezräyib turgän päpkälik kishi sekin Husni bäqqälning äldigä keldi.

—Husni Tursunbây o‘g‘li sizmi?

Husni mulâzimât bilän:

—Biz,—dedi.

—Siz dävlat sâliq idâräsiga yänglish mä‘lumât bergänsiz, shuning uchun sizni shträf qilämän.

—Qänäqä mä‘lumât?

—Siz bir yillik dârâmădingizni bir ming ikki yuz qirq so‘m deb ko‘rsätgänsiz, vâhălänki sizning bir yillik dârâmădingiz eng âzidä o‘n säkkiz ming so‘m bo‘lädi.

Husni shâshdi.

—Qändäy qilib?

—Hâzir jänjalning o‘zidän mä‘lum bo‘ldiki, uch mingtä bâdringdän bir yärim tiyindän qirq älti so‘m, o‘n besh bâg‘ bedädän ikki so‘m yigirmä besh tiyin fäydä qilib turibsiz, hâli bungä bâshqä sävdäläringiz kirmäydi. Xäyr, mäyli, o‘rtä hisâb bilän kunigä ellik so‘m fäydä qilsängiz, dârâmăd emäs, fäydängizning o‘zi o‘n säkkiz ming so‘mdän âshädi.

Husni yälinä bâshlädi:

—Bu, endi bir bo‘lib qâldi-dä, mulläkä. Sâliq idâräsi ägenti qulâq sâlmäy äkt yâzä bâshlädi.

Husni uzr äytdi.

—Îläyâ bälä-chäqäläringizning to‘yini ko‘ring. Unchä-munchä zârur bo‘lib qâlsängiz, yârdämläshärmiz:

—Siz hăm mäyänälik âdäm, mulläkä,—dedi. Fäqät ägent tâshdäy bepärvä, so‘z bākār kelmäydi. Husni bir chängäl sâlib, äktäni yirtib täshlāmâqchi bo‘ldi. Pänjälärini dädil tutdi, mo‘ljäl bilän bir zäbt urdi, äktäni chängälgä äldi. Ğ‘ijimläy bâshlädi...

...Vây ko‘zim, vây ko‘zim, îläyâ juvân-märg bo‘ling, yigit o‘ling, kunduz kuni bergän äzâbu uqubätängiz etmägändäy kechäsi hăm tinch uxlätmäysiz, Bâyä biqinimgä ikki märtäbä qättiq-qättiq turtdingiz, indämădim, bir näfäs turib yänä ikki musht tushirdingiz,

“uyqudä”,—dedim, endi kelib yuz-ko‘zim äräläsh yumdälädingiz. Meni hâzir jävâbimni bering, Xudâ ko‘tärsin sizdek erni.

Husni uyg‘ândi. Ğ‘äräq-ğ‘äräq tergä tushib ketgän edi. Bådring, bedä, sâliq idârälärining butun mâjâräläri uning tushi ekän...

1929.

JO‘RÄBO‘ZÄ

Däryälärning ul yuzidä ätim yurgänu,

Quyushqäni säg‘risigä bätib yurgänu...

Päykälning so‘nggi dämläri, chäylädä yäxtäkni qiyä qilib yätmägän kishi sävuq eydi.

Täng quyäshi Qo‘ng‘iräqtepä ärqäsidän bug‘riqib qäräydi. Uning birinchi shu‘läläri eng däräz teräklärning uchlärigäginä tushädi. Ästidä quyuq to‘fän. Päläk yäprâqläri shäbnämli, märvärüd täqqän qizlärdäy. Qäräqo‘tir qirqmä qävunlärning yuzläri terlägän, go‘yâ shäfâq lätâfatidän shärmisâr bo‘libdi. Chäylä ustigä ishkâm bo‘lib yâpirilib tushgän suv qärâqlär änä uziläy, mänä uziläy deb, äsilib turädi.

Pälizning bir chekkäsigä bäländ bir yäg‘ächgä o‘tkäzilgän to‘rqävâq bir qimirläb qo‘ydi. İlk sähär näsh‘äsidäyâq uyg‘ängän xo‘râz o‘z räfiqälärini qu-quläb uyg‘ätädi. Ulär to‘ppä-to‘ppä ergä tushä bâshlädilar.

Chäylä ästä tebrändi. Qiyä qilib yâpilgän yäktäkning yuqâri täräfi ächildi. Äräsidän o‘ttizlärdän äshär-äshmäs bir dehqän yigiti uyg‘änib turdi. U, bâshigä qo‘ygän turli kättä-kichik tugunchälär äräsidän nâs shishäsini päypäsläb tâbip äldi vä käftini to‘lg‘äzib bir ätdidä, päykälning uzâq burchäklärigä qäräb, o‘ylänib qäldi.

Ähmädqul o‘z äg‘äyniläri ichidä ulug‘i. Uch äg‘äyni qo‘lläridä bo‘lgän ikki desät erlärini hämjihätlik bilän ishläydilär. Bu yil zävädgä yâzilib päxtä, qälgänigä bir äz jo‘xâri bilän kuzgi qirqmä qävun ekänlär. Umumän unum yäxshi.

Ähmädqul o‘rin ustidä o‘ylänib o‘tirär ekän, yäqin o‘rtädä birâv qichqirib chäqirä bâshlädi:

—Ähmädqul, häy Ähmädqul!

Ähmädqul, “po‘p” etib näsini täshlädi-dä, ävâz kelgän täräfgä qärädi.

—Besh qädäm jäydän häyqiriğ‘ini qärä-yä... keläver.

—Uyqudä bo‘lsäng, uyg‘ätäy, degän edim-dä.

—Qävunläрни uzsämmikän, deb o‘yläb o‘tiribmän.

—Be... zäb erinmägänsän-dä... Ukäläring o‘lgänmi, “shuni shundâq qil”, deb bir äg‘iz äytsäng, äg‘zingning eli. Kechgächä dunyâ to‘lä ish täyyâr. Bugun Turvätning bâzâri. Bârib, säyl qilib kelämiz.

—Sen, oʻrtâq Boʻtä, judâ väqtsiz joʻjäläysän. Äyni yigʻim-terim väqtidâ säyling nimäsi?

—Yigʻim-terim emish,—dedi Boʻtä kinâyâ bilän,—âtâ-bâbâdän sih qâlgänmi, supradây ering bâr-ku, täshvishing mirigâ besh bâgʻ. Mänâ men ishlämäsdän âchimdän oʻlgänim yoʻq-ku. Dävr kelgändâ tärälängni qilsäng-chi, lădân.

—Ozing bâräver.

Boʻtä Ähmädqulni qäytädän qistämädi, yoʻligâ qärâb ketdi.

Ähmädqullär qoʻrgʻâninig târginâ bir hujräsida milt-milt etib chirâq yânâdi. Terimdän qâlgän koʻsäklärni uc äzämât âgʻäyni oʻrtägâ qoʻyib chuvib oʻtirädilär. Bir täbâqâlik täxtâ eshik “gʻiyq” etib âchildi. Uch âgʻäyni yält etib, keluvchigâ qärädilär.

—Ässälâmälâykum, hârmänglär, yigitlär.

—Keling, Boʻtäkä.

—Sizlärniki qächân qäräsâ ish ekân-dâ, bu yil kuzläring kelib, bitib qâldiläring-ku.

İshlämäsâ boʻlädimi, Boʻtäkä, shirkätdän, “boʻnäknî qäytär”, deb dârvâzäning turmini buzib yâtir,—dedi. Ähmädqulning kichik ukäsi.

—Qärz qursin,—dedi Boʻtä shikâyätli âhäng bilän.

—Bemähäldâ nimâ qilib yuribsän?—dedi Ähmädqul.

—Shundây guzärgâ chiqqân edim, sâmvärdâ hech kim yoʻq. Bâri yigit-yälänglär Mädiyârning qoʻrgʻânigâ kirib, oʻqib yâtgänmish. Kirmädim. Ädâm zerikädi. Bu mäktâbi qurgʻur dehqânlärgâ bir bälâ boʻldi. Hech boʻlmäsâ, qishdâ qoʻysâ-chi...

—Siz bilän meni qishdâ oʻqitmäsâ, yâzdâ qäerdän tâpib kelädi, mänâ men hâm oʻqimâqchimän,—dedi Ähmädqulning oʻrtänchâ ukäsi.

—Biz ikkälämiz oʻqiymiz,—deb kulib qoʻydi kichigi.

Boʻtä mäʼnâli qilib Ähmädqulgâ bir tikildi-dâ:

—Hämmäläring mullâ boʻlib ketäversäläring, oädâni kim bâqädi? Men bilän Ähmädqulning oʻqimägänimiz hâm mäʼqul. Ärä-sirâ âmiyi benävâlär hâm boʻlib tursin. Bizning diydämiz qâtib qâlgän, nimâ deysän, Ähmädqul?

Ähmädqul indämädi. Äräni faqät “chirt-chirt” etgän ko’säk âvâziginä qâplädi. Bir näfäsä bo’lgän so’zsizlikni yänä Bo’tä buzdi. U, hämyân tâpgänlärdäy hävliqish bilän Ähmädqulni bir turtib:

—Häli, Ähmädqul, xäbäring yo‘q. Men sening ustingdän kättälik qilib qo‘ydim.

—Qändäy kättälik?

Yigitlär hämmäsi to‘xtäb, Bo’tägä qärädilär. Bo’tä mäqtänish äraläsh g‘urur bilän:

—Beshqo‘rg‘ân yigitlari jo‘räbo‘zä qilär ekänlär.

Ävväl o‘zim qo‘shildim. Ähmädqul häm yigit, u häm bir tän, dedim. Chiqimdän qâchsä, o‘zim to‘läymän, dedim. Seni häm ulfät qilib qo‘ydim. Mä’qulmi? Qish bo‘yi yällä-dä jinni...

—Gäp chiqimdän emäs-ku...—dedi Ähmädqul.

—Äkäm bo‘zägä jo‘rä bo‘lmäydi,—dedi o‘rtänchäsi.

Biz o‘qishgä ketgändä qo‘rg‘änni pâyläydi,—dedi kichigi.

—Vây lădänlär-ey,—dedi Bo’tä,—äkäläring senlärning qârâvulläringmi? Äxir, yâz bo‘yi ishlädi, qishdä säl ko‘krägigä shämäl tegsin. Yâru jo‘rä ärtirsin.

Täkäy Mehnät...

—Bärmäydi.

—Bärsä, biz xäfä bo‘lämiz.

Zeriksä, kursgä âlib chiqämiz.

Bo’tä o‘spirinchälärning gäpini elämäsdän, ulug‘vârlık bilän kuldi:

—Äkäläring senlärning so‘zläringdän chiqmäydigän bo‘lsä, bekârgä belbâg‘ bâyläb yurgän ekän. Kättä bâshi bilänkurslärning nimäsi, här o‘zigä munâsib ishni qilädi-dä, nimä deysan, Ähmädqul?

—Ko‘rärmiz,—dedi Ähmädqul.

Däryälärning ul yuzidä âtim yurgänu, yâr-yâr,

Quyushqâni-yä, säg‘risigä-yä, bâtib yurgänu yâr-yâr.

Tārginā pālāssiz mehmānxānāning oʻrtāsiga kättā-kättā toʻnkālārdān gulxān yāsālgān. Bir toʻdā bādmāst qurāmā yigitlār gulxānni gir āylantirib oʻtirib ālgānlār. Pāymā-pāy āshulālār. Ārādā bir chārā sigʻādigān zārāng kāsālār āylānib yurādi.

Tāshqāridā gurs-gurs āt yurgāni eshitildi. Māst yigitlār bir nāfāsgā jim boʻldilār.

—Vāy, vāy, shu, vāy, mening qoʻshnim oʻzi keldi,—dedi Boʻtā.

—Oʻzimi, oʻzi-yā, shtrāfni kättā pichāsān, hāy sen biy, hezālākkā,—dedi yānā uchtāsi.

Shu chāqdā eshikdān tumāgʻini qāqā-qāqā Āhmādqul kirib keldi.

—Oʻrtānglār toʻlsin, yigitlār.

—Vāy, sen jāvrāb qālibsān, ikkitā āzāmāt ukāng choʻpchāk tersin, seni vāy—dedi Boʻtā bādmāstlik bilān.

—Choʻpchāksiz hām oʻtin koʻp,—dedi Āhmādqul.

—Qāni oʻzing hām dāvrāgā kir, hāy beburd.

—Shtrāfingni āyt, biy.

—Māʻqul,—dedi biy, —bilik uch mānāk, oʻng ātālik dām ālmās, ikki zārāng—dām ālār².

—Kām, shuning oʻzi kām, vāy yigit kishigā,—dedi Boʻtā.

—Kāmmās, —dedi biy.

Āhmādqul kech qālgāni uchun uch mānāk, ikki zārāng dām ālmās, ikki zārāng dām ālār boʻzā ichishgā mājbur qilindi. Boʻtā āytgānchā, “yigit kishi” ichmāymān demādi. Uch mānākni āsānlik bilān ichdi. Ikki zārāng dām ālmāsning birini zoʻr bilān ichdi. Ikkinchisining yārmigā bārgāndā koʻngli āllā nechuk boʻlib ketdi. Gulxāngā qārāb ichgānlāriining bārisini tāshlādi. Māst yigitlār oʻrtāsida chuvvās koʻtāridi.

—Hezālāk.

—Koʻtārā ālmāsāng ulfātā qoʻshilmā-dā.

² Joʻrāboʻzā ulfatchilik qāidasidā ulfātār oʻrtāsidan uch kishi ulugʻ sāylānādi. Bulārdān eng mārtābālisi joʻrābāsh—biy bolādi. Qālgān ikisi biyning vāzirlāri—oʻng ātālik, soʻl ātālik boʻlādi. Butun ulfatchilik muddātidā hāmā shulārning āmrigā itāāt qilishgā mājbur boʻlādi (Āvtār eskārteshc).

Biy g'azabländi. Ähmädqulgä darrä urdilär, yänä shträf, yänä nävbät bilän käsä, uzluksiz ichmäqdälär. Nördän, täxir, bo'tänä äqshâq zärdâbi qârinläri qäppäytirmâqdä bâshläri qizitmâqdä, o'rtädägi kättä chârä bo'shâr-bo'shämäs, kättä xumdän kir bo'z belbâg'lar ârquâli suzib o'tkâzmâqdälär.

Tâshqäridä hech kimdän hädiksiz yäydâq izg'iriq hukmrân. U o'z zo'rävânligini yäläng'âch dârxätlärgä ko'rsätädi.

Bir xo'râz, ikki xo'râz, uch xo'râz qichqirib o'tdi. Ällä qäylärdä itläarning qäyg'uli hurishläri...

Sâyäsi yupqârâq yigitlar uchib qâldilär. Qâlgänläri yärim-yârti o'tdän cho'qilâb, bo'tdän cho'qilâb älyâr äytmäqdälär.

Bo'tä Ähmädqulning gärdänigä âsilgän, ho'ng-ho'ng yig'läydi:

—Vây, ukä, men g'äribmân-ä, sendän bâshqä hech kimim yo'q-ä...

—Äbi diydä qilmä, ây yigit,—deb jekirdi biy.

—Hech kimim yo'q-ä...

Biy yänä tetik Bo'tägä qärab:

—Äbi diydä qilmä, ây yigit,—deb jekirdi.

Yänä ichädilär, âläm-jähân ächimsiq hid. Bu häm etmägändäy bir säсіб, bir yänib yâtgän gulxänni puflâb qo'yädigän esli kishi yo'q. Ko'zlärni yâshlätädigän ächchiq tutun burqiydi.

Ähmädqul suzilib bâräyâtgän ko'zlärini bir märtä kättä qilib âchdi. Bo'täning qo'lini elkäsidadän âlib täshlädi, sändirâqlâb o'midän turdi. Chârdänädä uvushgän âyâg'ini uqälâb:

—Hây, biy, sen meni, sen biy bo'lädigän bo'lsäng, tâp mening o'ng âyâg'imni, tâpmäysänmi-yä, âl keräk bo'lsä, bunisini häm mengä âyâq keräk emäs, hây biy. Men ketdim,—dedi vä eshikkä qärab yo'l âldi.

Ähmädqulning bäridadän hech kim ushlämädi. Fäqät ârqäsidadän mästlik g'uldiräshläri ko'tärildi.

—Äti âsâv edi yigitning,—dedi birisi.

Mehmânxânä ârkäsidadän âtning shätälâq âtib qo'zg'âlgäni bilindi. Ichkäridä yänä bädmäst zävq:

—Chåvigä sävä, äzämät, härâm o‘lgurni, —deb qâldi.

Ertâ bilân qo‘rg‘ân dârvâzâsini Ähmâdqulning o‘tânehâ ukâsi âchdi. Ne ko‘zi bilân ko‘rsin, to‘riq âtning ustidâ hech kim yo‘q. Tizgini ergâ tushgân. Bo‘ktârgi echiq, âyil bo‘shâgân, dârvâzâ turmidâ suvliq châyânâb turâdi. Yurâgi shuv etib ketdi. Âtning yugânidân tutdi. Kichik ukâsini châqirdi.

—Misâ, bu yâqqâ qârâ, âkâm yo‘q. To‘riq yâydâq kelgân...

Äkâ, ukâ sâvuqdâ yälâng bâsh, yälâng âyâq âtni tekshirâ bâshlâdilâr. O‘ng târâfdâgi uzângidâ Ähmâdqulning bir pây etigi âsilib kelibdi.

O‘spirinchâlâr bir-birlârigâ qârâb, termilib qâldilâr. Bo‘g‘izlârigâ âllânechuk nârsâ qâdâlgândây, so‘zsiz edilâr.

—Bu âkâmning etigi-ku,—dedi Misâ iztirâb bilân. Bâravârigâ yig‘lâb yubârdilâr. Ätrâf qo‘shni dehqânlârgâ yugurdilâr. Bir nâfâsdâ “Ähmâdqulni ât yigitgân, o‘zi yo‘q” dâvruġ‘i âlâmni bâsdi. O‘n-o‘n beshlâb dehqânlâr to‘riq ât izidân âtliqmâ-yâyâv ketâ bâshlâdilâr. Bulâr Qo‘ng‘irâqtepâning yânbâshigâ bârgânlâridâ, ko‘pchilikning shârpâsigâ bir nimâgâ uymâlâshib yâtgân bir gâlâ qârg‘âlâr g‘urr etib uchdi. Âldingi o‘ng âyâg‘i âqsâq sâriq bir ko‘ppâk hâdik âlib qir tepâsigâ qâchdi.

Yig‘ilishib, qârg‘âlâr uymâlâshgân ergâ bârdilâr.

Undâ, ât tuyâg‘idâ ichâk-ro‘dâlâri âg‘dârilgân, âft-ângâri cho‘qilgân, timdâlângân, bâshi mäjâqlângân chopânlâri burada-burdâ, o‘ng âyâg‘i yälâng‘âch Ähmâdqulning bädâni—sâvigân murdâsi yâtâr edi.

Yânidâ siniq nâs shishâ ergâ sâchilgân ikkitâ bir mirilik châqâ bittâ uch mirilik tângâlâri bilân...

1929.

SÄBÄB

Qishning uzâq kechäläri âdâm bekârchilikdän zerikädi. Tâ-nâchâr o‘zinggâ bir ermäk qidiräsän. Bugun kech, men judâ zerikdim, qilishgâ hech ish tâpâlmâdim.

Chu-chutning³ qâshig‘ini yo‘nây degân edim, o‘dâk bo‘tâkâsi⁴ jiyib qâlibdi. Ho‘kizlârgâ kunjârâ mäydälâshgâ häfsälâ kelmâdi. “Sâlim âtä hâm yâlg‘izdir”,—dedim, âldigâ chiqdim.

Sâlim âtäning mehmânânâsigâ kättâ gulxân qilingân, âtrâfigâ bir tälây mening singäri yigit-yälânglâr yig‘ilgânlar. Sâlim âtä ulärning o‘rtâsidâ “guli” bo‘lib o‘tiribdi.

—O‘rtânglâr to‘lsin, bâbâ dehqânlar.

—Kel, bâlä dehqân—deb kulishdilâr, men hâm qurgâ kirib, âstimgâ bittâ to‘nkâni qo‘yib o‘tirdim.

—Hâ,—dedi yigitlâr—qâni Sâlim âtä, hikâyängizni tugâting.

—Xo‘p,—dedi Sâlim âtä, cho‘pdân âtäshkurâk yäsâb bittâ cho‘g‘ni âldi-dâ, chilimgâ bâsdi, chekdi...

—Shu bilân yigitlâr, Säidâzimbây meni âtbâqâr qilib qo‘ydi. Men âtbâqâr qilib qo‘ydi. Men bu châqlârdâ yigirmâ bir-yigirmâ ikki yâshlârimdâ edim. Mening qo‘limdâ uchtâ zulukdây qârâ ulâqchi, bittâ yo‘rg‘â, ikkitâ bir pâr sâmân—izvâsh âti bâr edi. Bulâr fâqât bâyning o‘zigâginâ xizmât qilädigânlâri bo‘lib qâlgân xizmât âtlâri âlâhidâ säyislârnîng qo‘lidâ bo‘lâr edi.

Hâr jumâ, bâyâgi uchtâ ulâqchi âtni supurib-sidirib täyyâr qilib qo‘yâr edim. Ätlârdân eng châpqiri Chäg‘irko‘z, miyânâ châpqiri To‘pchâq âdâg‘isi Qâmishqulâq ismidâ edi. Bây bir ergâ bâradigân bo‘lsâ, men ârqâsidân bârâr edim. Bây hâr jumâ ulâqqâ bârâr edi.

Bir kuni bây yo‘q edi. Bâyning kättâ xâtinlari hâm ällâqâysi ergâ, birâr mävrid bilân ketgân edilâr. Uydâ fâqât bâyning kichik xâtni qâlgân edi. Men âtlârnîng tâgidâ em-xâshâgigâ qârâb, o‘rmâlâshib yurgân edim. Hâvli tärâfdâgi eshik âchilib, âqsâch chiqdi vâ ichkârigâ châqirdi.

³ Chu-chut—lunjâ sâlib bedânâ châqirädigân, o‘zi hâm bedânâning “chu-chut, chu-chut” degân mâdâ âvâzini berädigân bir hushtâk qurâl. Buning yârmisigâ o‘rdâkning jig‘ildâni yâmälâdi.

⁴ Bo‘tâkâ—dân turädigân jây, jig‘ildân (Ävtâr eskärteshlârch).

—Sālimbāy, sizni kichik āyingiz chāqirib yātādi, bir kirib chiqing,—dedi.

—Xo‘p—dedim. Men ichkārigā kirib bārdim. Hāvlidān kichik xātinning uyigā kirdim. Uy āltin shāmdān, ikki tāxmān bāxmāl, shāhi, ātlās ko‘rpā-ko‘rpāchālār tākchālār to‘lā chinnilār, yānā bir qānchā mening āqlimgā sig‘māy digān bāyliklār bilān bezātilgān bir g‘āznā hālīni ālgān edi. Men shu qo‘sqiligim bilān yuqārigā chiqishgā iymānār edim. O‘rtārāqdā, ergā bālānd qilib o‘rin sālingān, undā bāyning kichik xātini yātibdi. Ustidā qizil bāxmāl ko‘rpā, egnidā sāriq ātlās ko‘ylāk. Bug‘riqib, sāriq māydek so‘lqillāb yātādi.

Kāvush echādigān erdān turib, ungā qārādim.

—Bāhāy āyi, xizmāt?

—Kichik xātin suzilib qārādi:

—Keldingizmi, Sālimbāy, āqsāch o‘lgurning qo‘lidā kuch yo‘q. Sāl tābim qāchgān edi, ungā shundāy, bāg‘rimni ezib qo‘yishni buyurgān edim, hech uddāsīdān chiqā ālmādi, shungā sizni chāqirdim.

Men bir āz hādīksirādim. Yuqārigā chiqib-chiqmāslikkā ikkilānib turdim. Xātin yānā mengā qārādi.

—Hā, nimāgā qārāb turāsiz, Sālimbāy?

—Hāzirmi?

Xātin kuldi:

—Yo‘q, ertāgā! Hāzir bo‘lmāsā sizni negā chāqirtirdim?!

Men dāhliz lābigā o‘tirib, etigimni echdim. Yuqārigā chiqib, xātinning buyrug‘igā qulāq sālib turdim. Xātin āg‘dārildi vā bāg‘rini ko‘rsātib uqālāshgā buyurdi. Ne miqdār ezib, mulāyimlik bilān uni uqālāb qo‘ydim vā vāzifāmni bitkāzib tāshqārigā, o‘z ishimgā chiqib ketdim. Hār zāmāndā shundāy kichik āyim uchugāndā, kirib uqālāb qo‘yādigān bo‘ldim.

...Bu jumā hech kutmāgāndā, bāy mengā ātni egārlāshini buyurdi. Men hār uch ulāqchi ātlārni qāshlāb, tāzālāb, suvdān chiqqāndāy qilib, egārlāb qo‘ygān edim. Bir nāfāsning ichidā ātni tāyyārlādim vā bāyning āmrigā qulāq sālib turdim. Bāy kelib ātgā mindi. Mengā hām ārqāsīdān bārishni buyurdi. Men Qāmishqulāqni minib ārqāsīdān ketdim. Qāergā bārishimizni bilmās edim.

Biz hər jumä Qo'yliq tāmāngä chiqär edik. Bu gäl Qäpläbek tərəfgä qäräb yo'l äldik, Qäräsäräydän o'tgänimizdän so'ng, uchtä ätliq yo'lävchi bāyvächchälär bizgä qo'shildilər. Ketdik, yärim sātälärdän so'ng Zäläriq degän bir ergä etdik. Bundä Mästän bo'zägär degän bir xätin rābāt qurgän ekän. Kättä sāmāvär quribdi. Bo'zäsi dāim qäynāb turär ekän. Unchämunchä qimār hām o'ynāshär ekän. Ätrāfidä bittä-ikkitä o'tävlär. Biz bārishimiz bilän dāvruq bo'lib ketdi. Bāyni kutib ālish uchun Mästän bo'zägärning o'zi chiqdi. Judä hām kättä, semiz, fäqät yāsh bir xätin ekän. Bāyāgi bāyvächchälär bilän bāyni ālāhidä bir o'tāvgä qo'ndirdi. Men hər besh ātni qo'riqlāb täshqäridä qāldim. Mästän bo'zägär o'z qo'li bilän mehmānlärgä bo'zä täshir edi. Bāylärgä ätālib bo'lākchä āsh buyurtirilgän ekän, pishdi, edilär. Ärädä täg'in bir sātälär o'tgändän keyin, bāyāgi bāyvächchälär qimār xānägä chiqib ketdilər. Mästän bo'zägär bilän bāy o'tāvdä qāldilər. Hāli chiqärlär deymän, chiqmāydilər, hāli kutāmän, dārāk yo'q. Kun kech bo'lib bārāyātir. Judä zerikib, o'tāvgä yāqinlāshdim. Mo'rälāmāqchi bo'ldim. Qulāg'imgä birāvning ingrägän āvāzi eshitildi. Sekin bārib o'tāvning chetidän qärādim. Nihāyät ne ko'zim bilän ko'räy, Säyidäzimbāy chumchuqdäy gävdäsi bilän Mästän bo'zägärning bāg'rini uqälāb yātir...

Bāyning kichik xätini mengä nimä sābābdän uqälätgänini ānglädim. Änä shu o'zi, yigitlär,—deb Sälim ätā so'zini tugättdi. Yigitlär o'rtäsidä bu hikāyā ustidä hāngāmä bāshländi.

—Ätā,—dedi Täshbāqi—ävväl bāyning xätinini uqälär ekänsiz. Hāzir bāydän er islāhätidä ālingän eringizning bāg'rini uqälāmāqdäsiz. Bāy nimäni uqälāb yātgan ekän?

—Bāy-chi, bāy hāzir erning qä'ridä,—dedi Sälim ätā.

1930.

FÄRZÄNDI SÂLIH

Mullä Shâshqâl dâmläning beshtä bo‘ygä etgän, qäddi bärkämäl, säydâvutdäy-säydâvutdäy qizlari bo‘lsä häm, bittäginä o‘g‘ilning gädäyi edi. Er-xâtin här kech xudâ bir färzändi sâlih âtä qilishini so‘rär edilär.

“O‘g‘il tug‘ilsä, Zängiätägä qo‘chqâr so‘yämiz”, —dedilär, bo‘lmädi,— “O‘g‘limiz bo‘lsä, âti “Xudâybergän” bo‘lsin”, —dedilär, bo‘lmädi.

Bir o‘g‘il färzändi sâlih ko‘rsät, bâshi Bähâvâddin bälâgärdängä näzr”, —dedilär, bo‘lmädi. Äxiri er-xâtin Äbdumälik eshângä qo‘l berdilär. Xâtin etti kechä-kunduz eshânning âstânäsini supurdi, innäykeyin, eshânning “näfäsi” bilän bo‘yidä bo‘lib, to‘qqiz ây, to‘qqiz kun, to‘qqiz sääät degändä chehräsidadän “nuri imân” bälqib turgän bir o‘g‘il—färzänd tug‘di. Er-xâtin eshângä hurmätän bäläning ismini “Ästânäqul” qo‘ydilär.

Zämänlär o‘tdi. Mullä Ästânäqul ulg‘äydi. Bälä Shâshqâl dâmlädän ko‘rä Äbdumälik eshângä o‘xshâsh länj vä târ peshänä, yässi bâshärä, chämän fe‘l edi.

Ästânäqul beshtä âpäläri o‘rtäsidadä ärzändä edi. Shâshqâl dâmlä o‘g‘lini bâshqä ustâzgä bersä, urib-so‘kishidän cho‘chib o‘zi târbiyâ qilä bâshlädi. Mullä Ästânäquldägi zehn “burrâligi” etti yildä häm “Häftiyäk”ning “sässi”sidän näri o‘tishgä yo‘l qo‘ymädi.

Yänä yillär o‘tdi. Ästânäqul yigit bo‘ldi. Här âtäning väzifäsi bo‘lgäni käbi Shâshqâl dâmlä o‘z o‘g‘lini bir käsbgä sâlib qo‘yishi keräk edi. Dâmlä o‘zi mullävächchä bo‘lib, dâmullä-imâm bo‘lib, bâyânlärdäy färâg‘ätdä umrguzäränlik qillä âlmägäni uchun o‘g‘lini sävdägär qilishgä niyät qilib qo‘ygän edi. Äpäläri, enäläri häm mullä Ästânäqulni erkälägändä: “O‘lmäsä, mägäzinchi bo‘lädi, ko‘päs qäl‘ächi bo‘lädi”, deb tältäytirär edilär.

Kunlärning säädätli bir fursätidä mullä Shâshqâl dâmlä o‘g‘li Ästânäqulni yänigä chäqirdi:

—O‘g‘lim,—dedi u,—siz ertädän bâshläb käsb-kârgä tushäsiz, men siz uchun mänä shu mâlni xärid qildim. Älib bärrib bâzârgä sâting, tännärxi ikki so‘mdän, siz ikki yärim so‘m, o‘n bir-o‘n ikki tängädän sâtsängiz häm mäyli, âzdän ko‘pâyädi.Xudâ kushâyishingizni bersin, âmin âblâhu äkbär.

O‘g‘lining qo‘ligä to‘rt dänä chächvân (chimmät) tutqäzdi.

Ästânäqul ertäsigä källäyi sähärläb yänä qäytädän âtä-änä, âpäläridän fâtihä älib, bâzârgä jo‘nädi.

U eng ävväl yärmärkägä chiqdi, undän käppängä kirdi, undän åt bazarigä, qo'y bazarigä, xulläsi, kirmägan bazarı qalmadı. Vəqt peshindän aqqan bo'lsä häm, birarta äzämät "Ukä, nimä ko'tarib yuribsän, satäsänmi, qanchädän?", deb so'ramadı. Mullä Ästänäqulning häddän ziyäd qarnı açdı. Nämäzgär häddidä bazar käsädligidän äräzläb, uyigä qarab jo'nadı.

Täle' ägär yär bo'lsä, shishä sändän sindirur,

Ägär bəht yär bo'lmäsä, ätalä dändän sindirur.

Qaq yäg'ach bazarining äldigä kelgändä, ro'pärädän bittä kattä aq nämät ko'targän kishi chiqib qaldı. O'zi cho'qqi saqal, qirrä burun, ko'zläri ichigä batgan kishi edi.

—Yäxshi yigit,—dedi,—qo'ltig'ingizdägi nimä?

—Chimmät.

—Satäsizmi, janidän?

—Hävvä.

—Qanchädän?

—Uch so'mdän.

—Qani ko'raylik-chi.—Xäridär här to'rt chimmätni birin-birin ko'rib chiqdi. Mullä Ästänäqul qärädi:

—Endi ukä, —dedi, —men häm älib-sätärmän, mänä shu qo'ltig'imdä ko'rgäningiz—nämätni satmaqchi bo'lib yuribmän. Bir nechä xäridär chiqsä häm närxi kelishmädi, satmadim. Esizki, naqd pul bo'lgändä hämmäsini äytgäningizgä berib älär edim.

Ästänäqul umidsizländi.

—Nämätingizni nechä pulgä satmadingiz?

—O'n to'rt so'mgä,—dedi-dä,—xäyrläshib ketä başlädi.

Bittä yäxshi nämät ellik so'mgä dävur bär, buniki judä ärzän chimmätgä bir ämälläb äyirbaş qilsäm, zäelik tartmäymän, degän fikr Ästänäqulning miyäsidadän yäshin tezligidä o'tdi.

—Häy äkä, —dedi u, —buyaqqä qaräng.

—Nimä deysiz?

—Bo‘lmäsä chächvân bilân äyirbâsh qilämiz.

Ketuvchi kishi ârqäsiga qäytdi.

—Undä sizning ikki so‘mingiz etmäydi-ku, nimä qilämiz,—dedi.

Ästänäqul yälindi, yälbârdi: Bir ko‘rgändä uzilishib ketärmiz,—dedi. To‘rt chächvânni birdän “eng âliy” nāmätgä âlishdi. Hâr ikkâv yângi buyumni qo‘ltiqlâb, yo‘lgä tushib jo‘nädilär. Ästänäqulning qädämläri go‘yâ o‘zinikiemäs edi. U qändäy bo‘lsä hâmbâ uygä etib, bu g‘ânimätni âtä-ânälärigä ko‘rsätib xursänd qilmâqchi edi. Yo‘l-Yo‘läkäy qo‘ltig‘idägi nāmätgä qärâb sevinär edi.

Ästänäqul mähällägä kirib bârgänidä, bir to‘dä kishilär ko‘chä bâshidä grungläshib o‘tirkän ekänlär. Hâmmäläri Ästänäqulgä qärädilär.

—Hä, mässum, bunchälik ildäm, yo‘l bo‘lg‘ây, qo‘ltig‘ingizdägi nimä?

—Shundäy, bâzârdän uygä, bu nāmät.

—Nechä pulgä âldingiz?

—O‘n ikki so‘m.

—Ne miqdâr ârzân, bir qo‘lgä tushiribsiz-dä mässum, qäni bir ko‘räylik-chi.

Ästänäqul fäxr vä äqllilik ko‘rsätib, qo‘ltig‘idägi nāmätni ulärgä berdi, ulär mäqtäy-mäqtäy nāmätning qätini âchä bâshlädilär. Ästänäqul o‘zini unutâyâzdä. Hâmmäläri hâmbâ häyrânlidä qâldilär. Nāmät älläqäysi bir musâfir k‘op qo‘nädigän châyxânädän chiqqän eski nāmät bo‘lib, butun bädäni tänhälär, ustun o‘rinläri uchun ilmâ-teshik bo‘lgän ekän...

Mässumi tushmägur âlärdä ko‘rmây âlgän ekän. Ko‘ruvchilär ichäkläri uzilgunchä kuldilär. Mullä Ästänäqulni mäsâx qildilär. Tezdän buni bo‘yinchä bâzârigä eltib sâtmâg‘ini mäslähät berdilär. Ästänäqulning butun umidläri bir pul bo‘lib, bo‘yinchä bâzârigä qärâb jo‘nâdi:

Bo‘yinchä bâzâridä nāmätgä qäyrib qäräg‘uchi tâpilmädi. Eng âxiri, Ästänäqul bir bo‘yinchähigä yälinib, yälvârib, nāmätni bittä ich bo‘yinchägä âlishdi vä uygä qärâb jo‘nâdi.

Yo‘ldä Ästänäqulning judä xo‘rligi kelib ketdi. Ko‘zidän milt-milt yâshini âqizib, eshikkä keldi. Ichkârigä kirishgä qo‘rqib, dârvâzä yänidägi supächädä bo‘yinchäni ilib, yig‘läb o‘tirdi. O‘g‘li—Mullä Ästänäqulning bunchälik kech qâlgänidän xävâtir âlgän

Shāshqāl dāmlā ko‘chādān xābār ālish uchun chiqdi. Qārāsā yo‘lākdā bo‘ynidā bo‘yinchā o‘g‘ilchā yig‘lāb o‘tirādi.

—Bāhāy, o‘g‘il?

Āstānāqul butun bo‘lgān vāqeāni so‘zlādi. Shāshqāl dāmlāning ko‘zi qinidān chiqib ketāyāzdi. Tutdi—so‘kdi, tutdi—so‘kdi. Bo‘yinchāni qo‘ligā ālib:

—Keltirgān bo‘yinchāng hech bo‘lmāsā ātniki hām emās, eshāk bo‘yinchā, kichikligini qārā, xo‘tik,—deb g‘āzāb qildi.

Ertāsīgā “fārzāndi sālih”ni o‘z ārqāsīgā sālib etāklāb, bir juvāzkāshgā shāgird berib keldi.

1930.

ENG SO'NG TÄJRIBÄ BİLÄN BAY BO'LISH

Men xizmatgä, hech qändäy shäxsiy ish bilän mäshg'ul bo'lmäsdän o'z väqtidä bårdin, faqät mudirdän judä nähäq vigävär äldim.

Ertä bilän men turgändä käkku sääät älti yärimning mukâmini qilgän edi. Tänehägäqo'yilgän äbdästä bittäginä bo'lgäni uchun, xätinim yuz yuvgunchä o'n minut säbt qilishgä to'g'ri keldi. Yugurib bázärgä tushdim, judä tezlik bilän, o'n besh minutgä häm qälmäy to'qqiz kishining ärqäsidän nän äldim. Besh minut—yo'l, sääät etti bo'ldi. Uydä chây ichishdik. O'zimiz to'rt kishi, piyälä ikki dänä bo'lgänidän gäl kelgänichä kutish keräk. Här xäldä, g'âyät tezlik vä jiddiyät bilän, yigirmä minutdän häm kech qälmäy chây ichdim. Men yänglishlik bilän bätinkä kiygän ekänmän, xätinim kâyidi: "Här kuni bittäni kiyä bersängiz äyääqä buyum chidäydimi, bugun etikning" nävbäti", dedi. Bätinkäni echib etinki kiydim. O'n minutchä väqt bungä särf bo'ldi. Men judä shäshib chiqär ekänmän, xätinim yänä g'ingshib: "Go'shtgä ächered älä keting", dedi. Qäräsäm, gäpi jo'yäli, sävatni ko'tärib guzärgä chiqdim. Yo'ldä mähällä kämissiyäsi ro'bäro' kelib, qärävul pulini qistädi. Men ungä: "Säl näriräq, gävjumräq ergä bärrib so'zläshäylik, bu erdä men uyälämän", dedim.

Ko'ndi. Guzär mäsjidining täbutxänäsi eshigigä bärrib so'zläshdik, uzrimni äytdim. Shu ärädä, ne ko'zim bilän ko'räy, qäriyb yigirmä chäg'li sävät yäg'idish ko'tärgän xälâyiq ärqämdän quyruq bo'lib qälibdi. Äjäbländim. Ärqämdägi kämpir xätin meni turtib: "Bäläm, unmi, zig'ir yäg'mi?", dedi. "Qärävul puli", dedim.

"Yo'q, äylänäy, bäläm,—dedi xätin,—siz negä turibsiz, bu erdä nimä berädilär?" Keyin fähmläsäm, ärqämdägilär meni, ächereddä turibdi, deb o'ylägänlär ekän.

Go'sht do'känning äldigä bärsäm, mendän ilgäriräq sähär läb kelgän äzämätlär häm änehä bär ekän. Äldinräqdägi bo'sh ergä bärrib, sävätни känäpgä bäg'lädim.

Qätärdägilärning bittäsi qichqirdi: "Hây äkä, ärqädän keling, ärkädän", bu erning eräsi, bär." Bir xo'mräydim: "Näsibä ätäsh yo'q". U kishi qo'limdän sävätни älib, ko'chäning o'rtäsigä uläqtirdi: "Biz bu ergä kelib sähär läb gäp to'kib o'tiribmiz, birädär." G'äv'ä ko'tärildi. Näymid ärqägä qäräb ketä bāshlädim. "Bäläm, mo'min-musulmānginä ko'rinäsiz, istäsängiz, mendä ikkitä jäy bär, birisini älä qäling", dedi bir kämpir. Mengä jän kāshki, "xo'p", dedim. Kämpir quläg'imgä dedi: "Bâyä ikki ädäm gä bermägän edim, sizni iqim sevib ketdi. Endi, yärim so'm beräsiz-dä". Bo'sh jäylärning mäzmunini fähmlädim. Kämpirgä do'q urdim: "Miliciyā!" Kämpir mengä bo'sh kelmädi. "Hä, zämänä zo'rniki, "

men sizgä nimägä jâyimni beräy?! Yo‘qal  r q g , diyd ring qursin!” Q r s m, miliciy  kels , k mpir meni sh rm nd  qil di. “Mening j yimni  lm qchi”, deb y lg  n g pir di. K mpir bil n sulh qilishdik: H r ikki  lib qo‘yg n j yini t ng  mirid n y rim so‘mg  s tib  ldim. Bir n f s s br qilg n edim, y n  bir mening sing ri do‘lv r kelib q ldi.

K mpiri tushm gur mend gi bitt   rtiqch  j yni b y gig  y rim so‘mg  s tib, menikini tekin qilib berdi. S v tni k mpirg  t yinl b, ishg  jo‘n dim. S  t s kkizd n yigirm  uch minut o‘tdi. B z r kuni bo‘lg nid n tr mv y tiqilinch, ikki tr mv yd n q lib, uchinchi tr mv yning zin sig   silib, ishg  jo‘n dim.

Tr mv y yo‘ll ri rem nt bo‘lay tir. Bizning ming n tr mv y o‘z n vb tini yuk tr mv yl rig  berib, qirq uch minutd  Piy ng  etk zdi. S  t to‘qqizd n  lti minut. Men id r g  kirib b rg nd  k tib meng  ro‘b ro‘ bo‘lib: “Sizni mudir ch qir di”, dedi. Q r s m, mudir men sing ri kech kelg n ucht  xizm tchini g  z bg   lib turg n ek n. Yigirm  minut deg nd  nävbät keldi. Mudir meng  bir q r di v  s  tni ko‘rs tdi. “Nech , mull  Sh q yum?” O‘lgunch  t rtinch qlik bil n: “to‘qqizd n o‘ttiz s kkiz minut”, dedim.  ldi so‘kdi,  ldi so‘kdi: “Siz ishl b chiq rishni  r q g  silt ysiz. Sizd  kuyunish yo‘q. N h tki y rim s  t kech q ls ngiz! H yd sh ker k!” Bul r g pl rning eng kichigi.  xiri k tibni ch qirib, meng  q ttiqlik vig v r berishni buyurdi. H mm mg  in qo‘yg n k pt rdek, muv ff qiy t bil n mudir  ldid n chiqib, ishg  o‘tirdim. Meng   l q d r o‘n uch kishi kutib turg n ek n. N vb td gi ishl rimni bitirib, ul rni h m g lli bil n q bul qildim. S  t h m o‘n, o‘n bir, o‘n ikki, n vb ti bil n uch bo‘ldi.

 shd n bo‘sh b, to‘g‘ri go‘shtg  keldim. Q r s m, n vb tim o‘tib ketibdi. S v t h m yo‘q. Jud  sh rms rlik bil n uyg  keldim. X tinim o‘lgunich  q rg  di. N il j qul q s ldim. Qo‘lig  pul berdim. “X tin, men jud  ch rch dim, go‘shtni o‘zing keltir”, dedim. Z rd  bil n emch kd gi b l mni qo‘lg   ldi. Ro‘m lni ushl b, go‘shtg  ketdi.  rq sid n: “B l ni  cheredd  ez s n”, deg nimg : “Siz h f o‘tiring,  vsin”, deb piching  tdi.  r d n o‘n minutch  o‘t r-o‘tm s, ne ko‘zim bil n ko‘r y, uch q d q q q biqinni ko‘t rib keldi, bu h m etm g ndek, pulimni q ytib  ldimg  ul qtirdi. Ko‘zim qinid n chiqib ket y zdi. G  z bl ndim: “Q ss b sening o‘yn shingmi?” X tinim kuldi: “Siz bilm ysiz,  d si, b l lik x tinl rg  be chered. Men be chered  ldim. Inn ykeyin ikki kishig  b l ngizni y rim so‘md n s tdim, ul r h m n vb tsiz  ldil r”, dedi. X tinimning so‘zig  q r g nd ,  chered  rq sid  m l-duny   rttirg nl r jud  ko‘p emish.1930.

CHÂRÂSÎ KO'RILDI

(Ännärätnc tázälâsh munâsâbâtc belân)

Hämmägä mä'lum vä mäshurdirki, sâliq idâralâri o'z ishlârini nechâg'lik puxtâ vä pishiqlik bilân bâjâradilâr. Hâr qândây ängläshilmâvchilik vä sârgârdânliklârgä yo'l qo'ymâslik uchun o'z äppâratlârini ixchâmlâgânlar. Ulârning eng kichik shu'bälâridä häm bie nechä o'nlab xizmâtchilâr—mudirlâr, kâtiblâr, ägentlâr ishlâydi. Tâki, tushib kelgân kishi o'z ishini qâncâlik tezlik vä puxtâlik bilân bâjârgânlâgini bilib qâyil bo'lib ketsin.

Äppâratdâgi puxtâliklârdân bir nechä nâmunâlâr. Mäsälân, qishlâqlârgä sâliq po'yxâti uchun chiqqân ägentlârdân biri, Râhmât Hikmât o'g'lining xo'jâligini ro'yxâtgä âldi. Qälâmning kurtligi, pichâq yo'qligi, ishning tig'izligi, qâg'âzning g'udirligi, qishlâqlârdä hä degândä stâl-stul tâpilmây yâzilâdigân nârsä pâtnis ârqâsidä yâzilgânlâgî vä bulârning ustigä bir qâncâ o'zidân bo'lmâgân sâbâblâr ârqâsidä Râhmât Hikmât o'g'li degân so'z âniqrâq yâzilmâdi, o'qishgä qiyinlik keltirdi. Bundây hâdisälârdä bâsh idâradâgi ixchâmlânglâr ikkilâni b o'tirmây, ulârdä mävjudyâtlâr bo'lmäsä häm, hâr ehtimâlgä qarshi, bir nechä kishilârning nâmlârigä sâliq vâraqälâri yâzâ bâshlâdilâr. Mäsälân: Ähmâd Sunnât o'g'li, Zinnât Râhmât o'g'li, Hikmât Ne'mât o'g'li, Bârakât Fâlakât o'g'li, Ähmâd Sâvlât o'g'li vä hâkâzâ...

Shuning singâri bir sâliq ro'yxâtlârini tuzuvchi ägent qishlâqning âti bo'lgân "Qo'shqo'rg'ân" so'zini âniqrâq yâzmâdi. Sâliq idâralâri ikkilâni b o'tirmây, bir nechä qishlâqlârgä sâliq vâraqälâri yâzâ bâshlâdilâr. Mäsälân, Qo'shqo'rg'ân, Go'shtqo'g'ân, Esxirmân, Misqumg'ân, Bo'shto'g'ân, Mushyo'g'ân vä bâshqâ qishlâqlâr.

Bu tâjribâ g'âyâtmâ'qul bo'lgâni kâbi sâliqlârning biridân bo'lmäsä biridân unishigä imkâniyât tug'dirâdi.

Bekâbâd qishlâg'igä chiqqân sâliq ro'yxâtchilâridân biri mushtumzo'r Ibây Zâfârâvgä individuâl sâliq sâlinmâqni lâzim tâpib, ro'yxâtgä âldi. Yuqâridä äytilgânlârdây bir qâncâ o'zidân bo'lmâgân sâbâblâr ârqâsidä sâliq vâraqâsi Beshrâbât qishlâqli, yângi ro'zg'âr Ubây Zufârâv nâmigä keldi.

Älbättä Ubây qarâb o'tirâdimi? Qishlâq bâtrâklâridân bir nechälârini guvâh qilib, o'zining yâkkâ ro'zg'âr ekânini, xo'jâligi yâkkâ hâldä sâliq to'lâsh qâbiliyâtidä egä bo'lmâgânini sâliq vâraqâsi uning nâmigä yânglish yâzilgânini birmâ-bir bâyân qilib ârizâ

yazdirib, rāyān ijrāqo‘migā tāpshirdi. Zāmānlār o‘tdi, sālīq undiruvchilār tiqilinchdān to‘xtāmādilār.

Ubāy so‘nggi gāl rāyān ijrāqo‘migā bārgāndā, “ārizāngni tekshirib, chārāsini ko‘rish uchun Beshrābāt qishlāq sho‘rāsīgā yubārdik”, deb javāb qāytārdilār. Ubāy “chārā ko‘rilishini” kutib yānā bir nechā zāmān sābr qildi.

Beshrābāt qishlāq sho‘rāsīgā Ubāyning ārizāsī ustigā qizil siyāh bilān “Chārāsī ko‘rilsin” degān rezālyuciya qo‘yilgān hāldā hāvālā qilingān edi.

Beshrābāt qishlāq sho‘rāsīdā hām shu xālqumdān. Ārizāning hāmmāsini o‘qib chiqishgā vāqt yo‘q. Binābārin; fāqāt rezālyuciyağinā o‘qildi vā rāyān ijrāqo‘midān bo‘lgān buyruqqā āsāsān, ish ko‘rishgā mājbur bo‘ldilār. Qishlāq sho‘rāsī o‘z yānīgā ikki nāfār yigitni (miliciya o‘rnidā) ālib, tikkā Ubāyning qo‘rg‘ānīgā bāsib bārdilār vā hech nārsādān hech nārsā yo‘q qo‘rg‘āngā kirib tintuv bāshlādilār.

Ubāy vāqeādān xābārsiz, “Birār gunāh qilgān bo‘lsām kerāk”, deb hāyrān edi.

Tintuvchilārning ko‘zigā hech qāndāy “chārā” ko‘rinmādi shekilli, qāytib ketdilār vā rāyān sho‘rāsīdān kelgān ārizāning ustigā zāngār siyāh bilān “Ījrā qilindi vā hech qāndāy “chārā”si yo‘qligi āniqlāndi, āxbārātingiz uchun” deb rezālyuciya qo‘ydilār. Ārizā rāyān sho‘rāsīgā qāytib bārdi vā ishgā tikildi.

Shu chāqqāchā dām-dārāksiz qālīb ketgān ārizāsī to‘g‘risidā Ubāy ānchā rānjigān edi. Qāytādān ārizā yazdirib rāyān sho‘rāsīgā bārdi. Undā Ubāygā qārāb:

—Siz sālīqni to‘lāysiz, qishlāq sho‘rāsining bergān mā‘lumātīgā qārāgāndā, chārā yo‘q ekān,—dedilār. Ubāy yālin-di-yālbārdi. Qishlāqning o‘n-o‘n besh bātrāklāri tārāfidān kāmbāg‘ālligi, yāngi ro‘zg‘ārligi, sālīq to‘lāy ālmāsligi uchun qo‘yilgān qo‘llāri ko‘rsāt-di. Rāyān ijrāqo‘midāgilār hāyrān qāldilār. Yānā “Bizdān nimā ketāyātir” deb ārizā ustigā yāngidān “Sizgā qāt‘iy tāklif qilinādi, tezdān Ubāy Zufārāvning chārāsī ko‘rilsin” deb rezālyuciya qo‘ydilār vā qishlāq sho‘rāsīgā yubārdilār.

Beshrābāt qishlāq sho‘rāsīdāgilār rāyān sho‘rāsīdāgilārning to‘rāligidān, quyi āppārātnin ishi bilān hisāblāshmāgānlāridān kāyidi, yānā shundāy bo‘lsā hām “sāzālāri o‘lmāsin” deb, yigitlāri bilān Ubāyning qo‘rg‘ānīgā bārdilār. Bu gāl judā diqqāt bilān tekshirdilār. Hāttā, tāvuq kātāgigāchā qālmādi, yārim sāātlārgā cho‘zilgān tekshirishdān so‘ng bir yigit āg‘ilxānādān turib qichqirā bāshlādi:

—O‘rtāqlār, hāy o‘rtāqlār, bu yāqqā qārānglār, chārā bu erdā ekān, mānā.

Hāmmālāri yugurib bārdilār. O‘rtāgā “chārā”ni ālib tekshirā bāshlādilār.

Qishlāq sho‘rāsi yigitlārgā qārāb:

—Yigitlār,—dedi,—ātgā o‘ngārib ālingiz.

Ubāy “Bu tāshlāndiq buyum-ku, bulārgā nimāgā kerāk bo‘ldi ekān”—deb hāyrān edi. Yigitlār chārāni ātgā o‘ngārib, qishlāq sho‘rāsīgā keltirdilār. Yānā qāytā bāshdān tekshirdilār vā rāyān ijrāqo‘midān kelgān qāg‘āzning ustigā “ijrā qilindi, Ubāy Zufārāvning chārāsi ko‘rildi. Chārā āytāturgān yāxshi chārālārdān emās. Bir put, bir yārim put āqshāq elitāturgān kunjārādān bo‘lgān eski chārā ekān āxbāringiz uchun bizdā sāqlāndi”, deb rezālyuciā qo‘ydilār vā rāyān sho‘rāsīgā yubārdilār.

Tāsādif ko‘p yāmān nārsā, qishlāq sho‘rāsining shunchālik jānkuyārlik bilān qilgān hārāktlāri hāvāgā uchdi. Ubāyning ārizāsi, ustigā beqāsām to‘n kiygān—rezālyuciāylāri bilān, rāyān sho‘rāsini tekshirishgā kelgān ishchilār brigādāsining qo‘ligā tushdi. Ulār ārizā yuzāsīdān bāshqāchārāq chārā ko‘rā bāshlādilār.

Shundāyki, rāyān sho‘rāsīdān tārtib, qishlāq sho‘rāsīgāchā rāyān sāliq idārāsīdān tārtib, āyrim sāliq ro‘yxātchilārigāchā chārālāri ko‘rildi. Nātijādā rāyān sho‘rāsining ish bāshqāruvchisīgā “hāyf sengā” berildi, qishlāq sho‘rāsining rāisi yātlārdān bo‘lgāni āniqlānib, ishdām ālindi. Sāliq idārāsining kātibi sudgā berildi. Ubāy Zufārāv sāliqdān āzād qilinib, vārāqāning hāqiqiy egāsi Ībāy Zāfārāvdān sāliq undirildi vā kunjārādān bo‘lgān chārā bo‘lsā, egāsining rāziligi bilān sānsālārlik ko‘rgāzmāsīgā xātirā uchun ālindi.

1930.

SĀYĀLĀR

Kechāginā o‘tqāzilgān ālichā ko‘chāti munchā hām kekkāyib tebrānādi. Shābi yāldāning bo‘ydāq shābādasi u bilān ishq o‘ynāydi. Tālā-tālā yāprāqlārini silkitib qāchādi, sārṽ qāmātlārini qitiqlāydi.

Āy hām bulārgā sitāyishkār—ālichā qiz ko‘rimli ko‘rinsin deb, quchāq-quchāq kumush nurlārini uning ko‘ksigā sāchādi. Shu kechā, shu ġ‘āyur kechāning hirsini qo‘zg‘ātish uchun ālichā qizning sāyāsini ikki märtā cho‘ziqrāq ko‘rsātādi.

Chillāki, xuddi shu bugun, hāli zāmān chumāk urādi.

Supāgā yāpirilib tushgān ishkāmga qārāng, qizārā bāshlāmāqdā āyrim ġ‘ujumlārgāchā...

Āstidā ilāndāy to‘lg‘ānib yātgān shu nihāl qiz—Yāqutāyning yuz qizilligi ulārgā ko‘chibdir. Dārāyilār hech bo‘lmāsā shu qizning ānār betidān shārmqilib, chumāk urādi, uyātdān qizārādi.

Āy bundā hām ish bāshi. Yāqutxān bilān qātārasi yātgān kāmpir Enābuvinig jin tekkān yuzini tākning shāpālāq bārglāri ārqāli ālā-chālpāq sāyālār bilān berkitmāqchi. Āy dārāyilār, chillākilār bilān o‘chākishib, “tānhā qālib Yāqut qizgā termiling, uyāling, kimsāsiz kechālārdā kim ko‘ringāngā māqtānib yurmāng”, demākchi bo‘lādi.

Yāz shābādasi o‘lgunchā behādik sāyāq. Kāpālākdāy beqārār, hār nāfāsdā gul tānlāb, qālāndārdāy hār qādāmdā bir eshik qāqib yurādi.

Shābādā endi ālichā qizdān āynib, Yāqutāyga egāchilik qilādi. Jingālāk hilālī jāmālāklārini to‘zg‘itib yuzigā yāpādi. Sut dāryāsining qo‘shā zuluklāri—qāldirg‘āch qānātidāy qāyirmā qāshlārni chimirib qo‘yādi.

Enābuvi bir to‘lg‘ānib yāstig‘ini ko‘ksigā āldi. Bāshini sāl ko‘tārib, hāyhātdāy qo‘rg‘ānchāning tevārāk-ātrāfigā ko‘z yuritib chiqdi, hār bir kichik sāyāgāchā sinchiklāb qārādi. Ko‘kkā qārāb chālpāmchā yātgān, o‘ng qo‘lining mārmar bilāklārigā yārim suyālgān qizi Yāqutāyga mushfiq bir termilish ilg‘ātdi-dā, mehribān hāsād bilān o‘zichā so‘ylānā bāshlādi:

—Ākāsi tushmāgur o‘lgunchā bepārvā etilib turgān singlim, mushtipār ānāmi yālg‘iz tāshlāb ketishgā qāndāy qiyāmān, demāsā, etti xuftāngāchā sākillāb yursā yāni-beridā qo‘ni-qo‘shni bo‘lmāsā xudā ko‘rsātmāsini-ey...

Ïyagini yâstiqqâ tirâb, xirâ ko‘zlärini nuqtägä tikib qâldi.

Yänâ turğ‘un kechâ qo‘ynidâ muhâbbât mâjârâlâri, yänâ yâprâqlâr ârâsidâ sirli shivirlâshlâr, yänâ go‘zällik o‘zishuvlâri...

Enâbuvining xayâli ällâqâyâqlärgä bârib keldi. Piltâ sävâtdän târtib, eri mârhum Shâniyâzgächâ ipidän târtib, lâchâklik bir yârim qâri dâkägächâ, eng âxiri o‘ğ‘li Ïsâni uylântirib, Yâqutni ergâ berish, bir âzâmât kuyâv,nâvdädây kelinchâkkâ egâ bo‘lish... Tâtli-tâtli o‘ylâb mädârsiz ko‘zlâri tâldi vâ uyqugâ ketdi.

Ây tikkädän âqqân, bâyâgi shox-shâtir shâbädâ qo‘shni bâğ‘lärgä devâr âshgân. Qo‘rg‘âñchâni tumânli, âğ‘ir jim-jitlik bâsgân, xäs-cho‘plärgächâ shitir etmây sâlmâqli nâfäs âlädilâr. Hâmmâyâq uyqudâ.

Qo‘rg‘âñchâning kunchiqâr târâfdâgi pâxsâ devâridän “shuv” etib bir-ikki kâft sho‘rälâgân tuprâq tushdi. Ârqâsidän yâlt etib, bir qârishchâ bir nimâ ko‘rindi.

Innâykeyin burundän pâst-âğ‘iz, iyâklâri qârâ ro‘mâl bilân tâng‘igân bir bâsh ko‘târidi. U jâsur, fâqât tulkilârchâ âlâyib, butun qo‘rg‘âñchâni kuzâtib chiqdi. Supâchägâ tikildi. Yänâ ko‘târidi. Pâxsägâ mindi. Yänâ burgutdây châqchâyma qo‘rquvli ko‘zlâri bilân tevârakni kuzâtidi. Âğ‘zini o‘râgân ro‘mâlni pâstgâ tushirdi-dâ, o‘ng qo‘ligâ siqib ushlângân pichâqning dâstâsidän ko‘ndälâng tishlädi, butun gâvdâsini qo‘rg‘âñchâning ich târâfigâ âlib, âstâ sirğ‘ilib ergâ tushdi. U bilân birgâ nechâ kâft sho‘r tuprâq shuvillâb tushdi.

Qârâ dâsdän to‘n kiyib, ustidän belini bâğ‘lägân, âğ‘därmâ etikli, nâvchâ bu yigit âyâqlârnig uchi bilân qâmâtini yârim bukib, supägâ qârâb yurâ bâshlädi.

Pichâqni yänâ qo‘ligâ âldi... Uyqu. Äyniqsâ yâzning qisqâ kechälâridâgi vâzmin uyqu. Kuni bo‘yi issiqdän pânâh tâpâ, âlmâgân hâr bir jânli-jânsiz kechâning sâlqin qo‘ynidâ bârq urib uxlâydi: “Hâ” degâli gâl bermâydigân xirâ pâshshälârdän târtib, yo‘rtmâchâq chigirtkälärgächâ, tâldän terâkkâ, terâkdän âriq lâbigâ qurt-qumursqâ qidirib bezârijân qilâdigân chumchuqlârdän târtib, kun-uzun kun yânbâshini yälâb kech qilgân Lâtif âkâning ho‘kizigächâ tâlväsâsiz uxlâydi.

Hättâ hâliginâ shâbädâ bilân ishq o‘ynâmâqdâ bo‘lgân âlichâ ko‘châtigächâ yâprâqlâri shivirlâtib uyqugâ ketgân.

Shu sâkin kechâning hâlâvâtini buzib, birâvlârnig qo‘rg‘ânidâ uymâlâshib yurgân bu yigit kim ekân-â?

Yâqutây ävvälīgä “bâsinqirâdim” deb o‘ylâdi. Usti zil-zâmbil, ikki bilâgi kuchli pânjâlär âräsidad siqilgân, yuzigä tikândây bir nimä qädälâdi. Zo‘r hällâslâsh, issiq nâfäs uni bo‘g‘ib yubârgândây bo‘lâdi. Ko‘zini âchdi: dâvängidây bir yigit, âg‘zidâ teskâri tishlângân yältirâq pichâq...

Yâqutây “dâd” demâqchi, ânäsini uyg‘âtmâqchi bo‘lâdi. Fâqât kuchli qo‘llär ungä mânë bo‘lâdilär. Äg‘zini jirkânch qo‘llär qâplâdi. Bechârâ ilâjsiz o‘zidân ketdi.

...U o‘zigä kelgândä, bâyägi yigitdân nâm-nishân qâlmâgân edi. Uni ällälâb tebrâtgân, erkälâb uxlâtgân sâvuq el vâ ây hâmb ällâqâchân g‘âyib bo‘lgân. Hâmmâ yâqni qârâng‘i zulmât qâplâgân. Butun qo‘rg‘ânchâshipshiydâm, o‘g‘ri urgândây vâhimâli edi.

Enâbuvi iyâgini yâstiqqâ tirâgân, burnidännâfäs âlib kemshik âg‘zidân puv-puvlâb nâfäs chiqârib, uxlâb yâtâr edi.

Yâqutây o‘z râsvâligigä âchchiq-âchchiq, yummâ-yummâ yig‘lâdi. Ânäsini uyg‘âtib, o‘z hâlini sârtâ-pâ so‘ylâmâqchi bo‘ldi.

Äyi, häy äyyi, xudâyâ uyqingiz qursin. Äxir, mendân xâbâr âlsângiz-chi...

Enâbuvi tâlmâvsirâb ko‘zini âchdi, telbâ-telbâ:

—E... nimä, negä yig‘läysân, qiz o‘lgur?—dedi.

Yâqutây yänâ jählidân qâytdi, “Hâzirchâ äytmây”i dedi.

—Äxir, men qo‘rqâyâtirmân, âkâm hâli hâmb kelgâni yo‘q, qurib ketsin...

Enâbuvi qizini elâmâdi.

—Bâläliging qursin, Yâqut, äxir, âkäng o‘lgur kelmâgân bo‘lsä, men uyg‘âqmân-ku, yâlg‘iz qo‘yib ko‘zingä uyqu kelâdimi, hâmmâyâq âsâyishi bârkâmâl, uxlây ber, qizim.

Yâqutây g‘âzâblândi. Butun vujudini qâplâgân titrâqni:

—Täg‘in ko‘zingä uyqu kelâdimi, hâmmâyâq âsâyishi bârkâmâl emish-ä...—deb äytilib bitmâgân, iztirâbli jumlä bilân täskinlâtmâqchi bo‘ldi.

Enâbuvilär ällâqâchân bâg‘dân ko‘chib tushgânlär. Bugun bir nechâ kundirki, hâmmâyâqdâ to‘y târâddudi. Yâqutâyni Nizâmjangä to‘y qilmâqchilär.

Ukki. Uning bir cheläk limmâ-lim tiniq suvgâ uzilib tushgân shâftâlidây qârâchugʻi bir kengâyib, bir târâyib turgân, qârâgândâ dilni gʻâsh qilâdigân kâhrâbâ koʻzlâri Enâbuvigâ judâ gʻâzâb bilân telmirâdi.

Enâbuvining qoʻli uning koʻkrâgigâ hâr bir yâqinlâshgândâ, mânfur chigʻillâb qânâtlârini yâyâdi. Oʻsiq tirnâqli pânjâlârini dâhshât âchib, pârlârigâ qârshi hujumdân oʻzini mudâfââ qilmâqchi boʻlâdi. Gʻârâz-ginâ bilân toʻlgân tevârak yuzidâgi âdâvâtdân tãmâqlârigâ qâyirilib tushgân nishtârdây tumshuqlârini Enâbuvining qoʻllârigâ zâbt bilân sânmâqchi vâ oʻchini âlmâqchi boʻlâdi.

Fâqât Enâbuvi judâ ehtiyâtkâr, ukkining âyâqlârini biriktirib bâgʻlâb, bâshini putigâ qistirgân. Eng nâzik, eng hilâli, luh pârlârini yulib âlmâqdâ.

Enâbuvi yulingân pârlârni bir târfâgâ toʻplâb, ukkini boʻshâtdi-dâ, âlâmlângân, yumdâlângân koʻkrâgini tumshuqlâri bilân tuzâtmâqdâ boʻlgân ukkigâ qârâb, oʻzichâ soʻylânâ bâshlâdi.

—Hu-u, koʻzingni el esin, bir dâstâ pâringni Yâqut âpângdân âyâysânmi, bulârni men yâvgâ âlib bârâmânmi, Yâqut âpângni kuyâvi bâshigâ sânehâdigân jigʻâ qilâmiz. Âltin sâchgân, zumrâd koʻzli jigʻâ boʻlâdi-yâ, sening shu bir siqim uvin-toʻdâ pâring, mening bittâyu bittâ ârzândâ kuyâvim—Nizâmjânning bâshigâ chiqâdi-yâ, shuni hâmi âyâsâng, seni negâ ârdâqlâb bâqlâdim. Hu-u hoʻmrâmây oʻl. Mâ, âxirât âshingâ mânâ buni e,—dedi-dâ, chângâldâ turgân yârimtâ oʻpkâni âlib ulâqtirdi.

Fâqât ukki oʻpkâgâ qârâmâs, Enâbuvigâ oʻpkâ qilâr, etti yillik xusumâtdârlârdây, gâh u koʻzini, gâh bu koʻzini yumib, yuzini chirttâ-chirttâ oʻgirib, Enâbuvigâ zugʻum bilân qârâr edi.

Qoʻsh surnâylâr uzâqlârning dâstânini mungli-mungli châlib oʻtdi. Boʻz âygʻirlâr chigʻânib kelin-kevâtli ârâvâlârni târtidi, guldurâs bilân kimoʻzâr oʻynâdilâr. Yângâlâr chidirmâ qizitib “yâr-yâr” âytdilâr. Yâqutâyning âstânâsi “tillâ” dâni boʻlishini soʻrâdilâr. Gulxânlârdân shâd betlâr nâqsh âlmâgâ âylândi. Târtishmâchâqlârdân bellâr qâyishdi.

“Bâr-bârîchâ, yoʻq hâlichâ” degândây, miyânâginâ goʻshângâ qurildi. Xâlâmâyî, xâdimxâlâlârning “tugʻdi-tugʻdilâri”, uzluksiz hângâmâlâr bilân tâng âtdi. Kelin sâlâm qildilâr, hech nimâ—hech nimâ qâlmâdi—unutmâdilâr...

Fäqät-fäqät bu rāsm-rusum, bu quvānchli tahlīkā vā tārāddudlārdān Yāqutāyning ichi ilimāydi, xālās. Hār qānchā ko‘rik qilgānlāri bilān Yāqutāyning ko‘rigi—yuz yāruġ‘ligi bādbāxt bir kechāning jimjit qo‘ynidā o‘ġ‘irlāngān. Uning jādu ko‘zlāri shāmg‘ālāt qilib turib, umr bo‘yichā sāādātning sābābi bo‘lgān bir qimmātli buyumini o‘ġ‘irlāngānlār. Tinq—qo‘zichāq bārāsīdāy jimirlāb turgān hāvuzgā tushgān bir burdā kesākdāy, uning eng kerākli nārsāsi o‘shā tiniq āyidinli kechāning bāġ‘ridā zim-ziyā yo‘q bo‘lib ketgān. U tāpilmās, māngugā kelmāsgā yo‘qālgān.

Yāqutāyni Nizāmjān ne-ne umidlār bilān kutgān edi. Yāqutāyning bo‘lsā yuzi shuvut. U sāchi āqārgunchā ānāsining bāshigā yāstiq bo‘lib qālshgā rāzi. Siri āshkār bo‘lib, hāmmāning tā‘nā-tāvbāsīgā qālshgā sirā chidālmāydi.

U gunāhkār. Āsriy chirik bir ān‘ānā, ko‘hnā bir ġ‘urur, siyqā bir shārāf qārshisidā āybsiz gunāhkār.

“Shu bir gālgīnā meni kechirsālār edi”,—deydi. “Umrīm bārīchā Nizāmjānning cho‘rāsī bo‘lib qālār edīm”, deydi ich-ichidān. “Kechirmāslār... kechirmāslār...”

Bizdā Yāqutāylār, Nizāmjānlār kāmī? Bir nāfāslik nāfs hālāvātī bir dāmlik xāyāldāy subutsiz bir hālāt uchun eng qāttāl jināyātlārgā irtikāb qilġ‘uvchilār, o‘shā ārqālī butun turmushni tāsāvvur etuvchilār, “hāmiyātī diniyā”si qo‘zg‘ālib, gunāhsiz mā‘sumālārgā cheksiz āġ‘irlik yuklāvchilār bizdā kāmī?

O‘shā uchun qurbān bo‘lgān, qiymālāngān, kekirdākkāchā tilingān Yāqutāylār, ārzimās puchāk nāmus uchun, vāhshiylāngān bo‘zchi “bātirlār” lār—Nizāmjānlār bizdā kāmī?

Yāqutāyni kechirmāslār, negāki, Nizāmjān yigitlikning shā‘n-shukuhī deb “o‘shā”ni o‘ylāydi. Ungā eng kichikligidān shundāy deb uqtirgānlār. U, “o‘shā” ārqālī ko‘krāk ko‘tārib yurmāqchi. Nizāmjānning ko‘ngli qārāng‘ī kechālārning qārā pārdālāri yirtib, subh etāgini lālādāy qizārtirib, bālqib chiqquvchi o‘spirin quyāshdāy. Umrīdā bittā bo‘lgān “shirin” ertālārning xāyālidā. Shulārni kutib chārčhāgān. U beli belbāġ‘lī, bāshi do‘ppilī, ābro‘ vā nāmus ātāsining o‘ġ‘lī.

Eshik ārqāsīdā “to‘kis-tugāllik” kutib, ġ‘ujānāk bo‘lib o‘tirgān yāngālārning birdānīgā tārvuzlāri qo‘ltiqlāridān tushib ketdi, Sāvri āmmā nimā gāp ekānini āniq pāyqāsh uchun dākā ro‘mālīni qulāġ‘ining ārqāsīgā o‘tkāzdi. Ālmā xālā yuzini tirnāb, tizzāsīgā

mushtladi. Uy ichidan shiddatli, g'ayratli, lekin talvasali, shaxdam g'uldirash bilan Nizamjân so'ylar edi:

—Äyt, it qizi, o'ynashing kim?

—...

—Tilkä-pärangni chiqaramän, äyt, sätäng qizi—sätäng, buzuq bäläsi—buzuq, äyt, deymän sengä? Shu kunlärgä qalishingni o'ylämädinmi? Nimägä jävâb bermäysän? Bäre bir mening qo'limdän säg' qutulmäysän, men seni o'zimning pakizä uyimdä tirik qo'ymäymän. Äyt, kingä änkär bo'lgän eding häy o'tmäz buyum, seni sätib älgäning kim, häy eshäkmunchâq?

Uy ichidan bo'g'ilgänlik, xirillash, do'ppälash, tepki ävâzläri eshitildi. Butun xätin-xäläjlär, yängälär duv yig'ilib kirdilər. Yäqutäyni Nizamjânning qo'lidän o'lär xälätdä qutqäzib äldilər.

Nizamjännisudrâb eshikkä chiqärdilər.

To'y äzägä äyländi. Xätinlär to'p-to'p bo'lib shivirlashä bâshlädilər. Shu ändäyâq Yäqutäyni ätä uyigä däräkchi ketdi. Ungä “Qizingizning eri ming tälâq qo'yibdir, qiz o'stirgängä ming lä'nät, shundäy qiz bâqqunchä sigir bâqsä, täshvishi kämrâq bo'lär edi”, deb äytishni tä'kidlädilər.

Hämmäning bâshi quyi. Dushmänlär shâd, do'stlär g'amgin bo'ldilər. Nizamjânning änäsi här dämdä bir kelib, Yäqutäyni yummä tälär, qäyin ätäsi yo'lâk eshikdän turib o'däg'äylär, bulärni yängälär bâsib qo'yär edilär. Ming äzâbu uqubät qäyg'u vä häsrät, o'limdän qättiq uyät bilän, bu tälesiz kechäning yälg'ân tängi yäridi. Häli yälqâv xo'razlär uyg'änmägän, qävâg'i qälin so'filärdek qätib uxlär edi. Här ikki yängä, Yäqutây uchchâvläri “ästänä ältin” uydän päränjilärini qiyshiq yâpintirilib häydäldilər.

Yo'l-yo'läkây so'zsiz ketär edilär. Fäqät o'rtädägi juvân—Yäqutây uyqusizlik, kältäk zärbi bilän gängrâb, bärigä o'rälishib turtinär vä ärä-chärä piq-piq yig'lär edi...

Bulär Kättä Jämening keng sähnidän o'tib ketäyätgänläridä, chinäkäm täng ätib, quyâsh häm ästä ko'tärilä bâshlägän, ulärning säyälärini o'zläridän uch märtäbä cho'ziqrâq ko'rsätär edi.

Zāmānlār o‘tdi. Bāg‘dāgi ālichā ko‘chāti ketmān dāstādān yo‘g‘ānrāq gāvdāgā egā bo‘ldi. U bu yil beshinchi mārtābā gullāb, beshinchi mārtābā mevālārini to‘kib sālgān.

Āldingi to‘rt yildā, bir kechādāgi so‘rāqqā javāb berā ālmāgāni, bir dāmlīk istākkā o‘zidā bo‘lmāgān gunāh uchun, uvādādāy, bir kāvākkā xo‘rlānib tiqilgān Yāqutāy, so‘nggi bir yildā yānā sārṽ qāmātlārini tiklāb, ilgārigi qāddi bārāmāligā quvib bārgān edi. Māhāllāning eski dāsturxānchisi, qādrdān Sārvi āmmā (hāzir māhāllā vākilāsi)ning yārdāmi bilān pārānjisini tāshlāgān, eng āvvāl do‘ppi ārteligā, innāykeyin pāypāq to‘qish fābrikāsīgā qātnāb ishlāmāqdā. Bu kezlārdā ipāk zāvādidāgi bir ishchi yigit bilān so‘z biriktirib, ungā turmushgā chiqqān. Hāzir hār ikkāvlāri birgā-birgā quvnāb yāshāmāqdālār.

Bugun Yāqutāy ātāylāb ānāsining bāg‘igā ālichāxo‘rlikkā kelgān. Ālichā o‘zi yāxshidā nārdān, āyniqsā sālbāshi qārāng‘ilārgā...

Hā dārvāqe, eri:

—Ishqilib tug‘adigāning qiz bo‘lsinu sengā o‘xshāsin-dā. Yāqut,—desā

—Qo‘ying, siz hām yālg‘iz, o‘g‘il bo‘lsinu sizgā o‘xshāsin, —der emish

Yāqutāy:

Eski gāplār esigā tushgāndā:

—Qurib ketsin, o‘tgān ishdān tush yāxshi, u gāplār sāyālārdāy o‘tib ketdi,— deb qo‘yārmish Enābuvi.

1930.

HİYLÄİ SHÄR'İY

(Musulmānchuluk ārxuvudān)

Āftāb qo'ng'ir sigirning sāg'risigā bār q urib tushib turādi. Sigir judā erinchāqlik bilān kāvsh gāytārādi. O'siq kipriklāri ārāsīdān kāttā jigārrāng, suzgun ko'zlāri ārāng ko'rinādi. Chāchvāqli dumlāri bilān quymichigā qo'ngān pāshshālārni hāydaydi. Uzun tillāri bilān chākich bāsilgāndāy tārāvātsiz burunlārini yālāydi. Āldidān birār shārpā o'tār-o'tmās tāmāgir musiqāsiz āvāzlāri bilān mungrāydi.

Ātxānāning tārnavigā ikkitā musichā qo'ngān, kukulāshādi. Pärt-pärt urishādi.

Ātxānāgā qārshi sālingān o'n bir yāg'āchli āyvānning lābidā Mullā Dilkāsh jāzliq yāmāb o'tirādi. Yuqāridā o'rtā yāshār xātin po'stākkā yātib, yānbāshigā burmā bālīsh qo'ygān. O'rtārāqdā sāmāmārāstādāy bir juvān dāstāynāgā qārāb o'smā qo'yādi.

Bulār Mullā Dilkāshning qo'sh xātinlāri.

Mullā Dilkāsh jāzliqqā zābt bilān bigizni sānchdi vā teri tirkishning uchini lābi bilān ho'llāb, himārib, yāstānib yātgan kāttā xātinigā āchchiq bilān so'zlāy bāshlādi:

—Sendān shu sigir ā'lārāq, u hech bo'lmāgāndā kāvsh qāytārādi. Sen-chi, sen bo'lsāng chāynāb bergāndā hām minnāt bilān yutāsān.

Yānbāshlāb yātgan xātin o'midān yārim turdi:

—Ā, nimā deysiz, mendān sigir ā'lārāqmi, āgār mendān sigir ā'lā bo'lsā, mānā bu suyukligingizdān shu pārrextā musichā ā'lā. Negāki, u hech bo'lmāsā, bo'tākāsidā bo'tqā sāqlāydi. Buningiz bo'lsā nānushtāni eb, tushligini pāylāydi. Xudā ko'tārsin, hāftādā qāynār qāzānu chāksā unsiz qo'sh tāurni.

—Nāshukurchilik qilmā, āblāh!—dedi Mullā Dilkāsh.—Sening kāsāfātinggā qālib, bāzār-o'chārdān kechikdim. Shu jāzliq degān buyumni yāmāb, sāllāni yuvib qo'ygāningdā, ālām sāf, sen yo'q, men yo'q tiriklikmi, bir go'rmi, ketār edim, bunchālik ādi-bādi bo'lmās edi.

—Vāy, men nimāgā yāmār ekānmān!

Suyuk xātin—xātiny, kuyuk xātin—xātin emāsmi, qāchān qārāsā o'smā-tāsmā, hech bo'lmāsā go'ri-kāftān, sāllā-chāpānni yuvsin,—dedi xātin.

Suyuk xâtin zârdä bilän âynâni ergä urdi. Bir tâqä qâshigä o'smä qo'ygän, qo'lidä pilik, uvväs tortib yig'lâdi:

—Ätäm o'lsin, meni kundâsh ustigä bermäy. Hâr kuni jänjäl, hâr kuni jänjäl, nâhâtki, bir kun mundâq ro'shnâlik bo'lmäsä...

Mullä Dilkâsh ismi xulqigä mâs tushgän bir kishi. Qishlâqmä-qishlâq chârbâzârchilik qilib yurib, dunyâning pâstu bäländini ko'p ko'rgän. Ko'p kishilär bilän dilkâshlik qilgän. İkkinchi xâtingä uylängändän so'ng yänä mäishätgä berilib ketdi. İkki gâpning o'rtâsidä: “Dâvlâti bâr âdâm häftädä bir uylänsä qâni endi...” —deb qo'yâdi vä uchinchi bir xâtin to'g'risidä qät'iyraq fikr yurgizâdi. Fâqât ko'pchilikning tä'nä-mälâmätidän qo'rqâdi. Buning uchun qândây bo'lsä häm kättä xâtindän qutulish keräk.

Bugungi jänjäl “uchinchi xâtin” muâmmâsi uchun zâmin hâzirlâsh edi.

Mullä Dilkâsh qo'sh xâtin bilän yuqâridägi jänjäldän so'ng o'ylây bâshlâdi:

“Uylänäsänmi, Mullä Dilkâsh? Hâzrâti Bâhâvâddin ruhigä qäsäm bo'lsinkim, uylänämän. Bäs, bu g'âvg'âdän nimä fâydä? Birâr piri kâmilni tâpib, mäslâhât so'râ, ishning bo'lâdigän tāmânini ko'zlâ!..”

Mullä Dilkâsh tikib o'tirgän jâzliqni yârim-yârti äyvân o'rtâsigä ulâqtirdi. Sällä-châpânini kiyib ko'chägä chiqdi.

Nimä qilish keräk, kimdän mäslâhât so'râsh keräk?

Mullä Dilkâsh ko'p o'ylämädi. To'rt xâtin âlib hämmâsini qo'ygän, so'nggi kezlârdä Kesâkqo'rg'ân mädräsâsining bir hujrâsidä so'qqâbâsh qäländärânâ kun kechirib yurgän Mullä Âbdulbâqi Märg'ilâniyning âldigä jo'nâdi.

Mullä Dilkâshning baxtigä Mullä Âbdulbâqi hujrädä ekän. Uzâq suhbâtlâshdilär. Mullä Âbdulbâqi o'z häyâtidä ko'rgän butun âchchiq-chuchuklârni Mullä Dilkâshgä hikâyâ qildi. Mullä Dilkâsh häm o'z bâshigä tushgän butun sävdâlârini bir-bir bâyân qildi. Uch xâtin âlishgä xälqdän bo'lâdigän tä'nä-tâvbädän qo'rqqânini äytidi vä Mullä Âbdulbâqidän peshvâlik so'râdi. Mullä Âbdulbâqi bir nâfäs murâqâbägä bârgänidän so'ng Mullä Dilkâshgä qârâb:

—Bo'täm, bu mushkulingizning ilâji xiylâi shâr'iydir, gârchänd shâriätidä to'rtgâchä xâtin âlishgä ijâzât bâr, lekin uzringiz bâr uchun, eng muvâfig'i hiylâi shâr'iydir,—dedi.

—Qâni, eshitâylik, —dedi Mullä Dilkâsh.

—Siz xâtingizni bir amällab emäsiz

—Emämän? —dedi.

—Bälli bo‘täm, xâtingizni bir ilāj qilib, bilib-bilmäslikkä sâlib emäsiz.

—Xäyr, undän keyin nimä bo‘lädi?—dedi Mullä Dilkäsh.

—Hech nimä bo‘lmäydi, fäqät bu ish shäriätdä qändäy bo‘ldi ekän, deb xâtingiz bilän mening âldimgä bâshläshib keläsiz. Men shundä qâlgänini äytämän.

—Xäyr, qilib ko‘räylik-chi—dedi Mullä Dilkäsh ishänib-ishänmäy vä Mullä Äbdulbâqi Märg‘ilâniyning âldidän xäyr-xo‘shläshib uyigä jo‘nädi.

O‘shä kuniyâq Mullä Dilkäsh päyt päylädi. Gärchî nävbät kichik xâtin bilän bo‘lsä häm, kättäsi bilän qo‘ndi. Tun yärimdän âqqän edi. Xâtin uxlädi. Mullä Dilkäsh äpil-täpil älähsirägän bâshärä bilän xâtinini yuxtâplik bilän emä bâshlädi. Xâtin uyg‘ândi. Nâ ko‘zi bilän ko‘rsinki, eri Mullä Dilkäsh täylâqdäy bo‘lib emib yâtibdi.

—Hây sâqâling ko‘ksinggä to‘kilgur,—dedi xâtin,— bu qändäy qiliq? Seni nimä jin urdi?!

Mullä Dilkäsh yänä bepärvâlik bilän cho‘zib-cho‘zib emishdä dävâm qildi. Xâtin chidämädi. Qâq yäg‘rinini mo‘ljällab birni tushirdi. Mullä Dilkäsh uyqusirägän bo‘lib, âg‘zini emchäkdän âldi.

—Negä uräsän?

—Seni o‘ldirsä ärziydi.

—Kichik xâtin—kundâshing meni shundäy behurmät qilmägän edi.

—Sen uni emmäysän-dä.

—Nimä?!

—O‘l!!

—Negä qärg‘äysän?!

—Negä emäsän?

—Qächân emdim?

—Hâzir.

—Yalgʻan gapirmä.

—Toʻrt bäläning hurmäti.

—Mullä Dilkäsh därrâv turib istigʻfâr äytdi:

—Xâtin,—dedi u,—bu ish shäriätdä qändäy boʻlär ekän?

—Bilmäsäm.

—Ertägä birärtä mullädän soʻramäsäk boʻlmäs.

—Qäydäm...

Ertäsiga ertä bilän er-xâtin etäkläshib Mullä Äbdulbâqi Märgʻilâniyning hujräsiga bårdilär, râsm-rusm vä täʻzim tävâzedän soʻng:

—Täqsir,—dedi Mullä Dilkäsh,—bizdän judä kättä gunâh sâdir boʻldi. Shungä sizdän fätvä soʻrâb keldik.

—Qäni äyting boʻtäm?

—Mänä bu kishi bizning äyâlimiz boʻlädilär, bugun kechäsi men uyqusirâb emib qoʻyibmân, shungä...

Mullä Äbdulbâqi yârim gâz miqdâri oʻrnidän irgʻib tushdi:

—Emib qoʻyibsiz?!

—Hâv, täqsir!

—Shundäymi, hâmshirä?

—Râst, äylänäy...

Mullä Äbdulbâqi sâqâlini qoʻli bilän tärädi.

—Tävbä, koʻp chäkki boʻlibdi-ku. Endi siz er-xâtin emäs, ânä-bälä boʻlibsiz.

Mullä Dilkäsh täshvishli chehrä bilän soʻrädi:

—Ânä-bälä boʻlibsiz?!

—Bälli boʻtäm, siz oʻgʻil, bu kishi sizning ânängiz, rizâiy âq sut bergän ânängiz boʻlädilär.

Mullä Dilkäsh xâtingä qärädi, xâtin Mullä Dilkäshgä qärädi.

—Täqsir, bâshqä ilâji yoʻqmi?

—Änängiz bo‘ladilär, dedim-ku, bâshqä qändäy iläj, shäriät hukmi shu, qo‘zichâqlärim.

—İläyâ, men o‘läy!—dedi xâtin

—Bäs,—dedi Mullä Dilkâsh, musulmân diyânätichä nâmâhrâm âldidä âvâz chiqärgäni uchun.

Mullä Äbdulbâqi Märg‘ilâniyning bu qilgän “xizmâti” uchun äqchä to‘ladilär vä yängi “ânä-bâlälär” hujrädän chiqdilär. Mädräsäning eshigidän chiqärdä Mullä Dilkâsh qäräb:

—Änä,—dedi,—o‘zingiz bâsh bo‘lib, yänä birântä xâtin âlib beräsiz-dä, ikki xâtingä o‘rgängän kishi...

—O‘ling ilâyâ, änängiz nimäsi, hech bo‘lmäsä “âpä” deng,—dedi bechârä sâddä xâtin.

1930.

O‘Z KISHILÄRINI TÄNIMÄGÄNI QIZIQ

Qäsım Văläd bu idârädä älläqächândän buyân jurnälist (kirdi-chigdi дәftärdär). U, eng ilgäriği bir ming ikki yuz besh so‘m kām keltirib (nedächyāt qilib) häydälgän mudir, undän so‘nggi piyänistä, fähishäbäzligiuchun o‘rnidän tushirilgän vä eng äxirği shu mudirning дәvridä häm o‘rnidän siljimäy ishläydi.

U texnicheskiy kishi, unumni ko‘tärish, idärlärini ixchämläshtirish, yirikläshtirish singäri bir to‘dä muhim mäslälär qärshisidä häm o‘zining o‘shä bäyir texnicheskiy sifätini yo‘qätmäydi, yä‘ni mäslälärgä uning ishtiräki xälis säme‘lik tärizidä bo‘lädi. Judä zärur bo‘lib, fikr äytish läzim bo‘lib qälsä, yäinki mudirmi, mestkām räisimi, bāsh kätibmi: “Qäsım äkä, bu to‘ğ‘ridä sizning qändäy fikringiz bär, siz nimä deysiz?” desälär, kāmāli ehtirām bilän stuldän yärim tä‘zim bilän turädi-dä:

“İltifätläri, sizläring täklifingizdän häd dāräd, biz chetgä chiqāmiz”, —deydi.

Qäsım Vălädning shundäy kämsuxân vä shikästälīgi ungä ko‘pinchä fäydä häm keltirädi. Eng ilgäriği mudir, o‘rtä beldägi mudir Qäsım Vălädning shu sifätläri uchun judä sevgän edilär. Ko‘pinchä:

—Qäsım äkä, shu pulgä ikki qädäqqinä go‘st älib bizning uygä bersängiz, uygä mehmānlär kelmäqchi edi, täshqärilärni shipirib qo‘ysängiz, —singäri iltifätlärdä bo‘lib, Qäsım äkäning ko‘nglini chäräg‘än qilär, bāshini ko‘kkä etkäzär edilär.

Mudirlär täräfädän, här bir märtäbä ishgä buyurilgändä, o‘zining egälläb turgän mävqeini yänä mushtähkämraq bo‘lgänini his qilär, jurnälist väzifäsigä o‘zidän bāshqä munäsib “äzämät” läyiq emäsligini o‘ylär edi. Mudirlär ungä ish buyursälär läzzätlänär:

“O‘lmä ätä o‘ğ‘li, xudä zuvälängni, ärtiq yärätgänidän, bizning bāshimizgä mudir bo‘lib kelgänsän-dä...” degändä, mudirning ko‘zi minnätärlik bilän jävdiräb qälär edi.

Häzirği mudir Qäsım Vălädgä ish buyurmäydi. İltifät häm qilmäydi. Bu häm etmägändäy tirnāq äräsidän kir izläb “shu kishi o‘rnigä durustrāq, tetikraq, o‘zimizning kishilärdän qo‘ysäk yäxshi bo‘lär edi...” deb kätib vä mestkām bilän mäslähätläshib yurädi. Bir kun bu shivir-shivirni Qäsım Văläd o‘z quläg‘i bilän eshitdi.

Qiziq ädäm. Qäsım äkäning mudirgä nimä ziyāni tegäyätir. Kätibning o‘rnigä “o‘z kishiläri” qo‘yildi, mestkām häm “o‘zläridän”, yängi mudir kelgändä keyin hämmäyāq “o‘zläshdi”. Kelib-kelib ko‘zläri endi Qäsım äkäni ko‘ribdi.

Qâsim âkā to‘g‘rilikchâ chiqib ketishgâ ming märtäbâ râzi. Fäqät uni “sävdägär, hännât” deb yâmântliq qilmäsinlär.

Bugun päyshänbä, xizmät sääti tugäb, hämmä jo‘nägän mudir mäshinistkä bilän o‘zgä xänägä chiqib ketgän. Fäqät Qâsim âkā eng so‘nggi kelgän qâg‘âzlärni däftärdän däftärgä ko‘chirib o‘tirädi.

İpâklärgä chulg‘ängän bir sänäm dädil qädämlär bilän kirib keldi. İpâk päypâq, läk bätinkä, qo‘lidä ämirkân kärmân. Xâtin ishvâ muqâm bilän so‘räy bâshladi.

—Mudiringiz shu erdämilär?

Qâsim Väläd shâshib qâldi.

—O‘zlärini so‘räysizmi, o‘zlärini?

O‘zläri hâzir mäshinistkä bilän chiqib ketgän edilär.

—Ä,—dedi xâtin ko‘zlärini âläytirib, —kim bilän dedingiz?

Qâsim âkā tälmaıvsirädi.

—O‘zlärimi?... Äytdim-ku, ävtâmâbilı mäshinisti bilän chiqib ketgän edilär deb, judä zârur bo‘lsälär, äytib chäqirib berämân. Siz o‘tirä Turing, xânim.

—Kelib qälärmikänlär, mengä säät ikki yärimgä vä‘dä bergän edilär.

—Kelib qâlsälär keräk.

Xâtin Qâsim Väläd qo‘ygän stulgä o‘tirdi. U yâq bu yâqdâm so‘zlâshâ ketdilär.

—Sizni men tänigändäy bo‘lämän,—dedi xâtin.

—Men häm,—dedi Qâsim Väläd.

—Siz,—dedi xâtin,—Shärâfät ämmämning kättä qizlärining kuyâvläri bo‘lmäysizmi?

—Fähmingiz, tezxâtirligingiz, ziyräkligingizgä âfärin, dedi Qâsim Väläd.

—Tänigänimning bâisi shuki, bizning hävlimiz bilän Shärâfät ämmämning hävlisi o‘rtäsidä eshik âchilgän edi,—dedi xâtin.

Endigi suhbätlär tänishlär, qädrdânlär suhbätidäy dävâm qildi. Ärädän yänä o‘n besh minutlär o‘tär-o‘tmäs, mudir kirib keldi. Lâp etib xâtینگä ko‘zi tushdi:

—Hä, hä... dārvāqe sizgā vā'dā bergān edim. Hāli mājlis, hāli chāqiriq bilān yādimdān chiqāy debdi,—dedi mudir.

—Siz shunāqā vā'dāsizsiz-dā, biz mānā Shārāfāt ämmāmning kättā qizlāriining kuyāvlāri—Qāsim ākā bilān so'zlashib o'tirgān edik,—dedi xātin inād bilān.

—Qāsim ākā hāqiqātān durust ādām, ish desā o'lik-tirigigā qārāmāydi,—dedi mudir.

Bu —Qāsim ākā uchun birinchi vā ulug' iltfāt edi.

Mudir bilān xātin chiqib ketdilār. Qāsim Vālād ārqālāridān: “hār ikkāvlāri yāshāsin, bir-birigā judā hām mās tushgān” deb zāvq bilān termilib qāldi.

Bugun idārā mājlisi. Ko'rilādigān māsālā bittā:

“Ishchi-xizmātilārnī pāstdān yuqārigā ko'tārish” to'g'risidā. Bu mājlisdā mudir judā ko'p so'ylādi. Qāsim ākā bungā zāvq bilān sāme' bo'ldi. Fāqāt qārārdā shundāy yāzilib qālgān edi:

“Idārāmizning tārqātuv vā sklād bo'limidāgi kishi isrāfgār vā ishgā sāvuqqānlik bilān qārāvchi bo'lgānidān, āilāviy āhvāli ishchi-dehqān bo'lgān, o'z idārāmizning eski texnicheskiy kātibi o'rtāq Qāsim Pārpiev pāstdān yuqārigā ko'tārilsin”...

Ārādān hāftālār o'tdi. Qāsim ākā mudirlik qilib turgān “tārqātuv vā sklād” bo'limidāgi tārāzibān ishdān bo'shātildi. Buni Qāsim Vālād bo'shātgān edi.

Bu xābārni eshitgān mudir mo'ylāv āstidān kulib qo'ydi vā dilidān “shu chāqqāchā o'z kishilārimni tānimāy yurgānim qiziq” degān fikrini o'tkāzdi.

1930.

SONUÇ

Gafur Gulam'ın Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme (1928-1930) adlı çalışmada Türk lehçelerinden biri olan Özbek Türkçesiyle yazılmış yirmi bir hikâye incelendi.

İnceleme bölümünde öncelikli olarak Özbek Türkçesiyle yazılan hikâyelerin çeviri yazısı yapıp ardından Türkiye Türkçesine aktarımı yapıldı. Son olarak çevirisi yapılan bu hikâyeler yapısı bakımından (olay örgüsü, kişiler kadrosu, zaman, mekân), dil ve anlatım yönünden(bakış açısı ve anlatım teknikleri) ve son olarak tema bakımından incelendi. Türkiye Türkçesine çevirilip yapısı ve teması bakımından incelenen hikâyeler şunlardır: Gönülsüzün Vaziyeti, Kız Çocuk, Yiğit, Boş Ümitler, Hatim, Hocaların Diyarı, Dostluk, Saat, Pazarcı, Hülkar'ın Talihi, Yabancı Biri, Ben Kendimi Vuracağım Vefasızlar Yaşasın Dünyada, Doğru Kazanç, Boza Arkadaşlığı, Sebep, Salih Evlat, En Son Tecrübeyle Zengin Olmak, Çaresi Görüldü, Gölgeler, Dinde Hile, Kendi Adamlarını Tanımaması İlginç.

Yapı bakımından incelenen hikâyelerde şahıs kadroları kişi bakımında zengin olduğunu söylemek mümkündür. Seçilen kişiler genellikle ya cahil din adamları ya da haksızlığa uğramış kadınlardır. Dolayısıyla işlenen temalar çoğunlukta dini yanlış kullanan cahil hocaların olmasıyla din ve cahillik, diğer yandan hor görülen ve ezilen kadınların olmasıyla da mağdur kadın temaları sıkça kullanılmıştır. Hikâyelerde zaman genellikle belirsizdir. Bununla beraber mekân olarak sıklıkla kullanılan yerler iç mekânlardır. Dil ve anlatım bakımından incelen hikâyelerde bakış açısı ise çoğunlukla hâkim bakış açısı olmakla beraber birkaç tane hikâyede kahraman bakış açısı da kullanılmıştır. Anlatım teknikleri yönünden çok zengin olmayan hikâyelerde genellikle geriye dönüş ve diyalog teknikleri kullanılmıştır.

Son olarak edebî bir dil yerine günlük konuşma dilini hikâyelerinde sıkça kullanan Gafur Gulam dini kullanan hocaları, ezilen kadınları hikâyelerinde işleyerek aslında toplumu uyarmaya çalışıp onları cahillikten kurtarmaya çalışmıştır. Bu da aslında Gulam'ın bu ve bunun gibi konularla edebiyatı bir araç olarak kullanıp insanları bu şekilde bilinçlendirmek istediğini bizlere göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ş. (2005). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2013). *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Aktulum K. (2011). *Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık*, Ankara: Kanguru Yayınları.
- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Öteki Matbaası.
- Aytaç, G. (2016). *Çağdaş Türk Romanı*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Çetin, N. (2015). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü Basımevi.
- Çetişli, İ. (2016). *Metin Tahlillerine Giriş 2*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erbeden, E. (2021). *Türkçe Hikâye Evreni Türk Dünyasından Seçmeler Aktarmalar*, Ankara: Bengü Yayınları.
- Erdem, E. (2019). *Gafur Gulam'ın Seçilmiş Hikâyeleri Üzerine Dil ve Üslup İncelemesi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Kaplan, M. (2016). *Hikâye Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kocaoğlu, T. (1987). "Türkistan Türk Edebiyatında Modern Hikâye ve Romanın Doğuşu", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 145-154, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kolcu, A. (2011). *Öykü Sanatı*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Ma'rufov. Z.M. (ed.), vd. (1981a), *Özbek Tilining İzahli Lugati*, Moskova: Rus Tili Neşriyati, C.1.
- Ma'rufov, Z.M. (ed.), vd. (1981b), *Özbek Tilining İzahli Lugati*, Moskova: Rus Tili Neşriyati, C.2.
- Merhan, A. (2008). *Abdulla Kadiri ve Özbek Romanın Doğuşu*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Moca, A. (2012). “Yalnızız” da Anlatım Teknikleri, Turkish Studies, Volume 7/3, p.1831-1841, Ankara-Turkey.

Parla, J. (2015). *Don Kişot’tan Bugüne Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekin, M. (2010). *Roman Sanatı Romanın Unsurları-1*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Tekin, M. (2012). *Roman Sanatı 1*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Tepebaşı, F. (2012). *Roman İncelemesine Giriş*, Konya: Çizgi Kitapevi.

Üşenmez, E. (2016). *Özbekçe-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Türk Dünyası Vakfı.

Yıldırım, H. (2020). *Özbek Türkçesi*, Ankara: Delta Kültür Yayınevi.

Yusupova, N. (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Çiğdem KILIÇ	
Doğum Yeri		
Doğum Tarihi		
Medeni Durumu		

Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
Lisans				
Yüksek lisans				
İş Deneyimi				
Hakkında Bilgi Almak İçin Önerebileceğim Şahıslar				
e-posta				
Yayınlarım				